

ΜΗΝΙΑΙΟΣ

ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ : ΑΝΤ. Ι. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ Ζ. — ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1934

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΤΖΟΓΙΑΣ

ΙΑΤΡΟΣ

ΔΕΡΜΑΤΟΛΟΓΟΣ - ΑΦΡΟΔΙΣΙΔΟΛΟΓΟΣ

ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΤΟΥ ΕΝ ΛΥΩΝΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΑΘΗΝΑΙ

ΜΗΝΙΑΙΟΣ «ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ»

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΚΑΪΡΗΣ

Διάλεξις τοῦ κ. ΑΡΙΣΤΟΥ ΚΑΜ-

ΠΑΝΗ στῇ «Λέσχῃ Καλλιτεχνῶν»

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Θὰ σᾶς μιλήσω γιὰ ἓνα διδάσκαλο τοῦ Γένους.

Ἕνα Φιλικό.

Ἕναν ἀγωνιστή,

Ἕναν ἰδρυτὴ θρησκείας... Θρησκείας ποῦ πέθανε μαζί με τὸν ἰδρυτὴ της.

Θὰ σᾶς μιλήσω γιὰ τὸν Καῖρη.

Γεννήθηκε στὴν Ἄνδρο. Στὰ 1784. Πῆγε νὰ συμπληρώσῃ τὴν μόρφωσί του στὴ Σχολὴ τῶν Κυδωνιῶν — ὅπου δίδασκε ὁ περίφημος Βενιαμίν. Ἐπειτα πῆγε στὴν Πάτμο, καὶ ἀργότερα στὴ Χίο, ὅπου ὑπῆρχαν ἐθνικοὶ διδάσκαλοι καὶ κέντρα διαφωτισμοῦ.

Εἶχε δίψα μαθήσεως. Μεγάλες ἀπορίες. Ἐβλεπε γύρω του ὠρθωμένα τόσα καὶ τόσα ἐρωτηματικά ὁ νέος Θωμᾶς.

Ὅμως ὁ κύκλος τῆς μαθήσεως στὴν Ἑλλάδα τὴν προεπαναστατικὴν, τὴν Ἑλλάδα τὴν τουρκοκρατούμενη ἦταν πολὺ περιορισμένος.

Καὶ οἱ πνευματικὲς ἀνησυχίες τοῦ Καῖρη, ὁ ὁποῖος εἶχε εἰς τὸ μεταξὺ χειροτονηθῇ διάκονος καὶ ἀπὸ Θωμᾶς εἶχε μετονομασθῇ Θεόφιλος, σύμφωνα με τὴν ἐκκλησιαστικὴ συνήθεια — οἱ πνευματικὲς, λέω, ἀνησυχίες τοῦ Καῖρη δὲν μπορούσαν νὰ ἱκανοποιηθοῦν.

ρίως διδάσκαλος, καθηγητής και συγγραφεὺς τῶν βιβλίων τῶν χρησιμευόντων πρὸς διδασκαλίαν, ἀπὸ τῆς γραμματικῆς μέχρι τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων, ἦτο αὐτὸς ὁ Θεόφιλος Κατῆρ. μὴ βοηθούμενος εἰμὴ ἀπὸ ὀλιγίστους ὑποδιδασκάλους (ἐκ τῶν προηγμένων μαθητῶν του) διὰ τὰς κατωτέρας τάξεις. Ἐδίδασκεν ἀπὸ πρωΐας μέχρι μεσημβρίας, ἐπὶ τέσσαρας ὥρας συνεχῶς, καὶ ἀπὸ τῆς δευτέρας μέχρι τῆς ἑβδόμης μ. μ., ἑτέρας τε ὥρας συνεχῶς. Κατὰ τὸ διάλειμμα τῶν δύο ὥρῶν ἐπέβλεπε τὰ τῆς διαίτης τῶν ἐσωτερικῶν ὀρφανῶν καὶ τὰ τῆς διευθύνσεως τῆς σχολῆς, γευόμενος μεσημβριαν καὶ ἑσπέραν μετὰ τῶν μαθητῶν. Τὴν ἑσπέραν μετὰ τὸ γεῦμα, ἀπὸ τῆς ἑβδόμης μέχρι τῆς ἐνάτης, ἐπέβλεπε τὴν μελέτην τῶν ἐσωτερικῶν μαθητῶν καὶ μετὰ τοῦτο ἀπεσύρετο εἰς τὸ γραφεῖον καὶ βιβλιοθήκην του σὺν τῇ νύμφῃ, ὅπου ἐμελέετο καὶ συνέγραφε μέχρι τῆς δευτέρας μετὰ τὴν μεσονύκτιον... Ἐπὶ τριετίαν, καθ' ἣν ἐλειτούργησεν ἡ Σχολή, οὐδέποτε ἐκοιμήθη πλέον τῶν τριῶν ὥρῶν καθ' ἡμερονύκτιον. Κατὰ τὰς ἐορτάς τῶν Ἀποκριῶν ἐγύμναζε τοὺς μαθητὰς εἰς τὰς ἀσκήσεις δρασμάτων, ὧν πολλὰ, νομίζω, καὶ συνέγραφε, ἐκτελούμενα ἐκ τῶν ἐνόντων ὑπὸ τῆς Σχολῆς. Αὐτὸς δ' ἐσχεδίαζε καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψίν του κατεσκευάζοντο αἱ προσήκουσαι θεατρικαὶ καὶ ἐνδυμασίαι. Ἐκανε μάλιστα ὁ ἴδιος τὸν ὑποβόλῃ α!

Στὰ 1837 ὁ Ὅθων διώρισε τὸν Κατῆρ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου. Ὁ ὀρφανοτρόφος ὅμως δὲν ἐδέχθηκε τὴν θέσιν. Μήποτε προηγουμένως δὲν εἶχε ἀρνηθῇ τὸ παράσημο; Ὅπως δὴ ποτε, ἡ Αὐλὴ σημείωσε στὸ μαῦρο τῆς κατάστιχο τις δυὸ αὐτὲς ἀρνήσεις τοῦ δημοκρατικοῦ ὀρφανοτρόφου.

Πέρασε τότε ἀπ' τὴν Ἑλλάδα, ἔκαμε μάλιστα κ' ἓνα ταξίδι ὡς τὴν Ἀνδρο, ὁ μέγας ἱστορικός Ἑρνέστος Κούρτιος. Εἶδε ὁ Κούρτιος τὸν Κατῆρ. Κ' ἔγραψε ἀργότερα γι' αὐτὸν: «Ζῇ καὶ ἐνεργεῖ σὰν ἓνας ἀρχαῖος φιλόσοφος». Ποῦ θὰ πῇ συμβιβάζει τὴ θεωρίαν μετὰ τὴν πράξιν. Ὁ Μπράντις, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μποννῆς, ὁποῖος βρισκότανε τότε στὴν Ἀθήνα ὡς ὀργανωτὴς ὑπουργεῖο, πῆγε κατ' ἐντολὴν τοῦ Ὅθωνος στὴν Ἀνδρο. «Ὅταν γύρισε, εἶπε στὸν Βασιλέα: —Μεγαλειότατε: Ἄν ὁ Κατῆρ συνεχίσῃ τὸ κήρυγμα τῶν τρία χρόνια ἀκόμη — χαθήκατε.

Τί συνέβαινε λοιπόν; Στὴν τελευταία —τὴν ἀνώτατη— τάξιν τοῦ Ὀρφανοτροφείου του, ὁ Κατῆρ δίδασκε, ἀνάμεσα σὲ ἄλλὰ ὑψηλὰ μαθήματα, θρησκευολογία, ἓνα εἶδος ἱστορίας καὶ κριτικῆς τῶν θρησκευμάτων, κριτικῆς ποῦ τολμοῦσε νὰ θίγῃ καὶ τὴν χριστιανικὴν ἐξ ἀποκαλύψεως διδασκαλίαν. Κάτι περισσότερο, δάσκαλε πῶς θὰ μπορούσε ἡ χριστιανικὴ ν' ἀντικατασταθῇ μετὰ θεοσεβικῆς διδασκαλίας. Μὲ τὴν θεοσεβείαν.

Ἄλλὰ τί εἶναι λοιπόν θεοσεβεία; Εἶναι ἡ πίστις στὸν ἑαυτὸν.

ὑπερτέλειο, ἀδιαίρετο θεό. Τὸ θεὸ ποῦ εἶναι ἱκανὸς «νὰ τελεσιουργήσῃ τὸ ἀπειροτατικὸν τοῦ ἀνθρώπου. Τίς ροπὲς του πρὸς τὸ ἀπείρο, πρὸς τὸ ἀπόλυτο. Αὐτὲς οἱ ροπὲς, αὐτὲς οἱ τάσεις φέρουν τὸν ἄνθρωπο, λέει ὁ Κατῆρ, πρὸς ἀπόλυτόν τι καὶ αἰώνιον καὶ ἀπειροτέλειον». Τὸν ὠθοῦν πρὸς τὴν ἀναζητήσιν τοῦ ἀνωτάτου ἀποχωρῶντος λόγου τῶν ὄντων. Πρὸς τὴν ἀναζήτησιν τῆς πρωταρχικῆς ἀληθείας. Πρὸς τὴν ἀφομοίωσιν μὲ τὸ θεῖον — τὸ ἀπειροτατικόν. Τὸ πιστεῦν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τὸ πιστεῦν τῶν θεοφόρων πατέρων ἀντικαθιστοῦσε ὁ Κατῆρ μὲ τὸ δικό του. Στὸ ὅποιον ἔδινε μάλιστα κ' ἓναν ἀρχαῖκό, ἓνα δωρικὸν χρωματισμό. Ἐξωχριστιανικό, Ἑλληνόληπτο.

Ἐνὰ οἶδα Θεόν, ποιητὰν καὶ προνοεστὰν καὶ συντηρατὰν καὶ Κυβερνᾶσαν τοῦ Παντός. Παντοδύναμον, πάνσοφον, πανάγαθον, ἀπειροτέλειον νοῦν, τὸ ὑπέρτατον καὶ μακαριώτατον ὄν, τὸ ἀπόλυτον τῶν ἐφετῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν, τὸ αὐτάγαθον καὶ τὸ αὐτοκαλόν. Εἰς αὐτὸν πιστεύω καὶ πέποιθα καὶ ἐλπίζω. Ὁμολογῶ καὶ ἀθανασίαν τοῦ ἀνθρώπου... Ἀφευκτόν τε τιμωρίαν δᾶς καὶ Ζῆτοῦσε τὴν ἰδρυσί θεοσεβικῶν. Κοινωνιῶν, ὅπως τίς ἔλεγε, ποῦ θὰ τίς ἀποτελοῦσαν ὁπαδοὶ τῶν δογμάτων τοῦ Κατῆρ. Ἐπιδίδωκαν ζωὴ ἀγάπης καὶ ὁμοφροσύνης. Γιατὶ οἱ κοινωνικοὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἦταν «συναγελασμοὶ τινες, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀνθρώποις ζωαὶς ἀνοίκειοι». Ὄριζε πῶς οἱ θεοσεβεῖς θὰ παντρεύοντοσαν μὲ θεοσεβεῖς γυναῖκες. Ἀπαγόρευε τὸ γάμο στοὺς ἀπαιροῦντοσαν μόνον «μετὰ τὸν τεκνώσεως καιρὸν, ἵνα μὴ ἐπαινοματικά καὶ ἀνάτηρα, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς, τὰ τέκνα γένωνται».

Ἡ παροῦσα ζωὴ θὰ ἦταν τὸ «παιδευτήριον καὶ γυμναστήριον τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐξασκεῖται καὶ εἰς τὴν ἀρετὴν ἐνισχυέται».

Ὁ θεοσεβισμὸς ὅμως νεωτέρισε καὶ στὸ ἡμερολόγιο. Κάθε μῆνας εἶχε τριάντα, ποτὲ τριάντα μία ἡμέρες. Ἐπειδὴ ὅμως γιὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τροπικοῦ ἔτους χρειαζόταν ἀκόμη 5 ἢ 6 ἡμέρες, πρόσθεσε στὸ τέλος τοῦ 12ου μηνὸς πέντε «ἐπακτὲς ἡμέρες».

Οἱ ἐπακτὲς γινόντουσαν ἐξὶ σταδίσδεκα ἔτη. Ὁ μῆνας δὲν ἦταν διηρημένος σ' ἑβδομάδες, ἀλλὰ σὲ τρεῖς δεκάδες. Ἡ δεκάδα ἦταν διηρημένη σὲ δέκα ἡμερόνυχτα, τὸ πρῶτον σὲ δέκα ὥρες, μεγαλύτερες φυσικὰ ἀπ' τίς δικές μας.

Τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Κατῆρ ἀρχίζει στὶς 11 Σεπτεμβρίου κατὰ τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Κατῆρ, ἢ στὶς 24 κατὰ τὸ Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο — στὴν 11 Σεπτεμβρίου ἡμερῶν. Ἀλλάζε τὰ ὀνόματα τῶν ἡμερῶν. Πρώτη, δευτέρα, τρίτη, τέταρτη, πέμπτη, ἕκτη, ἑβδομή, ὀκτώ, ἑννέα, δέκα. Ἀλλάζε καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν: Θεός, Χαρῖσιος, Μακρόθυμος, Αἰώνιος, Ἐνθεός, Σώσιος.

Εἰς τὸν ἡμερολογισμὸν τοῦ Κατῆρ ἀπὸ τὸ 1801.

ρέσεων ἀποφαίνονται ὅτι τὰ θεῖα τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι ὑπὲρ κατὰληψιν... Ὡς μὴ διδάσκων δογματικὴν θεολογίαν δὲν ἔλαβον οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ λάβω ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσω περὶ Ἀγίας καὶ Ὁμοουσίου καὶ Ἀδιαιρέτου Τριάδος. Εἰς τὴν θρησκολογίαν δὲ μόνον ἐξιστόρησα τὰ θεῖα δόγματα...»

Σὲ νέο της γράμμα ἡ Σύνοδος ζητᾷ ἀπ' τὸν Καῖρη ν' ἀποστείλῃ τὴν ἀοριστία τῆς φράσεως καὶ νὰ στείλῃ ὁμολογία πίστης «ὅσον ἐνεστὶ τὸ ταχύτερον». Καὶ ὁ Καῖρης πιά δὲ θέλει νὰ κερδοφοῖ. Ἀποκρίνεται πῶς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ. Ἄν ὅσα εἶχε στήν πρώτη του ἐπιστολὴ δὲν ἦταν ἀρκετὰ, ἡ Σύνοδος πρέπει νὰ τοῦ δώσῃ καιρὸ νὰ ξεκαθαρίσῃ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ὁρφανοτροφείου καὶ νὰ φύγῃ ἀπ' τὴν Ἄνδρου — καὶ τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης σύστησε στοὺς Ἐπισκόπους δεχθῶν αὐτὴ τὴ λύσιν. Ἀλλὰ ὁ Κων. Οἰκονόμος εἶχε ἄλλες ιδέας, ἡ Σύνοδος ἀκούσε τὸ δεῦτερον αὐτὸ καὶ τὰ πράγματα ἔγιναν κακὸ δρόμο. Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ἐκτος μετὰ τὴν Ἐγκύκλιον περὶ τῆς ἀντιχρίστου διδασκαλίας τοῦ θεοσεβείου καταδίκασε τὸ Θεόφιλο. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία στήν Ἑλλάδα ἐπαρτίσθη τῇ Μοίρᾳ, κατόπιν διαταγῆς ἐπιβίβασε τὸν Καῖρη στὴ χίδα «Ἀθηνᾶ» γιὰ νὰ τὸν μεταφέρῃ στὴν Αἴγινα. Ἐμείνε ἡ ἱρὴ κάμποσος καιρὸς στὸ Μοναστήρι τῆς Αἰγίνης καὶ κατὰ τέλος Ὁκτωβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους παρουσιάστηκε ἐνώπιον τοῦ Ἱεράς Συνόδου.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνόδου τοῦ συνέστησε νὰ μετανοήσῃ ὅσα ἐναντίον τῆς θρησκείας ἐδίδαξε.

Ὁ Καῖρης ἀποκρίθηκε: «Δὲν ἐπολέμησα τὸ χριστιανισμόν, περὶ οἱ μαθηταὶ μου δὲν ἤξεραν τί νὰ πιστεύουν (πῶς δεῖ πιστεῦν), φρόντισα νὰ τοὺς ἐμπνεύσω τὴ θεοσεβείαν. Χριστιανικὴ κατῆχησι δὲν ἐδίδαξα σὲ ἡσυχολίᾳ μου ἐγώ. Δὲν ἐδίδαξα οὐλογία. Ἀλλὰ φιλοσοφία. Τί ἐγὼ πιστεύω, εἶναι ἀτομικὴ μου πόθεσις. Εἶμαι ἔτοιμος, ὅσον ἀφορᾷ τὴ διδασκαλίαν, νὰ διατάξῃ ἡ Σύνοδος, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ βιάσω τὴ συνέσει μου. Νὰ πῶ ψέματα στὸν ἴδιον ἐαυτὸ μου. Δὲν μπορῶ νὰ νῶ ὁμολογία πίστεως γιὰ ὅ,τι δὲν πιστεύω. Ἐγὼ προσπαθῶ νὰ κάμω τοὺς μαθητάς μου θεοσεβεῖς. Τοὺς μιλοῦσα γὰρ λόσσοφος, ὅχι ὡς καθηγητὴς τῆς χριστιανικῆς θεολογίας, παρακαλῶ ὅπωςδήποτε νὰ μοῦ δώσετε μικρὴ προθεσμίαν νὰ τακτοποιήσω τὰ πράγματα τοῦ Ὁρφανοτροφείου μου — νὰ κλείσω, ἂν θέλετε. Καὶ νὰ φύγω ἔπειτα ἀπ' τὴν Ἑλλάδα. Νὰ νὰ ζήσω ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους ἀνεξιθρήκοις, ὅπου κατεῖται πιέζει τὴ συνείδησιν τοῦ ἄλλου — δὲν τοῦ γυρεύει γράμμα λόγια πίστεως, ὅπως γύρευαν στὸν καιρὸ τῆς Ἱεράς Συνόδου».

Ῥότερ ἀπὸ λίγες μέρες ἡ Σύνοδος ἀποφάσισε τὴν κλείσιν τοῦ Καῖρη... Ὁ Καῖρης ἔπρεπε νὰ καθαιρεθῇ ὡς ἡ βᾶτης τῶν πρὸς τὸν Θεὸν ὑπ' αὐτοῦ δοθεισῶν ὁμολογιῶν καὶ τῶ ἱερῷ βαπτίσματι καὶ ἐν τῇ περιβολῇ τοῦ μοναχικοῦ στυλοβάτου.

Ὡς καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἱερωσύνης, ἀρνητῆς τε τῆς ἀμωμότητος καὶ πίστεως καὶ ἀνάρτης κατὰ τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, βλασφημῶν καὶ ἀποβάλλων πάντα τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν πίστεως τὰ δόγματα καὶ μυστήρια καὶ διδάγματα καὶ ἐθίμα καὶ τὰς τελετὰς καὶ τὰς παραδόσεις καὶ γενόμενος ἀρχηγὸς καὶ διδάσκαλος νέας ἄλλης θρησκείας, θεοσεβισμὸς παρ' αὐτοῦ καλουμένης, ἣτις ἐστὶν ἀσέβεια καὶ ἀθεΐα, ὡς τοιοῦτος ἀρνησὶς Χριστὸς ἀναφανεῖς καὶ ἀνατροπεὺς τοῦ χριστιανισμοῦ, κοινὸς δὲ λυμενὸς καὶ ψυχοφθόρος».

Ἡ ἀπόφασιν τῆς Συνόδου προκάλεσε ἀναφορὰς διαμαρτυρίας ἀπ' τὴν Ἄνδρου, ἀπ' τὴν Σύρον, ἀπ' τὸ Παρίσι. Αὐτὸ ἔκαμε ν' ἀναβληθῇ ἡ ἐκτέλεσις τῆς καθαιρέσεως καὶ νὰ σταλῇ στὸ Μοναστήρι τῆς Σκιάθου ὁ Καῖρης «ὥστε νὰ τῷ δοθῇ καιρὸς εἰς τὸ νὰ μεταμεληθῇ καὶ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν εὐθείαν ὁδὸν ἀπ' ἧς ἀπεπλανήθη». Εἶναι λόγια τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 28 Ὁκτωβρίου 1839. Ἐκεῖ, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ βιογράφος του, ὁ Καῖρης ὑπέφερε πολὺ. Τὸ κελλί του ἦταν ὑγρὸ, οἱ καλογέροι τὸν ἀπέφευγαν ὡς πανωλόβλητο, καὶ ἡ πληγὴ τοῦ ποδιοῦ τὸν ἐνωχλοῦσε. Στὸ Μεταξὺ ἡ Σύνοδος τὸν ἐπρότρεπε μὲ γράμματα νὰ ξαναγυρίσῃ στὴν πίστι τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ ἀποδώσῃ τὴ γαλήνην στὸν χριστιανικὸν πληθῶμα. Κι ὁ Καῖρης ἀπαντοῦσε πῶς δὲν μπορεῖ νὰ κάμῃ ὁμολογία πίστεως, ποῦ δὲ συμβιβάζοταν μὲ τὴ συνείδησιν του.

Τὸ Ὁρφανοτροφεῖο τῆς Ἀνδρου ἐκλείσε. Τὸν Καῖρη ἀπ' τῆς Σκιάθου μετατόπισαν στὴ Σαντορίνη. Καὶ ἡ Σύνοδος ἔστειλε στὴν Ἄνδρου ἱεροκήρυκα νὰ πολεμήσῃ τὴν Καϊρικὴ αἵρεσιν. Ἀπ' τὴ Σαντορίνη ὅπωςδήποτε ὁ Καῖρης ἔστειλε τὴν ἀκόλουθον ἀναφορὰν στὸν Ὁθωνα:

«Ἀπὸ τοῦ ἐν Σκιάθῳ τάφου μου ὅπου ἄκριτος ὡς ὁ κακούργου τῶν ἀνθρώπων, ζῶν ἐτάφην ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους καὶ ἡμετέρας ἀγνοίαν τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος καὶ κατὰ προαιρέσιαν διαταγὰς τῶν διωκτῶν μου ὑπέστην ἀφαντάστους τιμωρίας καὶ βασάνους, δὲν ἠδυνήθην νὰ ὑψώσω τὴν φωνήν μου ἐπὶ πολίτου Ἑλληνος συκοφαντηθέντος ἐν ἐμοί, καταδικασθέντος ἀκρίτου καὶ στερηθέντος τῶν ἱερωτέρων δικαίων του.

Σήμερον, πνέων τὰ λοισθία, ἀποτείνομαι πρὸς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα ζητῶν ἢ νὰ δικασθῶ κατὰ τοὺς νόμους ἢ νὰ ἐλευθερωθῶ καὶ νὰ ἡσυχάσω εἰς τὸ Ὁρφανοτροφεῖον ἢ τέλος νὰ δοθῇ ἀρκούσα προθεσμία νὰ ὑπάγω ἐλεύθερος εἰς τὴν πατρίδα μου διὰ νὰ ἀναλάβω ὀλίγον, νὰ θεωρήσω τοὺς λογαριασμούς τοῦ Ὁρφανοτροφείου, νὰ οἰκονομήσω τὰς ἐπιθέσεις μου, νὰ ἀποχαίρεται τοὺς συγγενεῖς καὶ τὰ ὄρφανά μου καὶ ἔπειτα νὰ ἀπέλθω ὅπου ὁ Θεὸς μὲ φωτίσῃ καὶ νὰ διατρίψω μέχρι τιμῆς τῆς Ἑλλάδος, ὑπὲρ τῆς ὁποίας τριάκοντα ὁλόκληρα ἔτη ἐβασανίσθην καὶ παρέδωκα πολλάκις καὶ τὴν ψυχὴν μου εἰς τὸν θάνατον». Ἡ ἀναφορὰ δὲν εἶχε ἄμεσο ἀποτέλεσμα. Ἡ Σύνοδος ἔστειλε τὸ Φαρμακίδην στὴ Σαντορίνη γιὰ νὰ τὸν ἐπαναφέρει στὴ χριστιανικὴ πίστι. Δὲν μπόρεσε. Τὸ Νοέμβριον τοῦ 1841

σ' όλες τις εκκλησίες της Ελλάδος οι ιερείς διάβασαν το έγγραφο της καθαιρέσεως του Καΐρη. Και την καθαιρέσι έπακολούθησε ή απέλασις. Ο Καΐρης πήγε στο Λονδίνο μέσω Κωνσταντινουπόλεως, Μάλτας, Γαλλίας.

Στό Λονδίνο βρήκε πολύ θερμή υποδοχή ο Καΐρης. Λέει ο σοφός βιογράφος του Πασχάλης: «Έν Λονδίνω έτυχε πολλών περιποιήσεων παρά της Άγγλικής Κυβερνήσεως, ένεκα πολιτικών μάλλον λόγων εύμενώς προς αυτόν διακειμένης. Άλλά και διά τά θρησκευτικά αὐτοῦ φρονήματα κτλ.». Ο Καΐρης ήταν γιά τούς Άγγλους ένα θύμα ήθικης καταπίεσεως.

Στά 1844, ύστερ' άπ' τή μεταπολίτευσί, ο Καΐρης γύρισε στήν Άνδρο και περιωρίστηκε νά ντύνη, νά τρέφη και νά διδάσκη λίγα φτωχόπαιδα.

Ο «Αιών» όμως του Φιλήμονος δείχνει ανησυχία γιά τήν επιστροφή του Καΐρη στήν Ελλάδα. Κάθε τόσο δημοσιεύει ανταποκρίσεις άπό Έλληνικές έπαρχίες, πιθανώτατα υποβολιμαίες — ανταποκρίσεις που μεγαλοποιούν τόν κίνδυνο του Καΐρισμού του θεοσεβισμού.

Τό Γενάρη του 1847 ή ίδια έφημερίδα έγραφε: «Βεβαιούμεθα μετά θετικότητος ότι ο Καΐρισμός κυριεύει έν Παρίσιος δια προσηλυτισμού τήν καρδίαν της εκεί άποστελλομένης προς εκπαίδευσιν Έλληνικής νεολαίας. Διαμένοντες εκεί εξεπότηδες έμνησθαι τινες του Καΐρη, εις άλλο δέν καταγίνονται είμη διά τής προτροπής νά προσηλυτίσωσιν εις τόν Καΐρισμόν τούς Έλληνες».

Τόν Οκτώβριον του 1848 ή ίδια έφημερίς έγραψε: «Ο έπίσκοπος Δανιήλ υπέβαλεν έκθεσιν εις τήν Ιεράν Σύνοδον περί του έν Άνδρῳ Καΐρείου προσηλυτισμού και καθ' όσον ήδυνήθη νά πορισθί έκ της έκθέσεως ταύτης πληροφορίας, ο Καΐρισμός ύπάρχει έν ενεργεία πλήρει έν Άνδρῳ, έμφωλεύων κυρίως έντός της πρωτεύουσής της νήσου».

Μετά ένα χρόνο ή ίδια έφημερίδα του Ρωσικού κόμματος ψέγει τήν κυβέρνησι «γιά τήν άδιαφορία της: Ο Καΐρισμός, άνάγει, υποβόσκει έν Άνδρῳ». Ψέγει και τήν Ιερά Σύνοδο. Αναφέρει ακόμη πώς στο εірηνοδικείο της Άνδρου ένας δικασόμενος όταν τόν έρώτησαν ποιά θρησκεία πρεσβεύει, τούς είπε: Τόν Καΐρισμό. Κι ό ειρηνοδικής Κρανιωτάκης δέ συγκινήθηκε. Η ίδια έφημερίδα αναφέρει πώς κάθε δέκα μέρες οι Καΐριστάι μαζεύονται σέ κάποιο σχολείο και συμπροσεύχονται.

«Περί τά τέλη Σεπτεμβρίου, γράφει ό κουτσομπολής «Αιών», έγιναν στήν Άνδρο τρία συμπόσια. Τό μέν εις τήν οικίαν του έν Λαμάροις δημαρχεύοντος παρέδρου Νικολάου Α. Καΐρη ή Κουσκούρη, τά δ' άλλα δύο αύθημερόν έντός της πόλεως, τών δύο αύτών τό έν συνεκροτήθη εις τήν οικίαν του πρώτου Μπειρίκου, τό δέ εις του έμπειρικού ιατρού Μπίστη. Άνδρου, τόν συμπόσιον παρευρίσκοντο οι έπισημότεροι της πρώτης οίς και ό έν Λονδίνω έμπορος Λασκαρίδης. Αὐτός πρώτος έπαι

εις ύγειάν του Θεοφίλου Καΐρη και ύπέρ άναθεωρήσεως του Συντάγματος... Τό συμπόσιον του Μπίστη συνέκειτο άπό μόνους Καΐριστάς, έχον συνδαιτημόνα και αυτόν τόν Καΐρη, καθώς και τόν άνωτέρω ρηθέντα Λασκαρίδην. Έγιναν κατ' αυτό πρόποσεις διάφοροι, έν οίς προσετέθη υπό του Λασκαρίδου και ή ύπέρ αύξήσεως και στερεώσεως του μονοθεϊσμού και ύπέρ μακαριότητος του αίρεσιάρχου.

Ο Καΐρης, αναφέρει ή ίδια έφημερίδα, κατοικεί έντός του σχολείου του, όπου άνά πάσαν δεκαήμερον συνέρχονται οι όπαδοί του προσευχόμενοι. Αί συναθροίσεις γίνονται άπό της 8 μέχρι της 9 1/2. Κατ' αυτές όλοι γονυκλιτοῦσι άναγινωσκόμενων εύχών τινων, είτα δέ άναβαίνει ο Καΐρης εις τό βήμα και διδάσκει τόν μονοθεϊσμόν του».

Τό Δεκέμβρη του 1850 ο «Αιών» γράφει: «Η επέκτασις του Καΐρισμού δέν άπειλεί μόνον τήν Ελλάδα, αλλά και όλόκληρον τόν χριστιανικόν κόσμον. Και παρατηρεί ότι ό πρωτοσύγκελλος Άνδρου, ο Λεόντιος Καμπάνης, είναι μέν αξιοσέβαστος, αλλά δέν είναι έξ επαγγέλματος ιεροκήρυκας. Και δέν μπορεί ν' άντιδράσῃ όσο χρειάζεται κατά του Καΐρισμού...». Κάποιοι ρωσόφιλος ισχυρός ζητούσε τή θέσι του φανατικού Πρωτοσυγγέλλου.

Στήν Άθήνα ιδρύθηκε μιá Λέσχῃ τῷ ν Λογίῳν. Ο «Αιών» τήν όνομάζει «μετόχιον του Καΐρισμού». Στάς 1852 ή φιλόρωσση έφημερίδα γράφει πώς στήν Άνδρο 700 οικογένειες έχουν προσχωρήσει στόν Καΐρισμό... Και ή Δικαστική Αρχή κινητοποιείται.

Στίς άρχές του 1852 ο Είσαγγελέως Πλημμελειοδικών Σύρου Στούπης διατάσσει τόν άνακριτή Λογοθέτη νά ενεργήσῃ άνακρίσεις. Κατά τό τέλος Δεκεμβρίου του ίδιου έτους γίνεται ή δίκη. Πρόεδρος του Δικαστηρίου είναι ό Ι. Δοξαράς. Είσαγγελής ο Στούπης. Έκτός άπ' τόν Καΐρη κατηγορείται ό συμπολίτης του Δεσποτόπουλος, ό Γλαυκωπίδης, ό Λουλούδης ή Μονοκόνδυλος. Μάρτυρες της κατηγορίας είναι πολλοί. Πρωτοστατεί ό Λεόντιος Καμπάνης ό πρωτοσύγκελλος. Αὐτός καταθέτει πώς ο Καΐρης ενεργούσε προσηλυτισμόν ύπέρ τών ιδεών του πριν άπό τό 1843 και πώς μπόρεσε νά μεταβάλῃ πολλούς χριστιανούς σέ όπαδούς του.

Αναφέρει ακόμη πώς όταν πήγε νά επισκεφθί τ' Όρφανοτροφείο, ο Καΐρης του είπε πώς ή Άνατολική Έκκλησία δέ βρίσκεται στήν αλήθεια. Έν τούτοις τόν συμβούλευσε ο Καΐρης νά επιδιώξη νά γίνη Έπίσκοπος. Ο Καμπάνης έρώτησε:

—Γιατί μέ συμβουλεύεις νά γίνω άρχιερεύς έσφαλμένης θρησκείας;

Ο Καΐρης του άπάντησε: —Γιά νά διευκολύνῃς τήν εξάπλωσι του θεοσεβισμού στήν κατάλληλη στιγμή. Έπιφυλάσσομαι νά ύψώσω τή σημαία της νέας θρησκείας όταν αύξηθοῦν οι προσήλυτοι. Ίσως χρειασθί αίματοχυσία ή πόλεμος...

Επιβαρυντικά κατάθεσι γιά τόν Καΐρη έκανε φυσικά και ό

διευθυντής του «Αἰῶνος» Ι. Φιλήμων. Ἴδου πῶς ἀπολογήθηκε ὁ Καΐρης:

«...Παιδίον ἀκόμη εἶχα πλείστας ἀμφιβολίας περὶ τῶν δογμάτων τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ περὶ τῶν μυστηρίων τῆς. Πρὸς διάλυσιν τῶν ἀποριῶν μου τούτων ἠρώτησα τοὺς διδασκάλους μου, ἀλλ' ἡ ἀπαντήσις αὐτῶν, πάντως ἀσαφής, δὲν με ἐξέβαλον τῆς ἀβύσσου τῆς ἀμηχανίας. Ἀνετράφην καὶ ἐδιδάχθην ὑπὸ τοῦ καυχήματος τῶν Κυδωνίων, τοῦ Βενιαμίν, ἀλλ' ἂν καὶ εἰς πάντα τὰ λοιπὰ ὁ πάνσοφος ἐκείνος διδάσκαλος με ἐφώτιζεν, εἰς ὅσα ὁμως ἐγὼ ἀνέκαθεν ἀμφέβαλλον δὲν ἴσχυσε νὰ με βεβαιώσῃ, οὔτε κατῴρθωσεν νὰ με πείσῃ. Ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ ταύτῃ εὐρισκόμενος, ἐκινδύνευα νὰ μείνω ἄθρησκος, μὴ ἀνεχόμενος ὁμως τὴν κτηνώδη ταύτην κατάστασιν, ἀπεφάσισα νὰ ἐγκαρτερήσω, μέχρις οὗ δυνηθῶ νὰ λύσω τὰς ἀπορίας μου, καθόσον, ἀντιθέτως, διετέλουν εἰσέτι ἀμφιβάλλον καὶ ἀπορῶν, θὰ ὁμοιάζον ἀνθρώπων πεσόντα εἰς βάραθρον, ὅστις ἐνῶ καταγίνεται ὅλαις δυναμει τοῦ σαθρῶν βάσεων, βυθίζεται ἐντὶ μάλλον εἰς τὸ χάος αὐτοῦ. Ἐπὶ τέλους, γαληνιαίαν τινὰ καὶ νῆμενον νύκτα ἀνένιασα πρὸς τὸν ἀστερόεντα, μεγαλοπρεπέστατον καὶ λαμπρότατον τῶν οὐρανῶν, ἐνόμισα ὅτι ἀνέγνωσα ἐπ' αὐτοῦ χρυσοῖς γράμμασι τοὺς λέξεις: Θεὸν σέβου. Θεὸν ἀγάπα. Ἐκτοτε ἡσθάνθην καταπαύσασαν τὴν ταραχὴν τῆς ψυχῆς μου τὴν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὡς ἐκ τῆς ἀμφιβολίας κατασπαράττουσαν τὸ πνεῦμα μου. Ἀκολουθῶς μετέβην εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπου δὲν ἀφῆκα κανένα διδάσκαλον τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, τὸν ὁποῖον νὰ μὴ ἠρώτησα περὶ θρησκείας. Ἐπὶ τέλους, παραδεχθεὶς καθ' ὅλοκληρίαν τὴν θεοσεβείαν, καὶ μόνον εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Δημιουργοῦ ὅπως παραδοθεὶς, περὶ οὐδενὸς ἄλλου πλέον ἐσκεπτόμην εἰ μὴ περὶ τοῦ πῶς ἡδυνάμην νὰ συντελέσω πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς τότε ἐπαναστατημένης πατρίδος μου... Ἀγωνισθεὶς εἰς διαφόρα μέρη πολλάκις με κίνδυνον τῆς ζωῆς μου, ἐσώθην τῇ ἀνεπρόνοια καὶ ἀπῆλθον εἰς Ἄνδρον. Ἐκεῖ διαμένων ἀπὸ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, διετέλουν λατρεύων τὸν Δημιουργὸν παντὸς ὡς θεοσεβικὸν ὄν. Οὐδέποτε προσηλύτισα τινὰ ἐκ τῶν θεοσεβείων, τῆς ὁποίας τὴν καθίδρυσιν καὶ διδασκαλίαν ἐκ τῆς πατρίδος μου. Εὐτυχέστατον ἤθελα θεωρήσει ἐμαυτὸν, ἂν ἐγὼ ὡς ἄλλος θίδρυα θρησκείαν ἰδίαν, ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς ὁποίας ἀπὸ τοῦ εἶναι ἔτοιμος μυρίας ζωὰς νὰ θυσιάσω καὶ ὅλον μου τὸ αἷμα νὰ χύσω. Ἀλλ' ὅπως ἂν ἦτο, κατηγορούμενος σήμερον ἐπὶ προσηλυτισμῷ, ἀπαντῶ ἐνώπιον τοῦ ἐλευθέρου δικαστηρίου τῆς πατρίδος μου, ὅτι ὁ θεοσεβιστὴς οὐδέποτε εἶναι προσηλυτιστὴς, οὔτε οὐδέποτε δὲ καὶ ἂν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς προκειμένης δικῆς, ἥτις με ἤξιωσε νὰ ἐμφανισθῶ ἐνώπιον τῶν δικαστῶν τοῦ ἀπελευθερωθέντος ἔθνους μου, οἷα δὲ καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐκβασίς τῆς κατ' ἐμοῦ κατηγορίας, θέλω εὐγνωμονεῖ ἐκείνον, ὅστις με ἔφερεν ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου, ἀποδεχόμενος τὴν σημερινὴν ἡμέραν ὡς τὴν ὥραιότεραν τοῦ βίου μου».

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΚΑΪΡΗΣ

Σελὶς 15

Οἱ κατηγορούμενοι καταδικάσθηκαν σὲ δυὸ ἐτῶν καὶ δέκα ἡμερῶν φυλάκισιν. Ὑστερ' ἀπὸ δυὸ ἐβδομάδες πέθανε ὁ Καΐρης στὴ φυλακῇ τοῦ τὸν ἐκλείσαν: Κι ὅχι πολὺ ἀργότερα ὁ Ἄριος Πάγος ἀνήρεσε τὴν ἀπόφασιν τοῦ Δικαστηρίου Σύρου. Τὸ Μάρτη τοῦ Ἰδίου ἔτους ὁ Ἐπίσκοπος Ἄνδρου ἐψάλε ἀγίασμόν στὸ Καΐρειο Ὀρφανοτροφεῖον — καὶ ὁ θεοσεβισμὸς ἐσβύσε σχεδὸν διὰ μιᾶς. Σήμερα τὸ κτίριον τοῦ Ὀρφανοτροφείου στεγάζει τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Καΐρη καὶ μερικὰς ἀρχαιοτήτας...

Μεγάλος εἶναι ὁ κατάλογος τῶν τυπωμένων καὶ ἀνεκδότων ἔργων τοῦ Καΐρη. Φιλοσοφικὰ ἢ Ἑγκυκλοπαιδικὰ τὰ βιβλία αὐτὰ δὲ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν. Θ' ἀναφέρουμε μόνον τὴν Θεοσοφίαν, ποὺ τυπώθηκε στὸ Λονδίνο καὶ περιέχει τὶς προσευχὰς καὶ τὰ λειτουργικὰ ἄσματα τῶν θεοσεβιστῶν, θεοσεβικὰς γνώμες καὶ θεοσεβικὰ ἀναγνώσματα, θεοσεβικὴ ἠθικὴ, καθετὶ ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἠθικοθρησκευτικὴ μεταρρύθμισιν ποὺ θέλησε νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ αὐτόνομος αὐτὸς ἄνθρωπος. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ προσέθηκε νὰ ὑπαγάγῃ τὴν θρησκείαν στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ νοῦ κ' ἔκαμε κατὰ τοῦ δὲν ἱκανοποιεῖ οὔτε τὸ συναίσθημα, οὔτε τὸ λόγον, καὶ τοῦ ἴσου θὰ μπορούσε ν' ἀνάψῃ μεγάλη πυρκαγιά χωρὶς τὶς σκληρὰς κυρώσεις τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας. Ὅπως δὲποτε, ἡ μοναρχικὴ Ἑλλάς τοῦδωκε τὸ δίκαιωμα τῆς ἀποδημίας, ἢ συνταγματικὴ, γιὰ τὴν ὁποίαν ἐργάστηκε, τὸν ἔρριξε στὰ κατώγια τῆς Σύρας νὰ πεθάνῃ δεκαπέντε μέρες ὕστερ' ἀπὸ τὴν καταδίκην τοῦ. Ἀσέβησε μάλιστα καὶ πρὸς τὸ γήινον σκῆνωμά του.

Τὸ ρῆμα τοῦ Τερτυλλιανοῦ (Credo quia absurdum est) ἢ τλφλή, ἢ ἀσυζήτητη πίστις, δὲν ἄρεσε στὸν ὀρφανοτρόφον τῆς Ἄνδρου. Τὸ δόγμα τῆς Τριάδος καὶ τῆς θείας ἐνανθρωπίσεως ταλαιπώρουσε τὴν φτωχὴν λογικὴν του. Καταταυραννοῦσε τὸν ὀρθολογισμόν του. Στὸ χριστιανισμόν, θρησκείαν λυτρώσεως, θρησκείαν ἐξαγνισμού διὰ τῆς θυσίας, θρησκείαν ἐξ ὑπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως ὥρ-θων ἀντιμέτωπὴ τῇ Θεοσεβείᾳ.

Ὁ βιογράφος του λέει πῶς ὁ Καΐρης θέλησε νὰ γίνῃ Λούθηρος ἢ ὁ Καλβίνος. Μὰ ὁ Καΐρης ἐξέφυγε ἀπ' τὸ χριστιανισμόν. Δὲ θέλησε νὰ τὸν μεταρρυθμίσῃ. Τὸν παραμέρισε.

Ὁ θεοσεβισμὸς τοῦ σχετίζεται μετὰ τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Ὁ Ροβεσπιέρρος καθιέρωσε τὴν λατρείαν τοῦ Ὑπερτάτου ὄντος στὴν ἀκμὴ τῆς ἰσχύος του.

Ἴδου τί ἀναφέρει ὁ ἱστορικός:

Στὶς 25 τοῦ μηνὸς ζεφυριάου 1794; ἢ Ἐπαναστατικὴ Συνέλευσις — ἢ Κονβανσιὸν — ἀποφάσισε τὴν μεταφορὰν τοῦ Πάνθεο τῶν λειψάνων τοῦ Ρουσσώ. Ὁ Ροβεσπιέρρος ἐπιφορτίσθηκε νὰ ὑποβάλῃ τὸ διάταγμα γιὰ τὶς δεκαδικὰς ἐορτὰς. Πράγματι, στὶς 18 Φλορεὰλ ὑπέβαλε τὸ διάταγμα, συνοδεύοντας αὐτὸ μ' ἕνα λόγο ποὺ ἐνθουσίασε τὴν Συνέλευσιν καὶ τὴν Κοινὴν γνώμην. Ἐβεβαίωσε πῶς ἡ Ἐπανάστασις, ἡ ὁποία εἶχε φιλοσοφικὴ καὶ ἠθικὴ ἰδεολογία δὲν ἔπρεπε νὰ φοβῆται ἐπιθετικὴν ἐπιτροπὴν τῶν θετικῶν λεγομένων θρησκειῶν. Ἐπρόβλεπε τὸ προερχόμενον τέλος ὅλων τῶν ἱερῶν καὶ τὴν συνδιαλλαγὴν ὅλων τῶν ἄλ-

λων γύρω ἀπὸ τὴν ἀπλὴ λατρεία τοῦ Ὑπερτάτου ὄντος καὶ τῆς
Φύσεως, γιατί γι' αὐτὸν Θεὸς καὶ Φύσις ἦταν τὸ ἴδιο πράγμα.
Κάθε δεκάτῃ ἡμέρᾳ, decadi ὅχι καθε Κυριακῇ, θὰ γινόταν ἡ δο-
ξολόγησις μιᾶς ἀρετῆς πολιτικῆς ἢ κοινωνικῆς καὶ ἡ Δημοκρα-
τία θὰ τιμοῦσε ἐκτὸς αὐτῶν τὶς τέσσερες μεγάλες ἐπαναστα-
τικὰς χρονολογίας, 14 Ἰουλίου, 10 Αὐγούστου, 21 Ἰανουαρίου, 31
Μαΐου.

“Όταν ο Ροβεσπιέρρος έγινε Πρόεδρος της Κονβανσιόν, πρωτοστάτησε σε μία έορτη μ’ ένα μπουκέτο λουλουδία κ’ ένα στήθος στο χέρι, στη μεγαλοπρεπή έορτη της αφιερωμένης “Υπέρτατο” Όν. Η έορτη αυτή έγινε στις 29 του Πραριάλ, ημέρα που οι καθολικοί έορτάζουν την Πεντηκοστή, μέσα σε μεγάλη κοσμοσυρροή — διηγείται ο ιστορικός της Γαλλικής παναστάσεως Ματιέζ. Σ’ όλη τη Γαλλία ανάλογες έορτές πανηγυρίστηκαν την ίδια μέρα — και με την ίδια έπιτυχία. Στάσετάμας των επαναστατικών ναών μπήκε ή έπιγραφή: “Ο Γαλλικός λαός άναγνωρίζει το “Υπέρτατο” Όν και την άθανασία της ψυχής”. Και ο Μπουασύ ντ’ Άγκλά παρέβαλε το Ροβεσπιέρρο τόν αίματοπότη με τόν “Ορφέα που δίδασκε στους ανθρώπους τις άρχές πολιτισμού και της ήθικης. Τόν έχειροκροτούσαν άκόμη και οι άθεοι. Τί είχαν να χάσουν; Και πολλοί καθολικοί φαινόταν άποκανοποιημένοι γιατί έπί τέλους ο Θεός τόν όποιον έδιωξαν από την πόρτα έμπήκε άπ’ τόν παράθυρο.

Μὰ περισσότερο θυμίζει ὁ Καίρης τοὺς θεοφιλανθρώπους. Ἰδοὺ τί γράφει ὁ ἱστορικός τῆς Ἐκκλησίας Μαριὸν γιὰ τοὺς θεοφιλανθρώπους:

Ἡ αἵρεσις τῶν θεοφιλανθρώπων ἔκαμε τὴν ἐμφάνισί της Παρίσι στὰ 1796. Εἶχε τοὺς ἀποστόλους της. Ὁ κυριώτερος, ὁ πόστολος ὁ Ρεβελιέρ-Λεπὼ ἦταν μέλος τοῦ Διευθυντηρίου. Εἶχε αἵρεσις ἐκκλησίαις — τὶς καθολικέες. Τοὺς ἱερεῖς της, εἶχαν ὀρκισθῇ μῖσος πρὸς τοὺς βασιλεῖς καὶ πίστι πρὸς τὸ πρῶτον αἷμα τοῦ τρίτου ἐπαναστατικοῦ ἔτους. Εἶχε τὶς ἐορτές τῆς Τῆς ἑορτῆς τοῦ Σωκράτη, τοῦ Ζαν-Ζακ-Ρουσώ, τοῦ Σαιν-Βεν-σάν-ντε Πῶλ, χωρὶς ν' ἀναφέρουμε κάποιες θρησκευτικέες τελε- τές γιὰ τὴ γέννησι, τὸ γάμο καὶ τὸ θάνατο. Εἶχε τὶς ἡμέρας τῶν συναθροίσεων — τὶς δέκατες ἡμέρες, *decadis*. Τὰ δόγματα καὶ τὰ παραγγέλματά της — τὰ ἄσματα, τὶς προσευχές, μιὰ τὴν κληρὶν λειτουργίαν, ἀκόμη καὶ τὶς ἐξαγορεύσεις, ὅστερ, ἀπὸ τῶν ὁποῖες ὁ καθεὶς ἔπρεπε νὰ προσευχηθῇ στὸ Θεὸ καὶ νὰ τὸν πα- ρακαλέσῃ νὰ θάψῃ τὰ σφάλματα ἐν τῇ νύχτῃ τοῦ χρόνου. Παρὰ αἵρεσις τῶν θεοφιλανθρώπων εἶχε ἀρκετοὺς ὁπαδοὺς στὸ Παρί- σι, λιγώτερο στὶς ἐπαρχίες. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν ἐνίσχυσιν τῆς κυβερνήσεως δὲν μπόρεσε νὰ τηρηθῇ. Οἱ *filous entourage*, οἱ τοὺς ἔλεγε τοὺς κοινὸν, ἐξαφανίστηκαν ἀπὸ ἀρχῇ τοῦ 19οῦ αἰῶ- νος: Μὰ βρέθηκε νὰ μεταφυτεύσῃ τὴν αἵρεσιν ὁ ὅλος της οὐ- δὲν τὶς λεπτομέρειες ὁ Καίρης.

Κάποιες εξωτερικές αναλογίες έχει και με το

μονισμό ὁ Καϊρισμός — στὴν θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ του πλευρᾶ.
Ο Σαίν Σιμονισμός ἐξαπλώνεται στὴ Γαλλία κατὰ τὸ 1830.

Δὲν ἐνθουσιάζουν οἱ θρησκεῖς τοῦ κατασκευάζει κανεῖς μὲ τὴν λογικὴ γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν πολιτικούς σκοποὺς, ἐφευρήματα ψυχρὰ τοῦ νοῦ, ἀπλοποιήσεις τῶν παραδεδομένων θρησκειῶν. Στὸ τέμενος τοῦ Χασάν στὸ Κάιρο, στὸ γυμνὸ αὐτὸ τέμενος, ὁποῦ οἱ μαιάνδροι πεμπτοῦσι ἀφηρημένης ζωγραφικῆς, εὐχαραίνισω. Ἐνόμισα πῶς ἀντιμετώπιζα τὸ θεὸ — ἐνώπιος ἐνώπιω. Στὴν καθεδρική ἐκκλησίαν τῶν Παρισίων, στὴν πανσέβαστη Νὸτρ νὰς, αἰσθάνθηκα τὸ ρίγος τοῦ θανάτου. Στὶς παλιὲς Βυζαντινὲς ἐκκλησίες ἡ κατάνυξις μου ἐφθασε κάποτε στὸ χεῖλος τῆς κατάνυξης. Ἡ ψυχὴ μου ἐτοιμάσθηκε νὰ δεχθῇ τὸ θαῦμα τῆς φτωχῆς γυναίκας ποὺ εἶδε ν' ἀνάβῃ μόνο του τὸ κερί ποὺ ἔστησε στὸ μεγάλο μανουάλι — ν' ἀνάβῃ ἀπὸ τὴ φλόγα τῆς λατρείας τῆς.

Εἶναι πηγὲς ὕδατος ζῶντος οἱ θρησκείες. Ὁ Ἰεχωβισμός, ὁ Μωσαϊσμός, ὁ Χριστιανισμός. Ἀλλὰ νομίζω πῶς ὁ χριστιανισμός συμφιλιώνει τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸ θεό, ὑποβάλλει στὸν ἄνθρωπο τὴν ἰδέα τῆς θείας καταγωγῆς του. Εἶναι μιὰ ἀκρόωσις. Ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς θλίψεως καλύπτεται πρὸς τὰ κάτω καὶ πρὸς τὰ ἄνω. Πλησιάζεις περισσότερο πρὸς τὸ θεό. Παιδιάτικες εἶναι αἱ προσπάθειες τῶν Ροβεσπιέρρων, τῶν Θεοφιλάνθρωπων καὶ τῶν Καρτηδῶν. Ἐφήμερες. Ἀκόμη καὶ σήμερα ὁ χριστιανισμός φτεκνώνει τὴν μεγάλη τέχνη, τὴν μεγάλη φιλοσοφία, τὴν μεγάλη ἠθικὴν. Κάθε τί ποῦ καλύτερεῦει τὸν ἄνθρωπο ξεκινάει ἀπ' τὸ χρι-
στιανισμό.

«Ὁ Ἰππόλυτος Ταῖν, ἔγραψε κάποτε:
«Ὁ Χριστιανισμός εἶναι οἱ δυὸ μεγάλες φτεροῦγες, οἱ ἀπα-
ραίτητες γιὰ τὴν ἀνύψωσι τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ
τὸν ἑαυτὸν—ἐπάνω ἀπὸ τὴν ταπεινὴ ζωὴ—τὴ ζωὴ τῶν κλειστῶν ὁρίζον-
των—εἶναι δυὸ φτεροῦγες γιὰ τὴν ἀνύψωσι τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ
τὴν ἀνύψωσι μὲσω τῆς ὑπομονῆς, τῆς ἐγκαρτερήσεως καὶ τῆς
καὶ τῆς ἀγάπης—γιὰ τὴν ἀνύψωσι μὲσω τῆς ἐγκρατείας
καὶ τῆς ἀνυπότακτοῦ καὶ τῆς καλωσύνης στὴν ἀφοσίωσι καὶ τῇ
ἐκείνης. Πάντοτε καὶ παντοῦ, ἐδῶ καὶ 19 αἰῶνες, ὅλως οἱ φτεροῦ-
γες τοῦτες κουρασθοῦν ἢ σπάσουν, ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς βί-
ον γεννᾷται. Τοῦτο συνέβη στὴν Ἰταλία—τὸν καιρὸ τῆς Ἀνα-
γέννησιν. Στὴν Ἀγγλία κατὰ τὴν Παλινόρθωσι. Στὴ Γαλλία
τὸν καιρὸ τῆς Κονανσιὸν καὶ τοῦ Διευθυντηρίου: Ὁ ἄνθρωπος
τοῦτο ἔγινε ἐθνικὸς, ἔγινε εἰδωλολάτρης, ὅπως στὸν πρῶτο αἰῶνα.
Ὁ ἄνθρωπος ἔγινε φιλήδονος καὶ σκληρὸς, ὅπως στὸν καιρὸ τοῦ
Αὐγουστου καὶ τοῦ Τιβερίου. Ὁ ἄνθρωπος ἐκμεταλλεῖτο τότε
καὶ τὸν κακομεταχειρίζονταν τοὺς συνανθρώπους του—τὸν πλησίον
τοῦ. Ὁ χυδαῖος ἐγωϊσμός ἢ ὁ ὑπολογιστικὸς ἐπεκράτησε, ἡ σκλη-
ροσύνη καὶ ὁ αἰσθησιασμός ἐξαπλώθηκαν, ἡ «κοινωνία» ἔγινε μα-
κρὰ καὶ ἕνας τόπος στὸν ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ συχναῖ ἕνας
ἄνθρωπος: Χασμαιτυπεῖο. Τοποθετήστε τὴν εἰκόνα αὐτὴ

μπροστά σας για να ἐκτιμήσετε καλύτερα τί συνεισέφεραν οἱ
χριστιανισμός στὸν ἐξανθρωπισμό μας — πόση αἰδημοσύνη, πό-
ση ἀνθρωποσύνη καὶ σεμνότητα, ἐντιμότητα, καλὴ πίστι καὶ δι-
καιοσύνη. Οὔτε ὁ φιλοσοφικὸς λόγος, οὔτε ἡ καλλιτεχνικὴ καὶ
φιλολογικὴ παιδεία, οὔτε ἡ φεουδαλικὴ τιμὴ, ἡ στρατιωτικὴ καὶ
ἵπποτικὴ, κανένας κώδικας, καμμία διοικήσεις, καμμία κυβέρνη-
σις δὲν μπορεῖ ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ χριστιανισμό. Αὐτὸς μᾶς
ἐμποδίζει νὰ πέσουμε ἀπ' τὴν κατωφέρεια, ἐπάνω στὴν ὁποία ἐ-
γεννηθήκαμε, αὐτὸς μᾶς ἐμποδίζει νὰ κατακυλήσουμε μετὰ
τὸ προπατορικὸ βάρος τῆς ὀπισθοδρομικῆς γενεᾶς μας πρὸς τὸ
βάραθρο. Καὶ τὸ πανάρχαιο Εὐαγγέλιο, ὅποιο κι' ἂν εἴναι τὸ
σημερινό του περικάλυμμα, εἶναι τὸ καλύτερο ἀφυπνιστικὸ τοῦ
κοινωνικοῦ μας ἐνστίκτου».

Ἀποδίδω, κυρίες καὶ κύριοι, τὴν κατάπτωσι τὴν πανευρώ-
παϊκὴν — καὶ τὴ δική μας ἐπίσης — στὸ μούδιασμα τῶν δύο μεγάλων
φτερῶν τῆς ψυχῆς μας. Ποιὸς θὰ κἀνῃ νὰ ξεμουδιάσουν αὐ-
τὰ τὰ φτερά; Ποιὸς θ' ἀντλήσῃ ἀπὸ τὴν πηγὴ τοῦ ζῶντος ὕδα-
τος καὶ θὰ ξεδιψᾷ τὰ φρυγμένα χεῖλη μας; Ἡ ἐπιστήμη καὶ
τατέμνει. Εἶν' ἓνας κονιορτὸς ἀπὸ γνώσεις. Ἡ φιλοσοφία καὶ
ἀκροβασίες — καὶ λογοπαίγνια. Ἡ σοφία τοῦ Ἐπικουρισμοῦ καὶ
τῆς ἡδονῆς κουράζει. Μόνο στὴ θρησκεία «τὴν ἀνωθεν ἐρχομένην»
μποροῦμε νὰ βροῦμε παρηγορίαν. Ἡ πίστις εἶναι ἡ ἀνάσ-
θη μορφή τῆς γνώσεως.

Μεταξὺ τῶν Ἀγγλῶν δεϊστών, μεταξὺ τῶν Γάλλων ἐλευ-
θεροφρόνων, τοῦ Ρουσσώ, τοῦ Ροβεσπιέρρου, τῶν θεοφιλεσθῶ-
των, τοῦ Καίρη — καὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ἀπόστασις εἶναι ἀνυπολό-
γιστως μεγάλη. Τὰ ψυχρὰ λογικὰ κατασκευάσματα τῶν πρώ-
των ἦλθαν καὶ παρήλθαν. Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι διαρκὴς
θεία. Ἐχει δυναμικότητες ἀναπροσαρμογῆς. Μένει.

Ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ παρηγορεῖ, κατανύσσει, συντρίβει γὰρ
νὰ ἀνανεουργῇ. Εἶναι γέφυρα μετάγουσα ἐκ τῆς γῆς πρὸς
οὐρανὸν τὸν πιστεύοντα. Πόσοι ὅμως πιστεύουν; Ἐχομε
τις στιγμὲς τῆς ἀμφιβολίας, τις στιγμὲς τοῦ αὐτομηδενισμοῦ καὶ
τῆς καταπτώσεως. Τοῦ ἱλίγγου, ἢ τῆς λιποθυμίας. Γι' αὐτὸ
μᾶς εἶναι δυσεξήγητος ὁ Καίρης. Καὶ συμπονοῦμε τὸ δράμα τῶν
(... Τόχομε ζήσει).

Ἄς συγχωρήσῃ ὁ Κύριος τὴν παραστρατημένη ψυχὴ τοῦ
Καίρη: Ἦταν ψυχὴ ἡρωϊκὴ.

ΑΡΙΣΤΟΣ ΚΑΜΠΑΝΗΣ

ΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ ΜΑΣ

Ο ΞΕΝΟΣ

Ἀνέκδοτο ποίημα τοῦ

κ. ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

Τρεῖς ἀδερφάδες εἶμαστε Μισολογγιτοπούλες
τοῦ δασκάλου τοῦ ἀρχοντικοῦ θεοφύλαχτου βλαστάρια
Εἶχε σκολεῖο καὶ σπητικὸ τὰ γράμματα, ἀηφοῦσε
τοῦ Τούρκου τὸν κατατρεμὸ, καὶ μετὰ τὴ λάμψη τοῦ ἡλίου
στὰ φανερὰ καὶ στὰ κρυφὰ, μετὰ τὸ λαμπρὸ φεγγάρι,
καὶ στὸ κατῶ καὶ στὸν ὄντα, στὸν κῆπο καὶ στὸν κάμπο,
ἐκτὼ ἀπ' τὸν ἴσκιο τῆς ἐλιάς, κοντὰ στὸ περιγιάλι,
μετὰ τοῦ πελάου τὸ φλοῖσβισμα, μετὰ τ' ἀπριλίου τὰ ρόδα,
μετὰ τοῦ πολέμου τὴ βροντὴ καὶ μετὰ τὰ καρνοφύλια,
πάντα, γιορτὴ, καματερὴ, παντοῦ τὰ διαλαλοῦσε
τὰ γράμματα καὶ στύλωνε καρδιά καὶ νοῦ μετὰ κείνα,
καὶ τοῦ τρανοῦ καὶ τοῦ μικροῦ τὴ σκέψη καὶ τὴ γνώμη,
καὶ τὸ ψαλτήρι διάβαζε, τὸν Ὀμηρὸ ξηγοῦσε,
καὶ ἔκανε τὸν ἀπλὸ σοφὸ, γοργὸ τὸν ἀκαμάτη.
Κι' ὄντας τὸ βρόντηξε ὁ ραγιάς καὶ δίπλα μετὰ τὸ Σούλι
καὶ τὴν τουρκοφάγα ἢ Ρούμελη στὸ Μισολόγγι μέσα,
καὶ μετὰ τοὺς ἀρβανίτες τοῦ βοβόλησεν ὁ Βρυῶνης,
ὁ δάσκαλος κλεῖ τὸ σκολεῖο, συντρίβει τὸ κοντύλι,
παίρνει στὸ χέρι τὸ δαυλὶ, γίνεται μπορλοτιέρης.

1919

Τρεῖς ἀδερφάδες εἶμαστε Μισολογγιτοπούλες,
τοῦ ἀρχοντικοῦ θεοφύλαχτου τρία τρυφερά βλαστάρια.
Ἡ πρώτη ἢ ρούσα σκλάβωνε μετὰ τὰ μακρὰ μαλλιά της,
καὶ ἡ σιταράκη ἢ δεύτερη μετὰ τὰ γλαρά της μάτια,
καὶ ἡ ἐνῶ ἢ ἄλλου μικρότερη γυμνὴ ἀπὸ κάθε χάρη
καὶ ἐγὼ μετὰ τί σκλάβωνα τοὺς νιοὺς ποὺ μ' ἀγαποῦσαν.
Ὁ δὲν ἢ πρώτη ἀπὸ τίς τρίδυμες καὶ τ' ὄνομά της ἢ Ὅρσα,
καὶ ἡ δεύτερη ἢ Χρυσοπηγή, καὶ ἐγὼ εἰμ' ἢ Χαῖδω. Ἡ πρώτη

ψιλοῦφαινε στὸν ἀργαλειὸ τεχνίτρα χρυσοχέρα,
καὶ κουβαλοῦσε ἡ δεύτερη τὸ κρῦο νερὸ ἀπ' τῇ βρύσῃ
καὶ τὸ ψωμί ἀπ' τὰ χέρια τῆς ἀντίδωρο γινόταν,
κ' ἐγὼ τοῦ καλαματιανοῦ χοροῦ ἤμουν ἡ νεράϊδα,
ἀντρα τῆς πῆρε τοῦ Ζυγοῦ τὸν ἥρωα κλέφτη κ' ἡ "Ορσα,
κ' ἔλαχε τῆς Χρυσοπηγῆς, καὶ τὸν ἐστεφανώθη,
τὸ συνετὸ γραμματικὸ τὸν πολυδιαβασμένο.
Κ' ἐμὲ ἡ καρδιά μου γύρευε κ' ἔψαχνε ὁ νοὺς μου ἐμένα
καὶ πουθενὰ δὲ στέκονταν καὶ τίποτε δὲ βρῖσκαν,
ἴσκιος γιὰ μένα ὁ διαλεχτός, καὶ πουθενὰ λιμῶνας,
τοῦ λαβωμένου ὁ σπαραγμὸς μονάχα ποὺ δὲν ξέρει
πότε λαβώθη καὶ ἀπὸ ποιόν, καὶ ἡ κλάψα τῆς τρυγόνας.
Καὶ μοναχὰ κάθε φορὰ ποὺ θά σκυβα κλεφτὰτα
στῆς Ἀρετούσας τὸν καημό, τοῦ Ῥώκριτου τὰ πάθη
μιά βρύση ἀνοίγε μέσα μου καὶ μοῦ φερνε τὰ δάκρυα.

"Ἐνα πρωὶ ξαγνάντευα, στὴν πόρτα μου ἀκουμπώντας
τῇ θάλασσα τὴν ἄβαθι, τὰ ρήχη ποὺ κοντὰ μας
τῇ φέρνουν σὰ νὰ ὀρέγεται νὰ μᾶς γλυκοφιλήσῃ
κί' ὅλα τῆς ἓνα πρόσωπο με χίλιες μύριες ὄφες,
σὰ νὰ φερνε τὸν ἔρωτα κ' ἡ καθεμιὰ τῆς ὄψι.
δασκάλεμα καὶ πλάνεμα καὶ μπάλαμο καὶ πόνο.

Καὶ πέρασε ἀπ' τὴν πόρτα μου λεβέντης καθαλλάρης
καὶ μ' εἶδε καὶ ξεπέζεψε κί' ὀρθὸς μπροστὰ μου ἐστάθη,
καὶ τῇ ματιὰ στυλώνοντας μοῦ φίλησε τὸ χέρι
καὶ μοῦ εἶπε γλυκομιλητής: «λίγο νερό, κυρά μου,
διψῶ». Ἀπὸ κείνη τῇ στιγμῇ, τῆς μοίρας μου ἡραφτὸ ἦταν,
ὁ ξένος ὁ διαβατικὸς ὁ νιὸς ὁ καθαλλάρης
τοῦ ὕπνου μου ἦταν ὄνειρο, τοῦ ξύπνου μου ὄραμα ἦταν,
τῆς πίστες ἔγινε εἰδωλό, τοῦ πόθου παραμῦθι.
Καὶ τὰ μαλλιά του ἀνέμιζαν γύρω ἀπ' τὸ μέτωπό του
καὶ σὰ χλωρὰ ἀνθοκλώναρα τοῦ ἀγγίζαν τὰ μηλίγγια
ἓνα ἀλαφρὸ ταλάντεμα εἶχε ἡ περπατησιά του
καὶ τ' ἄσπρο χέρι τὸ ἀπαλὸ σφιχτὸ σὰν ἀτσάλενιο
σὰ θὰ ἔζωνε τίς ἀγκαλιές, καρδιές γιὰ νὰ συντρίβῃ.
Τῶν οὐρανῶν στὰ μάτια του καὶ διάπλατη ἡ γαλήνη
μὰ κ' ἡ ἀστραπή τῆς τρικυμιάς γοργόσβυστη μαζί τους.
Ἀντρείκιο του τὸ φέρσιμο γιὰ νὰ λυγίξῃ θὰ ἦταν
καὶ τῇ γυναίκα ποὺ ἤξερε καὶ τὴν ἀθῶα παιδούλα.

Μὰ τὸ νερὸ ποὺ τόδωκα μέσ' στὸ γυαλί δὲν ξέρα,

θὰ τὸν ξεδίψασε, μὰ ἐγὼ μιὰ δίψα ἔχω ἀπὸ τότε
κί' ἄσβυστη κί' ἀκατάλυτη ποὺ με τρυπάει, με τρώει
στὰ σωθικά μου, στὴν καρδιά, στὴ θύμηση, στὴ σκέψη.
Καὶ τὸ νερὸ ποὺ τό φερα γιὰ νὰ τὸν ξεδιψάσω
σὰ νὰ ἦταν μαγικὸ κρασί ποὺ ἐγὼ εἶχα πῆ γιὰ κείνον.
Καὶ στάθηκε σ' ἐμᾶς γιὰ μᾶς καὶ γιὸς μας καὶ δικὸς μας,
θησαυριστὴς μετὰ τὸ χρυσάφι, ἀπλὸς μετὰ τὴν ἀγάπη,
ὁ ξένος, ὁ παράξενος, ὁ ἀρχοντικός, ὁ λόρδος,
μετὰ τὸ δοξάρι τοῦ "Ερωτα, τοῦ τραγουδιοῦ τῇ γλύκα
γιὰ νὰ μᾶς γίνῃ ἀρματωλός, γιὰ νὰ μᾶς γίνῃ ρήγας,
μᾶς ἔλειπ' ἓνας βασιλιάς κί' ὁ βασιλιάς μᾶς ἦρθε:
Μὰ ὁ χάρος τότε μάτιασε, τὸν εἶδε καθαλλάρη,
θὰ ἦταν ὁ ξένος τὸ στοιχίό, κί' ἂν γίγαντας ὁ χάρος,
πῆγαν γιὰ νὰ παλαίψουνε στὰ μαρμαρένια ἀλώνια.
Κί' ὁ χάρος τὸν κατάβαλε κ' ἐμεῖς νεκρὸ τὸν κλαίμε,
δὲν τὸν κλαίγω. Δαίμόνας βρίσκεται πάντα ἐμπρὸς μου,
καθὼς τὸν εἶδα ἓνα πρωὶ στὴν πόρτα μου ἀκουμπώντας.

Καὶ τὸ ποτήρι ποὺ νερὸ τοῦ πρόσφερα φυλάω
κρυφὸ ἀπὸ κείνη τὴν αὐγὴ σὰ νὰ ἦτανε τίμιο Εὐλό
στὰ χεῖλῃ του ὅπου τάγγιξε, ν' ἀγγίζω τὰ δικά μου.
"Αἱ τὸ ποτήρι, ποὺ νερὸ τόδωκα κ' ἤπιε, πάρτε,
σὰ θὰ πεθάνω βάλτε το καντύλι μου νὰ καίῃ
νὰ καίῃ καὶ νὰ σπιθοβολᾷ στὸ μνήμα μου τὸ φῶς του,
μυστηριακό, ἀβασίλευτο, σὰ νὰ ἦταν ἡ ψυχὴ μου.

8-4-34.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΣΕ ΜΙΑ ΣΚΙΑ ΧΙΜΑΙΡΙΚΗ

Σὲ μιὰ σκιά χιμαιρική στῆς λίμνης στὸν καθρέφτη,
σὰν ὅ,τι φεύγει μακρυνὸ πολὺ, χαμένο, ὠραίο,
σὰν τὸν καπνὸ ποὺ πάει ψηλά, σὰν τὴ δροσιὰ ποὺ πέφτει,
ὦ! σ' ἀγαπῶ σὰν κάθε τι ποὺ στήνεται μοιραῖο.
Μὰ σὰν κατέβουμε κί' οἱ δυὸ στὰ Ἠλύσια τοῦ "Ομήρου,"
σὰν ἄλλα νησάκια τῶν ψυχῶν, στὸ αἰώνιο ἀραξοβόλι,
σὺ μαζώξω ἀπ' τῇ θαμπῇ ἀκρογιαλιά τοῦ ὄνειρου
τὰ κρίνα, ποὺ δὲ σοῦκοφα στοῦ Μᾶη τὸ περβόλι.

ΡΑΪ'ΝΕΡ ΜΑΡΙΑ ΡΙΛΚΕ

Υπό ΘΕΜ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

Ο Ράινερ Μαρία Ρίλκε είναι η λυρικώτερη ἄρπα τῆς γερμανικῆς ποιήσεως. Ποιητὴς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ θανάτου, ἔζησε τὰ πενήντα ἕνα χρόνια τοῦ ἀναζητῶντος τὸ θεὸ χωρὶς ποτὲ νὰ τὸν βρῇ καὶ ἐπικαλούμενος τὸ θάνατο — ἕως ὅτου τὸ συνάντησε. Τραγουδῆσε καὶ τοὺς δύο. Ἀλλὰ τὸ θεὸ καὶ τὸ βλαστήμησε καὶ ποτε. Τὸ θάνατο δὲν τόλμησε ποτὲ.

Ὁλόκληρη ἡ ἀρρωστημένη του ζωὴ σπαταλήθηκε σὲ ταξείδια. Ὁ Ρίλκε δὲν ἐστέκοταν πουθενά. Εἶχε κάτι ἀπὸ τὴν τελευταία μανία τοῦ Τουρκουάτου Τάσσου, ὅπως καὶ κάτι ἀπὸ τὴ φυσικαία ογνώμια του. Τὰ ἐκ τῶν ἔνδον ἀγλαΐσμενα χαρακτηριστικά του θυμίζουν ἐπικινδύνως τὸ μέγα ἐκεῖνο τρελλὸ τοῦ Σάντ-Ὀνὸφριο. Ἀλλὰ ἡ μανία τοῦ Ρίλκε, πού ἐν τούτοις δὲν ὑπῆρξε τρελλός, ἦταν τραγικώτερη. Ὅταν βρίσκοταν κάπου, ἤθελε νὰ νομίζῃ πῶς δὲ βρίσκεται ἐκεῖ! Στὸ Παρίσι, πού «τὸ ἀγάπησε σχεδὸν με ἔρωτα», ἤθελε νὰ νομίζῃ ὅτι δὲ βρίσκεται στὸ Παρίσι. Τὸ ἴδιο στὴ Ρωσσία, τὸ ἴδιο στὸ Βερολίνο. Μόνος του ἐξομολογεῖται, ὅτι ἐδιάλεγε τὴ γωνία ἐνὸς καφενείου πού νὰ μὴν ἔχη τὸ χαρακτὴρ τοῦ περιβάλλοντος. Ἐξω τόπου. Καὶ ἡ μοῖρα του, φαίνεται, τὸν εἶχε προετοιμάσει γι' αὐτὸ τὸ ρόλο. Τὸν γέννησε ἀπάνω σὲ σύνορα, τὸν θανάτωσε σὲ σύνορα. Σ' ἕνα κομμάτι γῆς δηλαδὴ συγκεχυμένο, σχεδὸν ἀνυπαρκτό. Τὸν γέννησε στὴν Πράγα, σὲ σύνορο τοῦ γερμανισμοῦ καὶ τοῦ σλαβισμού. Τὸν θανάτωσε στὸ καντόνι τοῦ Βάλλις, σύνορο τοῦ γερμανισμοῦ καὶ τοῦ λατινισμοῦ. Ἀλλὰ τὸ τραγικώτερο εἶναι τοῦτο: ὅτι ὁ Ρίλκε ἤθελε νὰ νομίσῃ πῶς δὲν εἶναι ὁ ἑαυτός του! Κάποτε τυλίχτηκε μὲ τὸ μανδύα ἐνὸς φίλου του. Ὁ μανδύας ἦταν κωμικὰ φαρδύς, ἀλλὰ δὲν ἐνόησε νὰ τὸν βγάλῃ. Πνιγμένος μέσα του, αἰσθάνοταν εὐτυχία, γιατί ἔχανε τὴν προσωπικότητά του. Αὐτὴ ἡ μανία τῶν παρασθήσεων τὸν καταδίωκε καὶ στὰ φιλολογικὰ του γούστα. Μεγάλος ποιητὴς αὐτὸς ὁ ἴδιος, «ἤθελε νὰ ἦταν» διαρκῶς κάποιος ἄλλος. Νὰ ἕνας ποιητὴς —γράφει κάποτε γιὰ τὸ φρανσίς Ζαμ-

σὺν τὸν ὁποῖο ἤθελα νὰ εἶμαι! Καὶ ὅμως ἀμέσως κατόπιν ρίχνεται μὲ τὰ μούτρα νὰ μεταφράσῃ τὸν Πῶλ Βαλερύ, ποιητὴ τελείως ἀντίθετο πρὸς τὸν ἑαυτό του. Ὡστόσο ἀπαρνέεται καὶ τὴ γλωσσική του ψυχὴ —τὴ γερμανικὴ γλώσσα— γιὰ νὰ γράψῃ σὲ γλώσσα ξένη, τὴ γαλλικὴ.

□□□□

Ποιητὴς τοῦ θεοῦ. Εἶναι ὁ πρῶτος πού ἔπειτα ἀπὸ χρόνια καὶ χρόνια ξανατολμάει στὴ γερμανικὴ ποιήσει τὴ λέξι θεός. Ἀλλὰ τί εἶναι ὁ θεός τοῦ Ρίλκε; Ἡ μυστικὴ ζωὴ τῶν ὄντων. Ἡ ζωὴ τοῦ σύμπαντος, πού ὡς σύνολο δὲ μπορεῖ νὰ τὴν κατανοήσῃ κανεὶς, ἀλλὰ πού μπορεῖ νὰ τὴ μελετήσῃ τεμαχισμένη καὶ ὅμως ἀκέρηστα μεμονωμένα πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα. Ὁ βαθὺς καὶ ὑποσυνειδητὸς σύνδεσμος τῶν υπάρξεων. Ἡ ἔνωση τῆς ψυχῆς μὲ τὸν κόσμον.

Ἡδὴ στὰ «Πρώϊμα Τραγούδια» του παίρνει τὸ δρόμο πρὸς τὰ μυστικά τῶν χιλίων φαινομένων. Ἀρχίζει νὰ δίνει ὅσα τὰ προσβάλλει ποτὲ μὲ τὸ σκληρὸ ὄνομά των, τὰ χαϊδεύει πάντοτε μὲ μεταφορές. «Μὴ μοῦ τ' ἀγγίζετε —λέγει— εἶναι ναρκωμένα καὶ βουβά. Θὰ μοῦ τὰ σκοτώσετε!». Στὸ τρίτο του ἔργο, τὸ «Βιβλίον τῶν Ζωγραφιστῶν» (1902), ἡ ἐπίδρασις τοῦ Μαίτερλινγκ εἶναι φανερώτερη. Ὁ Μαίτερλινγκ ὑπῆρξε ὁ πατέρας τοῦ νεορωμαντισμοῦ. Ὁ Ρίλκε ὁ μεγαλύτερος λυρικός του. Στὸ βιβλίο αὐτὸ προσπαθεῖ νὰ ἐκφράσῃ τ' ἀνέκφραστα. Ἀναλύεται σὲ τρυφερώτατες μελαγχολίας, τυλίγεται σ' εὐγενέστατα πένθη, καταποντίζεται σὲ «βάθη χωρὶς βυθοὺς». Ἐξαυλώνει τὴν ὕλη. Γίνεται αἰθερία διάθεσι. Μυστικὴ. Αὐτὸ ἦταν τὸ ἰδεώδες τῆς ἐποχῆς του. Ἡ ὁποία πρῶτα μὲ τὸν ἱμπρεσιονισμό, ἔπειτα μὲ τὸ συμβολισμό, στὸ τέλος μὲ τὸ νεορωμαντισμὸ καὶ τὸ νεοκλασικισμὸ ἐσύνηρε τί στυγνὴ ἀσχήμια τῆς νατουραλιστικῆς περιόδου. Τὸ «Βιβλίον τῶν Ζωγραφιστῶν» εἶναι τὸ ἀριστοῦργημα τοῦ νεορωμαντικοῦ λυρισμοῦ τῆς Γερμανίας. Ὁ Ρίλκε εἶναι γιὰ τὴν ποιήσι ὅ,τι ἡ Ριχάρδα Οὐχ γιὰ τὸ μυθιστόρημα καὶ ὁ Οὐγο φὸν Χόφμανσταλ γιὰ τὸ δράμα. Ἀπ' τὸ νεορωμαντισμὸ ὡς τὸ μυστικισμὸ δὲν ἔμενε παρὰ ἕνα βῆμα. Τὸ βῆμα ἔγινε μέσον Μόσχας. Πολὺ φυσικὰ. Ὁ Ρίλκε ἔζησε κάμποσα χρόνια στὴ Ρωσσία. Ἐκεῖ ἀναζητήσῃ τὸ θεό. Ἐπηρασμένος ἀπ' τὴν ἡφαιστειώδη θρησκευτικότητά τοῦ Δοστογιέφσκ; Σπρωχμένος ἀπ' τὸ ἴδιο αἷμα του πού εἶχε σταγόνες σλαβικές; Συγκινημένος ἀπ' τὸ ἐκκλησιαστικὸ μεγαλεῖο τῆς Μόσχας; Καὶ τὰ τρία. Ἐγράψε τότε τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν» (1906), πού ἡ κριτικὴ τὸ ἀναγνωρίζει ὡς τὴ Βίβλο τοῦ μοντέρνου μυστικισμοῦ. Μερικοὶ τοῦ καταλογίζουν εἰδωλολατρεῖα. Ὑπάρχει, λένε, στὸ βιβλίο αὐτὸ πολὺ μοναστήρι, πολὺς τροῦλλος, πολλὴ εἰκόνα ρωσσικὴ. Ἀρα δὲν ὑπάρχει θεότης. Ἀρα —συμπεραίνω ἐγώ— ὁ παρχει θεότης. Γιατί χωρὶς σύμβολα δὲν ὑπάρχει θρησκεία. Καὶ χωρὶς θρησκεία δὲν ὑπάρχει θεός. Ἡ γνώμη μου. Ἰσα-ἰσα δέ, ἂν ὁ Ρίλκε ἄρχιζε ἀπὸ κεί πού τελείωσε, ἂν ἄρχιζε ἀπὸ τὴ Ρωσ-

σία και όχι από την Εύρωπη, απ' τη θρησκεία και όχι απ' την ε-
πιστήμη, απ' την κατάνυξι και όχι απ' τη φιλοσοφία, τότε θα είχε
βρή το θεό και θα είχε μιλήσει μαζί του. Δυστυχώς όλη εκείνη
ή άναζητησι του θεού, που ο Ρίλκε έγκαινίασε και συνέχισε ο
Βέρφελ, ήταν περισσότερο μόδα φιλολογική παρά ψυχική άναγ-
κη. Γι' αυτό έμεινε άναζητησι. Και οι ποιητάι της όνομάστηκαν
gottsucher=άναζητητάι του θεού. Τόν άναζητήσαν, αλλά δέν τόν
βρήκαν. Όμως μεταξύ τών δύο αύτών ο Ρίλκε είναι ο συμπαθέ-
στερος. Γιατί είναι ο πρώτος. Γιατί είναι ο μουσικώτερος. Και
γιατί είναι ο μόνος ειλικρινής. Μέν το θεό του δέν έκαμε ούτε
κοινωνιολογία, ούτε ήθική. Απλώς λίγη κακή φιλοσοφία και
πολλή ώραία ποίηση. Ένώ ο άλλος, ο γερμανοεβραϊός Βέρφελ
(κατά σύμπτωσι, απ' την Πράγα κι' αύτός) έκαμε δήθεν κοινω-
νιολογία και πραγματικά προπαγάνδα έβραϊκή. Είναι το έλατ-
τωμα της φυλής του.

□□□□

Ποιητής του θανάτου. Για μιά στιγμή φάνηκε πώς ο Ρίλκε
είχε θεραπευθί απ' το μυστικισμό. Ήταν ή εποχή που έμενε στο
Παρίσι. Έκει γνωρίστηκε μέ το Ροντέν και για πολύ καιρό έν-
νε γραμματεός του. Υπό την επίδρασι του μεγάλου εκείνου ζώ-
οποιού της νεκρής ύλης, δημιουργού όρατών και άπτόν μορφών,
ό λυρισμός του άνακτά μιά πλαστική πυκνότητα, μιά διαύγεια
σεδιού. Γράφει τά δυο γνωστότερα τραγούδια του, τόν «Πάν-
θηρα», έμπνευσι απ' το ζωολογικό κήπο του Παρισιού, και τ
«Αλογάκια» — δυο «μικρά θαύματα». Νομίζει κανείς πώς ξανα-
γύρισε στην άπλη, ύπαρκτή ζωή. Αλλά....

Wenn wir uns Mitten in Leben meinen
Wagt er zu weinen
Mitten in uns....

«Όταν θαρρούμε πώς είμαστε καταμεσής στη ζωή, αύτός
τολμά νά κλαίη έντός μας...». Ο «αύτός» είναι ο θάνατος. Θά έ-
αρχίζει το παραλήρημα ένός έρωτευμένου του θανάτου. Θά έ-
λεγε κανείς ότι μεταξύ τών δύο ύπήρχε κάποιο συμβόλαιο φασου-
στικό. «Ότι ο Ρίλκε έξαγόρασε τη ζωή του μέ την ύπόσχεσι νά
τραγουδήσ η το θάνατο. Τόν έννοστάλησε, τόν έπικαλέστηκε, τόν
ύμνησε διαμέσου όλης του της ζωής. «Ω! Κύριε, δόσε στόν κα-
θένα το θάνατό του... Γιατί έμείς είμαστε μόνον ή φλούδα και
το φύλλο. Ο μέγας θάνατος, που ο καθένας έχει μέσα του, α-
τός είναι ο καρπός...». Και άλλου: «Ήθελα νά πεθάνω! Αφισ-
με μοναχό. Πιστεύω πώς θά μπορέσω από λάγγεμα νά μου σπα-
σουν οι σφυγμοί...».

□□□□

Όταν τελείωσε ο όμαδικός θάνατος της άνθρωπότητας, ο

πόλεμος, ο Ρίλκε ξεκίνησε νά πάη στην Έλβετία. Για νά πεθά-
νη. Την Έλβετία την είχε κάποτε όνομάσει «αΐθουσα άναμονής
του θεού». Θεός και θάνατος φαίνεται πώς έπιτέλους συνταυτι-
σθηκαν στην ταραγμένη ψυχή του. Η «έξοδος» αύτη δέν είχε τί-
ποτε από την τελευταία ψυχή τού Τολστόϊ. Του Τολστόϊ ήταν
στιγμασία, έξαλλη και σχεδόν σάν προσπάθεια διαφυγής του θά-
νάτου. Του Ρίλκε ήταν προαπάντημα.

Έπί όκτώ σχεδόν όλόκληρα χρόνια ο Ρίλκε σ' ένα χωριου-
δάκι της Έλβετίας «έζησε το θάνατο». — «Θεωρούσα, του γρά-
φει ο φίλος του Βαλερύ, μιά τόσο άποτραβηγμένη ζωή γι' αδυ-
νατη. Αιώνιους χειμώνες σε μιά τέτοια κατάχρησι οικειότητος
μέ τη σιωπή, τόσο χώρο για όνειρο, τόση έλευθερία για τά ού-
σιώδη και πολύ συγκεντρωμένα πνεύματα που ύπάρχουν στα βι-
τυραννία τών άναμνήσεων. Άγαπητέ Ρίλκε, μου φανήκατε κλει-
σμένος μέσα στόν καθαρό χρόνο και φοβήθηκα για σās τη δια-
φάνεια μιάς πολύ μονότονης ζωής, που διαμέσου της σειράς αι-
ώνια όμοιων ημερών άφίνει νά θεωρείται καθαρά ο θάνατος...».

Και ο θάνατος ήρθε. Στο κρεβάτι του ψυχorroγηματος ο
Ρίλκε άρνήθηκε νά πάρη όποιοδήποτε γιατρικό. Δέν ήθελε νά
γνησιο τόν πόνο. Ήθελε νά γευθί σταγόνα πρός σταγόνα το
προς τά ποιητικά του ιδεώδη! Νά γιατί σέβεται κανείς τόν πει-
σιάντο λυρισμό του. Γιατί ύπήρξε μιά πίστι. Ίσως άσθενική.
Αλλά ειλικρινής.

Τώρα πρέπει νά είναι εύτυχισμένος γιατί άνήκει στούς νε-
κρούς. Οι νεκροί είναι τά αυτάρκη, άνεξάρτητα όντα. Σε μιά
από της τελευταίες έλεγείες του τούς τραγουδεί ώσεξης: «Επι-
τέλους δέ μάς έχουν ανάγκη οι νεκροί. Ξεσηνηθίζει κανείς τά
λα έμείς γλυκά, όπως άποκόβει γλυκά το γάλα της μητέρας. Άλ-
τώς συχνά βγάζουμε ψυχική προκοπή, θά μπορούσαμε νά ύ-
παρχουμε χωρίς εκείνους;...».

□□□□

Ο νεορωμαντισμός ως ιδεολογία έσαρώθηκε απ' τόν πόλεμο,
ως μορφή τέχνης απ' τόν έξπρεσιονισμό. Τί άπομένει σήμερα απ'
το έργο του Ρίλκε; Την έπομένη ένός θανάτου λέγονται συνή-
θως ύπερβολές. Υπερβολές ύπέρ του νεκρού. Ήμουν τότε (1927)
στη Γερμανία. Πρός χάρι του Ρίλκε έλθσημονήθηκε ένας προη-
γούμενος μεγάλος νεκρός, ο Ριχάρδος Ντέμπελ, έλθσημονήθηκε έ-
νας μεγάλος ζωντανός (τότε), ο Στέφαν Γεόργκε. Θά περίμενε
να άποθεώσουν το Ρίλκε οι κριτικοί της ήλικίας του. Συ-
νέβηκε το αντίθετο: τόν άποθέωσαν οι νέοι. Ένώ οι όμήλικές του
έλθσημονήκαν άυστηροί. Ο Άλφρεδ Κέρ σχεδόν δέν έγραψε τίπο-
τε. Είπε μόνον ότι «τόν άγαπούσε, αλλά όχι τόσο πολύ». Δηλαδή
όχι όσο οι νέοι. Άλλοι τόν έκριναν σάν ένα πνεύμα που άπλώθη-

κε άπάνω στα πράγματα, αλλά δεν έμβάθυνε σ' αυτά. Προσπάθεια, όχι έπιτυχία. "Αλλωστε ό ίδιος ό Ρίλκε σέ μιá λυρική αυτοπροσωπογραφία του (γραμμένη όταν ήταν τριάντα χρόνων) έξομολογείται, ότι τó έργο του δεν είναι μιá συνεχής διείσδυσις μέ παθήματα και νίκες, όμως ένα σοβαρό και ειλικρινές σχέδιο καταστρωμένο μέ σκόρπια πράγματα, από μακρυά.

Ό πολύς κόσμος συγκινείται μέ τó πεζό του τραγοϋδι «Η αγάπη και ό θάνατος του Κόρνετ Κρίστοφ Ρίλκε». Δεν υπάρχει γερμανός πού νά μην τó ξέρη απέξω. Είναι ένα μεσαιωνικό χρο-νικό διηγημένο σέ στυλ τής έποχής του. Μυστηριώδες, ρωμαντι-κό, γεμάτο πύργους, ιππότες, μάχες και έρωτα. Οι νέοι όμως κα-μώνονται ότι δέ συγκινούνται. Γι' αυτούς δεν υπάρχουν παρ'ά τ'α-δυό τελευταία βιβλία του, τ'α «Όρφικά σοννέτα» και οι «Ίντου-νέζικες έλεγείες». Τ'α βιβλία αυτά οι παλαιότεροι όρκίζονται πώς δεν τ'α έννοούν, τόσο σκοτεινά, βαρειά και άνεξιχνίαστα εί-ναι. Φαίνεται, έγραψε κάποιος, ότι ό ποιητής τραυλίζει τούς στί-χους του. Κάτι καινούργιο υπόσχεται νά τή. Αλλά δεν τού τó επέτρεψε ή μοίρα.

Εν τούτοις, οι νέοι άποκαλύπτονται μέ σεβασμό. Έκ μέρους τών νεωτάτων ό Κλάους Μάν λέγει: «Σέ καμμιά φωνή δεν είμα-στε τόσο υποχρεωμένοι όσο στή δική του. Ό,τι έκφράζουν τ'α δύο τελευταία βιβλία του, ό,τι σ' αυτά γίνεται ποιήσι και μελω-δία είναι για τήν έποχή μας, άπ' τ'α προβλήματα τής οποίας έν-τούτοις στέκουν τόσο μακρυά, τó μελλοντικώτερο, τó νεώτερο και τó καλύτερο». (Αλλά πώς; μόνον ως φόρμα;). Ό δέ Ρόμ-περτ Μούσιλ —πρώτο όνομα τής νέας γενεάς— τόν άνακηρύττει ως τó μεγαλύτερο γερμανό λυρικό από τήν έποχή τού μεσαιώ-νος. Αυτός έκκαμε τήν ποιήσι τής Γερμανίας «τελεία». Είναι ό πιθανός όδηγός τού μέλλοντος.

Εγώ, ξένος, προσθέτω: μακάρι! "Αν τ'α νειάτα δέχονται νά συμμορφωθούνε πρός τής υποδείξεις τού μεγάλου λυρικού. Ό όποιος είπε: «Ή! νέοι, μη σπαταλάτε τó θάρρος σας στήν τα-χύτητα, μη στήν προσπάθεια τής φυγής. Όλα είναι ήσυχασμένα: τó σκοτάδι και τó φώς, τó λουλούδι και τó βιβλίο».

"Ενα σοννέτο του, δημοσιευμένο μετά τó θάνατό του, είναι μιá ωραία υπόθεση εναντίον τής άλλοφροσύνης τών χρόνων μας. «Ή! φίλε —λέγει— τó νέο δεν είναι αυτό, πώς οι μηχανές πα-ραγκωνίζουν τ'α χέρια μας. Μην άφίνεστε νά πλανηθώτε από με-ταβατικότητες. Σέ λίγο θ'α βουβαθώ έκείνος πού ύμνει τó νέο. Γιατί τó πάν είναι άτέλειωτα νεώτερο παρ'ά ένα καλώδιο ή ένα ψηλό σπίτι. Κυτάξτε: τ' άστέρια είναι μιá παληά φωτιά κι ή έν-καινούργιες φωτιές σβύνουν. Μην πιστεύετε πώς οι μεταβατι-κότητες κυλάνε τής ρόδες τού μέλλοντος. Γιατί οι αιώνες μιλάνε μέ τούς αιώνες. Περισσότερα άπ' όσα πληροφορηθήκαμε έχουν συμ-στήν έσώτερη σοβαρότητά μας».

Αιώνια λόγια από αιώνιο ποιητή.

ΘΕΜ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΤΖΟΓΙΑΣ

ΙΑΤΡΟΣ

ΔΕΡΜΑΤΟΛΟΓΟΣ - ΑΦΡΟΔΙΣΙΟΛΟΓΟΣ

ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΤΟΥ ΕΝ ΑΥΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΗΓΗΜΑ

ΤΟ ΜΥΣΤΙΚΟ ΤΟΥ ΟΜΕΡ -- ΒΡΥΩΝΗ

ΤΟΥ κ. Γ. ΑΘΑΝΑ

Ό "Αραχθος κυλούσε ράθυμα τ'α νερά του κάτω άπ' τήν πυγική αύγουσιάτικη ζέσθη. Οι πασσάδες, ό Όμερ Βρυώνης, ό Κιουταχής, ό Ίσμαήλ Πλιάσας, χαρούμενοι και περήφανοι ύ-στερα από τή νίκη τού Πέτα, ήταν έτοιμοι ν' άφήσουν πειά τήν Αρτα και νά χυθούν μέ τ'α λεφούσια τους στο Βάλτο, στο Ξε-τίκο, στο Κάρλελι, στο Άπόκουρο, στα Κράββαρα, στο Βενέ-τικο, στο Μεσολόγγι. Σ' ένα χαμηλό σπιτάκι τής "Αρτας, χρι-στιανικό, άκουμπισμένο σέ μιá παληά όμορφη έκκλησούλα τής έποχής τών Κομνηνών, έγινε καυγάς τó βράδυ τής παραμονής τού θάφευγαν οι πασσάδες. Ό άντρας χαϊδολογούσε τ'α παι-δάκια του γιατί θάφευγε μαζί μέ τó Βρυώνη. Η γυναίκα χλο-παθούσε στήν άλλη άκρη και δεν ήθελε νά τόν άφήση νά φύγη.

—Τί θέλεις έσύ κοντά;
—Λησμονάς πώς είμαι ό κυνηγός τού πασσά;
—Ό πασσάς δεν πάει στο κυνήγι, πάει στον πόλεμο...
—Αφού μέ θέλει κοντά του. Νά τού πώ δεν έρχομαι;
—Νά τού τó πής μέ τρόπο καλό...
—Λησμονάς πώς είμαστε ραγιαδες;
—Δέν ξέρω... κάτι μου λέει πώς θ'α πάθουμε κακό άν φύ-γης. Δώσε προσοχή στα λόγια μου... Κάμε ό,τι μπορείς...
—"Η μείνω ή φύγω, τó κακό πώχουμε νά πάθουμε δεν θ'α τ'α γλυτώσουμε. Ραγιαδες είμαστε, τ'α κεφάλια μας στα χέρια μας τ'α έχουν...
—Και τί θ'α π'ας νά κάνης εκεί;... Θ'α π'ας έσύ χριστιανός ή μ'αί μέ τούς Τούρκους νά πολεμήσης άλλους χριστιανούς; Δεν σ'α κέφτηκες αυτό;

άπλεις κινήσεις τῶν δύο ἀνθρώπων ἔχουν μιὰ τραγικότητα πα-
ράξενη. Ὃταν τὸ πρυάρι ἔφτασε πειὸ κοντά, ὁ ναύτης του πέτα-
ξε τὸ σταλίκι, πήρε πάλι τὸ τουφέκι καὶ φώναξε στὸν κυνηγό:

—Ποιὸς εἶσαι καὶ τί θέλεις;

—Χριστιανὸς εἶμαι καὶ σὲ θέλω. Ὁ Θεὸς σ' ἔστειλε. Ἐλὲ
πειὸ κοντά. Εἶναι ἀνάγκη. Μὴ φοβάσαι!

Σὰν ἀπὸ θεία φώτιση, τῶδωσε μὲ μιᾶς ἐμπιστοσύνη. Ἐσπρά-
ξε τὸ πρυάρι του ὅξω καὶ τῶχωσε ἀνάμεσα σὲ δυὸ βουρλιές. Ἐ-
κατσε ἀπάνω στὴν πλώρη μὲ τὸ τουφέκι στὰ γόνατα. Ὁ ἄλλος
καρραούλιασε καλὰ ὁλόγυρα, ἔβαλε αὐτί, ἀφουγκράστηκε, ἔπει-
τα χώθηκε ἀνάμεσα στὰ βουρλα κ' ἔφτασε στὸ πρυάρι. Καλὴ
στερίστηκαν.

—Εἶμαι χριστιανὸς καὶ γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ ἄς μὲ
κρεμάσουν...

—Τί φκιάνεις ἐδῶ, τί γυρεύεις;

—Ἀπ' τὸ πρωῒ κυνηγάω πουλιά καὶ περιμένω ἓνα χριστιανό
νὰ περάσῃ...

—Ποιὸς εἶσαι; Ἀπὸ ποῦ ἔρχεσαι;

—Τί σ' ὠφελεῖ νὰ μάθης!... Ρεέμι εἶμαι κοντὰ στοὺς Τούρ-
κους καὶ δὲν ἔχω λυτρωμό...

—Ἐλα νὰ σὲ πάρω στὸ Μισολόγγι.

—Μακάρι νὰ μποροῦσα! Μακάρι νὰ ῥχόμουν! Ὁ Θεός
ξέρει...

—Δὲ βλέπω νὰ σ' ἀμποδάῃ κανεὶς νάρθης...

—Ὁ Θεὸς ξέρει... Ἐχῶ τὴ γυναῖκα μου καὶ τὰ παιδιά μου
στὰ χέρια τους. Ἄν τοὺς φύγω, καταλαβαίνεις, θὰ τοὺς σφά-
ξουν. Ἄσε με στὴν καταδίκη μου. Μόν' ἄκουσε τί θὰ σοῦ πῶ καὶ
τρέξε. Ἀπ' τὴν αὐγὴ καρτερῶ νάβρω τρόπο νὰ στείλω χαμπέρι
ὁ Θεός μ' ἔρριξε στὰ χέρια τῶν ἀγαρηνῶν κ' ὁ Θεός σ' ἔβγαλε
ἀπόψε μπροστά μου... γιὰ νὰ γλυτώσῃ τὸ Μεσολόγγι...

Ὁ ἄνθρωπος τοῦ πρυαριοῦ ἀνατρίχιασε σύγκορμος.
ἀπ' τὸ κρῖο. Κι' ὁ ἄλλος ἄνθρωπος ξακολούθησε:

—Δὲν πιστεύεις τὰ λόγια μου...

—Σὲ πιστεύω. Μὰ πὲς μου.

—Τρέξε στὸ Μεσολόγγι!... Οἱ Τούρκοι θὰ τὸ χτυπήσουν
δυνατὰ ἀπόψε τὴ νύχτα, τὰ ξημερώματα... Ὁ Θεὸς θέλησε νὰ
μάθω τὸ μυστικό... Στὸ ἀνατολικὸ πλευρὸ θὰ κάμουν τὸ γιαν-
ροῦσι... Τρέξε δώσε χαμπέρι στοὺς καπεταναίους. Κι' ὁ Θεός
ποὺ γεννιέται ἀπόψε, ἄς σᾶς δώσῃ δύναμη!...

Σήκωσε τὰ χέρια στὸν οὐρανό, δάκρυσε καὶ χωρίς νὰ
τίποτε ἄλλο τραβήχθηκε μέσ' ἀπ' τὰ βουρλα καὶ χάθηκε σὰ
ἀνοίξε ἡ γῆ καὶ νὰ τὸν κατάπιε.

Στὸ πρυάρι ἦταν ὁ γραμματικὸς τοῦ καπετὰν-Μακρή.
μεῖνε παραξενεμένος ἀπ' τ' ἀνεπάντεχο συναπάντημα. Ρώτησε
τὸν ἑαυτοῦ τοῦ ἄν εἶδε ἄνθρωπο μὲ κρέας καὶ μὲ κόκκαλα ἢ κα-
νὰ φάντασμα. Ὅμως τὰ λόγια του εἶχαν καρφωθῇ βαθειά
μυαλό του καὶ τὰ πίστευε, τὰ πίστευε χωρίς νὰ τὰ ξεδιαλύνῃ
χωρὶς νὰ τὰ ζυγιάσῃ. «Στὸ ἀνατολικὸ πλευρὸ θὰ κάμουν τὸ γιαν-

ροῦσι». Ἀλήθεια, πρὸς τὰ ἐκεῖ εἶναι πειὸ ἀδύνατο τὸ Κάστρο....
Ὁ Θεὸς ποὺ γεννιέται ἀπόψε, ἄς σᾶς δώσῃ δύναμη!... Τοῦ φά-
κατὰ τὸν οὐρανὸ καὶ νὰ δακρύζῃ. Ἦταν, ἀλήθεια, παραμονὴ τῶν
Χριστουγέννων. Σκέψου, τὴ νύχτα ποὺ θάηταν ὁ κόσμος στὴν ἐκ-
κλησιά, ὁλόγυρα στὴ φάτνη τῆς Βηθλεέμ, νὰ χυμῆξουν οἱ ἀπι-
στοὶ στὶς ἀφύλαχτες τάπιες καὶ νὰ τὶς πατήσουν καὶ νὰ ξεχυθοῦν
στὸ Μεσολόγγι μέσα!... Ὁραματίζεται... Νὰ μιὰ ἐκκλησιά μὲ
θαμποφωτισμένα ὅλα τὰ παραθυράκια τῆς... Οὐρλιάζει ὅξω ὁ
Μακρὸς... Τρέχουν οἱ χριστιανοὶ ἀπ' ὅλους τοὺς δρόμους... Γε-
κατὸ «Ὁ Δεσπότης κάθεται στὸ θρόνο. Οἱ ψαλτάδες, λένε γλυ-
κατεταναίω καὶ τὰ παλληκάρια χωρὶς ἄρματα, σὰν τοὺς ταπει-
νοὺς ποιμένες τῆς Βηθλεέμ... Πειὸ πίσω καὶ στὸ γυναικί τὰ
γυναικόπαιδα... Τὸ «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν
βουρλοῖς...» λένε τώρα. Ξαφνικὰ μαζί μὲ τὸ οὐρλιάτὸ τοῦ
Μακρὸς φτάνουν οἱ τουφεκιές κ' οἱ ἀλαλαγμοὶ τῶν Τούρκων...
ἀπ' τὰ παράθυρα... Κλείουν τὶς πόρτες... Τουφεκᾶν
τοὺς ἀντρες, γυναῖκες νὰ βγοῦν, νὰ γλυτώσουν... Τοὺς καρ-
ποῦν ἀπόξω μὲ τὰ γυμνά σπαθιά... Σφάζουν ἀλύπητα, σφά-
ζουν... Ὁ Χριστὸς γεννιέται ἢ ὁ Μουχαμέτης γλεντοκοπάει;...
Σὰν ἀστραπὴ πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ τοῦ γραμματικοῦ ἡ φοβε-
ρὴ ὁπτασία. Ἐτρίψε τὰ μάτια του ὥσάν γιὰ νὰ τὴ διώξῃ, τίνα-
ξέ τοὺς νόμους ὥσάν γιὰ νὰ ξεπιαστῇ κι' ἄδραξε ἀποφασιστικὰ
τὸ σταλίκι...

Ἐβαλε τὴ δύναμὶ του ὅλη, ξεκόλλησε τὸ πρυάρι ἀπ' τὴ μού-
για κι' ἀμπώχνοντας βιαστικά, δυνατὰ, ἀξανάσαστα τράβηξε
τὸ Μεσολόγγι. Ἦταν ἀκόμα στὴν Ἀσπρὴ Ἀλυκὴ κ' ἤθελε
ἀπόψε κι' ὅλα εἶν' ἔτοιμοι νὰ φύγουν μὲ πεντακόσια παλληκάρ-
ια νὰ τὸ Ξηρόμερο ὁ Τσόγκας, ὁ Μαυρομιχάλης, ὁ Γρίβας. Θὰ
θὰ τώρα δὲν πρέπει νὰ φύγουν γιατί θ' ἀδυνατέψῃ ἡ φρουρά...
τὰς τὸς προφτάσῃ τάχα; Τὰ χέρια του βγάξουν φωτιά δουλεύον-
τας τὸ σταλίκι, μὰ κόπο δὲν καταλαβαίνει. Ἄς φτάσῃ κι' ἄς
καταστρέψῃ τὰ χέρια του καὶ τὰ δυὸ! Κρατοῦν ἀπόψε στὴ χούφτα
τὸ Μεσολόγγι. Ἐνας αὐτὸς πολεμαίνει τὴν ὥρ' αὐτὴ μ' ὅλο
αὐτοῦ τῶν πασσάδων. Τὸ μεγαλύτερο ὄπλο καὶ τῶν δυό,
αὐτὸ θὰ πολεμηθοῦν κι' ὁποῖος νικήσῃ τὸν ἄλλον. Τὴ μία ἀπ'
αὐτῶν καπετὰν Μακρῇ. Τὸν ξύπνησε. Τοῦ παράδωσε τὸ μεγάλο
μυστικό.

Ὅλοι εἶχαν κοιμηθῇ ἀποβραδὺς μὲ τὴν ἔγνοια νὰ σηκωθοῦν
πολύ θάμπα, νύχτα, νὰ πάνε στὶς ἐκκλησιὰς νὰ προσκυνήσουν τὴ
γεννῆσι τοῦ Χριστοῦ. Τὰ πεντακόσια παλληκάρια εἶχαν μπαρκα-

ριστή στις πάσσαρες καὶ θὰ φεύγανε μὲ τὴ βαθεῖα νύχτα γιὰ νὰ μὴ νοιώσουν οἱ Τοῦρκοι τίποτα. Ὅταν ὁ καπετάν-Μακρῆς ἐπῆνε καὶ ξύπνησε τὸν Πρόεδρο, τὸν Μαυροκορδάτο, κ' αὐτὸς διατάξε γενικὸ συναγερμὸ τῆς φρουρᾶς, ὁ καθένας πού ξυπνοῦσε, στὴ φάτνη τοῦ Χριστοῦ πήγαινε ὁ νοῦς του κ' ὅλοι ρωτοῦσαν νυσταγμένα, μαχμουρλιδικά:

—Εἶναι ὥρα γιὰ τὴν ἐκκλησιά;

Ναί! Ἦταν ὥρα γιὰ τὴν ἐκκλησιά. Μὰ ἡ λειτουργία, ὁ ἄθροος βαθύς, θὰ γίνη ἀπάνω στὶς τάπιες. Τὸ «Δόξα ἐν ὑψίστοις» θὰ τὸ ψάλλουν τὰ κανόνια καὶ τὰ καρποφύλλια. Τὰ γι�ταγιάνια θ' ἀνάφουν γιὰ λαμπάδες. Ἀντίς λιβάνι θὰ θυμιατίσουν μὲ μπαρουτῆ. Κι' ὁ μέγας ἀγίασμός θὰ ραντίσῃ ὄχι νερό, αἷμα. Σμύρνα καὶ χρυσὸς ἦταν τὰ φημισμένα δῶρα τῶν Μάγων; Ἀπόψε θὰ προσφέρουν οἱ Μεσολογγίτες πολυτιμώτερα δῶρα. Τὴν πίστη καὶ τὴν αὐταπάρνηση, σφραγισμένες μὲ τὴν τελευταία ρανίδα.

Πῆγε ὁ Πρόεδρος στὸ Δεσπότη κ' ἀποφάσισαν νὰ μὴν ἀνοίξουν καθόλου τὶς ἐκκλησιᾶς τὴ νύχτα. Μονοκκλησιά στὴν ἱαπία! Ὅποιος ἔχει τουφέκι ἄς πάη νὰ προσκυνήσῃ... Ὅταν ξύπνησαν οἱ παππάδες, τοὺς εἶπαν νὰ χτυπήσουν δυνατὰ τὶς καμπάνες γιὰ νὰ τὶς ἀκούσουν οἱ Τοῦρκοι καὶ νὰ κλειστοῦν στὶς ἐκκλησιᾶς. Ὁ λομόναχοι καὶ νὰ προσευχηθοῦν γιὰ τὴν πόλη καὶ γιὰ τὸ γένος.

Ἔστειλαν νὰ προλάβουν τοὺς μπαρκαρισμένους. Καμιά ἐγκατοστή μονάχα ξεμπαρκαρίστηκαν ἀπ' τὸ μπουλοῦκι τοῦ Γρίβα.

Ἐκείνη τὴ νύχτα εἶχε μιὰν ὄψι ἀλλοιώτικη τὸ Μεσολόγγι. Κάποιο μεγάλο μυστήριον πλανίτου στοὺς σκοτεινοὺς τοὺς δρόμους μαζί μὲ τὰ παγερά φυσήματα τοῦ βορῆ. Ἡ πολιτεία εἰκοιζοῦσε ὡς ξωτική. Οἱ ἄνθρωποι πηγαινοερχόντουσαν σὰ φάντασμα. Τὰ παλληκάρια, βιαστικά, ἔσπασαν στὸ δρόμο τὰ πόρτα ματὰ τοὺς. Οἱ γυναικοῦλες πρόβαλλαν δειλὰ στὶς πόρτες σταὰ παράθυρα κ' ὅλο σταυροκοπιόντουσαν.

—Ὁ Χριστὸς μαζί σας! ψιθύριζαν κάθε τόσο χαμηλόφωνα.

Θαρροῦσε πὼς εἶχε σταματήσει τῆς ζωῆς ἡ ἀνάσα. Ὅταν οἱ ψυχές, οἱ λογισμοὶ ὅλοι εἶχαν σμίξει κ' εἶχαν λυώσει κ' εἶχαν χωνέψῃ σ' ἓνα δισκοπότηρο, πού ὑψωνότου ἐπιβλητικά καὶ μεγαλόπρεπα πρὸς τὸν οὐρανὸ μὲ τὰ χιονοσύνεφα. Ἡ ὥρα ἐκείνη ἐμεγάλωσε κρίσιμος ἔφτανε. Σὲ λίγο θ' ἀνοίγε ὁ Θεὸς τὸ στόμα καὶ νὰ διαλαλήσῃ τὴν ἀπόφασί του ἀπάνω ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι.

Ὅλες οἱ τάπιες πιάστηκαν γερά.

Ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὸ Μεσολόγγι κοντὰ δυόμισι χιλιάδες ὅπλοφόροι. Ὅλο τὸ ἄνθος τοῦ Σουλίου, τοῦ Μωρητῆ, τῆς Ρούμελης. Παλληκάρια τῆς Καρύταινας κ' ἀντρεωμένοι ἀπ' τὴν Γαστούνη. Λεβέντες ἀπ' τ' Ἀπόκουρο καὶ σταυραετοὶ ἀπ' τὴν Κιάφα. Τὶς δυτικές τάπιες ἀπ' ἄριστερὰ ἔπιασε ὁ Ζαΐμης, τὸν λαβρυτινοῦς, Μεσολογγίτες κ' Ἀντικλιῶτες. Στὴ μέση, τὴν ἡ Πύλη τοῦ Κάστρου, μπροστὰ στὴν Παναγιά καὶ στὴν Νικόλα, παράταξαν τὰ παλληκάρια τοὺς ὁ Μάρκος Μπότσαρης κ' ὁ Ἀντρέας Λόντος. Μὰ ἡ πεῖδ μεγάλη δύναμη μαζεῖτο ἐκεῖ ἀνατολικό, τὸ πεῖδ ἀδύνατο πλευρό, ἐκεῖ πού τὸ μυστικὸ ἔλεγε

πὼς θὰ κάμουν γιουροῦσι οἱ τουρκαλάδες, Χίλια διακόσια τουφέκια μετριόντουσαν ἐκεῖ, Πυργιώτες, Γαστουναῖοι, Καρυτινοί, Κραββαρίτες, Ζυγιάτες, Ἀποκουρίτες, Μεσολογγίτες, μὲ καπετάνιους τὸ Δεληγιάννη, τὸ Μακρῆ, τὸ Γρίβα, τὸ Ραζηκώτσικο. Ὁ Κιουταχῆς κ' ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἤξεραν ὅτι ἀπὸ τὴν ἐφοδο αὐτὴ θὰ κρινότου ὁριστικὰ ἡ τύχη ὅλη τῆς ἐκστρατείας.

Οἱ βροχές κ' οἱ παγωνιές, τὸ λιγοστὸ ταῖνι, τὰ καλά χματὰ εἶχαν νίλως τοῦ Δράμαλη, τὸ χάσιμο τοῦ Ἀναπλιῶ, τὸ ἄσπαστον τοὺς. Πολλοὶ ἀπὸ δαῦτους ἦταν πεσμένοι μὲ θέρμες. Μὰ κ' οἱ γεροί, κανεῖς τοὺς δὲν εἶχε ἀνάκαρα γιὰ πόλεμο. Ἐπειτα τοὺς εἶχαν γλυκάνει πολλὲς μέρες μὲ τὴν ὑπόσχεσι πὼς οἱ γκιανὸρῆδες θὰ παραδώσουν τὸ Κάστρο. Κάμποσες μέρες τῶχαν δέμενο στὸ μαντήλι.

Καὶ μὲ τὸ δίκιο τους. Γιατ' οἱ Μεσολογγίτες εἶχαν ἔρθει σὲ κουβέντες νὰ παραδώσουν τὴν πόλη. Ὁ Μάρκος Μπότσαρης μὲ τὸν Ἄγιο Βάσιον βγήκαν καὶ τὰ κουβέντιασαν. Ἔγινε κ' ἀναγκωὴ ὀχτῶ ἡμερῶν. Μὰ οἱ Μεσολογγίτες τοὺς ξεγελοῦσαν νὰ κερδίσουν καιρὸ γιὰτ' εἶχαν στείλει τὸ Γρίβα στὸ Μωρητῆ καὶ ζητοῦσαν ἐνίσχυσι. Αὐτοὶ δὲν ἦταν ὅλοι-ὅλοι οὔτε τετρακόσια τουφέκια. Χαρὰ στὸ κουράγιο τοὺς! Μὲ χίλια δυὸ ψέμματα πλάσαν τοὺς Τοῦρκους πὼς ἦταν τάχα χιλιάδες. Πότε τουφεκοῦσαν οἱ γιὰ νὰ δείξουν ἀσκέρι μπόλικο. Πότε ἔσταναν πίσω ἀπ' τὰ δροῖκα φράγκικες μπαγιονέττες περσευάμενες. Ὅταν τὰ Ὑπομονάχα σκόρπισαν τὶς φρεγάτες τοῦ Γιουσούφη. Ὅταν ἐφτακόσιοι Μωραῖτες ἔφτασαν μὲ κολαούζο τὸ Γρίβα. Ὅταν Ζακυθινοὶ καὶ Κεφαλλωνῖτες τοὺς ἔστειλαν τροφές καὶ πολεμοφόδια. Ὅταν οἱ καπεταναῖοι ἔστειλαν γραφὴ στοὺς πασσάδες «ἂν θέλετε τοὺς ἔπεσε μέσα στὸ τούρκικο ἀσκέρι σὰ μπόμπα. Σὰ μπόμπα θὰ σκότωσε πέντε καὶ δέκα κορμιὰ μὰ σκότωσε μὲ μιὰς τὸ γιὰ πῶς ὅσων χιλιάδων κ' ἂν ἦταν!

Πῶς νὰ τοὺς ξεκινήσουν τώρα οἱ πασσάδες γιὰ πόλεμο; Καὶ καθεὶν γιουροῦσι; Ἐταξαν. Χίλια γρόσια ἔταξαν γιὰ τὸν Κόλαση σ' ἐκείνους πού θὰ χυμοῦσαν νὰ πατήσουν τὸ Κάστρο. Χίλια γρόσια μπροστὰ μεριά δασμένα. Ὁχτακόσιοι δέχτηκαν νὰ κάμουν τὸ γιουροῦσι. Μὰ ὁ λεύτερος φράχτης τοῦ Μεσολογγιοῦ δὲν ἔβριζε τόσο λίγο. Ὁχτακόσιες χιλιάδες γρόσια μοναχά...

□□□□

Τὰ γλυκοχαράματα, τὴν ὥρα πού χτυποῦσαν μελωδικὰ οἱ καμπάνες καὶ τὸ ἀτέρι τῶν Μάγων κατέβαινε σιγὰ-σιγὰ στὴν ἡμέρα τῆς Βηθελῆμ, στὸ Μεσολόγγι ἀπόξω ἀνοίξε ἡ Κόλαση τοῦ φράχτη. Ἀστράψε ὁ τόπος ἀπ' τὶς κανονιές κ' ἀπ' τὶς σφαῖρες. Ἀπάνω τὰ πλάγια τοῦ Ζυγοῦ καὶ πέρα ἡ θάλασσα στρατὴ ἀντιλάλησαν φοβεροὺς ἀλαλαγμοὺς. Θαρροῦσε πὼς

είχαν πέσει στὸν κάμπο κοπάδια-κοπάδια χιλιάδες τσακάλια, ρέσοι, λύκοι. Καὶ ρυάζονταν κ' οὐρλιαζαν. "Επειτ' ἀκούστηκαν μέσ' στὸ θαμποσκοτάδο ἄγριο ποδοβολητὸ καρβαλαρίας. Οἱ ντε-λῆδες κάλπαζαν σὰ δαιμόνοι, ἄσκοπα, ξεφοβεριστὰ πρὸς τὴν περὶ ἀκρινεὺς τάπιες. Κι' ὅταν δουλεύτηκε κάμποση ὥρα ὁ τρῶμος κι' ὁ φοβερισμός, τότε σὰ βρυκολάκοι ξεπετάχτηκαν μετὰ σπαθιά στὰ χέρια οἱ ὀχτακόσιοι διαλεχτοί, ποῦνταν κρυμμένοι στὰ πυκνὰ βούρλα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. "Εστησαν σκαλές στὴ χαμηλὴ τάπια καὶ φτερωμένοι πρωτανέβηκαν οἱ μπαρσάχτα-ρηδες. Δυὸ-τρεῖς σημαῖες μετὰ τὸ μισοφέγγαρο ἀνέμισαν πρὸς αὐτοὺς καὶ αὐτοὶ δόξασιμόν φράχτη. Πήδησαν κι' ὅλα μέσα οἱ περὶ ἄποκοτοι. Δυὸ μπαρσάχταρηδες ἦσαν, δυὸ παλληκαράκια τῆς Ἀρβανιτιάς. "Εφεραν γύρω σὰ δαιμονισμένοι τὰ γιαταγάνια τους βάρεσαν δυὸ-τρεῖς, μὰ σὲ λίγο πιάστηκαν ζωντανοί.

Τοὺς πολλοὺς τοὺς ἀναποδογύρισαν στὴ φόσσα, ἄλλους ζωντανοὺς κι' ἄλλους σκοτωμένους. "Ομως δὲ δείλιασαν, δὲν ἀποκαμν. Τὸ αἷμα τοὺς εἶχε μεθύσει. Καὶ πάλι ξαναχυμοῦσαν. Τῶνα γιουρούσι ἀπάνω στ' ἄλλο. Πατοῦσαν τ' ἀχείλι τῆς τάπιας, σκύλλιαζαν, οὐρλιαζαν, μετὰ νύχια, μετὰ δόντια πᾶσχιζαν νὰ κρατηθοῦν, μὰ δὲν τὸ μπορούσαν. Πάλι, κάτω τοὺς ἀναποδόν-ριζαν ὅλο καὶ περὶ λιγοστεμένους. Τρεῖς ὥρες κράτησε αὐτὸ τὸ κακὸ χαροπάλεμα. Εἶχε πειὰ φέξει καλὰ κ' ἡ τρίκορφη ἀντρεία-σοβα ἀντίκρυζε κατακάθαρα τὸ θάμα τῆς ἀνθρώπινης ἀντρείας. Πῶκανε τοὺς ταπεινοὺς τοίχους περὶ ἀπάτητους ἀπ' τὰ πανώλη-λα, ὀρθόστηθα βράχια τῆς. Τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ξεμέθυσε τοὺς δυστυχισμένους διαλεχτοὺς τοῦ "Ομὲρ Βρυώνη, ὅσους δὲν εἶχε ξεδιαλέξει ἀλύπητα ὁ μαῦρος χάρος. "Ο,τι δὲ μπόρεσαν νὰ καταφέρουν ὅλοι μαζί νύχτα, μετὰ τὸ σκοτάδι, μετὰ τὴν ἀεφνιά, τὸ καταφέρουν τώρα στὰ ὀλοφάνερα κ' οἱ μισοὶ μονάχα. Δὲν ἔχει ἄλλο γιουρούσι!... "Εφυγαν ντροπιασμένοι κι' ἀποτραβήχτηκαν κάτω ἀπ' τὴν ἐλῆς τοῦ κάμπου, μακριὰ ἀπ' τὰ μάτια τῶν πασσάδων. Καμμιὰ τρακοσαριά εἶχαν ἀπομείνει ἀπ' τοὺς ὀχτακόσιους. Πολλοὶ λαβωμένοι ψυχομαχοῦσαν ἀκόμη ἀνά-σὸ τους.

Οἱ πασσάδες μαδοῦσαν τὰ γένεια τους ἀπ' τὸ κακὸ κι' ἀφῶνοι κυτταζόντουσαν στὰ μάτια.

Κατέβηκαν οἱ ρωμιοὶ στὴ φόσσα κ' ἔμασαν ἀπειρα λάφυρα ἀπ' τοὺς σκοτωμένους. Δώδεκα σημαῖες τούρκικες ἀείζαν ἀπάνω ἀπ' ὅλα. Τέσσερα παλληκάρια μοναχὰ σκοτώθηκαν, δυὸ Γα-στουναῖοι καὶ δυὸ Μεσολογγίτες. Τὰ ξάπλωσαν στὴν ἐκκλησίαν, ἔτσι μετὰ τὴν λειτουργίαν τῶν Χριστουγέννων κ' ἔπειτα τὴν νεκρῶ-σιμὴ δικὴ τοῦ ἀκολουθία. Τοὺς ξεπροβόδισαν ὅλοι στὸ μικρὸ κινούσαν καὶ πήγαιναν στὴ Βηθλεὲμ γιὰ νὰ φέρουν στὸν Χριστὸ τ' ἀτίμητα δῶρα τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου. Τὴν πύλην αὐτὴν καὶ τὴν αὐταπάρνηση καὶ τὴν Νίκη.

"Όταν ὁ Πρόεδρος μετὰ τοὺς καπεταναίους πήγαν νὰ πάρουν

τὴν Χριστουγεννιάτικες εὐχὲς τοῦ Δεσπότη, ἔλεγε καθέννας τὰ δικά του ἀπ' τὴν ἀφάνταστες σκηνὲς τῆς νυχτερινῆς ἐποποιίας. "Εὐλογημένον τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου!» ξεφωνοῦσε κάθε τόσο ὁ Δεσπότης, ἀκούγοντας τὴν τρομερὴ στιγμὴ τοῦ πολεμικοῦ ὁρθου.

—Στοχαστῆτε τί θὰ γινότουν αὐτὴ τὴν ὥρα ἐδῶ μέσα ἂν μᾶς εἶχαν πάρει! εἶπε κάποιος.

—Καὶ τί μαῦρα Χριστόημερα θάκανε ὅλ' ἡ Ἑλλάδα!... εἶπε ἄλλος.

—... Σὲ προσκυνεῖν τὸν ἥλιον τῆς Δικαιοσύνης καὶ σὲ δοξάζειν ἐξ ὕψους ἀνατολὴν, Κύριε δόξα σοι!... ψιθύρισε κατανυκτικὰ ὁ Δεσπότης.

Κι' ὁ νοὺς του πήγε μετὰ μὴν στὸ ξεχασμένο ὄργανο τῆς Θεῆας Προνοίας, στὸν λησμονημένο χριστιανὸ ποῦ πρόδωσε τὸ μυστικὸ καὶ γλύτωσε τὸ Μεσολόγγι. Ποιὸς νᾶναι;

—Αλήθεια, ποιὸς νᾶναι; ρωτήθηκαν ὅλοι μεταξὺ τους. Καμὴς δὲ μπορεῖ νὰ τὸν ξέρη κι' ὅσα νὰ ποῦν εἶναι τοῦ κάκου. "Ο, φιλήσουν τὸ μέτωπο. Δὲν εἶναι κρίμα νὰ μείνῃ ἀγνωστος κι' ἀφανὴς καὶ τώρα καὶ στὸν αἰῶνα; Ποιὸς νᾶναι;

Ποιὸς νᾶναι; Τὸ ἴδιο ρῶτημα κάνουν οἱ πασσάδες ἀντίπε-ρα, μαδώντας τὰ γένεια τους ἀπ' τὸ κακὸ. Γιατί δὲ μπορεῖ νὰ γινε ἄλλοιῶς, τὸ μυστικὸ προδόθηκε! Νὰ βρεθοῦν τόσο γερά μαμπεσιὰ τοὺς ἔκαμαν. "Ὁχι, καὶ νὰ λάβωιναι τὸ μαμπεσίη στὰ χέρια τους! Ποιὸς νᾶναι; Ὑποψιάστηκαν τοὺς προσκυνημένους καπεταναίους τοῦ Βάλτου καὶ τοῦ Ξηρόμερου, ποῦ ἀκολουθοῦ-σαν μαζί τους, τὸ Βαρνακιώτη, τὸν "Ισκο, τὸ Ράγκο, τὸ Βαλι-τὸ. "Ομως αὐτοὶ καὶ νᾶξεραν καὶ νᾶθελαν δὲν εἶχαν τρόπο νὰ προδώσουν τὸ μυστικὸ. Κάποιος ἄλλος εἶναι. Θὰ βρεθῇ!

Σὲ λίγες μέρες οἱ πασσάδες σήκωσαν τ' ἀσκέρι τους κ' ἔφυγαν νύχτα ἀπ' τὸ Μεσολόγγι γιὰ τὸ Βραχῶρι, γιὰ τὸν Καρ-βασαρά, γιὰ τὴν Πρέβεζα, γιὰ τὴν "Αρτα. Κακὴν κακῶς. Στὸ ὁρμὸ ἀναζήτησε ὁ Βρυώνης τὸν κυνηγὸ τοῦ. Εἶχε χαθῇ. "Ενα γὰρ σύννεφο ὑπόνοιαν θόλωσε τὰ μάτια τοῦ πασσά. "Ο κυνη-γὸς του ἦταν ρωμῆς. Μήπως...

—Αὐτὸς ἦταν! Αὐτός! φώναξαν ὅλοι τοῦ πασσά οἱ ἀνθρω-ποι. Αὐτὸς γύριζε ὀλομόναχος καὶ κυνηγοῦσε κι' ὅπου ἤθελε πῆ-δε, τὸ πρῶτον. "Ἦξερε τὸ μυστικὸ, βγήκε στὸ κυνήγι, βρήκε γκισούρη-γὸς του ἦταν ρωμῆς. Μήπως...

—Αὐτὸς ἦταν! Αὐτός! φώναξαν ὅλοι τοῦ πασσά οἱ ἀνθρω-ποι. Αὐτὸς γύριζε ὀλομόναχος καὶ κυνηγοῦσε κι' ὅπου ἤθελε πῆ-δε, τὸ πρῶτον. "Ἦξερε τὸ μυστικὸ, βγήκε στὸ κυνήγι, βρήκε γκισούρη-γὸς του ἦταν ρωμῆς. Μήπως...

—Αὐτὸς ἦταν! Αὐτός! φώναξαν ὅλοι τοῦ πασσά οἱ ἀνθρω-ποι. Αὐτὸς γύριζε ὀλομόναχος καὶ κυνηγοῦσε κι' ὅπου ἤθελε πῆ-δε, τὸ πρῶτον. "Ἦξερε τὸ μυστικὸ, βγήκε στὸ κυνήγι, βρήκε γκισούρη-γὸς του ἦταν ρωμῆς. Μήπως...

στά πόδια του. "Ομως άμάν δέν είχε. Τούς έσφαξαν μπροστά του σάν άρνιά. Ποίος νάλεγε πώς θά πλήρωναν μέ τό άθώο τους αίμα τη σωτηρία του Μεσολογγίου!

□□□□

Άνάμεσα στά βράχια της Κλεισούρας, δεξιά καθώς κατέβαινουμε, λίγο προτού σωθής τό στενό, είναι τό μοναστηράκι της Αγιά—Έλεούσας. Τό έκκλησάκι του είναι σκαρφαλωμένο στό βράχο κ' είναι τρυπωμένο σέ μιá σπηλιά. Φόβος σέ πιάνει νά τηράς τούς κόκκινους σάν αίμα βράχους, πού κρέμονται καταποπάνω σου κ' είναι σά χωρισμένοι μέ τό μαχαίρι, μέ τό τσεκούρι ό ένας άπ' τόν άλλον έδω και χιλιάδες χρόνια. "Ομως είναι δασωμένο όλο τό φαράγγι και την άνοιξι κελαϊδούν γλυκά τ' άηδόνια μέσ' στις βαθύσκιωτες λόχμες. Ψηλά στις ούρα νοφίλητες κορφές τών βράχων άργοπετούν άετοί και γύπες. Μά τό μοναστηράκι της Αγιά Έλεούσας είναι πάντα μιá παρηγοριά στούς περαστικούς στρατοκόπους. Τώρα κοντά μάλιστα ένας σι-συχος άνθρωπάκης του Θεού ήρθε και ντύθηκε καλόγερος, σι-γύρισε τό έκκλησάκι ψηλά, έχτισε κάτω τά παρακέλλια, καθάρισε τη στέρνα πού πιάνει τό βρόχινο νερό κ' έγινε τό άγαθό στοιχειό του άγριεμένου τόπου. Ποίος περνάει και δέ βλέπει καλό άπ' τά χέρια του! Τό καλοκαίρι κρύο νεράκι νά δροσιστή. Τό χειμώνα φωτούλα νά πυρωθή. Ξερόψωμο κ' έληές δέν έχει πάντα. "Όταν όμως έχει, τίς μοιράζει μ' όποιον στρατοκόπο νησιτικός περάσει. Κανείς δέν είναι πού νά περάση και νά μήν τόν άναζητήση:

—Καλόγερε! Καλόγερε!

—Μπάρμπα-Γιάννη! άντιλαλούν οι βράχοι πολλές φορές τη φωνή του στρατοκόπου. Κι' άκούγεται άπό κάπου ή άπόκριση του άνθρωπάκη σά νάρχεται άπ' τόν άλλο κόσμο. "Η θά κάβη ξεύλα στό δάσος ή θ' άνάβη τ'ά καντήλια στό έκκλησάκι:

—"Ερχομ' εύλογημένε! Περίμενε!

Ποτέ δέ λείπει.

Πολλοί, όλοι νά πής, τόν ρωτούν ποιός είναι, πούθε είναι, γιατί έγινε καλόγερος, μά ποτέ, σέ κανέναν δέν λέει τίποτε. «"Αν θρωπος του Θεού» λέει μονάχα. «Δέ σου φτάνει»;

Μά είναι και κάποιος πού τόν έμαθαν, πού τόν ξέρουν και πού τόν προδίνουν κάθε φορά σ' όποιον κι' άν τύχη. Μά, περνούσαν μιá μέρα πολλοί καβαλλάρηδες, καπεταναίοι μέ χρυσόκέντητες φέρμελες. Τούς έφερε κρύο νερό νά δροσιστούν.

—Τόν βλέπετε αυτόν; είπ' ένας. Αυτός πρόδωσε στά 22 το μυστικό του Βρυώνη και γλύτωσε τό Μεσολόγγι!

—Δέν είμ' έγώ, καπετάνιο μου! Λάθος κάνεις!... Είπε τ'ά πεινά ό καλόγερος, γλύστρησε μαλακά και τρύπωσε στό πα-ρακέλλι.

Αυτός, όμως, ήταν. "Ηρθε κ' έγινε καλόγερος όταν έμαθε πώς έσφαξε ό Βρυώνης τη φαμελιά του. Τόν έλεγαν Γιάννη Γουναρη. "Ηταν άπ' τά Γιάννενα.

Ναύπακτος, 1929.

Γ. ΑΘΑΝΑΣ

ΜΑΡΚΟΥ ΤΣΙΡΙΜΟΚΟΥ

ΤΕΧΝΗ ΠΟΙΗΤΙΚΗ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

(Συνέχεια έκ του προηγούμενου ΣΤ' τεύχους)

Στην πραγματικότητα μπορεί ό ποιητής νά μεταχειριστεί στό δεκαπεντασύλλαβο νά πούμε κ' έναν άνάπαιστο.

Άνοιχτά πάντα κι άγρυπνα || τά μάτια της ψυχής μου.

Ο άνάπαιστος «άνοιχτά» χαρίζει νέο ρυθμό στό στίχο, πού δεν είναι ό ίδιος μέ τό ρυθμό ενός άλλου δεκαπεντασύλλαβου του ίδιου ποιητή.

Άνάκουστος κελαδισμός || και λιποθυμισμένος

Κι άκόμα πιό πολύ άς δούμε του Παλαμά τούς ένωμένους μέ τούς ιάμβους άνάπαιστους.

Ωραϊόν άγόρι, σπλάχνο μου,
της δροσιάς όμορφιάς σου,
τί στεφάνι όλοταίριαστο
τά όλόμακρα μαλλιά σου

Κανονικά θά έπρεπε νά γραφούν οι στίχοι έτσι:
Ωραϊον | άγό | ρι σπλά | χνο μου | της δρό | σιας ό | μιορφιάς | σου
τί | στε | φανί | λοταί | ριαστό | τα όλό | μακρά | μαλλιά σου.

Προτού προχωρήσουμε μπορούμε νά πούμε, πώς ένας στί-χος δεν έχει τίς ίδιες πάντοτε τομές και ήμιτομές, κι ούτε πάν-τοτε διαδοχή του ίδιου μέτρου. Κι άκόμα πώς μιá στροφή, πού αποτελείται είτε άπό δυό στίχους, είτε άπό τρεις, είτε άπό τέσ-σερες, είτε και περισσότερους, δεν είναι πάντοτε επανάληψη στί-

“Οτι τὰ τελευταῖα χρόνια λιγοστεύουν μέρα μὲ τὴν μέρα οἱ πιστοὶ τῆς ποιήσεως τόσο στὴν Εὐρώπῃ, ὅσο κ’ ἐδῶ, εἶναι μιὰ παρατήρηση ποὺ τὴν ἔκαναν πολλοί. Μὰ τὸ λιγότεμα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀναγνωστῶν ποιημάτων εἶναι ἀποτέλεσμα στροφῆς τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἄλλα ἐνδιαφέροντα; Ἡ ὀφείλεται τάχα στὴν ποιητὰ τῶν ποιημάτων τῶν σημερινῶν ποιητῶν;

Τὸ πρῶτο εἶναι αὐτοφάνερο. Θὰ ἦταν αὐτοφάνερο καὶ τὸ δεύτερο, ἂν δὲν ἦταν ἀληθινὸ, πῶς οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι δείχνουν τὴν ἴδια ἀδιαφορία καὶ γιὰ τὰ προγενέστερα ἔργα, ποὺ ἡ μεγάλη ποιητικὴ ἀξία τους δὲ μπορεῖ ν’ ἀμφισβητηθεῖ.

Βέβαια τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κόσμου γιὰ τὴν ποίησιν δὲ λυγρὸς στεφεσθε ἀπὸ τὴν μιὰ μέρα στὴν ἄλλῃ. Μὰ ἡ ἀδιαφορία τοῦ φανεροῦ νότανε σιγὰ σιγὰ καὶ μεγάλωνε ὅσο ὁ πεζὸς λόγος ἀναλάβατο μὲ μεγαλύτερη καθεμέρα ἐπιτυχία νὰ διδάσκει, νὰ ἐνθουσιάζει, νὰ συγκινεῖ, νὰ τέρπει, μεταχειριζόμενος στοιχεῖα, ποὺ τὰ χροῖσιμοποιούσε πρὶν ἢ ποίησιν, καὶ κατορθώνοντας ἔτσι ἢ νὰ αἰσθηματολογεῖ, ἢ καὶ μὲ τὴ δύναμιν τοῦ ρωμαντισμοῦ νὰ ἐκφράζει κοινὰ πάθη, ποὺ ἡ ποίησιν ἀρχισε νὰ τ’ ἀποφεύγει σὰν ἀντιποικιὰ, μὰ ποὺ δὲν πάψανε ποτέ οἱ ἄνθρωποι νὰ παθαίνονται ἀπὸ τὴν ἐκφρασὴ τους.

Ὅσο, λοιπόν, οἱ πιὸ ἀξιόλογοι ἀπὸ τοὺς λειτουργοὺς τῆς ποιητικῆς τέχνης καθάριζαν τὴν τέχνην τους ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀνήκουν στὸν πεζὸν λόγο, ὅσο στένευαν τὰ σύνορα τῆς τέχνης τους κάνοντας πιὸ αὐστηρὸ τὸ διάλεγμα τῶν στοιχείων ποὺ αἰσθητικὴν νὰ τὴν ἀποτελοῦν, κι ὅσο περισσότερο ζητοῦσαν τὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς, τόσο ἔκαναν τὴν τέχνην τους πιὸ ξένη ἀπὸ τὸ πολὺ κοινὸ, γιὰ τὴν κατανοήσιν τοῦ ποιήματος ἔπρεπε πρῶτα τὸ κοινὸ νὰ φροντίσει νὰ μορφώσῃ εἰδικότερα αἰσθητικά.

Μὰ οἱ ἄνθρωποι, ποὺ ὡς μιὰ ἐποχὴ μ’ εὐχαρίστησιν διάβατον ποιήματα, ἀντὶ νὰ φροντίσουν μὲ κόπους ν’ αὐξήσουν τὸν αἰσθητικὸ τους καταρτισμὸ, θεώρησαν πιὸ φυσικὸ νὰ στερηθοῦν τὴν εὐχαρίστησιν, ἀφοῦ μάλιστα μποροῦσε νὰ τὴν ἀναπληρώσῃ ἡ μεγαλύτερη διάδοσις τῆς μουσικῆς, ἡ ὁλοένα ἐπαρκέστερη γινόμενη πρόζα καὶ ἡ ἀνάπτυξις νέων ἐνδιαφερόντων.

Πρὸ ἐξήντα κυρίως ἐτῶν, κανένας πιά ἀπὸ τοὺς ἀξιόλογους ποιητὰς δὲν καταδέχτηκε νὰ λάβει ὑπ’ ὄψιν του τὴν αἰσθητικὴν νεπάρκειαν τοῦ κοινοῦ, μὰ ὅλοι τους προτίμησαν νὰ γράφουν κατὰ τὸν ἑαυτοῦ τους καὶ τοὺς λιγοστοὺς αἰσθητικὰ μορφωμένους ἀνθρώπους. Ἐτσι τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ ποίησιν κατάντησε τέχνη ἀριστοκρατικὴ, προωρισμένη νὰ εὐχαριστεῖ, νὰ συγκινεῖ, πολὺ λίγο νὰ νιώθεται ἀπὸ ἐλάχιστους.

Βέβαια τὸν ἴδιον καιρὸ τὸ κοινὸ, ποὺ ἔβλεπε πῶς ἡ πόρτα τοῦ αἰσθητικοῦ τῆς ποιητικῆς λογοτεχνίας ἐκλείσει πιά γι’ αὐτὸ, τὸ κοινὸ ποὺ ὁλοένα πληθύνει ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀποκλειόμενων κατὰ τὴν μέρα νὰ νιώσουν τὴν καθαρότερη ὁλοένα ποίησιν, τὸ πολὺ κοινὸ, θέσται αὐτὸ κοινὸ, τὰ 999)1000 ἀπ’ ὅσους διαβάζουν, ἐπὶ τὸν δὲν ἔπαψε νὰ αἰσθάνονται ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ τὴν ἀνάγκη

πνευματικῆς τέρψεως, ἢ τῆς συγκίνησεως, ποὺ δίνει ἢ ποίησιν, ὁπορεώθηκαν ν’ ἀρκοῦνται στὴν τέρψιν, στὴ συγκίνησιν, σὺν ἐνθουσιασμῷ, ποὺ τοὺς παρέχουν τὰ στιχουργικὰ ἔργα μορφωμένων κάποτε ἀνθρώπων καὶ προικισμένων μὲ κάποια ποιητικὴ διάθεσις, μὰ ποὺ δὲν ἔχουν τὴν αὐστηρὴν εὐσυνειδησίαν τοῦ γεννημένου τεχνίτη, ἀνίκαντοι καὶ νὰ ὑποπτευθοῦν τὴν ὑψηλότερην ἐντολὴν τῆς ποιητικῆς τέχνης.

Αὐτοὶ, λοιπόν, οἱ πολὺ λίγο πουριτανοὶ λειτουργοὶ μιᾶς τεχνουλᾶς τοῦ λόγου, μὲ λίγα στοιχεῖα, ποὺ ἡ ποίησιν σχεδὸν τ’ ἀποκήρυξε ὡς ἀντιποιητικὰ, προσπαθοῦν καὶ τὸ κατορθώνουν νὰ συγκινήσουν μὲ τὸ ρητορισμὸ καὶ τὴ ρηχὴ αἰσθηματολογία, ἢ καὶ νὰ καταπλήξουν τοὺς ἀφελέστερους θυμοσοφώντας. Ἄλλοι ἀπ’ αὐτοὺς, πιὸ σεμνοὶ, περιορίζονται νὰ κάνουν κομψότερους στίχους, ποὺ περιέχουν ἕνα εὐφυσολόγημα, ἢ ἕνα λογοπαίγνιο, ἢ μιὰ παραδοξολογίαν, κ’ ἔτσι τέρπουν τὸν καταφρονετὴ τῶν αἰσθητικῶν ὑποχρεώσεων ἀναγνώστη, στοῦ ὁποίου τὰ χεῖλη κατὰ τὸ διάβασμα ἀνθεῖ ἕνα χαμόγελο δῆθεν πνευματικόν. Ἄλλοι, τέλος, φοιβόπληχτοι, καταπλήσσουν τὸ κοινὸ προφητεύοντας ἀναστηλώματα τοῦ κάθε πρόχειρου ἰδανικοῦ, ἢ —κι αὐτὸ εἶναι τὸ μέσο ποὺ δὲν ἀπότυχε ποτέ— τονίζοντας διθύραμβους γιὰ τὸ ἀφαστο μεγαλεῖο τῶν προγόνων.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς ὑπάρχει πάντοτε πολυπληθέστατο κοινὸ πανέτοιμο νὰ τοὺς θαυμάσει, νὰ τοὺς στήσῃ ἀνδριάντες καὶ νὰ τοὺς ἀνακηρύξει σὸ τέλος ἔθνικοὺς ποιητὰς.

Μέσα σ’ αὐτὸ τὸ παρδαλὸ πλῆθος εἶναι καὶ ἄνθρωποι, ποὺ ἄλλοτε διάβαζαν ἔργα ποιητῶν, μὰ ποὺ πάψανε νὰ διαβάζουν ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ, γιὰ νὰ τὰ νοιώσουν, ἔπρεπε ν’ ἀποχτήσουν αἰσθητικὴ μόρφωσις.

Θὰ προσθέσω σὰν ἕνα διαφωτιστικὸ παράδειγμα τὴν αἰσθητικὴν ἐνὸς ἀπ’ αὐτοὺς.

Ἐπιστήμονας, ποὺ στὰ νιάτα του δὲ ἔγραφε καὶ στίχους — ἡ ποίησιν εἶναι ἀσχολία ποὺ δὲν ἐπιτρέπεται πιά στὴ σοβαρὴ ἡλικίαν— θεώρησε πῶς εἶναι ὑποχρεωμένος ἀπὸ τὰ προσόντα του νὰ κάνει διάλεξιν γιὰ τὸ Σολωμό. Λοιπόν, ὁ γραμματισμένος αὐτὸς καὶ κατὰ τὰ ἄλλα καλὸτατος ἄνθρωπος, ὥστε ἀπὸ τὸν Ὑμνο —ποὺ πρέπει νὰ εἶναι ἀριστοῦργημα, ἀφοῦ ἔχει καὶ τὸν τίτλον τοῦ Ἑθνικοῦ— δὲ βρῆκε νὰ παρυσιάσει καλὺτερον δείγμα τῆς ἀξίας τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τὸ ποίημα τῆς Φαρμακωμένης. Ὁ ἀγαθὸς ὁμιλητὴς φαίνεται πῶς δὲν εἶχε προσέξει, ὅτι ὁ Σολωμὸς σὲ ὠρμὴ ἡλικίας ἔγραψε ἀψεγάδια ἀριστοῦργήματα, σὰν τὸ τρίτον σχεδιάσμα τῶν Ἑλευθέρων Πολιορκημένων, σὰν τὴν ἀποσπασματὰ τοῦ Κρητικοῦ τοῦ Πόρφυρα καὶ σὰν τὸ Ἐπίγραμμα στὴν Φραιζερ. Καὶ θὰ παραξενευόταν πολὺ ἂν τοῦ ἀντιπαρατηροῦσε κανεὶς ὅτι ὁ Ὑμνος εἶναι νεανικὸ ἔργο, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ ἑκα-δεκαπέντε στροφές του, ποὺ λαμποκοπᾷ σὰ διαμάντια λυρικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τὸ ὑπόλοιπον μέρος εἶναι γεμάτο ἀπὸ κακὴν στρεβλότητα τῆς γλώσσας, ἀπὸ «χρεῖες ποὺ κουρταλοῦν», καὶ ρητορισμὸ, παρόμοιο μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν στροφῶν τοῦ Ὑ-

μου στο Βύρωνα, πού ο ίδιος ο ποιητής αργότερα, κρίνοντας το άτυχο ποίημά του, το χαρακτήρισε γράφοντας στο περιθώριο με το χέρι του τη λέξη του Καμπρόν.

Και θά του φαινόταν παράξενο και το συμπέρασμά μας — ότι και η Φαρμακωμένη και ο Ύμνος προς το Βύρωνα κ' η Άνθούλα ακόμα, θεωρούνται στιχουργικά έργα ιερά από τον καθένα που σέβεται την Ποιητική Τέχνη, μόνο επειδή είναι νεανικά έργα του ποιητή, που γράψε αργότερα το επίγραμμα στη Φραϊζερ, τον Κρητικό, τον Πόρφυρα και τους Έλευθερους Πολιορκημένους.

Ο άνυποπτος, λοιπόν, όμιλητής κι όσοι έχουν όση κι αυτός αισθητική μόρφωση, τά 999) 1000 δηλαδή απ' όσους ξέρουν γράμματα, δεν άποτελούν κοινό ικανό να νιώσει τεχνίτη της αὐστηρής Ποιητικής Τέχνης. Κι επομένως ο ποιητής δεν πρέπει ν' άποτεινεται σ' αυτούς, ούτε ή κρίση τους για το έργο του μπορεί νάχει σημασία.

Μά το υπόλοιπο χιλιοστό και να νιώσει το καλό ποίημα μπορεί και κρίση σωστή να διατυπώσει. Έτσι και πρό έκατό, και πρό πενήντα, και πρό είκοσι ακόμα χρόνων στην Εύρώπη κ' έδώ σχηματίσθηκαν απ' αυτό το χιλιοστό, στην κάθε χώρα, κοινές γνώμες φωτεινές κι αλάθευτες για την αξία των ποιητών.

Γνώρισα από τους ανθρώπους της γενιάς μου κι από τους σημερινούς ακόμα λιγοστούς, μα πάντοτε άρκετούς για ν' άποτελέσουν κοινό αισθητικά μορφωμένο κι άντάξιο καλού ποιητή.

Οί άνθρωποι αυτοί, που με ιερό δέος έπρόφεραν τὰ ποιητικά τα του Σαίξπηρ, του Δάντη, του Όμηρου, ένιωθαν τὰ ποιητικά χαρίσματα των πιο άνόμοιων ποιητών του Βύρωνα, Σέλλεϋ, Κίτς, Γκαίτε, Σίλλερ, Χέντερλιν, Χάινε, Λεοπάρντι, Ντανούντσιο, Βερν Ούγκω, Λαμαρτίνου, Μυσσέ, Μπωντλαίρ, Λεκόντ, Ντελil, Πόε, λαίν, Μωρεάς. Είναι αυτοί, που για τους δικούς μας, άφοϋ θέλω μέλιωσαν το πανύψηλο βάθρο για την Προτομή του Σολωμού, μίλησαν για τον Κάλβο, τοποθέτησαν όπου του άξιζε το Βαλάνο, ρίτη, και χωρίς να υποτιμήσουν κανένα, γιατί με καλοσύνη άναζήτησαν το κρυμμένο χάρισμα και σ' έργα, που από μιάς άρχής δεν πολυενθουσιάζουν, άναγνώρισαν άμέσως τους πιο άξιους από τους σύγχρονους ποιητές, τους πέντ' έξη δηλαδή που τὰ δνόματά τους από τότε —πάνε τριάντα χρόνια— είναι στα ύποματα όλων. Οί άνθρωποι αυτοί τέλος θεώρησαν, πώς είναι άποχρεωμένοι να δροσιστούν και από την πιο άσήμαντη ποιητική πνοή, που κάνει ν' άνατριχιάζουν τὰ θολά και μολεμένα νερά του Καβαφικού έλους.

Ύπηρχαν, λοιπόν, άνθρωποι λιγοστοί, μα άρκετοί πάντοτε, που ήταν το κοινό των ποιητών στην Εύρώπη κ' έδώ. Το συμπέρασμά μου αυτό φαίνεται σά νάναι αντίθετο, από εκείνο που έχω άφήσει να ύπονοηθεί πώς θά είναι.

Και όμως όχι! Σέ κάθε χώρα της Εύρώπης, όπως κ' έδώ, το όλιγάριθμο κοινό, το αισθητικά μορφωμένο πρό έξήντα και πρό είκοσι ακόμα έτών, ήταν ακόμα ψυχικά ικανό να έκτιμήσει την Ποιητική Τέχνη και τον προορισμό της. Έπομένως και ή κρίση

του είχε άπόλυτη σημασία. Μά πρό έξήντα έτών δουλεύουν άτία, που δεν ελάττωσαν ίσως πολύ τον άριθμό των όλίγων κατανυγόμενων με την ποίηση, μα που σιγά σιγά στρέβλωσαν την αισθητική τους, ώστε σήμερα πιά να είναι οί πολύ περισσότεροι από τους πάντοτε όλίγους αυτούς άνίκανοι ψυχικά να δεχθούν τη σωστή αντίληψη για τον προορισμό της Τέχνης.

Στο έπόμενο κεφάλαιο θά καθορίσω τὰ αίτια αυτά και θά τὰ παρακολουθήσουμε στο πώς έφεραν τ' άποτελέσματά τους, για να μην ύποθεθεί πώς άδικαιολόγητα βεβαιώνω, ότι οί αντίψεις των ανθρώπων αυτών για την τέχνη δεν είναι σωστές, επειδή είναι διαφορετικές από τη δική μου. Βέβαια στο βάθος ή έλλοισυγκρασία μου θά δουλεύει για να τους βλέπω, όπως τους βλέπω, όσους δεν άναγνωρίζουν πιά για ποιητές το Δάντη, τον Γκαίτε, τον Ούγκω, ή το Βύρωνα, κι όσους για να γυρίσω στον τόπο μας έπιχειρούν να κατεβάσουν από τὰ βάθρα τους το Σολωμό, τον Παλαμά, το Γρυπάρη, για να τοποθετήσουν Καβάφηδες. Βέβαια ή συντηρητικότητα μου θά με κάνει να τους βλέπω πιο μαύρους, ή πιο κόκινους απ' ό,τι είναι, μ' αυτό δεν έμπούμαι να ύπάρχει άντικειμενικό αίτιο που τους έκανε άνίκανους να αισθάνονται σεβασμό προς το ύγιεινό, ή το σωστό, ή το κατερωμένο.

Κι αυτό το αίτιο θ' άναζητήσουμε.

Θ'.

Ένα σκιαγράφημα των μορφών που πήρε τὰ τελευταία έκατό χρόνια ή Γαλλική ποίηση, θά μας έπιτρέψει να νιώσουμε την αξία των αισθητικών αντίληψεων, που διαλαλούν όσοι από τους δικούς μας μιλούν για ποίηση. Γιατί —όπως δά είναι γνωστό— τὰ μάτια μας όλοι τὰ κρατούμε στηλωμένα στο Παρίσι, για ν' άντιγράψουμε και να μιμηθούμε την κάθε φιλολογική μόδα.

Θά νιώσουμε τὰ αισθητικά άποφθέγματα που άκούονται σήμερα έδώ, άμα θυμηθούμε τὰ όσα πρό τριάντα ή σαράντα έτών προτάθηκαν εκεί.

Γιατί είναι φυσικόν, όσα συζητήθηκαν εκεί με τη χάρη της επιφύλαξης και με τη διανοητική σβελοσύνη, να γίνονται έδώ ανεπιφύλαχτα παραδεχτά, σά χρησμοί. Ζητιέται μάλιστα ή έπιβολή τους με τη σκαιοτήτα και την άκαμψία, πο ύχαρακτηρίζουν πάντοτε την ψυχική άμορφωσιά και την πνευματική κατωτερότητα του μιμητή.

Οί Άγγλοι, πρό ένός αιώνα στη Γαλλία παρατήρησαν, ότι και οι Γερμανοί λυρικοί δέ λησμόνησαν ποτέ, ότι το έργο πρέπει να είναι τραγούδι. Βέβαια αυτό δέ σημαίνει, πώς ή ποίηση πρέπει να τονισθεί είτε από τον ποιητή, όπως έκαναν ο τροβαδούροι, είτε κι από μουσουργό, για να τραγουδιέται. Ο Χάινε, ο Κίτς, ο Σέλλεϋ κι ο δικός μας ο Μαλακάσης έχουν δικαίωμα στον τίτλο του τραγουδιστή, όχι —όπως λέει για τον

τελευταίο ο κ. Καμπάνης στη δημοσιευόμενη ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας— γιατί «υπάρχουν στο έργο του στίχοι που μωμένοι, νομίζεις, για να τονισθούν», αλλά γιατί οι στίχοι του έχουν μέσα τους—δική τους— τη μελωδία και άρμονία, κ' έτσι λέγοντάς τους τραγουδούμε. Το ποίημα-τραγούδι δεν είναι το καλό λιμπρέτο, που θα έπιτρέψει στο Ίτυμπουσέ, ή τον Καλομοίρη, ή το Ριάδη, ή το Ρόδιο, να το ντύσει με μουσική, μά είναι το ποίημα που τραγουδεί μόνο του.

Πώς το ποίημα, λοιπόν, είναι τραγούδι το είχε λησμονήσει ή Γαλλική Ποίηση (κ' έμείς ακόμα πιο πολύ). Το φαινόμενο αυτό μπορεί πιθανότατα να οφείλεται: Πρώτα στο ό,τι ο Γαλλικός λαός έχει περισσότερη διανοητικότητα και λιγότερη συναισθηματικότητα (όπως κ' έμείς). Και δεύτερο στο ό,τι ο στίχος ο Γαλλικός, δεν έχει μέτρα, και η μουσικότητα του Γαλλικού ποιήματος στηρίζεται μόνο στην προσωδία των ισοσύλλαβων στίχων του και στη ρίμα.

Απομακρυνόμενο ολοένα από το τραγούδι το Γαλλικό ποίημα έχανε την απλότητα, και το άπεριττο—τά δυο άνεχτίματά χαρίσματα του τραγουδιού. Τα ελαττώματα αυτά έγιναν πιο φανερότατα την εποχή του ξεπεσμού του Ρωμαντισμού, που μεταφερόμενος στην άρχή από τη Γερμανία και την Άγγλία, είχε κυριαρχήσει στη Γαλλία, για να ξεπέσει γρήγορα στις γνωστότατες υπερβολές του άσθενικού ρωμαντισμού. Γιατί μ' όλο που η ρωμαντική Σχολή μάς χάρισε τον ώκεανό της Ποίησης—όπως λένε τον Ούγκώ— και άθάνατα ποιήματα σαν τη Λίμνη του Λαμαρτίνου και τις Νύχτες του Μυσσέ, φόρτωσε την ποίηση με την άνειλικρίνεια της περισσόλογης υπεραισθηματικότητας και την άδικαιολόγητη έξιδανίκευση των περασμένων.

Η αντίδραση στο κακό αυτό ήταν φυσική, και από τα μέσα του αιώνα φανερώθηκε ολοένα ζωηρότερη.

Οι Παρνασσικοί, που είχαν πρό πάντων άηδιάσει την κατάχρηση της ύποκειμενικής συναισθηματολογίας, την άτημελούμενη μορφής και την άπεραντολογία, προσπάθησαν επιμελούμενη τη μορφή να επιβάλλουν την ακρίβεια και συντομία. Και παίρνοντας για πρότυπο την κλασική γλυπτική έδωσαν στα ποιήματά τους την άντικειμενική όμορφιά, την πλαστική. Μά έπειδή η σημαντικά παραμέλησαν το ρωμαντικό και λυρικό στοιχείο, η ποίησή τους φαίνεται διανοητικότερη απ' όσο πρέπει, και η άδάκρυτη όμορφιά της δέ συγκινεί όσο πρέπει.

Πιο συγκρατημένος στην αντίδραση ο Μπωντλαίρ, έχοντας κατανοήσει από τη γνωριμία του έργου του Πόε τη φιλοσοφία της σύνθεσης ενός ποιήματος, ξαναγύρισε προς τον κλασικό στίχο, ζητώντας το ποίημα να είναι μελωδικό και ήχηρό. Και με τη συντομία και την άκριβολογία καθάρισε την ποίησή του από την πεζολογία και την περιττολογία. Τέλος, συνεργάστηκε με κάλεσε την είλικρίνεια, για να έκφράσει όχι πια ένα συμβατικό κόσμο, τάχα πιο καλό, μά το δικό του έγώ και την αντίδρασή της δικής του ψυχής στη γύρω ζωή, όπως πραγματικά ήταν, έ

σώ κι αν ή ψυχή του και ή σύγχρονη του ζωή υποφέρανε από το «κακό του αιώνα». Ποιητική έκφραση που στη γλώσσα της φυσιολογίας θα μεταφραζότανε «τόν έκφυλισμό του αιώνα». Κ' έγραψε τα «Άνθη του Κακού» που λές ότι ο συμβολικός και προφητικός τίτλος του οφείλεται στη διάγνωση του φανερωμένου ξεπεσμού του Εύρωπαικού πολιτισμού.

Μά του «Κακού» τα «Άνθη» είχαν το άρωμα της συγκίνησης και τη λεπταίσθητη όμορφιά, που παίρνει το καλλιεργημένο λουλούδι σαν άρχίζει να μαραίνεται.

Ο Μπωντλαίρ, που σαν ποιητής συγκίνησε και συγκινεί, κάτοχος της θεωρίας του τεχνικού, για ν' αύξησει τη γοητεία της τέχνης του μεταχειρίστηκε «το παράδοξο» χωρίς και να ξεπέσει σε κατάχρηση, γιατί είχε (καθώς λέει ο Βαλερύ κάπου) κατανοήσει τί σημαίνει μοντερνισμός και τον είχε καταδικάσει.

Κι όμως, μ' όλο που αυτός μόνο για αισθητικούς λόγους και στο προεπουμένο μέτρο χρησιμοποίησε τόσο το φανταστικό στοιχείο, όσο και το ρεαλιστικό, οι άνάξιοι θαυμαστές του άργότερα φαντάθηκαν πως μόνο με το φανταχτερό και μόνο με το έκφυλο μέτρο που υπάρχει στη ζωή, πρέπει ή ποίηση να καταγίνεται. Κ' έτσι στρέβλωσαν, έπικαλούμενοι τάχα τον Μπωντλαίρ, την αισθητική ενός μέρους του κοινού, που άγαπά την ποίηση. Κ' οι φανερίνοι τάχα πιστοί της Τέχνης του ζητούν από την ποίηση να υπερβολικές συναισθηματολογίες των κακών ρωμαντικών, και άπαιτούν από την ποίηση να έκφράζει «Πληξές και βαρυστημάρες» πιο ήυετικές από τις βαρετότερες φλυαρίες σεληνόπληχτου, που θα έπαιζε την άγαπημένη του καλά και σώνει χτικιάρα. Αυτή ή αισθητική διάστροφή, που φανερώθηκε στη Γαλλία, σαν άκίνδυνη σχολή πρό πενήντα έτών, ήρθε και στον τόπο μας τώρα τελευταία και πήρε την άκαμψία και άποκλειστικότητα αισθητικού «πιστεύω» ψυχών άκατέργαστων και μισομορφωμένων μυαλών.

Κ' έτσι δεν είναι σπάνιο ν' άπορρίψουν ποίημα, όσοι έκφράζουν γνώμες για τα ποιητικά έργα στην Έλλάδα, γιατί δεν περνάει «πληξές» και δεν έκφράζει άρρωστημένες ψυχικές διαθέσεις. «Ή γιατί ο ποιητής δέ μεταχειρίζεται σαν αισθητικό διαποικισμένο το φανταχτερό, ή δεν ποθεί έξωτισμούς και ταξίδια στο κρητικό πράσινο άκρωτήρι. Σχηματίζοντας την κατηγορηματική κρίση τους, ούτε υποπεύονται πως ο Ρουμελιώτης, ή ο Κρητικός, ή ο Αίγαιοπελαγίτης ποιητής, μπορεί νάνα άμόλευτο από το κακό του αιώνα, και μπορεί να έξακολουθεί ν' άγαπά, να μισεί, να ποθεί, να ποεί, να χαίρεται όχι σαν παθιασμένη ψυχή, κ' ακόμα καμώνονται, πως δεν καταλαβαίνουν ότι μπορεί να κανέναν ποιητή και σοφό, χωρίς να νοσταλγεί ταξίδια που να έκανε, ή και που έκανε, μά θυμούμενος τις όμιγλες του Βορρά και το βαρύ άγέρα των τροπικών άγάπησε πιο πολύ τον ήλιο της Άθήνας και το μαϊστράλακι του Σαρωνικού.

Άλλ' ως ξαναγυρίσουμε στη Γαλλία. Τα έργα των Παρνασσικών και του Μπωντλαίρ άπομάκρυναν την πεζολογία από την

ποίηση. Ὁ στίχος ἔγινε πλαστικός καὶ μουσικότερος καὶ τὸ ποιήμα ἀπόκτησε μορφή ἐπιμελημένη.

Μὰ στὰ ἔργα τῶν πρώτων φανερώονταν ἡ διανόηση κάπως ἀσυγκίνητη καὶ στοῦ δευτέρου ποῦ καὶ ποῦ ὁ ρεαλισμὸς ἦταν πιὸ αἰσθητὸς ἀπ' ὅσο πρέπει. Τέλος τὰ ποιήματα καὶ τῶν πρώτων καὶ τοῦ Μπωντλαίρ ἦταν πιὸ λίγο τραγούδια ἀπ' ὅσο τὸ ἀπαιτοῦσε τὸ κοινόν, ποῦ ἀγαποῦσε τὴν ποίηση, κ' εἶχε μελετήσει κ' ἐκτιμᾷ τοὺς Ἀγγλους, τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Σλαβικοὺς λυρικοὺς.

Ἀλλῶς τε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ μουσικὴ πρόκοβε σὲ βάρος τῆς ποίησης, ἐπιχειρώντας μ' ἐπιτυχία —Βαγνερισμὸς— νὰ ἐκφράσει αὐτὴν πιά ὅλη τὴν ψυχοπνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ λιγοστοί, λοιπόν, πιστοὶ τῆς Ποιητικῆς Τέχνης ἀνάλαβαν νὰ τὴ σώσουν ἀπὸ τὸν ἐκμηδενισμὸ, καὶ ζήτησαν νὰ καθαρῶνται ἀπὸ κάθε ξένο (μὴ ποιητικόν) στοιχείο, καὶ πρὸ παντὸς ὁ στίχον ν' ἀποχτήσῃ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ μουσικότητα.

Σὲ καμιά ἐποχὴ δὲν ἐξετάσθηκε προσεχτικότερα ἡ αἰσθητικὴ ἀξία τοῦ καθενὸς ποιητικοῦ στοιχείου, καὶ δὲ ζυγίστηκε ἀκριβέστερα τὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα τοῦ τεχνικοῦ μέσου. Ποτὲ δὲν ἔγινε ἐπιμελέστερη μελέτῃ γιὰ τὴν καταλληλότερη χρῆσιν τῶν μέσων, ποῦ διαθέτει ὁ ποιητὴς γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἀνώτερου αἰσθητικοῦ ἀποτελέσματος. "Ὅλ' αὐτὰ τὰ ἐπιδίωκε ὁ Συμβολισμὸς, ποῦ δὲν ἦταν πραγματικὰ τίτλος μιᾶς ποιητικῆς σχολῆς, μὰ ὅρος ποῦ περιλάβαινε τὶς τάσεις ὁμάδων, ποῦ ἡ καθεμιά προσεχτικὴ ἀντικειμενικὴ ἀντιλήψις καὶ ὑπόδειχνε δικῆς τῆς τεχνοτροπίας γιὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς Ποίησης. Τότε ξαναδιατυπώθηκε τὸ ἀριστοκρατικὸ δόγμα «ἡ Τέχνη γιὰ τὴν Τέχνη» μὲ τὴν ἀπαίτησιν ν' ἀποκλεισθῇ κάθε μὴ τεχνικὸ στοιχείο (ἠθικῆς καὶ ἡθικῆς σκοπιμότητος) καὶ νὰ ἐπιτραποῦν, γιὰ τὴν ἐπιτυχία ὅλα τὰ ῥῶς αἰσθητικοῦ ἀποτελέσματος, ὅλα τὰ τεχνάσματα καὶ μέσοι παιχνιδίσματος. Τότε μεταχειρίσθηκαν τὴν ὑποβολὴν σὰ μέσον νὰ προκληθῇ ψυχικὴ κατάστασις τοῦ ἀκροατῆ ὅμοια μὲ τὴν ῥομένη ἀπὸ τὴν ἀπεριόριστον μελωδίαν.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἄλλοι, μουσικιστὲς αὐτοὶ, ἀπὸ ἀντίδρασιν ἐπὶ διανοητικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ τῶν θετικιστῶν Παρνασσικῶν ποίησης, κατάργησαν τὴν αὐστηρὴν μορφή καὶ τὸν κλασικὸν στίχον μὲ ἐμπιστεύθησαν ἐπὶ τὴν ρυθμικὴν πρόζαν τῆς μουσικῆς ἐκφράσεως τῆς ψυχικῆς ψυχικῆς τοὺς διάθεσης. "Ἄλλοι ἔγραψαν ἐλεύθερον στίχον θεωρώντας τὸν ἱκανότερον ν' ἀποδώσῃ μουσικὰ τὸν ψυχικόν ὅσον σίμω, χωρὶς νὰ ἐμποδίζεται ἡ ἄμεση καὶ πληρέστερη ἐκφράσις τοῦ τεχνικοῦ περιορισμοῦ, ποῦ ἀναγκάζουν τὸν τεχνίτη νὰ παρῇ στρατεὶ καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ ἐξωτερικεύσῃ τὴν ψυχικὴν τῆς ποίησιν τάστασιν μ' ἐλιγμούς. Κι ἄλλοι ζήτησαν τὸν καθαρμὸ τῆς ποιητικῆς γλώσσας καὶ τοῦ τραγουδιοῦ ἀνατρέχοντας ἐπὶ τὴν γλῶσσαν τῶν τεχνοτροπῶν τῶν τροβαδούρων.

Τέλος, ἄλλη ὁμάδα πρότεινε τὴ χρῆσιν τοῦ Συμβολικοῦ, κρατώντας μέσα τοῦ κλειδομανταλωμένη τῇ νόησιν, προσφέρει τὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα ποῦ δίνει ἡ ἀσάφεια, γιὰ τὸν ὁ ἀκροατὴν

ἀναγκάζομενος νὰ συνεργασθῇ μὲ τὸν ποιητὴ γιὰ τὴν κατανόησιν, αἰσθάνεται ἓνα εἶδος καλλιτεχνικῆς συγκίνησεως ὅμοιας μὲ τοῦ δημιουργοῦ: Ἡ χρῆσις ἐπὶ πλέον τῶν συμβόλων θὰ ἔφερνε τοὺς λέξεις τέλος, θὰ διαλέγονταν μὲ προσοχὴ, ὥστε μὲ τοὺς φθόγγους τῶν συλλαβῶν νὰ δυνάμυνε ἡ μουσικὴ ἐκφραστικότητα τοῦ στίχου, μέχρι τοῦ νὰ νοοῦνται τὰ κρυμμένα στὰ σύμβολα νοήματα. Γιὰ τὸν ἀσφαλέστερον μάλιστα θρίαμβον τοῦ τεχνικοῦ αὐτοῦ κατασκευάσματος, καταβλήθηκαν κόποι καὶ μόχθοι καὶ μελετήθηκαν ὅλα τὰ δυνατὰ αἰσθητικὰ τερτίπια, ἴσαμε τὴν ἐντύπωσιν ἀπὸ τὴν ὕψιν τοῦ ποιήματος ἐπὶ τὴν τυπωμένην σελίδα, καὶ τὴν ἀποδοτικὴν εὐχαρίστησιν, ποῦ προκαλεῖ τὸ διάβασμα τοῦ στίχου. Πρόκειται γιὰ τὴν "Ἀδολὴν Ποίησιν, ποῦ στηρίζεται ἐπὶ αἰσθητικὰς ἀρχὰς καὶ τὴν τεχνοτροπία, ποῦ εἶχε ἀποπειραθῇ τότε νὰ ἐφαρμόσῃ ὁ Μαλαρμέ, καὶ ποῦ καθὼς λέν ἐπιτυχῶς ἐφαρμόζει σήμερα ὁ Βαλερύ.

Δυὸ εἶναι οἱ προσπάθειες τοῦ τεχνικοῦ τῆς "Ἀδολῆς Ποίησης. Πρῶτα νὰ πείσῃ τὸν ἀναγνώστη, πῶς ὑπάρχουν κλειδιά γιὰ τὴν κατανόησιν τῶν μουσικῶν τῆς ἀνώτερης διανοήσεως, ποῦ κρύβονται μέσα σὲ στίχους ἀποτελούμενους ἀπὸ λόγια συμβατικά. Καὶ δεύτερον ὅτι τὰ κλειδιά αὐτὰ μᾶς τὰ παραδίδει ἡ πληρέστερη τοῦ στίχου μουσικὴ.

Ἀντίθετα, δηλαδή, ἀπ' ὅ,τι ἴσαμε τώρα ἔκανε ἡ ποίηση, ποῦ τὸ καθαρὸ νόημα τοῦ στίχου μᾶς ὡδηγοῦσε νὰ νιώσουμε τὴν ἀπώτερον μὲ τὴν μουσικὴν τοῦ στίχου ἐκφράσιν τῆς ψυχικῆς καὶ ἐκφράσιν τοῦ ποιητῆ, τώρα ἡ πληρέστερη μουσικὴ τοῦ στίχου ὡδηγεῖ νὰ καταλάβουμε τὴν ὑψηλὴν κρυμμένην νόησιν τοῦ ποιητῆ.

Κι ἂν παραδεχθῶμε, γιὰ μιὰ στιγμή, πῶς ὑπάρχουν ὑψηλὰ νοήματα, ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ δοθῶν μὲ τὸν πεζὸν λόγον, κι ἂν παραδεχθῶμε πῶς ἡ ὑψηλότερη ποίηση δὲν ἐκφράζει τὶς μεταλασμένες ἀπὸ τὶς εὐγενέστερες ψυχὰς σὲ συναισθήματα ὑψηλότερες ἰδέες —ποῦ εἶναι δὲ κ' οἱ πιὸ πολὺ γνωστοί— κι ἂν παραδεχθῶμε τὸ ἀναποδογύρισμα αὐτὸ γιὰ σωστό, ἄς δοῦμε:

1ο. Εἶναι δυνατόν, οἱ φθόγγοι τῶν λέξεων ν' ἀποτελέσουν μουσικὴν πρὸς τὸν ἀναγνώστην ἀπὸ τὴν μουσικὴν τῆς κλίμακας, ἀφ' ὧν καὶ ὡς νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὴν ὑψηλότερη νόησιν, ἐνῶ ἡ μουσικὴ κατὰ τὴν λέγειται Μπετόβεν ὁ συνθέτης, δὲν κατορθώνει νὰ καταφατικὴ ἀπάντησιν δὲν πιστεύω νὰ τόλμησαν νὰ δώσουν οἱ εἰρηγητὲς τῆς "Ἀδολῆς Ποίησης.

2ο. "Ὅταν τὸ ὑψηλὸ νόημα δίνεται μὲ τὴν μορφήν γρίφου, ἡ ἀπάντησις, ποῦ γιὰ τὴ λύσιν τοῦ χρειάζονται κλειδιά καὶ ἀντικειμενικὰ, μπορεῖ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ νὰ μᾶς δώσῃ αἰσθητικὴ χαρὰ, ἡ εὐχαρίστησις γιὰ τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος θὰ εἶναι παρόμοια μὲ τὴν ἀνακούφισιν, ποῦ αἰσθανόμεσθε ἅμα ὑπερνικνοῦμε τὸ πνευματικόν.

Δὲ μοῦ φαίνεται τολμηρὸ νὰ παραδεχθῶ, πῶς ἅμα νιώσου-

συγχρόνων καὶ προγενέστερων. Ἐνῶς ἡ ἀλήθεια εἶναι, πῶς ἡ μεταπολεμικὴ πνευματικὴ ἀναρχία, τὸ γκρέμισμα τῶν ἰδανικῶν καὶ ἡ ἠθικὴ ἀναρχία, χωρὶσαν τοὺς ἀνθρώπους σὲ βαθμὸν, ποὺ ὁ ψυχοπνευματικὸς κόσμος τοῦ ἐνὸς εἶναι ξεχωριστὸς κι ἀλλοίωτος ἀπὸ τοῦ ἄλλου, κ' ἐπομένως ἐκφραζόμενος δὲ μπορεῖ νὰ τὸν συγκινήσει τὸν ἄλλο.

Γιατὶ αὐτὸ εἶναι στὸ βάθος τὸ ἀῖτιο, ποὺ κάνει τὴ γνῶμη τοῦ καθέναν, ὅσο αἰσθητικὰ μορφωμένος κι ἂν εἶναι, νὰ μὴν πρέπει νὰ ἔχει γιὰ τὸν ἄλλο καμιά σημασία.

Μὲ ὅση ἐπιμονὴ σταμάτησα στὴν ἐποχὴ τῶν τριάντα τελευταίων χρόνων τοῦ περασμένου αἰῶνα, μὲ τόση βία θὰ παρατηρήσω τὸ ἐξωφρενικὰ καμῶματα τῶν αὐθορμητικῶν, τῶν φουτουριστῶν, τῶν ντανταϊστῶν, τῶν πρωτογονικῶν, ποὺ φανερώνουν στὴν περιοχὴ τῆς Τέχνης τὸ ἠθικὸ ξεχαρβάλωμα τῆς κοινωνίας καὶ τὴν πνευματικὴ ἀναρχία. Δὲ θὰ μιλήσω, δηλαδὴ, γιὰ τὸ ξεσπασμα τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Κακοῦ τοῦ Αἰῶνα, ποὺ ὁλοένα δούλευε ἀποκάτω καὶ ὁ παγκόσμιος πόλεμος ἔκανε γοργότατὴ τὴν καταστρεφτικὴ του ἐνέργεια.

Θὰ περιορισθῶ νὰ μνημονέψω μοναχά, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ποὺ παραδέχτηκαν τὴν πολὺ ἀπλοποιημένη κομμουνιστικὴ ἰδεολογία εἶναι φυσικὸ, κ' εἶναι δικαιολογημένοι, ν' ἀπορρίπτουν τὸ καθὲν ποὺ θυμίζει τὴν παράδοση εἴτε τῆς ἠθικῆς τάξης, εἴτε καὶ τῆς ποιητικῆς τέχνης. Καὶ θὰ προσθέσω, πῶς εἶναι ἀκόμα πιὸ φυσικὸ ἐκεῖνοι, ποὺ εἶχαν τὸ δυστύχημα νὰ πάσχουν ἀπὸ διαστροφὴ αἰσθησιακῆ, καὶ γι' αὐτὸ ἐνιωθάν πῶς ἦταν ἠθικὰ καταδικασμένοι, καὶ ποὺ εἶχαν πῶς τώρα, μὲ τὸ γκρέμισμα κάθε ἠθικοῦ κανόνα, μπορεῖ τὸ φανέρωμα τῆς αἰσθητικῆς τους διαστροφῆς (ἀποτέλεσμα τῆς αἰσθησιακῆς) νὰ βρεῖ καὶ θαυμαστὸς, εἶναι, λέω, φυσικὸ καὶ αὐτοὶ, ποὺ σήμερα περήφανοι σχεδὸν ὁμολογοῦν τὴν κακομοιριά τους, ν' ἀπορρίπτουν καὶ κάθε ἔργο τέχνης, ποὺ τοὺς θυμίζει τὴν καταραμένη παράδοση, ποὺ τὴν εἶχαν δημιουργήσει ἡ σωματικὴ, ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ ψυχικὴ υἱεῖα.

Ὅλων αὐτῶν ἡ γνῶμη δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει καμιά σημασία, γιατί πῶς —γιὰ τὸ Θεό!— εἶναι δυνατό νὰ ἔχει γνῶμη ὁ παθιασμένος ὁμοφυλόφιλος γιὰ ποίημα ἐρωτικόν, ποὺ ἀπευθύνεται στὴ γυναῖκα;

Ἄν σὲ ὅλους αὐτοὺς προστεθοῦν οἱ μοχθηροί, οἱ στείροι, οἱ ἀριβίστες, κι ὅλοι ποὺ ἀρνούνται μὲ τὴν ἐλπίδα, πῶς ἡ ἰστορία θὰ ἐπιτρέψει νὰ φαίνονται κι αὐτοὶ ἴσοι μὲ τοὺς καλύτερους, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε — ὅτι τὸ ἐλάχιστον κοινὸ, ποὺ ἦταν ὡς τὰ 1914 στὴν Ἑλλάδα κατάλληλο νὰ σχηματίζει καὶ ἐκφέρει σεβαστὴ γνῶμη γιὰ τὴν ἀξία ἐνὸς ποιητικοῦ ἔργου, σήμερα εἶναι ἀνύπαρχτο.

Καὶ στὴν περίπτωσι, ποὺ μεταξὺ μας ζεῖ σήμερα ἕνας νεὺνιμὸς ποιητῆς, ποὺ σὰν τέτοιος θὰ ζητοῦσε βέβαια τὰ μέσα τῆς ἐκφραστικῆς στὴν παράδοσι τῆς ποιητικῆς τέχνης, αὐτὸς πρέπει νὰ νιώσει, πῶς δὲν πρέπει νὰ περιμένει πῶς θὰ μεταδώσει τὴν συγκίνησή του σὲ κανένα. Ὁ ποιητῆς αὐτὸς ἀδικαιολόγητα

δυσφορήσει γιὰ τὴν παγερὴ ἀδιαφορία τοῦ ἀνύπαρχτου ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ, ἢ καὶ τὴν καταδίκη τῆς προσπάθειάς του ἀπὸ τοὺς ὅσους αὐτόκλητοι κρίνουν τὰ ποιητικὰ ἔργα. Καὶ θὰ εἶναι ἀδίκος ἂν ἀποδώσει τὴν καταδικαστικὴ κρίση σὲ ἀνελικρίνεια, ἢ ἄλλα ταπεινὰ ἐλατήρια. Βέβαια μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν κριτικῶν καὶ ταπεινοί, καὶ τιποτένιοι, μὰ τὸ δυστύχημα εἶναι, πῶς οἱ πιὸ πολλοὶ εἶναι εἰλικρινῶς ἀνίκανοι νὰ νιώσουν κόσμολογικὸν, συγκροτημένο, ποὺ θὰ ἐκφράσει πάντοτε ἕνα πραγματικὸς ποιητῆς, ἀφοῦ αὐτοὶ μέσα τους ἀντὶ ὁργανωμένης ψυχοπνευματικῆς ζωῆς αἰσθάνονται τὸ κενὸ τοῦ ἀναρχοῦ χάους.

Ἐμεῖς οἱ ἄλλοι, ποὺ ζήσαμε θαυμάζοντας τὰ μεγάλα ποιητικὰ ἔργα, καὶ συγκινούμενοι ἀπὸ τὰ καλὰ ἔργα τῶν αἰώνων καὶ τῆς γενιάς μας, ὅσο κι ἂν καταλάβουμε ἄλλοτε, πῶς ἡ τέχνη δὲν πρέπει νάχει ἄλλο σκοπὸ ἀπὸ τὴ δημιουργία τῆς ὁμορφιάς, ὅσο κι ἂν παραδεχτήκαμε πῶς ἡ τέχνη δὲν ὑπηρετεῖ σκοποὺς ἠθικοῦς, ἔχομε τὸ χρέος νὰ μὴν ἀνεχόμεστε τουλάχιστον ὅσους ἐπιχειροῦν νὰ τὴν παρουσιάσουν τὴν τέχνη ὅχι ἡθικῇ, ἀλλὰ ἄν ἡθικῇ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

A'

Σύγκαιρα τὰ γλυκοχαράματα τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Ποίησης στὴ Νέα Ἑλλάδα. Ἡ ἴδια πνοή, ποὺ ξάναβε τὸ θυμὸ στὰ στήθη τῶν λιονταρόκαρδων ἐλεύθερων πολιορκημένων, θέρμαινε καὶ τὴ φωνὴ τοῦ ἀντάξιου ψάλτη τους. Τὸ πρῶτο Νεοελληνικὸ τραγούδι εἶναι τὸ κελάδημα τοῦ Ἀηδονιοῦ, ποὺ χαιρέτισε τὴν αὐγὴ τῆς ἡμέρας, ποὺ ἄργει νάρθει, κ' ἦταν ὅλα σκοτεινὰ κατὰ τὴ μακρόχρονη νύχτα τῆς σκλαβιάς.

Τὸ ὅτι τὸ Ἀηδονιὸν αὐτὸ εἶχε λαλιά πιὸ λαγαρή, πιὸ δυνατὴ καὶ πιὸ γλυκιὰ ἀπὸ τ' ἄλλα τὰ πουλιά, ποὺ ἀπὸ καιρὸ ἴσαμε σήμερα ἀκούστηκαν, δὲν πρέπει οὔτε νὰ μᾶς παραξενεύει, οὔτε νὰ μᾶς ἀποκαρδιώνει γιὰ τὸ μέλλον τῆς Νεοελληνικῆς Ποιητικῆς Τέχνης, γιατί εἶναι ἕνα φαινόμενο σχεδὸν γενικόν, ποὺ παρατηρήσαστε στὴν ποίηση κι ἄλλων λαῶν. Λές πῶς φυσικὸς νόμος ὥρισε τὸν κατόφλι τῆς ἱστορίας κάθε λαοῦ νὰ στέκεται ὁ ἔθνικος Βάρδος του, ὅπως ὁ Ὀμηρὸς στὸ κατόφλι τῶν ἱστορικῶν χρόνων τραγουδῆσε τὰ τραγούδια του, ποὺ δὲ θὰ ξεπεραστοῦν ποτέ ἀπὸ τοὺς τραγουδιστὰς τῶν διαδοχικῶν πολιτισμῶν.

Γιὰ τὴ Νεοελληνικὴ, ὅμως, Ποίηση μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ ὅτι μένει σὰν σκωτάδια τῆς μακρόχρονης νύχτας τοῦ ἔθνους, ὁ λαὸς, ὁ λαὸς ὁ σκωτάδιος τῆς ἀνάμνηστος, ἔφαλλε τίς ραψωδίας μιᾶς νέας Ἰλιάδας — τὰ κλέφτικα τραγούδια — καὶ μιᾶς νέας Ὀδύσσειας — τὰ τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς κ' οἱ παραλογιές. Γιὰ τὴ μεγάλη ποι-

ητική αξία τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν συμφωνοῦν ὅλοι τους. οἱ παραπολλοί, πού ὡς τώρα μίλησαν γι αὐτά. Ὁ κ. Γ. Ἀποστολάκης μέ τὸ πολύτιμο κατὰ τὴ κρίση μου ἔργο του (τὰ Δημοτικά Τραγούδια, Μέρος Α' οἱ συλλογές 1929) καὶ τὰ ψυχολογικὰ βιβλία του, γιὰ ν' ἀποδείξει τὴν ποιητικὴν ἀξίαν αὐτῶν, ἐνθουσιασμός του δικαιολογείται ἀπὸ τὴν κριτικὴ φαινήν ἀνάλυσή τους. Γιὰ τοῦτο, χωρὶς νὰ δικαιολογήσω τὴ γνώμη μου, τὴν παραδέχτηκα γιατί εἶναι ὅλων ὅσων εἶχαν τὴν προετοιμασίαν νὰ σχηματίσουν γνώμη γιὰ τὴν ἀξίαν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, θὰ προσθέσω ἀμέσως, ὅτι ὁ ποιητὴς τῆς Νεώτερης ἑλλάδος βρέθηκε σ' ἐξαιρετικὰ εὐνοϊκὰς περιστάσεις, πού τοῦ ἐπιτρέψανε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ν' ἀκολουθήσει χωρὶς παραπλανήματα τὸν ἀληθινὸ δρόμο τῆς Ποιητικῆς Τέχνης, ἀφοῦ εἶχαν ἤδη δημιουργηθῇ ἀπὸ τὸ λαὸ τὰ λαμπρὰ ὑποδείγματα, πού θὰ τοῦ χρησίμευαν σὰν ὁδηγοί.

Γιατί ὁ πραγματικὸς ποιητὴς, πού ποτὲ δὲ θὰ μιμηθεῖ καὶ τὰ πιὸ ἄρτια πρότυπα—καὶ τέτοια εἶνε τὰ δημοτικά μας τραγούδια—θὰ ἐπιζητήσει ὅπως τὴν ἐπίδρασή τους. Στὸ ἔργο του, πού θὰ εἶνε πάντοτε πρωτότυπο, θὰ ὑπάρχουν—πρέπει νὰ ὑπάρχουν—μεταπλασμένες, ἀφομοιωμένες, ἀγνωρίστες οἱ ἀρετὲς πρότυπων. Αὐτὸ πού θὰ δημιουργήσει ὁ ποιητὴς μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ ἐπανάληψη σὲ διαφορετικοὺς τόνους πὺ ἀναπτυγμένη, πὺ καθαρὴ, πὺ ἀπλή, ἢ καὶ πὺ στολισμένη.

Γεννημένος ποιητὴς ὁ Σολωμὸς ἐνίωσε βαθιὰ τὴν ἀξίαν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν κ' ἐπίμονα ἐπιζητήσε τὴν ἐπίδρασίν τους. Μὰ τὴν ἐπιζητήσε γιὰ νὰ μεταπλάσει καὶ ἀναπτύξει τὴν ποιητικὴν του γλῶσσα, πού μέσα της ἔχει τὴ γλῶσσα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ ὅμως ἡ μορφή της εἶνε ἄλλη. Κι ἀκόμα γιὰ νὰ ἀναπτύξει τὴν τεχνικὴ τοῦ στίχου του, πού περιέχει τὴν τεχνικὴ τοῦ στίχου τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ ὅμως εἶναι ἁπλοῦς καὶ ἀλλιότιχη. Καὶ τέλος γιὰ νὰ δημιουργήσει τοὺς δικούς του ρυθμούς, πού βγαίνουν ἀπὸ τοὺς ρυθμούς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, μὰ εἶνε πρωτόκωστοι.

Ἀπὸ τοὺς γραμμένους στίχους, τὴν περίοδο τῆς ποιητικῆς ἀριμότητος τοῦ Σολωμοῦ, οἱ ὁποιοὶδήποτε εἶτε τοῦ Κρητικοῦ, εἶτε τοῦ Πόρφυρα, εἶτε τῶν Ἑλευθέρων Πολιορκημένων ἢ τῶν Ἐπιγραμμάτων ἀποδείχνουν, ὅτι ὁ ποιητὴς ἔφτασε νὰ πλάσει καὶ νέους ρυθμούς καὶ γλῶσσα ποιητικὴ, κ' ἐπὶ πλέον καλλιέργησε τὴν τεχνικὴ τοῦ ποιήματος σὲ βαθμὸ θαυμαστὸ.

«Μικρὸς προφήτης ἔρριξε σὲ κορασιὰ τὰ μάτια»

»καὶ στοὺς κρυφούς του λογισμούς, χαρὰ γεμάτους,

Εἶναι στίχοι ἀπὸ τὸ ἐπίγραμμα στὴ Φραϊζερ, πού ἡ γλῶσσα τους εἶνε βγαλμένη ἀπὸ τὴ γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, μὰ πού ἔχει λάβει μιὰν ἄλλη μορφή πνευματικότερη, τὴ μορφή τῆς Πανελληνίας λογοτεχνικῆς ποιητικῆς γλῶσσας. Εἶναι στίχοι πού ἔχουν ρυθμὸ συγγενικὸ τοῦ Δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, μὰ πού

μουσικὸ καὶ πρωτόκωστο. Καὶ τέλος εἶνε στίχοι, πού ἡ κάθε συλλαβὴ τους ἀποτελεῖ μιὰ φωνὴ πλήρη. Γιατί ἡ μουσικότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Σολωμοῦ δὲν ἀπόφυγε μόνο τὴν χασμωδία, μὰ ὅσο τελειοποιῶσε τὴν τεχνικὴν τοῦ στίχου τόσο πὺ σπάνια μεταχειρίζεται καὶ τὴ συνίζηση. Κι ὅταν τὴ μεταχειριστεῖ θὰ τὸ κάνει μέ τρόπο πού ὁ στίχος νάχει τελικὰ τόσες πλήρεις φωνές ὅσο καὶ συλλαβές.

Ἔτσι ἡ εὐσυνειδησία τοῦ τεχνίτη Σολωμοῦ κατόρθωσε τόσο θαυμαστὰ ἀποτελέσματα τεχνικά, ὅσο θαυμαστὸς εἶναι ὁ λυρισμός (ἢ τρυφερότητα καὶ λεπταίσθησις) τῶν ποιητικῶν εἰκόνων του καὶ ἰδεῶν.

»Ἀνάκουστος κελαισμός καὶ λιποθυμισμένος.

»Νερά καθάρια καὶ γλυκά, νερά χαριτωμένα

»χύνονται μέσ στὴν ἄβυσσο τὴ μοσχοβολισμένη

»καὶ παίρνουνε τὸ μόσχο της, κι ἀφήνουν τὴ δροσιὰ τους».

Κι ἀκόμα ἡ τέχνη τοῦ Σολωμοῦ εἶνε τόσο ἀνώτερη, ὅσο ἀνώτερος ἀποδείχεται κι ὁ ρωμαντισμός τῆς ψυχῆς του

»Ὁμορφος κόσμος ἠθικὸς ἀγγελικὰ πλασμένος».

Δηλαδή οἱ δυὸ ιδιότητες Γλωσσοπλαστικὴ καὶ Ρυθμοπλαστικὴ, τ' ἀντικειμενικά, ὅπως θὰ θεωρήσαμε, κριτήρια πού βεβαιώνουν ὅτι ὁ ἔργατος τοῦ κρινομένου ἔργου δύναται νὰ εἶναι ποιητὴς, εἶναι τόσο ἐντονα ἀναπτυγμένες στὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ, ὥστε ἡ ἀνώτερη ποιητικὴ οὐσία τοῦ ἔργου νὰ προμαντεύεται.

Δύο προγενέστεροι τοῦ Σολωμοῦ σοφοὶ ἄντρες, ὁ Βιλαράς καὶ ὁ Χριστόπουλος ἔγραψαν ἐπίσης ποιήματα.

Ὁ πρῶτος πού ἀνατράφηκε μέ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, καὶ πού ὑποστήριξε ὅσο κανένας ἄλλος, ὅτι ἡ δημοτικὴ γλῶσσα πρέπει νὰ γίνῃ ἡ λογοτεχνικὴ τοῦ ἔθνους γλῶσσα, γιὰ τὸ ἔργο του δὲν κατόρθωσε νὰ πλάσῃ ποιητικὴν γλῶσσα, μὰ μεταχειρίζεται μιὰ γλῶσσα κοινὴ δημοτικὴ. Κι ὁ στίχος του εἶναι πολλὰ φορὲς μίμησις τοῦ στίχου τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, πρῶτον καὶ ἐρωτόκριτου. Καὶ ὁ ρυθμὸς τῶν ποιημάτων του δὲν εἶναι ὁ στίχος, μετουσιωμένος τοῦ δημ. τραγουδιοῦ, ἀλλὰ στηρίζεται στὴ χρῆσιν τῶν μέτρων ἐνὸς πρότυπου. Τὰ ἴδια ἀληθεύουν καὶ γιὰ τὸ Χριστόπουλο. Ὁ στίχος τους εἶνε ἡ μίμησις τοῦ δημοτικοῦ ἢ καμωμένος ἄπάνω σὲ μέτρα τῆς ἀρχαίας γλώσσας. Κ' ἡ γλῶσσα του εἶναι μίγμα λαϊκῆς γλώσσας καὶ προσθαλασσίου δασκαλικῆς.

»Ἄν ζωὴ στὸν κόσμον μὴ θαρρεῖς γιὰ ζωντανὸν ἐμένα
»ἐγὼ δὲν ζωὴ γιὰ λόγου μου ζωὴ μοναχὰ γιὰ σένα».

Στίχοι Βιλαρά. Μίμησις στίχου δημοτικοῦ. Γλῶσσα κάθε ἄλλο ἀπὸ λογοτεχνικὴ ποιητικὴ πανελληνία.

Περίσσιο είναι νὰ μὲν λῆς
τὰ ἴδια ἀπειρες βολές
νὰ μὲν παραπονιέσαι
καὶ νὰ δικαιολογιέσαι.

Βιλαρὰ τετράστιχο. Ρυθμὸς ἀνύπαρχτος, χασμωδίες στὸν α' καὶ β' στίχο. Γλώσσα ἀντιποιητική.

Καὶ ὅς ὁ Χρόνος ὁ ἐχθρὸς μὲ τὸ δρεπάνι ξύνει
αὐταῖς τῆς γῆς ταῖς ζωγραφίαις καὶ πάντοτε ταῖς σβύνει
τόσο κ' ἐγὼ ἀκούραστος μὲ τὸν σοφὸν μου τρόπον».

Στίχοι τοῦ Χριστόπουλου ἀκαλαίσθητοι, γλώσσα χασμωδικὴ λαϊκοδασκαλική. Ρυθμὸς μονότονος τοῦ πολιτικοῦ στίχου.

Τὴν ἀνοιξεν μιὰ μέρα
ἐκεῖ πὺ τραγουδοῦσα
ψηλ' ἀπὸ τὸν αἰθέρα
κατέβηκεν ἡ Μοῦσα
ἢ ψάλτρα Ἑρατώ.

Πνεῦμα δασκαλικό.. Γλώσσα ἀκαθόριστη. Ρυθμὸς πὺ τὸν συγκρατεῖ τὸ μέτρο μὲ τὰ δόντια.

Οἱ δυὸ, λοιπὸν προγενέστεροι τοῦ Σολωμοῦ σοφοὶ ἄντρες, πὺ τὸν γράψανε στιχουργήματα, δὲν εἶχαν τις δυὸ χαρακτηριστικὰ ἰκανότητες—τῇ γλωσσοπλαστικῇ καὶ ρυθμοπλαστικῇ. Βέβαια τὰ ἔργα τους γι ἄλλους λόγους ἔχουν σημασία γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἀλλὰ Ποιητικῆς Τέχνης δὲν εἶναι.

Δυσκολίες παρουσιάζει ἡ ἐξέτασις τοῦ ἔργου ἐνὸς σύγχρονου τοῦ Σολωμοῦ. Τοῦ Κάλβου. Ἡ περίπτωσί του εἶναι μοναδική. Καὶ θὰ ἤμουν ἀδικαιολόγητος, ἂν ἔκανα τὸ σφάλμα νὰ τὸ κρίνω τὸ μοναδικὸ αὐτὸ ἔργο μὲ τὴ δομένη βάση—κατὰ πόσον ποιητὴς ἐνίσωσε τὰ δημοτικὰ τραγούδια, καὶ κατὰ πόσον ἀνέπτυξε τὴν ποιητικὴν γλῶσσαν τους καὶ τοὺς ρυθμούς των.

Ὁ Κάλβος, κι ἂν τὰ γνώρισε τὰ δημοτικὰ τραγούδια, θέλησε νὰ τ' ἀγνοήσει. Παράξενος, ἰδιότροπος, περήφανος σὰν ἄρχοντας ἀπόγονος καὶ κληρονόμος τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Τέχνης, ζήτησε τὸ πρότυπο τῆς τέχνης του στὴν Πινδαρική. Κι' ἔτσι κατασκεύασε γιὰ τὴν ὥδὲς του γλῶσσαν τάχα ἀνύπαρπτον, μίγμαν ἀπὸ λέξεις καὶ τύπους ὑπαρχτοῦς καὶ ἄνυπαρπτοι. Γλώσσα ὄχι τεχνική, ἀλλὰ τεχνητὴ, πὺ δὲν ἦταν μελωδικὴ τραγουδιοῦ, μὰ ἡχηρὴ. Ἀντὶ βιολί, ἢ ἀρπα, ἢ λύρα, θέλησε χάλκινο ὄργανο—φανφάρα. Γιὰ τὸ παράξενον αὐτὸ γλῶσσικὸν ὄργανον χρησιμοποίησε ἀνάλογον τεχνητὴν μορφήν, κ' ἐπλάσθη ρυθμούς πὺ παράξενους ἀπάνω τάχα στὰ Πινδαρικά μέτρα. Κι' ἔτσι κατόρθωσε νὰ δώσει τὴν πὺ πρεπούμενη ἴσως μετὰ τὰς σὺ μὲν μεγαλόστομου πατριωτισμοῦ του τὸ στόμφο, οἷς μὲν

γαλόπρεπες εἰκόνες καὶ τὶς τολμηρὰς παρομοιώσεις, πὺ ἡ φλεγόμενη φαντασία του ἀφθονα τοῦ παρείχε. Ἄν προστεθεῖ σ' αὐτὰ τὸ αἰσθητικὸ στοιχεῖο τοῦ «παράξενου» καὶ ἡ γνήσια συγκίνησις τῆς πραγματικῆς φιλελεύθερης ψυχῆς του, θὰ δοῦμε τὸ «γιατί» ἢ ρητορικὴ ποιήσιν του συγκινεῖ κ' εὐχαριστεῖ.

Ὁ Κάλβος γλωσσοπλάστης, κατὰ μιὰν ἔννοιαν, καὶ ρυθμοπλάστης εἶναι ποιητὴς, ὄχι ὅπως εἶναι κάθε ποιητὴς πρωτότυπος, μὰ παράξενος. Καὶ στὴν ἱστορίαν τῆς Ποιητικῆς Τέχνης κυριολεκτεῖται τὸ δὲν ἔχει καμμιὰ θέσιν τὸ ἔργο του, οὔτε μπορεῖ νὰ συντελέσῃ τὸ διάβασμά του στὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης τοῦ λόγου. Στὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, τὸ ἔργο τοῦ Κάλβου πρεπὶ ν' ἀναφέρεται, συνοδευμένο πάντοτε μὲ τὴν παρατήρησιν, ὅτι ὁ ἀναγνώστης πρέπει ν' ἀποφύγει κάθε ἐπίδρασιν, ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ἔχει νὰ κερδίσει τίποτα, κι' ἔχει νὰ φοβηθεῖ μὴ παρασυρθεῖ σὲ παραξενιὰς.

Ἡ μίμησις τῶν ἰδιοτροπιῶν τοῦ Κάλβου θὰ ἦταν τραγικὴ προσπάθεια νὰ γραφεῖ παρωδία τοῦ τραγέλαφου. Εἶναι τέλος διαφωτιστικὸν, πῶς ἡ παραξενιά τοῦ χαρακτήρα του δὲν τὸν ἄφησε νὰ γίνῃ ἐργάτης συστηματικὸς τῆς Ποιητικῆς Τέχνης, ἔστω καὶ μὲ τὴν ἰδιότροπον μορφήν της. Ἐτοίμους ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὥδην, πὺ τὴν τύπωσε νέος στὸ Παρίσι μεταφρασμένους καὶ Γαλλικά, γιὰ νὰ συντελέσῃ ὅσο μπορούσε νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀγωνιζόμενους, οὔτε ξαναθυμήθηκε πὺς ὑπάρχει Ποιητικὴ Τέχνη, καὶ ὅτι μπορεῖ νὰ εἶναι κι αὐτὸς λειτουργὸς της. Ἦταν πὺ τὸν πολὺ ἄνθρωπος φιλελεύθερος, Ἑλληνόπληχτος, πατριώτης κατὰ τὸν τρόπον του, ἰδιόρρυθμος, καὶ λιγότερο τεχνίτης—ποιητὴς, μὲν ἰδιότροπος, πὺ τὴν ἀνάγκη πρὸ πάντων αἰσθάνεται, τὴν ἀνάγκη τῆς δημίουργίας.

B.

Τὰ ἑπτὰ Νησιά, πὺ ἀποτελοῦσαν τὴν Ἰόνιαν Πολιτείαν, ὡς τὴν ἐνωσὴν τους μὲ τὴν Ἑλλάδα, καὶ πὺ εἶχαν παράδοσιν ἰδιαίτερην πνευματικὴν, ἐπηρεασμένην ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, ἦσαν προετοιμασμένα νὰ συγκινηθοῦν ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ καὶ νὰ νιώθουν τὶς μεγάλες ἀρετὰς τῆς ποιητικῆς του τέχνης, ὥστε ν' ἀναστήθουν ἐνὸς Σχολῇ Ποιητικῇ. Ἐφτανησιῶτες, προικισμένοι ἄλλοι πρὸ τῶν ἄλλων, καὶ ἄλλος λιγότερο ἀπὸ τὴ φύσιν, πὺ ἔγραψαν ἔργα ἔχοντας καὶ ἄλλος λιγότερο ἀπὸ τὸν Σολωμόν, τὰ τελευταῖα ἐξήντα χρόνια πρὸ τῆς περασμένης αἰῶνος εἶναι ἀρκετοί. Ἀπ' αὐτοὺς θὰ μνημονεύσω τοὺς τρεῖς πὺ ἀξιόλογους—τὸν Ἰούλιο Τυπάλδο, τὸ Γερμανικὸν Μαρκωρὰ καὶ τὸ Λορέντζο Μαβίλη. Ὁ πρῶτος ἐπιμελεῖται τὸ γλῶσσικόν ὄργανον, γράφει τὴν δημοτικὴν—ὅσο μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐννοῶμε τὴν λογοτεχνικὴν γλῶσσαν—καὶ δὲν κατορθώνει νὰ τὴν κάνει διαλεκτὴν, στιλπνὴν. Ὁ στίχος αὐτοῦ ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ Σολωμικὸν δὲν εἶναι μίμησις, μὰ εἶναι λιγότερο σφιχτὸς, λιγότερο μουσικὸς. Ἀπὸ τοὺς ρυθμούς τοῦ

έργου του μερικοί είναι βγαλμένοι από τὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ μερικοί ἄλλοι θυμίζουν τὴν Ἰταλικὴ καταγωγή τους. Μὰ ὅλοι τους, ποίος περισσότερο, ποίος λιγότερο, εἶχαν τὴ χρωματιστὰ τοῦ τόνου τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητῆ. Μιάς ψυχῆς εὐγενικῆς, μαλακῆς. Γλωσσοπλάστης λοιπὸν, καὶ ρυθμοπλάστης σ' ἓνα βαθμὸ κι ὁ Τυπάλδος. Ἱστορικὰ βεβαιωνόμαστε, πὼς οἱ σύγχρονοὶ του συγκινήθηκαν κυρίως ἀπὸ τὰ λυρικά του τραγούδια. Σήμερα ἡ τέχνη του μᾶς φαίνεται γλυκερὴ καὶ χωρὶς πολλὴ οὐσία. Ἴσως ἡ γλωσσάδα τῆς νὰ ὀφείλεται στὴ λιγότερη ἀπ' ὅσο πρέπει ἐπιμέλεια τῆς μορφῆς.

Ἔπειτα εἶδα τὸ βαρὺ
χειμῶνα νὰ προβάλλῃ.
Τὸ ρόδο εὗρηκε ταφή
στὴν ἔρημὴ του ἀγκάλη.

Ἔπειτα εἶδα—Τὸ ρόδο εὗρηκε—δυσὸ χασμωδίες ποὺ θ' ἀνάστα-
τωναν τὸ Σολωμό.

Καὶ τοῦ Γεράσιμου Μαρκοῦ οἱ κανονικοὶ δεκαπεντασύλλαβοι τοῦ Ὀρκου δὲν εἶναι σφιχτοδεμένοι, οὔτε καὶ μελωδικοί, ὅσο θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι, ὕστερα ἀπὸ τὸ Σολωμικὸ δεκαπεντασύλλαβο. Ἐπηρεασμένος ὁ Μαρκοῦς, πότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον, ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἑθνικοῦ Ποιητῆ, θυμίζει κάποτε περισσότερο ἀπ' ὅσο πρέπει τὶς μερικές ἀτέλειες τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς γλώσσας τῶν ἔργων τῆς Ἀγ. περιόδου τοῦ Σολωμοῦ καὶ λιγότερο τὶς μεγά-
λες ἀρετὲς τῶν στίχων τῆς Γης περιόδου. Ἡ γλώσσα τοῦ Μαρκοῦ ἔχει Κερκυραϊσμοὺς (Στρωνάω (;) λαβρίζει (ἰ) ἐρω-
τουνά (=ρωτοῦσα), τσ' ὁμορφιάς σου (τῆς ὁμορφιάς του) κ.τ.λ.
ποὺ ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀποφύγει, ἀφοῦ ὁ δάσκαλός του εἶχε πιά δει-
ξει τὴν ὑποχρέωση καὶ ἀποδείξει τὸ κατορθωτὸ νὰ γράφει πα-
νελλήνια ποιητικὴ γλώσσα. Οἱ στίχοι τῶν λυρικῶν ποιημάτων
του πολλὰς φορὲς τραγουδοῦν. Πολλοὶ θυμίζουν τὴν Ἰταλικὴν
τοὺς καταγωγή κι ἄλλοι τοὺς Σολωμικοὺς. Γενικὰ φροντισμένη
ἡ τεχνικὴ του, δὲν πετυχαίνει σὲ βαθμὸ ἱκανοποιητικὸ τὸ σκο-
πὸ τῆς

Ὁ Μαρκοῦς ἀπομένει ἓνας καλὸς ὁπαδὸς τοῦ μεγάλου δα-
σκάλου του ποὺ χωρὶς νὰ εἶναι μιμητῆς, δὲν κατορθώνει καὶ νὰ
δείχνηται πάντοτε πρωτότυπος. Ἔτσι τὸ ἔργο του, κρινόμενο ἀπὸ
τὴν τεχνικὴ του μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ καλὸ ἔργο μιᾶς ποιητικῆς
καλῆς παράδοσης.

Ὁ Μαβίλης εἶχε γράψῃ σ' ἓνα σονέτο του, ὅτι ἄξιο γιὰ
«τῆς τέχνης τὸ παράσημο

.....
»τὸ Μαρκοῦ, λογιᾶζω, τὸ Γεράσιμο.»

Κι ὁ Παλαμᾶς σ' ἓνα του σονέτο λέει

.....«τὴν πατρίδα»

«καὶ τὴ δόξα ὁ Δημόδοκος ὕμνῃ τῆς Κρήτης».

χωρὶς νὰ ξεχνῶ γνῶμες τόσο τιμητικὲς, ἀπὸ τ' ἀντικειμενικὰ
κριτήρια κρίνοντας βρίσκω πὼς ἡ τέχνη τοῦ Μαρκοῦ δὲ μπορεῖ
νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἔπαινο τῆς προπαροξυτονῆς ρίμας τοῦ Μα-
βίλη, οὔτε ὁ ποιητῆς Μαρκοῦς ἀντέχει νὰ βαστάξῃ τὸ βάρος
τοῦ ὀνόματος τοῦ μυθικοῦ ψάλτη, ποὺ ἔτερπε τὸ βασιλιά τῶν
Φαίακων.

Κ' ἐρχόμαστε τώρα στὸν πιὸ ἄξιο τῆς Ἑφτανησιώτικης Ποιη-
τικῆς Σχολῆς ἀντιπρόσωπο. Τὸ Μαβίλη. Τὸ ἔργο του διατρανώ-
νει ὅλη τὴν προσοχὴ τοῦ εὐνυνειδητοῦ τεχνίτη, κι ὅλη τὴν ἀδιά-
κοπη προσπάθεια νὰ ἐπιτύχει γιὰ τὸ δημιούργημά του τὴν πιὸ
λαγάρη ποιητικὴ μορφή.

Γνωρίζοντας ὅλη τὴν ἀξία τῆς τεχνικῆς καὶ ἐκτιμώντας τὰ
αἰσθητικὰ ἀποτελέσματά της, ὁ Μαβίλης ἔγραψε σονέτα μὲ τὸ
σκοπὸ νὰ ἐκμεταλλευσθῇ ὅλα τὰ αἰσθητικὰ κι ἄλλα βοηθήματα,
ποὺ παρέχουν τὰ τεχνικὰ στοιχεῖα, γιὰ νὰ ἐπιτύχει τελικὰ μου-
σικὴ ἐκφραστικότητα καὶ μαζί πλαστικὴ κι ἀπείριτη μορφή.
Κατορθώματα ζηλευτὰ στὴν περίστασι βέβαια ποὺ θὰ ὑπερνικῶν-
τουσαν οἱ τεχνικὲς δυσκολίες.

Κ' ἔτσι δούλεψε σὰν Παρνασσικός μὲ ρίμα χρυσὴ τὸ ἐντε-
κάσυλλαβο Ἰταλικὸ σονέτο.

Ὁ Μαβίλης ἐνῶ φαίνεται πὼς διάλεξε τάχα ἀντίθετο δρόμο
ἀπὸ τὸ δρόμο ποὺ ἀκολούθησε ὁ Σολωμός στὴν τρίτη περίοδο,
πληρώνοντας ἀνομοιοκατάληχτο δεκαπεντασύλλαβο, πραγματικὰ
πρόσπεσε πιὸ πολὺ ἀπὸ τοὺς προγενέστερους πρὸς τὸ μεγάλο
στόχο τῆς ἀγάπης ποὺ χρειάζεται ἡ ἀδιάκοπη προσπάθεια νὰ δο-
τῇ τὸ νόημα ἢ τὴν αἰσθητὴ, κι ἡ πιὸ ἀπλή μορφή.

Τὸ κατορθώσε; Πάντοτε καὶ ἄρτια ὄχι. Φαίνεται πὼς κάποια
ἐκφραστικὴ ἀδυναμία, δὲν τοῦ ἐπέτρεψε τὴν ἐπιτυχία στὸ βαθ-
μὸ ποὺ θὰ εἶχε ὀνειρευθεῖ.

Ἐνὰ πρῶτο ψεγάδι τοῦ ἔργου του εἶναι, ὅτι ἡ γλώσσα του
εἶναι τοῦ Μαρκοῦ ἔχει ἰδιωτισμούς, ἐνῶ καὶ πολὺ φροντισμένη
καὶ σφιχτὴ. Μολονότι τὸ σφάλμα τοῦ μεταχειρισμοῦ Κερ-
κυραϊσμῶν ὀφείλεται φανερά σὲ πνεῦμα τοπικισμοῦ, δὲν παύει
ἐνῶ νὰ εἶναι ἀδικαιολόγητο, ἀφοῦ τὸ μέγιστο κατορθώμα τοῦ Σολω-
μοῦ εἶναι νὰ μᾶς χαρίσῃ πανελλήνια ποιητικὴ γλώσσα ὁ Μαβίλης
ὅτι ὁ στίχος τοῦ δὲ ρεῖ πάντοτε σὰ φυσικός, μὰ πολλὰς φορὲς
καταρτίζεται ἢ προσπάθεια τοῦ τεχνίτη, ποὺ ἅμα γίνεται αἰσθητὴ
ἡ δυσφορία τοῦ ἀναγνώστη. Στὴν περίστασι αὕτη κ'
ἔχει ὅσο πιὸ πλούσια εἶναι, τόσο φαίνεται σὰν κάτι ξένο,
ἀδυναμία ποὺ δὲν τὸν ἄφησε νὰ ὑπερνικήσῃ πάντοτε τὶς
δυσκολίες, ἔδωσε σὲ κριτικούς ἀφορμὴ νὰ καταδικά-
σῃ τὴν ἐκφραστικὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ.

Ὁ Μαβίλης ἔχει τὴν ἐκφραστικὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν
ἐκφραστικὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκφραστικὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ,
ὅτι οἱ δυσκολίες αὐτὲς ἐμποδίζουν τὸν ποιητὴ νὰ ἐκφράσῃ

ολόκληρο τὸν κόσμον του. Ἐχῶ τὴ γνώμη, ὅτι τοῦ ποιητῆ δὲν κατορθώνει νὰ ἐξωτερικεύσει τὸν κόσμον του, δὲν τοῦ φαίνεται ἡ μορφή τοῦ ποιήματος. Γιατὶ ὁ κόσμος αὐτὸς θὰ διαλέξει τὴν πιὸ κατάλληλη μορφή μόνος του. Ὁ ποιητὴς δὲν κατορθώνει νὰ ἐκφρασθῇ μόνον ἀπὸ ἀδυναμία του φυσικῇ. Ἀντίθετα τὰ τεχνικά στοιχεῖα τοῦ Σονέτου, ἡ φυσικὴ του ἐκφραστικὴ ἀδυναμία θὰ γινότανε πολὺ πιὸ αἰσθητῇ. Γιὰ ὅλ' αὐτὰ διαφωνῶ μὲ τοὺς ὑποστήριξαν, ὅτι ὁ Μαβίλης ἐξάντλησε τὸ Ἑλληνικὸ Σονέτο, πού τάχα ἔδωσε ὅ,τι εἶχε νὰ δώσει.

Ἀντίθετα πιστεύω, ὅτι ὁ ποιητὴς πού θὰ εἶναι γνώστης καὶ λαιμὸς τῆς τεχνικῆς, ὅσο ὁ Μαβίλης, μὰ πού θὰ εἶνε καὶ προικισμένος ἀπὸ τὴ φύση μὲ δεξιότητες, μεταχειριζόμενος τὸ Σονέτο, θὰ ἀποδείξει ποιά ἀρτιότητα καὶ ποιά μουσικότητα χαρακτηρίζουν οἱ τεχνικὲς δυσκολίες στὸ ποίημα, ἅμα ὑπερνικηθούν.

Τὴν πεποίθησή μου αὐτὴ—τὸ ξέρω—θὰ τὴν καταδικάσουν ἀνεπιφύλαχτα ὅσοι δῆθεν ἀγαποῦν τὴν ποίηση, μὰ ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν τεχνικὴ, πού δίνει μορφή στὴν ποίηση, πού δημιουργεῖ κατ' ἕναν τρόπο τὴν ποίηση. Μ' αὐτὲς οἱ τεχνικὲς λεπτολογίες εἶναι—θάλεγε ὁ Ἀμλέτος—χαβιάρι γιὰ τὸ κριτικὸ πλῆθος. Κι ὁμως εἶναι καὶ ὑποχρεωμένος νὰ ἐπιμείνω, γιὰ νὰ δείξω τί εἶδος τεχνικῆς ἐλλείψεως ἔχουν τὰ Σονέτα τοῦ Μαβίλη, ἐξετάζοντας τὸ πιὸ φανερό μισμὲνο ὡς ἀρτίο ποίημά του—τὴ Λήθη.

Καὶ λοιπὸν ὕστερ' ἀπὸ τὸν πρώτο στίχο καὶ τὸ δρασκέλισμα τοῦ λογικοῦ καὶ μουσικοῦ ὡς τὴν κυρία τομὴ τοῦ δευτέρου στίχου—στὴν ἔχτη συλλαβή, πού ὁ τόνος τῆς λέξης κρατεῖ ὅλο τὸ βάρος τοῦ πραγματικῶς Βαγνερικοῦ πρελούντιο:

Καλότυχοι οἱ νεκροὶ πού λησμονᾶνε
τὴν πίκρα τῆς ζωῆς,

ἀκολουθεῖ ἡ ἑβδομὴ συλλαβὴ τονισμένη

..... ὄντας βυθίσει

καὶ ὁ τόνος αὐτὸς τῆς ἑβδομῆς πρέπει νὰ ἀκουστῇ τόσο δυνατῶς ὥστε νὰ σηκώσει δυὸ συλλαβὲς ὅσο νὰ φτάσει ἡ σειρὰ ν' ἀκούσῃ ὅτι ὁ ἀνίσχυρος τόνος τῆς ρίμας (φωνὴ ἀπὸ ἕνα ι) τοῦ δευτέρου στίχου, πού κι αὐτὸς κάνει δρασκέλισμα στὸν τρίτο στίχο ὡς τὴν τομὴ, πού γίνεται στὴν τρίτῃ συλλαβῇ, πού πρέπει νὰ τὸ προφέρουμε «ὁ γήλιος», μολονότι καὶ ὁ γήλιος ἡ χασμωδία θὰ ὑπάρχει, γιὰτὶ ἐνῶ γίνεται δρασκέλισμα ὁ τρίτος στίχος ἀρχίζει ἀπὸ φωνῆεν. Ἔτσι διαβάζοντας φωνὰ μὲ τὸ δρασκέλισμα «ὄντας βυθίσει ὁ γήλιος» γιὰ νὰ φανῇ ὅχι τὸ συλλαβὲς θὰ ἔχουμε χασμωδία στὸ (βυθίσει ὁ). Αὐτὸς ὁ τεχνικὸς ἀδυναμίας παρατηροῦνται στοὺς τρεῖς πρώτους χους. Ἀλλ' ἀμέσως ἔπειτα ἀπὸ τὴν τομὴ ὁ ἥλιος, τὸ σούρουπο θ' ἀκολουθήσει.

Ὁ πανελλήνιος τύπος εἶναι «ἀκολουθήσει», πού ἔχει τὸ προτέρημα νᾶναι καὶ εὐφωνικός, ἐνῶ τὸ κακὸν «ἀκλου» προτιμῆθηκε, γιὰτὶ μὲ τὸ «ἀκλου» θὰ περισσεύει μιὰ συλλαβή. Οἱ τεχνικὲς αὐτὲς ἐλλείψεις τῆς Λήθης ἀποδείχνουν τὴν ἀδεξιότητα πού πραγματικὰ ἐμπόδισε τὸν ποιητὴ νὰ ἐξωτερικεύσει ὅλο τὸν πλούσιον καὶ τὸν εὐγενικὸ ψυχικὸν κόσμον, γιὰτὶ ὁ Μαβίλης—καὶ τὸ ξέρουν αὐτὸ ὅλοι ὅσοι εἶχαν τὸ εὐτύχημα νὰ τὸν γνωρίσουν—ζοῦσε τὶς πιὸ ἀνώτερες ἠθικὰς ιδέας, πού τις εἶχε ἀφομοιώσει ἀπὸ καιρὸ κ' εἶχαν μεταπλασθῇ σὲ συναισθήματα. Ἀπ' ὅλο αὐτὸ τὸ πλούσιον μέσα στὰ σονέτα του νὰ χαρίζουν στοὺς στίχους τὸ φῶς τῆς ἀνώτερης πνευματικότητος, ὥστε νὰ συγκινοῦν τὴν ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη.

Γ'.

Ἀφήνοντας τὸν ἡρωϊκὸν κ' εὐγενικὸν Κερκυραῖον τεχνίτη, ἃς μιλήσουμε γιὰ τὸν Ἀγιομαυρίτη ποιητὴ, πού καὶ μόρφωση διαλεχτὴ εἶχε, σὰ γόνος διαλεχτῶν προεστών τῶν Ἑπτὰ Νησιῶν, καὶ ψυχὴ πού νοσταλγοῦσε τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους τῆς Κλεφτουρίας.

Ἀπὸ τὸ κολλημένο μὲ τὴν στεριά τῆς Ρούμελης νησί του ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, λές, πῶς μὲ τὸ ἕνα αὐτὶ ἄκουγε τὸ κελεύσμα τοῦ Ἀηδονιοῦ καὶ μὲ τὸ ἄλλο τὸν κρωγμὸ τῆς Γλαύκας, πού τὴν κουβάλησαν στὴν Ἀθῆνα λίγοι Φαναριῶτες κι ἄλλοι λογιώτατοι ἄντρες.

Ἡ λαλιά τοῦ Ἀηδονιοῦ κ' οἱ ἀντίλαλοι τῆς Ρούμελης τὸν ἐκάναν νὰ νιώσει τὴ ζωντάνια καὶ τὴν ὁμορφιὰ τῆς γλώσσας τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Καὶ τὸ ἔργο του ἔχει λεχτικὸ ὕλικόν πλούσιο, πού τὸ ἀποθησαύρισε ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν δημοτικὴ γλῶσσα, μὰ ὁ στίχος του παραμένει ἀδούλεφτος, περιττόλογος, καὶ πολλὰς φορὲς χασμωδικός.

Τὰ ἐλάττωμα αὐτὰ ἴσως τὰ ὀφείλει—Πρῶτα στὴν ἐπίδραση τῆς Γαλλικῆς Ρωμαντικῆς Σχολῆς, πού σφράγισε κι ὅλο τὸ ἔργον του, ἔργο ὑπερβολικῆς ἐξειδανίκευσης τῶν ἀρματωλικῶν χρόνων καὶ ἀπόδοσης ὅχι σεβασμοῦ στοὺς κλέφτες, μὰ ὑπερφυσικῶν ἀρετῶν. Καὶ δεύτερα στὴν ὀλέθρια ἐπίδραση τῆς φθογογονίας καὶ τῆς φλυαρίας τῶν καθαρολόγων ποιητῶν τῆς Ἀθῆ-

«Βλαχάβα ἐβλαστήμησες»

«Εἰμαι παιδί τοῦ Ὀλυμποῦ»,

«τοῦ Θύμιου καὶ πῶλεγε»

«Μεταλαμβάνει τοῦ Θεοῦ ὁ Θύμιος ὁ δοῦλος του».

Τέσες κακόζηλες ἀσυγχώρητες χασμωδίες ὅσοι καὶ στίχοι, ὅσοι καὶ στίχοι τῆς στιχουργικῆς αἰσθητικῆς τοῦ Ἀχιλ. Παράσχου.

Ὁ Βαλαωρίτης δὲ θέλησε νὰ προσέξει καὶ δὲ θέλησε νὰ νιώσει τὸ ὕψιστο κατόρθωμα τοῦ Σολωμοῦ.—νὰ μεταπλάσσει τὴ γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ σὲ μουσικὸν ὄργανον, δημιουργώντας τὴν πανελλήνια ποιητικὴ γλῶσσα. Μὰ ἐπειδὴ ἀπὸ ἀγάπης τὰ κλέφτικα τραγούδια θέλησε νὰ τὰ ξανακούσει ἡ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ τῆς Ρούμελης, καὶ θησαυρίζοντας λέξεις ἢ χηρὲς καὶ τὴν τραχιά Ρουμελιώτικη προφορὰ ἐπλάσε τὸ στόμα τοῦ ἡχηρὸ καὶ τραχύ. Γιατὶ ὁ στίχος τοῦ Βαλαωρίτη δὲν τραγουδεῖ, μὰ χουγιάζει, ὅπως φωνάζει καὶ ὁ πατριωτισμὸς τοῦ, ἀντίθετα ἀπὸ τὸν πατριωτισμὸ τοῦ Ἑθνικοῦ ποιητῆ, ποὺ μίλει ἐν τῇ γλῶσσᾳ τῆς ψυχῆς, ἀντίθετα ἀπὸ τὸν πατριωτισμὸ τοῦ ἡρωικοῦ Μαβίλη, ποὺ στοὺς στίχους τοῦ κρύβεται, σὰν τὴν ἀπορροή κοπέλα ποὺ ντροπαλὴ κοκκινίζει, ἄμα φαντασθεὶ πὼς ἡ σία τῆς προκαλεῖ τὸ θαυμασμό.

Στὰ ἔπη τοῦ Βαλαωρίτη—Κυρὰ Φροσύνη, Ἀθανάσιος Διάκος, Φωτεινὸς—ὁ ρυθμὸς εἶναι προσωπικός, ἀλλὰ μονότονος. Ρητορικός καὶ ὀρμητικός ὁ ποιητὴς, μ' εὐκόλως διεγειρόμενη τὴν πολὺ ζωηρὴ φαντασία του, κυριολεκτικὰ δὲν ἀρχίζει σὰν τὸ ἕνα ποίημα, μὰ λές καὶ τὸ πάθος του ξεσπάει ξαφνικὰ σὰν τὸ Βοριά μ' ὅλη τὴν ὀρμὴ, καὶ σὰν τὸ Βοριά ἐπίσης ἀντὶ νὰ δυνάμυνει σιγὰ, σιγὰ ξεθυμαίνει. Τὸ ποίημά του κατεβασαὶ πολλὰ βουὸ χείμαρρου, παρασέρνει μὲ τ' ἀσπιδίστα νερά του δέντρα, κούτσουρα, κοτρώνια καὶ καμιά φορὰ καὶ βούρκα.

Κατέβαινε ὀλοφούσκωτο προχτὲς τὸ Δημοσάρι
μουγκρίζοντας στὸ διάβα του.

Μόνο στὸ Φωτεινὸ, στὸ στερνὸ καὶ ἀτέλειωτο ἔργο του, φαίνεται μεγαλύτερη ἢ φροντίδα νὰ χρησιμοποιηθεῖ μεταπλασμένος ὁ σαυρὸς ὁ λεχτικός, καὶ ἡ φροντίδα γιὰ τὸ δούλεμα τοῦ στίχου.

Ρητορικός, εὐφάνταστος, ὀρμητικός ὁ Ἀγιομαυρίτης τῆς ἐνθουσίασε, συνεπῆρε τὸ Κοινόν, μὰ φοβᾶται πολὺ, πὼς τὸ ποίησός του ἀντὶ νὰ μετατρέψει τὸ πατριωτικὸ πάθος σὲ συναισθημα, τοῦ δίνει διέξοδο νὰ ξεθυμάνει μὲ τὰ ἡχηρὰ λόγια, καὶ φοβᾶται πὼς ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης δὲν ἐτοιμάζετο τοῦ Χρέους, ἀλλὰ ῥήτορες πανηγυρικῶν λόγων.

Στὰ λυρικά ποιήματά του, τὰ λιγοστά, οἱ ρυθμοὶ κυλοῦν πρὸς τὸν μουσικὸν καὶ πρωτάκουστο. Κ' ἡ ὀρμὴ τοῦ ποιητῆ φαίνεται ψυχικότητα, κ' ἡ γλῶσσα του φαίνεται λαγαρὴ ποιητικὴ, ῥυθμικά του μᾶς πείθουν ἀσφαλέστερα γιὰ τὴ γλωσσολογικὴ καὶ ρυθμοπλαστικὴ δύναμη τοῦ ἐξαιρετικοῦ ποιητῆ, ποὺ ἦταν Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

Δ'.

Κι ἄς ἔλθουμε τώρα στὴν Ἀθήνα, τὴν πρωτεύουσα καὶ πνευματικὸν κέντρο τοῦ νεοσύστατου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

στὸν πολυβασανισμένον τόπον, ποὺ λυτρώθηκε ἀπὸ τὴ σκλαβιά τοῦ Τούρκου, γιὰ νὰ πέσει στὴ χειρότερη τοῦ Δάσκαλου.

Οἱ πρόγονοι! Οἱ ἀθάνατοι αὐτοὶ πρόγονοι ποῖ ἡ δόξα τους συντέλεσε βέβαια ν' ἀναγεννηθεῖ ἡ Ἑλλάδα, ποὺ συντελεῖ ὁ μὴς πῶς πολὺ νὰ τὴ μεταχειρίζεται τὸ Δασκαλικὸ πνεῦμα σὰ φασκιά, γιὰ νὰ ἐμποδίζει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ βρέφους, ποὺ εἶναι τὸ Νεοελληνικὸ πνεῦμα.

Καὶ λοιπὸν μὲ τὴ βοήθεια τῆς προγονοπληξίας, μερικοὶ διαβασμένοι Φαναριώτες καὶ λίγοι δάσκαλοι, εὐκόλως ἐπιβάλανε στὸν ἀνίδεον λαὸ τὴν ἄψυχον καθαρεύουσαν γιὰ γλῶσσα καὶ τὸ τραγουδιὸν του, λησμονώντας ὅτι ὁ λαὸς αὐτὸς μὲ τὴ ζωντανή του γλῶσσα τραγούδησε σεμνά, μελωδικὰ τοὺς καημοὺς του καὶ τοὺς πόνους του, τίς ἐλπίδες του καὶ τίς ἀγωνίες του, τοὺς ἀγῶνες του καὶ τοὺς ἥρωές του, τὰ πάθη του καὶ τὰ συναισθήματά του. Ἔτσι Σούτσοι καὶ Ραγκαβῆδες, Ζαλοκώστας καὶ Παράσχοι, Βασιλειάδης καὶ Παπαρρηγόπουλος καὶ ἑκατοντάδες στιχοπλόκων πίστεψαν, ὅτι μὲ τὴν ἡμίεγκρη καθαρεύουσαν ἀπόχτησαν τὸ κατάλληλον γλωσσικὸν ὄργανον γιὰ νὰ ἀναπτύξουν ποιητικὴ τέχνη, δηλαδή ποιήσῃ, δηλαδή Ζωή.

Πραγματικὰ, ὅμως, γιὰ μισὸν αἰῶνα ἀράδιαζαν στίχους ἀπὸ δεκαπέντε συλλαβὲς γραμματικὲς (ὄχι φωνητικὲς) ποὺ στοὺς ἔχον εἶχαν καὶ μιὰ τῆς κακῆς ὥρας ὁμοιοκαταληξία. Κι ἔγραψαν σὲ λόγο, δῆθεν ἔμμετρο, πεζόλογες ἠθικολογικὲς κοινότητες. τῆς πανηγυρικοὺς εὐκόλου πατριωτισμοῦ, φιλοσοφικὲς διδασκαλίες καλὲς γιὰ ἐρωτικὰ ἐπιστολάρια. Γιατὶ μὲ τὴν ψευτιά τῆς γλώσσας εἶχαν παραδεχθεῖ καὶ τὴν ψευτιά τοῦ αἰσθηματος, κ' εἶχαν ριμωθεῖ καὶ ὅλες τίς ἀντιποιητικὲς ὑπερβολὰς τοῦ Γαλλικοῦ ἄρρωστου ψευτορωμαντισμοῦ.

Στὴν ποιητικὴ αὐτὴ Σαχάρα θὰ ἦταν ἄδικο νὰ προχωρήσει κανένας μὲ τὴν ἐλπίδα πὺς θ' ἀνακαλύψει καμιά ὁδὸν. Κι ὁ μὴς, ἀπὸ τὸ διάβασμα τῶν μονότονων στιχογραφικῶν φυλλάδων ἀναγνώστης τὸ ἀκόλουθο πολὺτιμον δίδαγμα:

—Ὅτι, ὅσοι εἶχαν ποιητικὴ διάθεσιν πῶς ἐντονὴ καὶ ψυχοπνευματικὴ προετοιμασία καὶ μόρφωση ἀπὸ τοὺς καταδικασμένους μοιραία ν' ἀκολουθήσουν τὸν πλανερὸ δρόμον, ἀπόδειξαν σ' ἕνα βαθμὸ καὶ τὴν εὐσυνειδησία τοῦ ἐργάτη τῆς Τέχνης. Καὶ μόλις ἔχον νὰ πλάσουν τεχνικὴ ποιητικὴ γλῶσσα μὲ τὸ γλωσσικὸ ὄργανον τῆς μορφῆς καὶ νὰ δημιουργήσουν νέους ρυθμούς.

Ἔτσι ὁ Ἀλ. Ραγκαβῆς ἔφτασε νὰ γράφει τὸν «Πλοῦν» τοῦ Διονύσου, ὅπου ἡ μορφή εἶναι σχεδὸν Παρνασσική, οἱ ρίμες περιττολογίες. Ὅσο παγεροὶ καὶ ἂν εἶναι οἱ στίχοι τῆς Γαλάτειας τοῦ Βασιλειάδη ἡ γλῶσσα τους καὶ τὰ μέτρα δείχνουν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ τεχνίτη. Τὴν ἴδια εὐσυνειδητὴ προσπάθειαν δείχνει καὶ

ὁ Κλέων Ραγκαβῆς, ἄσχετα ἂν μὲ τὴν ὑπερραρχαϊόπρεπη μορφὴ τῆς γλώσσας μᾶς θυμίζει τὴ γυαλάδα καὶ τὴ λαγαρότητα τῶν πολικῶν ἐκτάσεων. Κι ὁ Παπαρηγόπουλος αἰσθάνεται ποῦ καὶ ποῦ τὴν ἀνάγκη ν' ἀποφύγει τὴ μονοτονία τοῦ πολιτικοῦ δεκαπεντασύλλαβου.

Τέλος ὁ Ζαλοκώστας, ὁ ἄξιος αὐτὸς καλύτερης τύχης ποιητῆς, ἀκόμα καὶ στὰ ἔπη του, ποῦ γράφονταν γιὰ νὰ βραβεύονται στοὺς ποιητικούς διαγωνισμούς, μεταχειρίζεται γλώσσα ὅσο μπορεῖ πιδ διαλεχτὴ καὶ πλάθει ρυθμούς προσωπικούς. Τὴν ἴδια φροντίδα δείχνει στὰ λίγα ποιήματά του τὰ γραμμένα μὲ τῆς καρδιάς τῆ γλώσσα.

Στοῦ σπιτιοῦ μας τὴ στέγη ἐβογγούσε
ὁ βοριάς, καὶ ψιλὸ ἐπεφτε χιόνι.
"Αἰ! μεγάλο κακὸ μᾶς μνηνύσε
ὁ βοριάς ποῦ τ' ἀρνάκια παγώνει:

Τώρα ποῦ χαμοκέρασα μοσχοβολοῦν στὴ φτέρη,
ποῦ ἀνοίγει τ' ἄνθη ἢ μυγδαλιά,
ποῦ κρυφοσμίγουν τὰ πουλιά
καὶ παίζουν τέρι, τέρι.

Μιὰ βοσκοπούλα ἀγάπησα, μιὰ ζηλεμένη κόρη,
καὶ τὴν ἀγάπησα πολὺ—
ἦμουν ἀλάλητο πουλὶ
δέκα χρονῶν ἀγόρι.

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ὅτι ἀπ' αὐτοὺς, ποῦ στιχοῦρησαν μὲ τὴν καθαρεύουσα, ὅσοι εἶχαν μόρφωση καὶ ποιητικὴ διάθεση, προσπάθησαν νὰ μεταχειρίζονται μιὰ καθαρεύουσα λογοτεχνικὴ διαλέκτῃ, καὶ θέλησαν τὸ στίχο τους πιδ μουσικόν. Δηλαδὴ ἔγραψαν γλώσσα ποῦ δὲ θυμίζει, ὅσον τοῦ "Αἰ. Παράσχου, τὴν κοινὴ τῶν ἐφημερίδων, ἀλλὰ διάλεγαν ἀπὸ τὸ θησαυρὸ τοῦ λεχτικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς, λέξεις ἡχηρὲς καὶ ἄφθαρτες. Καὶ μὲ τὰ παλαιὰ μέτρα τὸ δάχτυλο, τὸν ἀνάπαιστο, κ.τ.λ. καὶ μὲ συνδυασμούς τῶν ἀρχαίων στροφῶν προσπάθησαν νὰ κάνουν νέους ρυθμούς. Καὶ νόμιζαν μάλιστα, πὺς τὸ κατορθώνουν παραδεχόμενοι συμ- βατικά ὅτι ἡ τονισμένη συλλαβὴ εἶνε ἡ ἀρχαία μακρά, καὶ βρα- χεῖα ἡ ἄτονη, λησμονώντας ὅτι ἡ γραμματικὴ συλλαβὴ δὲν εἶνε πάντοτε καὶ ἡ φωνητικὴ. Γιατὶ ἡ αἰσθητικὴ αὐτὴ τῆς καθαρεύουσας μᾶς ἐξηγεῖ τὸ γιατί ἡ στιχοῦργία τους δὲν ἤξερε τί θὰ πεῖ χασμωδία.

Τόσο ἔλειψε τὸ μουσικὸ ἄκουσμα τοῦ στίχου, ὥστε μποροῦσαν ν' ἀνεχθοῦν κ' ἓνα παρόμοιο π.χ. στίχο.

Οἱ ὑγιεῖς υἱοὶ τῆς γῆς

ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Σελίς 67

Τὸ στίχο οἱ μακάριοι τὸν μετροῦσαν μὲ τὸ μάτι, δὲν τὸν ἄκου- γαν ποτὲ μὲ τὸ αὐτί.

Ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς μορφωμένους ποῦ ἀναφέραμε, ὅσοι εἶχαν πεισθεῖ, γνωρίζοντας τὰ κολυβογράμματα, ὅτι ποιητικὴ τέχνη εἶναι τὸ νὰ γράφεις σὲ πολιτικὸ μονότονο δεκαπεντασύλλαβο, πατριδολογίες, πολιτικολογίες καὶ κοινότοπες αἰσθηματολογίες, αὐτοὶ μεταχειρίζονταν στὸ ἔργο τους τὴν πιδ τριμένη καθαρεύουσα τῶν καφενέδων, ἀνάμιχτη καμιά φορὰ μ' ἑλληνικοῦρες, ἢ καὶ μὲ λαϊκὲς κοινὲς φράσεις. Πολλὲς φορὲς ἔγραψαν καὶ στιχοῦρηματα μεταχειριζόμενοι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος γλώσσα λαϊκῇ. Ἀφελεῖς κριτικοί, μάλιστα, χαρακτήρισαν τὰ στιχοῦρηματα αὐτὰ ὡς ποιήματα γραμμένα στὴ δημοτικὴ, μὴ δυνάμε- νοι νὰ ξεχωρίσουν ὅτι ἄλλη εἶναι ἡ λαϊκὴ γλώσσα κι ἄλλη ἡ δημοτικὴ, ποῦ σημαίνει Λογοτεχνικὴ Νεοελληνικὴ Γλώσσα. Γλώσσα δηλαδὴ πειθαρχημένη, καλλίλογη.

Ἀμα κατορθώσουν οἱ κριτικοί μας νὰ νιώσουν τὴν τρομερὴ διαφορὰ μεταξὺ Λογοτεχνικῆς Γλώσσας Καθαρόλογης καὶ Καθαρεύουσας Γλώσσας τῆς κοινῆς ὁμιλίας καὶ τῶν ἐφημερίδων, καθὼς καὶ μεταξὺ Δημοτικῆς Λογοτεχνικῆς Γλώσσας καὶ Γλώσσας Λαϊκῆς τῆς κουβέντας τοῦ καφενέ ἢ τῆς ταβέρνας, τότε θὰ μάθει κι ὁ κόσμος ὅλος—ποιοὶ ἀπὸ τοὺς παραπολλοὺς γραφιά- δες στίχων ἔγραψαν λογοτεχνικὴ γλώσσα ποιητικὴ, ποιοὶ δηλαδὴ εἶχαν τὴ συνείδηση πὺς ἦταν Ἔργατες τῆς Τέχνης τοῦ Λόγου. Ἀμα τὸ φῶς αὐτὸ φωτίσει τὴν κριτικὴ μας τότε θὰ δικαιολογεῖ τὴ μορφὴ τῶν περισσότερων στιχοῦρημάτων μόνον ἡ ποιητικὴ ἄδεια, ποῦ γιὰ τοὺς στιχοῦργοὺς Νεοέλληνες σημαίνει ἀσυδοσία λεχτικῇ, γραμματικῇ καὶ συνταχτικῇ. "Ετσι χθὲς ἀκόμα στιχοῦρη- γοί—μακαρίτης καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου ὁ ἓνας, κι ἀνώ- τατος ἐκπαιδευτικὸς ὁ ἄλλος—μὲ ποιητικὴ ἄδεια ἔγραψαν ὁ πρῶτος «σ' κάθε» γιὰτὶ θὰ περισσεύει μιὰ συλλαβὴ ἂν ἔγραφε «σὲ κάθε», κι ἄλλος «φτύς» ἀντὶς «εὐθύς» γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Ἀλλὰ ποιητικὲς ἄδειες ζητοῦν καὶ λαβαίνουν μόνον ὅσοι δὲν εἶναι Λογοτέχνες, ὅσοι δὲν εἶναι Ποιητές.

Ε'.

"Εφτασε τέλος ὁ καιρὸς νὰ γίνουν αἰσθητὲς οἱ κακομοιριεῖς τῆς βασικῆς πλάνης τῶν ἀνθρώπων, ποῦ ζητούσαν νὰ ἐκφρασθεῖ ἡ ζωὴ μὲ νεκρὰ στοιχεῖα. Κι ὅπως εἶναι γνωστὸν ἡ πλάνη δια- κηρύχθηκε (1885—1900) τὸν καιρό, ποῦ οἱ κλητοὶ ζήτησαν ἡ Ποί- ησι νὰ στηριχθεῖ στὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ ν' ἀκολουθήσει τὸ ἔρῳ, ποῦ χάραξε ὁ φωτεινὸς νοῦς κ' ἡ τέχνη τοῦ Σολωμοῦ.

μενεξέδες και μολόχες, που άνθισαν την εποχή του 1870-1880 και που διατηρούνται, με το νεράκι που καθεμέρα αλλάζεται, σε κουμάρι Σιφνέικο, ή σε βάζο από φαγιάνς. Ο Προβελύγιος είναι ο ποιητής του 1875 που ζει ανάμεσά μας, και που δε διανοήθηκε ποτέ, ούτε και καταδέχτηκε ποτέ να μάθει, ότι ο καιρός τρέχει κ' η Τέχνη του Λόγου μεταβάλλεται.

Πρόδρομος, της επιστροφής προς το Δημοτικό τραγούδι και αυγινό άστέρι, που θα σβύσει στο ρόδινο φως της δεύτερης για την νεοελληνική ποίηση αυτής, μπορεί να θεωρηθεί ο Γ. Βιζυηνός. Ο ποιητής που ξεμπαρκάρησε στον Πειραιά από τη της Θράκης και που θα θυμάται όλη του τη ζωή, έπειδή ητανε μια φορά μικρό ραφτάκι, την ιδέα της τέχνης, ο Βιζυηνός και άγνωστος φοιτητής στα 1874 παραμέρισε τον Κλ. Ραγκαβάς και "Αγγελο Βλάχο κι άρπαξε το ποιητικό βραβείο στο διαγωνισμό έγραψε κι αυτός στίχους στην αρχή σε μια καθαρεύουσα άπειροί ποιητή. Αλλά πολύ γρήγορα—μορφωμένος πια φιλοσοφικά και αισθητικά, και γνώστης των ξένων λογοτεχνιών—ένιωσε την ποιητική αξία του δημοτικού τραγουδιού. Κι άνήσυχος από τότε άναπτύσσει συνεχώς το γλωσσικόν όργανο του στίχου του, κι όλο καθαρότερη δημοτική γλώσσα. Ταυτόχρονα τελειοποιεί την τεχνική του στίχου πλάθοντας άπ' τους ρυθμούς των δημοτικών τραγουδιών νέους.

Ο Βιζυηνός στην αρχή έγραφε στίχους σαν κι αυτούς:
 Άλλά την θλίψιν όπου πλημμυρεί
 εις της καρδιάς μου τά βάθη
 ή
 Δέν είναι ό κόσμος άπαθής
 τ' όμολογώ αυτό προς έπαιμόν του.
 Μά έχει τόσες θλίψεις ό καθείς.
 Σε λίγα χρόνια όμως θα γράψει τά τραγούδια του Άπολιτισμού:

Φουρτούνιασεν ή θάλασσα και βουρκωθήκαν τά βουνά
 ή
 Φυσά βοριάς, φυσά Θρακιάς, γενιέται μπόρα φοβερή.
 Και θα πλάσει ρυθμούς σαν τον έπόμενο:

Έφες είδα στον ύπνο μου
 ένα βαθύ ποτάμι
 — Θεός να μην τó κάμει
 να γίνει άληθινό

Δυστυχώς ήταν πολύ νευρικός και πολυγράφος, και τó έργο του παρουσιάζει γλωσσικές και τεχνικές ανισότητες. Πολλές φορές οι ανισότητες παρατηρούνται μέσα στο ίδιο ποίημα. Κι αυτός μπορεί να μαντέψουμε, πώς και τά διάφορα μέρη ήματός του και τά μέρη του ποιητικού του έργου έχουν ποικιλία ποιητική αξία.

Δυστύχημα όμως μεγαλύτερο είναι τó ό,τι την ώρα που έστρωνε ή τέχνη του θόλωσε ό λαμπρός νοός του. Αλλά προτού

πνεύμα του βυθίσει για πάντα στα σκοτάδια, ή ψυχή του πρόφτασε και τραγούδησε τó τραγούδι, που δείχνει και τó σύνορο της τέχνης του.

Σάν μ' άρπάχτηκε ή χαρά,
 που έχαιρόμουν μια φορά,
 έτσι σε μιάν ώρα...
 μέσ σ' αυτή τη χώρα
 όλ' αλλάξαν τώρα.

==□==

Κι από τότε που θρηνώ
 τó ξανθό και γαλανό
 και ούράνιο φώς μου,
 μετεβλήθη έντός μου
 και ό ρυθμός του κόσμου.

Ο από τη Βιζώ της Θράκης, που πέθανε στο τρελοκομείο, στα και τον Άγιομαυρίτη Βαλαωρίτη, ό τέταρτος έξαιρετικός ποιητής. Και τó έργο του είναι τó κατόφλι του Σπιτιού, που στεγάζει από τά τέλη του περασμένου αιώνα τη Νεοελληνική Ποιητική Τέχνη, που τη διαφεντέβουν για κάμποσα χρόνια Ρουμελιώτες κ' Αίγαιοπελαγίτες τραγουδιστάδες.

Δέ μπόρεσα ποτέ να προσέξω τους στίχους του Πολέμη, γιατί αίσθανόμαι τη γλώσσα τους, καμωμένη από λιγοστές κοινές λέξεις, με τύπους της γραμματικής της δημοτικής, αλλά με τη συνταξη μιας κοινότητας όμιλούμενης γλώσσας. Μια γλώσσα, δηλαδή, προσεχτική, γλυκερή και διόλου λογοτεχνική. Γι' αυτό οι στίχοι του έγιναν κι άμέσως άπ' όλους δεχτοί, άφου δέν έκρυσαν καμιάν αντίδραση έναντίον της συνήθειας. Τό ίδιο παρατηρείται και στην τεχνική των στίχων του Πολέμη. Άφεγάδιαστοι, χωρίς πολλές χασμωδίες, ούτε κακόχγες συλλαβές. Κι όμως είναι τόσο άπαραγούδιστοι. Δέν έχουν μέσα τους τίποτα από τó ρυθμό του γλωσσικού τραγουδιού. Αυτή ή έλλειψη κάθε χαρακτηριστήρα στη γλώσσα και την τεχνική του έργου του Πολέμη, μου προξενεί μιάν έντύπωση περίεργη, κι άνεβαίνει αόθόρμητα στη συνείδησή μου ο χαρακτήρισμός, που μεταχειρίστηκε ό Δάντης για τούς άβλαβούς κι άγαθούς, αλλά κι άνώφελους, που δε μπόρεσαν να κάτουν τó κακό, ούτε όμως και τó καλό. Ίσως ή έντύπωση αυτή να συνάμωνει, κι από τó ό,τι μέσα στο έργο του κυριαρχεί τó περιττό, κι ακόμα τó πολύ τριμένο γούστο, καθώς και μια αισθηματοκυρούλα ασήμαντη, ίκανή να συγκινεί μόνο μια μικροαστή νοικοκυρία διανόηση.

Κρατώντας ό καλός Πολέμης όλα τά βαθύτερα έλαττώματα της στιχουργικής που τον άνάθρεψε, άκολούθησε ασύνειδα μια ιστορικά δικαιολογείται βέβαια των κριτικών μας ή συνήθεια να τοποθετούν τ' όνομα του Πολέμη τρίτο, έπειτα από τά

ὀνόματα τῶν δύο Μεσολογγιτῶν ποιητῶν, πού ξαναθεμελίωσαν τὴν ποίηση ἐπάνω στὸ δημοτικὸ τραγούδι. Μὰ τὸ σύγκαιρο φανέρωμα τῆς ποιητικῆς τριάδας, πού ἀρνήθηκε τὴν καθαρῆς οὐσίας ὀφείλεται στὴ σύμπτωση, καὶ δὲν ὀφείλεται διόλου σὲ κοινότητες αἰσθητικῶν ἀντιλήψεων, ἢ καὶ σὲ κατανόηση κι ἀπὸ τοὺς τρεῖς τῶν λόγων πού ἐπιβάλανε τὸ ρίξιμο μιᾶς κακῆς ποιητικῆς παράδοσης καὶ τὸ ἀγκάλιασμα τῆς θεμελιωμένης παλαιότερα ἀπὸ τὸ Σολωμό. Γιατὶ πραγματικὰ τὸ ἔργο τοῦ Πολέμη, πού διαφέρει ἀπὸ τῶν προηγούμενων καθαρῶν ποιητῶν, πού δὲν ἔχει ἐπιφάνεια, εἶναι ξένο ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, καὶ δὲν ἔχει καμμιά ὁμοιότητα μὲ τὸ ἔργο τοῦ Παλαμά, μὰ οὔτε καὶ μὲ τὸ Γ. Δροσίνη.

Ὁ ποιητὴς τοῦ «Εἶπε», ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή φαίνεται καθαρότατα πὺς ἐπέζητησε τὴν ἐπίδραση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Ἐπὶ πλέον κατορθώνει ὁ Δροσίνης σιγὰ σιγὰ νὰ τὸ ἀφομοιώνει τὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ μ' ἐπιτυχία νὰ μεταπλάθει τόσο τὸ ὕλικό τὸ γλωσσικό, πού ὁλοένα καὶ τὸ πλουτίζει, ὅσο καὶ τοὺς ρυθμούς του. Ἐξακολουθητικὰ, δηλαδή, ὁ Δροσίνης ἀνεβαίνει τὴν ἀνηφοριὰ τῆς σωστῆς τέχνης, βαδίζοντας πρὸς ἄργα — νὰ ποῦμε συντηρητικὰ — μὲ βῆμα σημειωτό: Μὰ προχωρεῖ πάντοτε χωρὶς νὰ κοιτάει πίσω του. Στὸ συντηρητικὸ τοῦ προχωρῶντος, μολονότι γίνεται ἀπὸ συνειδητὴ θέληση ἀντίδρασης στὴν κακὴ παράδοση, κρύβει μὲ τόση ἐπιμέλεια τὴ θέληση αὐτῇ, ὥστε ὁ ποιητὴς τῶν Ἰστών τῆς Ἀράχνης γιὰ χρόνια δεχόμενος τὰ στὸ φαινόμενο ἦταν ἐντελῶς σύμφωνος μὲ ὅσους βαδίζοντας σὲ τὴν ἀλλαγὴ τῆς μορφῆς, μὰ δὲν ἔσπεραν νὰ δοθεῖ ἡ ἀπαιτούμενη σημασία στὴ μεταβολή. Μὰ ὅσο κι' ἂν ἦταν ἀργοποροῦν τὸν ἐξορισμὸ τὸ ἐξακολουθητικὸ προχώρημα στὸ τέλος τῶν ἐφ' ἑστέων τῶν κορυφῶν. Καὶ στὸ μεστὸ πιά ἔργο του μορφὴ καὶ οὐσία, γλῶσσα καὶ τεχνικὴ, τὸν ἀποδείχνουν τεχνίτη εὐσυνείδητο κι ἀξιοῦν τὸν συμπατριώτη του Παλαμά, ἀπὸ τὸν ὁποῖο γιὰ χρόνια εἶχε χωρισθεῖ.

Ἔτσι ὁ Δροσίνης, πού στὰ 1880 ἔγραφε στιχάκια σὰν καὶ αὐτά:

Μιὰ κόρη μὲ ξανθὰ μαλλιά,
μὲ γαλανὰ ματάκια,
σκυμμένη στὴν ἀκρογιαλιά
ἐψάρεψε ψαράκια.

Στὰ 1884 στὰ Εἰδύλλια του θὰ γράψει:

Ἦσαν δυὸ ἀδέρφια πάντ' ἀγαπημένα
πρόβατα βοσκοῦσαν σ' ἄρχοντα μεγάλο,
Γκιώνη λέν τὸν ἕνα
Δῆμο λέν τὸν ἄλλο.

Καὶ στὰ 1890 θὰ τραγουδήσει τὰ τραγούδια τοῦ Σιδερόπουλου, τοῦ Γάμου τῆς Λιογέννητης καὶ τῆ Νεράϊδας τῆς Λίμνης. Ζαφείρια εἶναι τὰ μάτια μου, ρουμπίνια εἶναι τὰ χεῖλιά μου, καὶ τὰ μαλλιά μου μάλαμα, κι' ἀσήμι τὸ κορμί μου.

Ρόδα καὶ κρίν' ἀνθοβολοῦν ἀπ' τὸ γλυκόγελό μου
καὶ γίνεται τὸ δάκρυ μου κλωνὶ μαργαριτάρι.

Καὶ θὰ γράψει ἀκόμα:

Ἐκεῖ πού οἱ καστανιές χυτὰ,
χλωρόφυλλα, λαμπαδωτὰ
κλωνάρια ξανεμίζουν,
πού ροδοβάφονται οἱ μηλιές
κ' οἱ γαλανόφυλλες ἐλιές
πολύκαρπες λυγίζουν.

Θὰ τραγουδήσει, δηλαδή, ρυθμούς πρωτάκουστους, πού βγαίνουν ἀπὸ τὸ μεταπλασμένο δημοτικὸ τραγούδι, καὶ θὰ γράψει γλῶσσα πλούσια σὲ μορφὴ ζηλευτὴ τῆς Πανελληνίας Ποιητικῆς.

Δὲ θέλω τοῦ κισσοῦ τὸ πλάνο ψήλωμα
σὲ ξένα ἀναστηλώματα δεμένο.
Ἄς εἶμαι ἕνα καλάμι, ἕνα χαμόδεντρο,
μὰ ὅσο ἀνεβαίνω, μόνος ἀνεβαίνω.

Εἶναι ὁ ποιητὴς πιά τῶν Φωτερῶν Σκοταδιῶν, πού αὐτοχαρακτηρίζεται, πού αὐτοκρίνει τὴ ζωὴ του καὶ τὴν τέχνη του μὲ τὸν πῶ εἰλικρινῇ καὶ χαριτωμένο τρόπο.

Ἀφήνοντας τὸ Δροσίνη, φυσικὸ ἦταν νὰ μιλήσω γιὰ τὸν Κω-
στὴ Παλαμά. Μὰ προτιμῶ νὰ διατυπώσω πρῶτα στοχασμούς μου,
τοὺς προκάλεσε τὸ διάβασμα τῶν στίχων τοῦ Τραγουδιστῆ
τοῦ Χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης.
«Ἀγούρος τοῦ χωριοῦ κ' ἐγώ, παιδί κ' ἐγώ τῆς στάνης,
ὅσες βολές κάμπους, βουνῶν, στάνες, χωριά διαβαίνω
κι ὀργώματα καὶ ποταμιές, τέτοια τραγούδια λέγω».
Ὁ Κρυστάλλης, γεννημένος ποιητὴς, πέθανε δυστυχῶς πολὺ
νέος, προτοῦ προφτάσει ν' ἀποχτήσῃ καὶ τὴ μορφωσῇ, πού θὰ τοῦ
ἐπέτρεπε νὰ συμμορφωθεῖ μὲ τὸ βαθύτερο νόημα τῆς Τέχνης.
Γιὰ τοῦτο, τὸ παιδί τοῦ βουνοῦ τῆς Ἡπείρου, τραγουδῆσε μόνον σὰ
συνεχιστὴς τῆς πρὸ λαγάρης τεχνικῆς παράδοσης τοῦ Δημοτικοῦ
τραγουδιοῦ. Ἔτσι τὸ ἔργο του, πού εἶναι γραμμένο σὲ μιὰ παρ-
θένα δημοτικὴ γλῶσσα, καὶ περιέχει στίχους ἰσοτίμους μὲ τοὺς
πρὸ φανταμένους τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, ἔχει τὸ μειονέκτημα
νὰ φαντάζει σὰ μίμηση.

Βέβαια, ἂν ζοῦσε λίγα χρόνια ἀκόμα ὁ Κρυστάλλης, μὲ τὴν
ποιητικὴν ἰδιοφυΐα του καὶ τὸ διαλεκτὸ τοῦ πνεύματος — πού φαίνε-
ται μέσα στὴν ἀλληλογραφία του — θὰ ἐνιωθε τὴν ἀνάγκη τοῦ
μεταπλασμοῦ τοῦ πολυτίμου γλωσσικοῦ ὕλικου, πού τὸ κατεῖχε

όσο κανέναν άλλος. Δυστυχώς ή μοίρα, πού θέλησε νά χαρίσει στήν Ἑλλάδα ἕναν ποιητή γνήσιο, δέν τοῦ χάρισε τὸν καιρὸ νὰ τραγουδήσει καὶ τοὺς πιὸ κρυφούς του λογισμοὺς μὲ τοὺς ρυθμούς, πού θὰ λάγιαζαν στὰ βάθη τῆς ἀγνῆς του ψυχῆς.

Ἡ μίμησις, ὅμως, τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, πού μὲ μίμησιν τὸν Κρυστάλλη φαίνεται τόσο γοητευτική, εἶναι ἀντιποιητικὸ ἐλάττωμα. Γιατί ὁ ποιητὴς δὲ μιμεῖται ποτέ, μὰ κάθε στιγμὴ δημιουργεῖ κόσμον νέο, πού δέν εἶναι ποτέ ὁ χτεσινὸς καὶ δέν ἐνφράζεται παρὰ μὲ νέο δικό του ρυθμό. Ἡ μίμησις μπορεῖ νὰ γινεῖ ἀνεχτὴ σὰν ἕνα λογοτεχνικὸ παιχνίδι, σὰ μιά θεματογραφία, πού θ' ἀπόδειχνε τὸ πόσο ὁ μίμητὴς μελέτησε βαθειὰ ἢ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἢ τὸ μεσαιωνικὸ ἢ καὶ τὸ ἀρχαῖο. Ἔτσι π. χ. μιά ὠδή, γραμμένη σὲ μέτρα καὶ γλώσσα Πινδαρική ἀπὸ τὸν ποιητὴ καὶ φιλόλογο Γρυπάρη, μπορεῖ νὰ μᾶς κινήσει τὸ θαυμασμό γιὰ τὴ δεξιότητά καὶ τὴν Ἑλληνομάθειά του, μὰ ποτέ δὲ θ' ἀποτέλεσει δημιουργικὸ ἔργο. Παρόμοια, τὸ Τραγούδι τῆς Τάβλας — ἦτοι ὁ Μπένγης, ὁ Ταμπουράς, ἡ Γυναικία καὶ τ' Ἀγόρια — ἕνα μακρὺ ποίημα, πού τὸ δημοσίευσε στὸ Περιοδικὸ Ἑγῆσώ ὁ Μάσκος Αὐγέρης, εἶναι μιά ἐπιτυχημένη μίμησις μεσαιωνικοῦ τραγουδιοῦ. Ἀλλ' ἂν ἡ μίμησις τῆς Πινδαρικῆς ὠδῆς, ἢ Μεσαιωνικῆς ἄσματος, εἶναι ἄβλαβα παιχνίδια, δέν εἶναι τὸ ἴδιο ἀκίνδυνον ἡ μίμησις τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, γιατί τὸ δημοτικὸ τραγούδι ἔχει λεχτικὸ καὶ στιχουργικὴ τεχνική, πού λίγο διαφέρουν ἀπὸ τὸ λεχτικὸ καὶ τὴν τεχνικὴ τῶν ἔργων τῆς Ποιητικῆς Τέχνης, πού τὴν ἀνάπτυξή της ἡ μίμησις μπορεῖ γιὰ τοῦτο νὰ τὴν ἐμποδίσῃ. Μπορεῖ, δηλαδή, νὰ συμβεῖ ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὴ δημοτικὴ πού τὴν ἐμποδίζει νὰ ἀναπτυχθεῖ τὸ μεταχείρισμα τῆς μικτῆς γλώσσας, πού ἔχει πολὺ μικρὲς διαφορὰς ἀπ' αὐτή, ἐνῶ δέν τὴν ἐμποδίζει διόλου ἡ χρῆσις τῆς καθαρεύουσας.

Z'.

«Ἀνοιχτὰ πάντα κι ἄγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου»
Τὸ στίχο αὐτὸ δέν τὸν πρωτοδιάβασα στὸ Σολωμό. Τὸ εἶπα θετο «ἀνοιχτὰ» ἔτσι μὲ τὸν ἀνάπαιστο βαλμένο — λές κι εἶπα προσοχὴ στὰ κλειστὰ μάτια ν' ἀνοίξουν — τὸ πρωτοσυναπάντησα, δὲ θὰ τὸ λησμονήσω ποτέ, τὸ «πότε» καὶ τὸ «πῶς».

Στὰ 1892, σηματοφόρος εἴκοσι χρονῶν, εἶχα πᾶει στὴν πατρίδα μου τὴ Λαμία νὰ περάσω ἕνα μῆνα μὲ τοὺς δικούς μου. Στὴ Λαμία, μιά, δυό, βραδιὲς τὴ βδομάδα ἐρχόντουσαν καμιά δεκάρι φίλοι γιὰ συντροφιά. Μαζί τους (κάποτε φέρνοντας καὶ τὸ φέροντό του) θαυμαστής τῆς Βαγνερικῆς μουσικῆς — εἶχε σπουδᾶσει στὴ Γερμανία — κ' ἐκτελεστής ὄχι ἀδέλιος, ἐρχότανε καὶ ὁ νομομηχανικός τότε τοῦ Νομοῦ, ἕνας μικροκαμωμένος ἀνθρώπος, λίγο νευρικός, μὲ μάτια φωτερὰ, ὁ Νίκος Παλαμᾶς, μικρότερος ἀδερφός τοῦ ποιητῆ. Καὶ θυμάμαι! Ἕνα ἀπὸ τὰ βράδια, ἀπὸ τὸ ἀκούσμα μιᾶς νέας γιὰ μένα μουσικῆς, πού μοῦ εἶχε στίσει τὴν ψυχὴ, μὲ πήρε παράμερα καὶ μοῦ πρόσφερε

βαλὰτὴ συλλογὴ τοῦ ἀδερφοῦ του «Τὰ Μάτια τῆς Ψυχῆς μου». Τὴν ξεφύλλισα, καὶ μεγαλόφωνα καλώντας καὶ τοὺς ἄλλους ν' ἀκούσουν, (ἦμουν δὲ κ' ἐγὼ ἀπὸ τότε στιχοπλόκος), διάβασα πρῶτα τὸ Μότο, κι ἀμέσως ἔπειτα.

Στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου, χαρίσματα θεϊκὰ
ὀλανοιγμένα νιώθω δυὸ μάτια μυστικά.

Ὁ Σολωμός κι ὁ Παλαμᾶς, οἱ δυὸ μαζί, μοῦ πρωτάνοιγαν τὰ μάτια, γιατί ἀπὸ τὴ στιγμὴ αὐτὴ θαμπόνισα πῶς μπορεῖ κ' οἱ στίχοι ν' ἀκούγονται πιὸ βαθιά, καὶ νὰ σαστίζει ἀπὸ τ' ἀκουσμά τους, ὅπως κι ἀπὸ τὴ μουσική, ἡ ψυχὴ.

Καὶ θυμάμαι πῶς κι ὅλοι, πού βρίσκονταν ἐκεῖνο τὸ βράδυ σπῆτι μου, ἀνοίγαν τὰ μάτια τους γιὰ νὰ νιώσουν. Καὶ ξαναβλέπω μὲ τὸ νοῦ μου τὴ σκηνή, σὰν παράσταση συμβολικὴ τοῦ τιμωμένου, πού ἔδινε τὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ στὸ ἀνύποπτο Νεοελληνικὸ κοινό. Κι ἀπὸ τότε πολλὲς φορὲς παρατήρησα, πῶς ὅσοι πρωτοδιάβασαν τοὺς στίχους του, τ' ἀφήναν τὸ βιβλίο σκεπτικοί. Κ' ἐφεξῆς ἅμα πρόφεραν τ' ὄνομα τοῦ ποιητῆ, ὁ τόνος τῆς φωνῆς τους εἶχε μιά χρωματίδα σεβασμοῦ.

Γυρίζοντας στὴν Ἀθήνα τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1892, ἀπόκτησα καὶ τὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδας» καὶ τὸν «Ὑμνον στὴν Ἀθηνᾶ». Ὁ Παλαμᾶς μὲ τὸ ἴσαμε τότε ἔργο του εἶχε πιά κατορθώσει στοὺς ὀψωδῆτες προετοιμασμένους νὰ ἐπιδείξει τὸ εἶδος τῆς ὁμορφίας, πού δημιουργεῖ ἡ Ποιητικὴ Τέχνη. Σὲ λίγα χρόνια, στὰ 1896, προσκαλοῦσε ἡ ἐπίσημη Ἑλλάδα τὸν ποιητὴ νὰ γράψῃ τὸν Ὑμνον τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων. Καὶ πενήντα χιλιάδες χειροκρότησαν τοὺς στίχους.

Ἀρχαῖο πνεῦμα ἀθάνατο, ἀγνὲ πατέρα

Εἶχαν ὅλοι αὐτοὶ νιώσει τὸ ἔργο του;
Βέβαια ὄχι. Μὰ ὁ Παλαμᾶς εἶχε ἤδη ἐπιβληθεῖ. Μήπως τοῦ Σολωμοῦ, πού ἔφερε τὴν πρώτη ἀναγέννηση τῆς Νεοελληνικῆς Ποίησης, ἔχουν τάχα νιώσει τὸ ἔργο του ὅλοι ὅσοι χειροκρότησαν καὶ χειροκροτοῦν τὸν Ἑθνικὸ Ὑμνον; Μήπως στὴν Ἀθήνα, ἴσαμε ἡμέρα οἱ 999 στοὺς χίλιους, πού μιλοῦν γιὰ τὸ Σολωμό, δέν τὸν ἔχουν σὰν τὸν ποιητὴ τῆς Φαρμακωμένης καὶ τῆς Ἀνθούλας; Ἄν νιώθουν τὸ ἔργο τοῦ Ποιητῆ, πού ἔφερνε τὴ δευτέρη ἀναγέννηση τῆς Νεοελληνικῆς Ποίησης.

Μεγάλον το κατόρθωμα τοῦ Μεσολογγίτη ποιητῆ. Βέβαια ἔρρηκε τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ, πού εἶχε πιά χαράξει τὸ σωστὸ δρόμο τῆς Ποιητικῆς Τέχνης καὶ τὸ ἐκμεταλλεύθηκε. Μὰ τὸ δικό του ἔργο ἦταν πολὺ πιὸ δύσκολον ἀπὸ τοῦ Σολωμοῦ. Γιατί δέν ἄρκουσε μόνο νὰ δείξει τὸ δρόμον, μὰ καὶ ν' ἀναγκάσει ἕνα λαὸ νὰ τὸν ἀκολουθήσει αὐτὸν τὸ δρόμον.

Πρὸ Θεοῦ, ἂς μὴ φανταστῇ κανεὶς ὅτι θέλω νὰ συγκρίνω τὰ

έργα τῶν δύο ποιητῶν. Ἐχῶ τὴ γνώμη πὺς σύγκριση δύο ποιητικῶν ἔργων δὲν εἶναι δυνατὴ. Μπορῶ νὰ προτιμῶ τὸ ἓν ἢ τὸ ἄλλο, μὰ νὰ συγκρίνω δύο κόσμους, ποὺ ὁ καθένας ἔχει μορφὴ ἀλλοιότικη ἀπὸ τὸν ἄλλο, θὰ ἦταν παραλογισμός. Ὁ καθὲν ποιητὴς κρίνεται μόνον ἀπὸ τὸ δικό του ἔργο, δὲ συγκρίνεται.

Μὲ τὸ ἔργο του ὁ Παλαμᾶς ἔπρεπε νὰ γκρεμίσει μιὰ δημιουργημένη ἀπὸ τοὺς καθαρολόγους ποιητικὴ παράδοση, ποὺ εἶχε θεμελιωθεῖ ἐπάνω στοὺς γρανιτικούς βράχους τῆς Γλωσσικῆς Πρόληψης καὶ τῆς Προγονοπληξίας. Γιὰ τὸ κατόρθωμα αὐτὸ δὲ θὰ ἦταν κατάλληλο τὸ λιγιστὸ κι ἀπὸ τοὺς πολὺ λίγους γνωστὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ. Γιὰ νὰ ἐπιβληθεῖ δὲ θὰ ἐπαρκοῦσε μόνον ἡ ὁμορφιά του ἔπρεπε τὸ ἔργο νὰ εἶναι καὶ ποσοτικὰ μεγάλο. Βέβαια τὸ πολὺ μεγάλο δὲ δείχνει τὸν ποιητὴ. Μὰ δὲ μπορεί καὶ νὰ τὸν βλάψει. Κι ἀπὸ τὸ λίγο καὶ καλὸ μπορεί νὰ νιώσουμε τὸν ποιητὴ, μὰ κι ἀπὸ τὸ καλύτερο ποὺ ὑπάρχει στὸ πολὺ νὰ τὸν νιώσουμε βαθύτερα.

Καὶ λοιπὸν ὁ Παλαμᾶς, ὅχι ἀπὸ τὴν ταχτικὴ ποὺ διαλέγει μ' ἀπὸ τὴν ιδιοσυγκρασίᾳ του, ἦταν ὁ Κλητὸς ν' ἀναλάβει τὸ δύσκολο ἔργο ποὺ ἀνάλαβε. Γιατὶ καὶ τὴν εὐαίσθησίᾳ τοῦ δημιουργοῦ εἶχε, καὶ πολὺτροπος, καὶ πολὺμορφος, κι ἀκούρατος ἀποδείχτηκε. Στὸ δύσκολο ἀγῶνα δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχει μόνον τὴν πίστη στὴν Τέχνη στήριγμά του, μὰ νὰ ἔχει καὶ τὴν αὐτοπεποίθηση βοηθό, καὶ τὴ θέληση νὰ νικήσει. Κι ἀκόμα τὸν ἠρωατοποίησε ἡ ἀντικρύσει ὅλες τὶς ἐξωτερικὲς δυσκολίες ποὺ ὥρεβε νὰ ἐνδραση τοῦ κοινοῦ. Γιὰ νὰ μὴ τὸν ἀπογοητέψουν, ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ δημιουργὸς ποὺ ζεῖ δημιουργώντας, καὶ δημιουργεῖ γιὰ νὰ ζεῖ. Καὶ τὶς εἶχε ὁ Παλαμᾶς ὅλες αὐτὲς τὶς ἀρετὲς, ἀφοῦ εἶναι ἱστορικὰ πιά βεβαιωμένο πὺς ἡ ἀντίδραση νικήθηκε.

Ὅποιος θέλει νὰ νιώσει τὸ πὺς ἐργάσθηκε ὁ Παλαμᾶς, πρέπει νὰ προσέξει αὐτὸ ποὺ ὁ ἴδιος κάπου γράφει:

«Στὶς μεταμορφώσεις, ὁ Ὀβίδιος, μᾶς μιλεῖ γιὰ τὸν τοῖχο ποὺ εἶχε κάποτε ἀκουμπήσει ἀπάνω τὴ λύρα του ὁ Θεὸς τῶν ἀνθρώπων» φωτός. Ἀπὸ τότε ὅποιος ἀγγίζει τὸν τοῖχο, ὅπως κι' ἂν τὸν ἀγγίξει, ὁ τοῖχος ἀντιχτυποῦσε μουσικά. Ὁ τοῖχος αὐτὸς εἶναι ἡ καρδιά τοῦ ποιητῆ».

Μπορεῖ, βέβαια, νὰ μὴ συμφωνεῖ κανένας ἂν εἶναι ἐπιθυμητὴ ἔτσι νὰ ἐργάζεται ὁ ποιητὴς. Ἀλλὰ δὲ μπορεί νὰ μὴν ἀναγνωρίσει πὺς εἶναι ἓνας τρόπος κι αὐτὸς δημιουργίας μιᾶς ψυχῆς ἐτοιμῆς ν' ἀντιδράσει σὲ κάθε ἐξωτερικὸ ἢ ἐσωτερικὸ αἰτίο, ποὺ περισσότερο ἢ λιγότερο, ποὺ βαθύτερα ἢ ἐπιπολαιότερα τὴν ἀντιδράσει. Μέσα σ' ἓνα ἔργο ποιητικὸ, ποὺ δημιουργήθηκε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, δύσκολα θὰ μπορεῖ νὰ ξεχωριστεῖ ὁ ὁργανωμένος τοῦ χοπνευματικὸς κόσμος τοῦ ποιητῆ. Ἀλλὰ ἡ προσωπικότητά του στὴν εἰδικὴ αὐτὴ περίστασις διακρίνεται ἀκριβῶς ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ φανερώνεται ἡ γενικὴ —νὰ ποῦμε— ἡ χωρὶς προτιμήσεις ἀντίδραση τῆς ψυχῆς του. Ὅποιος θέλει νὰ νιώσει τὸ σύνολο τοῦ ἔργου τοῦ Παλαμᾶ, τὸν τρόπο αὐτὸν πρέπει νὰ προσέξει.

Ὁ Παλαμᾶς, τέλος, γιὰ νὰ δημιουργήσει τὸ ποιητικὸ

ἔργο, ἔπρεπε νὰ νικήσει κ' ἐσωτερικὲς δυσκολίες. Ἐπρεπε ν' ἀφανίσει τὴν ἐπίδραση τῆς καθαρόλογης τεχνικῆς παράδοσης, ποὺ εἶχε ὁ ἴδιος ὑποστεί.

Τάχα τὸ κατόρθωσε; Φρεσκοσιδέρωσε τάχα τὶς δίπλες τῆς αἰσθητικῆς του; Δὲν πρόκειται νὰ κρίνω τὸ πολὺμορφο, τὸ πολὺτροπο, καὶ πολὺτιμο ἔργο του γιὰ ν' ἀπαντήσω. Ἀλλὰ κι' ἂν παραδεχθῶ πὺς ὑπάρχουν ποὺ καὶ ποὺ στοὺς στίχους τοῦ ψεγάδια —π.χ. ρητορισμοῦ ἢ λιγότερης μουσικότητος— εἶναι τόσο τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου του καὶ περιέχει τόσα μελωδικὰ, τόσα πλαστικὰ, τόσα ἄρτια ποιήματα, κ' ἔχει μὲς στὸ ἔργο του ἀναπτύξει τόσο τὴν τεχνικὴ τοῦ στίχου, κ' ἔχει πλουτίσει τόσο τὴν ποιητικὴ πανελλήνια γλώσσα, ὥστε τὰ ψεγάδια — κι' ἂν πραγματικὰ ὑπάρχουν — νὰ μὴ λογαριάζονται. Σὲ βαθμὸ ἀφάνταστο φτάνει ἡ γλωσσοπλαστικὴ δύναμή του. Δὲν ὑπάρχει σελίδα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, ποὺ νὰ μὴν περιέχει νέες λέξεις κι ἀγνωστες λέξεις, ποὺ ὁ Παλαμᾶς πρωτομεταχειρίστηκε. Δύσκολα θὰ βρεθεῖ ρίμα παροξύτονη καλὴ, ὀξύτονη πλούσια καὶ παροξύτονη τῆς προκοπῆς, ποὺ νὰ μὴν τὴ συναντήσῃ ὁ ἀναγνώστης τῶν συλλογῶν του. Ὁ δεκαπεντασύλλαβος ἐλευθερωμένος ἀπὸ τὰ δεσμά του πλουτίστηκε μὲ νέες τομές, μὲ νέες ἡμιτομές μὲ παρεμβολὲς ἀναπαύσεων, κι ἀπόδωσε ρυθμοὺς πρωτοφανέρωτους. Ὁ δεκατρισύλλαβος, ἀπὸ πεζὸς στίχος ἔγινε μὲ τὸ μεταχείρισμα τοῦ Παλαμᾶ μουσικός, ὅπως εἶναι ὁ δεκατρισύλλαβος τῶν Πατρίδων. Ὁ ἱαμβὸς κι ὁ ἀνάπαιστος ἐνώθηκαν γιὰ νὰ μᾶς δώσουν ρυθμοὺς νέους. Καὶ σχεδὸν δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθεῖ συνδυασμὸ μέτρων καὶ στιχουργικὸ τέχνασμα, ποὺ νὰ μὴν τὸ βρεῖ στὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ.

Ὅποιος ξέρεي πόσο δύσκολο εἶναι —ἂν δὲν εἶναι ἀδύνατο— νὰ γράφῃ ἓνα ποῖημα ἀψεγάδιαστο, τίνει νὰ παραδεχθεῖ, πὺς τὰ πολὺ καλὰ ποῖηματα δὲν ὀφείλονται στὴν τέχνη τῶν ποιητῶν, μὰ σὲ σύμπτωση. Εἶμαι σύμφωνος κ' ἐγώ, μὲ τὴν ἐπιφύλαξη ὅμως ὅτι οἱ συμπτώσεις αὐτὲς παρατηροῦνται μόνον στὰ ἔργα τῶν πραγματικῶν ποιητῶν. Αἱ! λοιπὸν, στὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ ὑπάρχουν πολλές, παραπολλές, εὐτυχισμένες συμπτώσεις. Καὶ εἶναι ὑπεραρκετὲς, γιὰ νὰ εἶναι ὁ Παλαμᾶς ἴσος μὲ τὸν πῶ μελωδικὸ ἀπὸ τοὺς ποιητὲς μᾶς, ἴσος μὲ τὸν τεχνικότερο, καὶ ἴσος μὲ τὸν πῶ φυσικὸ τραγουδιστὴ. Οἱ ρυθμοὶ τῶν Σονέτων τῶν Πατρίδων, τῶν ποιημάτων τῆς Λιμνοθάλασσας, τῶν Ἰαμβῶν καὶ Ἀνάπαιστων, τοῦ Μοιρολογιοῦ τοῦ Τάφου, τοῦ Ὕμνου τῆς Κασσιανῆς, τοῦ Ὑμνοῦ Τραγουδιοῦ καὶ παραπολλῶν ἄλλων, δείχνουν ὅτι ὁ ρητωρικὸς Παλαμᾶς εἶναι καὶ μουσικός, ὅπως θὰ τὸν βροῦμε καὶ ὑποβλητικὸ καὶ ρωμαντικὸ καὶ διανοητικὸ, καὶ μυστικιστὴ καὶ δὲν ξέρω τί ἄλλο.

Μὰ ἓνα τόσο ἐκτεταμένο ἔργο, ὅπως εἶναι φυσικὸ, περιέχει καὶ σκάρτα ποιήματα. Μάλιστα περιέχει καὶ σκάρτα. Κ' ἔπειτα; Ἡ προσπάθεια τῶν ὁσων θὰ τ' ἀναζητήσουν τὰ σκάρτα μὲ τὴν πρόθεσι νὰ μειώσουν τάχα τὸν ποιητὴ, ποὺ μόχθησε νὰ χαρίσει στὸ ἔθνος Ποιητικὴ Λογοτεχνικὴ Γλώσσα καὶ νὰ θεμελιώσει τὴν

Ποιητική Τεχνική Παράδοση, τολμῶ νὰ τὸ πῶ, εἶναι κακόζηλη προσπάθεια. Ἄν ἦταν ἡ δουλειά μου καὶ ἤμουν ὑποχρεωμένος νὰ ζητήσω ποιά εἶναι τὰ σκάρτα μέρη, θὰ τὸ ἔκανα γιὰ νὰ βγάλω μὲς ἀπ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ποὺ θὰ φώτιζαν ἀκόμα πιὸ πολὺ τὰ παραπολλὰ καλὰ μέρη τοῦ ἔργου τοῦ πιὸ τυχεροῦ ἀπὸ τοὺς ἐξαιρετικούς ποιητές μας. Κάτι ἀνάλογο ἄλλως τε κάνει κι ὁ εἰδικὸς κ. Ἀποστολάκης («Τὰ τραγούδια μας» 1934), ποὺ μὲς ἀπὸ τὰ σκάρτα μέρη τοῦ ἔργου τοῦ Σολωμοῦ, ὅπως ὁ «Ὑμνος π.χ. πρὸς τὸ Βύρωνα, πασκίζει νὰ βρεῖ στοιχεῖα γιὰ νὰ φωτίσει πέρα ὡς πέρα τὴ Σολωμικὴ τέχνη.

Ὑστερ' ἀπ' αὐτὰ ποὺ τὰ θεώρησα —δὲν ξέρω γιατί— ἀπαράιτητα νὰ εἰπωθοῦν κι ἀπὸ μένα, συμπεραίνω ὅτι ὁ Μεσολογγίτης, ὁ ἕγγονος ἐνὸς Ἐλευθέρου Πολιορκημένου, ἦταν ἀπὸ τὴ Μοῖρα του γραφτὸ νὰ φέρει τὴν Ἀναγέννηση τῆς Νεοελληνικῆς Ποίησης, ποὺ ὁ Ἐθνικὸς Ψάλτης τὴν εἶχε προετοιμάσει.

Η'.

Στὰ 1898, ἀπὸ τὴ ντροπὴ τοῦ ἄτυχου πολέμου μαστιγωμένη ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ, δάγκωνε τὰ χεῖλη της, γιὰ νὰ μὴ φωνάξει τὸν πόνο της, ποὺ ἦταν πολὺ βαθύς. Μὰ ἡ θλίψη της, στοὺς πιὸ ζωντανούς, ποὺ βαθύτερα τὴ νιώσανε, μεταμορφώθηκε σὲ ἄσπασ-λένια θέληση νὰ δουλέψουν —ὁ καθένας στὸν κύκλο του— γιὰ ν' ἀναθρέψουν τὸ λαό.

Κι ἀκολούθησε ὁ φωτεινὸς ἀγώνας, γιὰ τὸ ἀνύψωμα τοῦ λαοῦ, τῶν ἰδεολόγων ποὺ πονοῦσαν τὸν τόπο τους, ποὺ τὸν ἀναποῦσαν τὸν τόπο τους. Κι ἄρχισε τότε τὸ προοδευτικὸ πνεῦμα, τὸ φιλελεύθερο, νὰ καταφέρνει ἀπὸ παντοῦ χτυπήματα κατὰ τῆς δασκαλικῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς ψευτιᾶς.

Ἀπὸ καιρὸ ὁ Βλάσιος Γαβριηλίδης ἐνημέρωνε, μεταμόρφωνε, ζωντάνεβε τὸν Ἀθηναϊκὸ Τύπο. Πρωτοπόρος, ὑποστηρικτὴς τῆς καθε προοδευτικῆς ιδέας, πότε παραχωρεῖ τῆς «Ἀκρόπολης» στὴν ἑστῆς στὸν αἰσθητικὸ καὶ ἄδολο λάτρη τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος Περ. Γιαννόπουλο, πότε προσέχει τὴ διδασκαλίαν τοῦ ἄλ-χάρη, πότε δημοσιεύει τὴ μετάφραση τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Πάλλη, πότε συσταίνει τὰ ἔργα τοῦ Ἑφταλιώτη, πότε διαλαλεῖ τὴ σοφίαν τοῦ ἔργου τοῦ Φώτη Φωτιάδη. Καὶ γενικὰ ἀγκαλιάζει τὸν ἀγῶνα τοῦ δημοτικισμοῦ, καυτηριάζοντας μὲ πέτρα τῆς κο-λάσεως τὰ ἔλκη, ποὺ στὸ κορμὶ τοῦ ἔθνους τ' ἀνοίξε τὸ δασκα-λικὸ Vīrus. Σύγκαιρα ὁ Κοντυλάκης, ὁ Μιρβάνας, ὁ Ξενοπούλος, κι ἀργότερα ὁ Ζ. Παπαντωνίου ἀνυψώνουν τὸ χρονογράφημα σὲ λογοτεχνικὸ εἶδος. Κ' οἱ ἴδιοι, ὅπως κι ὁ ἀγνὸς Α. Καρκαβίτσας, ὁ Ἐπαχτίτης Γ. Βλαχογιάννης, ὁ Κώστας Χατζόπουλος, ὁ Ντι-νος Θεοτόκης, ὁ Γ. Καμπύσης, ὁ Κ. Πασαγιάννης, ὁ Ἡλ. Βουτι-ρίδης, ὁ Ι. Ζερβός, ὁ Κ. Χρηστομάνος, ὁ Ἰων Δραγαῦνης, ὁ Ἐρ-μοντας κι ἄλλοι, γράφοντας ἄλλοι λίγο πιὸ πρὶν, κι ἄλλοι ἀργότερα, διηγήματα, θεατρικὰ ἔργα, μυθιστορήματα, φιλοσο-φικὰ δοκίμια, κ' αἰσθητικὲς μελέτες, ἢ καὶ κοινωνικὲς, ἀνυψώνουν

ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Σελίς 79

τὴ λογοτεχνικὴ μόρφωση μέρους τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, καὶ δημιουργοῦν τὴν Πανελληνίαν Λογοτεχνικὴ Γλῶσσα, προετοιμά-ζοντας ἔτσι τὸ ὄργανο μὲ τὸ ὁποῖον ἀργότερα θὰ μπορούσε νὰ μορφώνεται ὁ λαός, στὴν περίπτωσή βέβαια ποὺ φωτισμένος κά-πως θὰ ζητοῦσε νὰ μορφωθεῖ.

Ἦταν αὐτὴ ἡ ἀνιδιοτελεῖς γενεά, ἡ ἐργατικὴ, ποὺ λάτρευε τὴν τέχνη καὶ ποὺ ἐνίωθε τὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ γενεά ποὺ ἤξερε νὰ ἐκτιμῇ τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ νὰ μαν-τέψει τὴν ἥρωϊκὴ ψυχὴ τοῦ Μαβίλη, καὶ νὰ συμπαθεῖ τὸν ἐπίδει-χτικότερο, μὰ γνήσιο πατριωτισμὸ τοῦ Κ. Μάνου. Ἦταν ἡ γενεά δημιουργῶν, ποὺ εἶχαν πίστη στὸν ἑαυτὸ τους, καὶ εἶχαν πίστη πρὸ πάντων στὰ ἰδανικὰ τὰ ἀνθρωπιστικά, τὰ αἰώνια.

Τῆς γενιᾶς αὐτῆς ἓνας κι ὁ Παλαμᾶς ἄδολος ἐργάτης τῆς Ποιητικῆς Τέχνης, ποὺ ὅλες τὶς ὥρες τῆς μακρόχρονης, ἀσάλευ-τῆς ζωῆς του τὶς ἀφιέρωσε στὴ δούλεψή της, πρῶτος ἀνάμεσα στοὺς ἴσους τοῦ Κ. Χατζόπουλο, Λάμπρο Πορφύρα, Μ. Μαλακάση καὶ Ι. Γρυπάρη, μαζί τους θεμελίωνε τὴ Νεοελληνικὴ Ποιητικὴ μορφώνοντας μαζί τὴν ποιητικὴ μας γλῶσσα.

Στὰ 1898, στὰ γραφεῖα τοῦ περιοδικοῦ «Τέχνη», ποὺ ἐκδότης του καὶ διευθυντὴς του ἦταν ὁ Κ. Χατζόπουλος, συζητοῦσαν κά-θε ἀπόγευμα γιὰ τὴν τεχνικὴ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, ἢ τοῦ Σολωμικοῦ δεκαπεντασύλλαβου, ἢ γιὰ μιὰ νέα αἰσθητικὴ θεω-ρία, ἢ γιὰ μιὰ λεπτομέρεια στιχουργικῆς, καὶ τὰ ὅμοια. Δηλαδή τ' ἀστέρια τῆς ποιητικῆς νεοελληνικῆς πλειάδας —ποὺ τὰ ὀνό-ματά τους ἀνάφερα παραπάνω— ἐπιζητοῦσαν τὴν ἐπίδραση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, ἢ τοῦ Σολωμικοῦ ἔργου, ἢ καὶ ξένων πα-λαιότερων — ἢ σύγχρονων προτύπων, καὶ δεχόντουσαν καὶ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἔργου ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου, γιὰ νὰ μεταπλάσουν τὶς ἀρετὲς τῆς μορφῆς καὶ τῆς γλώσσας τῶν προτύπων, σύμφωνα μὲ τὴν ποιητικὴ τους προσωπικότητα. Κ' ἔτσι σὲ λίγα χρόνια (πέντε ὡς δέκα πέντε) μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας κατόρθωσαν καὶ γλῶσσα ποιητικὴ νὰ δώσουν στὸ ἔθνος καὶ τὴν παράδοση τῆς Ποιητικῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης νὰ δημιουργήσουν.

Ἀπ' αὐτοὺς ὁ Κ. Χατζόπουλος στὰ 1898 τύπωσε, τὸν ἴδιο χρό-νο τὴ μιὰ ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὶς συλλογές του. «Τὰ Τραγοῦ-δια τῆς Ἐρημιᾶς» καὶ «Τὰ Ἐλεγεία καὶ τὰ Εἰδύλλια». Ἡ γιὰ τὴν Τέχνη ἀγάπη τοῦ ἀνήσυχου Ρουμελιώτη εἶχε τὴ μορφή πά-τρης τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ τῆς γλώσσας του, μελετητῆς τῶν ξένων λογοτεχνιῶν, ἐργάτης ἀκούραστος, ἐδημιούργησε καὶ νέους ρυθμοὺς σὲ γλῶσσα λαγαρή. Πρῶτος αὐτὸς μεταχειρίστη-κε τὴν ὑποβλητικὴ μορφή, γιὰ νὰ ἐπιτύχει ἀνώτερο αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα.

Πάρ' τὸ μονοπάτι
τὸ στρατὶ, στρατὶ,
πέρα ἐκεῖ στὸ δάσος
κάποιος καρτερεῖ.

Μὲ τὶς δυὸ τελευταῖες συλλογές του «Ἀπλοὶ Τρόποι» καὶ

«Βραδυνοὶ Θρύλοι» καὶ τὶς μεταφράσεις τοῦ «Φάουστ» καὶ τῆς «Ίφιγένειας ἐν Ταύροις» πλούτισε, σὰν ἕνας κι αὐτὸς ἀπὸ τοὺς πρὸ ἐργατικούς κλητοὺς τεχνίτες τοῦ Λόγου, τὴν ποιητικὴν μας γλῶσσα.

Ὁ πολυφίλητος τοῦ Χατζόπουλου, ὁ Βενιαμὴν τῆς ποιητικῆς πλειάδας, Λάμπρος Πορφύρας, ὁ ἐλεγειακός, ποὺ παιδάκι ἀκόμα εἶχε ἐπιβληθεῖ μὲ τὰ λιγοστὰ ποιήματά του τὰ γνωστὰ ἴσαμε τότε, δημοσίευσε στὴν «Τέχνη» τὸ *Lacrimae Regum*, τὸ Χάρο κλπ., ποὺ ἀργότερα τὰ συγκέντρωσε στὴ συλλογὴ τοῦ «Σκιᾶς» μ' ἄλλα μαζί, ποὺ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ εἶχαν φανεῖ σὲ περιοδικὰ κι ἐφημερίδες.

Ἄργα βουβὰ καὶ μαῦρα ἀπόψε βράδυ
τὰ συνέφα στὸν ἔρημο οὐρανὸ κυλοῦνε.
Γλυστροῦν καὶ φεύγουν, φεύγουν στὸ σκοτάδι.
Δὲ βρέχουνε τὸν πόνο τους νὰ ποῦνε
ἀργά, βουβὰ, καὶ μαῦρα ἀπόψε βράδυ.

Γλῶσσα διαλεχτὴ χωρὶς νὰ εἶναι πλούσια. Στίχοι ἁρμονικοί. Οἱ λέξεις, ὅπως τὶς τοποθετεῖ, παίρνουν μιὰ παρθενιά κι ἄς εἶναι πολὺ γνωστές.

Θυμίζει τὸ τραγούδι τοῦ Πορφύρα τὸ μονότονο κλάμα τοῦ γκιώνη, ποὺ τὸ διακόπτουν τρίλιες γλυκῶφωνου ἀηδονιοῦ.

Ὁ ἀποσταμένος Ἑρωτας στὴ λεύκα εἶχε σκαλώσει,
κρυμμένος στ' ἀνοιξιάτικα τὰ φύλλα τ' ἀσημένια.
Μὰ δίχως ἄλλο τὰ μικρὰ πουλιά τὸν εἶχαν νιώσει
κ' εἶχαν τραγούδια ἔτσι γλυκὰ καὶ τόσο κρυσταλλένια.

Πόσο μουσικὸς ὁ κλασικὸς δεκαπεντασύλλαβός του. Καὶ θὰ παραθέσω ἀκόμα ἕναν ἀπὸ τοὺς εὐτυχισμένους ρυθμούς, ποὺ μᾶς ἔδωσε ὁ Πορφύρας μὲ τὴν τυπικὴ μίμηση τοῦ δαχτυλικοῦ ἑξαμέτρου.

Ὁνειρο ἀπίστευτο ἢ λιόχαρη μέρα. Κ' ἐγὼ κ' ἡ Ἀννούλα
λίγοι καλοὶ συντροφοὶ μου καὶ κάποιες κοπέλλες μαζί.
Λὲς κ' οἱ στίχοι κυλᾶνε ἀπαλὰ ὅπως ἡ βαρκούλα ποὺ ταεῖ
δεύει γιὰ τῆς χαρὰς νὸ νησί.

Ὁ Πορφύρας δὲν ἔγραψε πολλὰ ποιήματα: Μὰ εἶναι ἀπὸ τὶς ψυχές, ποὺ μὲ λίγες φωνούλες ἀποδείχνουν ὅλη τους τὴν ἀξία.
Ἄν δὲν ἔγραψε, ὅμως, ὁ Πορφύρας πολλὰ, ἔζησε μόνο γιὰ τὴν ποίηση.

Ὅσο ὁ ἐλεγειακὸς τόνος τοῦ Πορφύρα ἔχει κάτι ἀπὸ τὸ θρηῖνο τοῦ γκιώνη, ἀντίθετα τοῦ πρὸ γλυκοῦ μας τραγουδιοῦ καὶ —τοῦ Μαλακάση— ἢ μουσικῆ τοῦ στίχου τοῦ εἶναι τρυφερὴ καὶ χαροπὴ. Λὲς ὅτι ὁ κομψὸς καὶ μάγος Μεσολογγίτης ἔκλεισε στῆς ψυχῆς του τὴ μνήμη ὅλα τὰ παρθενικά τσακίσματα καὶ τὰ μελωδικὰ ἀνεβοκατεβάσματα τῆς κελαδίστρας φωνῆς χαρούμενης κοπέλλας τῆς Ρούμελης. Λὲς καὶ θησαύρισε στὴ μνήμη του κι

ὅλους τοὺς μαλακοὺς ἤχους κάποιων λέξεων τῆς δημοτικῆς, ποὺ λάμπουν σὰ Βενέτικο φλουρί, ἢ σὰν πετράδια μὲ τόνους χρωματιστοὺς μελιχρούς.

Ἔτσι τὸ ἀξιόλογο ποιοτικὰ καὶ τὸ σημαντικὸ ποσοτικὰ ἔργο του εἶναι λαγαρό, μελωδικό, τρυφερό. Εἶναι, δηλαδή, λυρικό καὶ κατ' ἐξοχὴν Ἑλληνικὸ—Ρουμελιώτικο!

Ὁποῖος σὰν ἐμένα τὸ πολυαγάπησε, κ' ἐπομένως τὸ πολυφιλολόγησε, διακρίνει πῶς τὸ ἔργο του σχηματίζει καμπύλη, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὰ λευκὰ τραγούδια, ποὺ δὲν τὰ περιλάβε σὲ καμιά συλλογὴ του, γιὰ ν' ἀνεβεῖ ἀπότομα στὰ Συντρίμματα, κ' ἐκεῖθε προχωρώντας ὀριζόντια μ' ἐλαφροὺς κυματισμοὺς «ἡμιτονοειδοῦς», ὑψώνεται πάλι ἀπότομα ἢ καμπύλη στὴν ὑψηλότερη κορυφὴ τῆς μὲ τὸ Μεσολογγίτικο, τὸν Τάκη Πλούμη καὶ τὰ ἄλλα ποιήματα, ποὺ τὰ γράψε στὴν ἀκμὴ τῆς ἀντρικῆς του ἡλικίας.

Ἀράχνιασαν τὰ παραθύρια μας
κ' ἔβγαλε ἡ πόρτα μας χορτάρι.
Τρεῖς ὀρφανοῦλες δὲ λυπήθηκεν
ἐκεῖνος ποῦρθε νὰ σὲ πάρῃ;
—Γύρνα ξανθὸ μας παλληκάρι—
κι ἀράχνιασαν τὰ παραθύρια μας
κ' ἔβγαλε ἡ πόρτα μας χορτάρι.

Ἕνα δημοτικὸ, λές, τραγούδι πρὸ μουσικό, πρὸ παθητικὸ ἀπὸ τὰ πρὸ μουσικὰ καὶ τὰ πρὸ παθητικὰ.
Κ' ἔπειτα, μὲς στὰ Συντρίμματα πάντοτε, ὁ γοργὸς βηματισμὸς τοῦ ρυθμοῦ τοῦ Δάσους, αὐτὸς ὁ κελαδισμὸς μαγικοῦ που-

Τὸ Δάσος ποὺ λαχτάριζες
ὥς ποὺ νὰν τὸ περάσεις
τώρα νὰν τὸ ξεχάσεις
Διαβάτη ἀποσπερνέ.

Τί λέγει ἀκριβῶς τὸ Δάσος; Ποτέ δὲν τὸ κατάλαβα τριάντα πέντε χρόνια ποὺ τὸ διαβάζω. Κι ὅμως κάθε φορὰ μὲ γοητεύει. Αὐτὸ κι ἀποκάλεσα τὸν τραγουδιοστὴ Μαλακάση μάγο.

Καὶ τὸ Μεσολογγίτικο:
Ἡ κόρη ἑνὸς θαλασσινοῦ κ' ἑνὸς λιμνιώτη ἢ ἀδερφῇ
κ' ἡ μοσκοθυγάτερα
τραγουδισμένης μὲ καημοὺς μάνας ποὺ στάθηκε κορυφὴ
στὴ νύχτα καὶ στὴ μέρα,
τί μὲ τ' ἀστρὶ παράβγαίνε, καὶ θάμπωνε τὸν ἥλιο
τῆς κυρ' Ἀννίως ἢ Μπίλιω,
.....

Πρόκειται γιὰ τὸ πρωτάκουστο ρυθμὸ καὶ γιὰ τὴν Ἑλληνικότητα τῆς γλῶσσας..... Ὅταν οἱ κριτικοὶ τῆς Νεοελληνικῆς

ποίησης καταλάβουν ότι τὸ ποίημα εἶναι τραγούδι, τότε τὸ ἔργο τοῦ Μιλτιάδη Μαλακάση θὰ τὸ καμαρώνουν πιὸ πολὺ ἀπ' ὅπου δίκια τὸ ἀγαποῦμε σήμερα.

Ἐντελῶς ἀλλοιότικο, πλαστικό, ἀριστοκρατικό, φιλολογικότερο, μὲ περιεχόμενο πού ἡ ἐνδιάθετη τοῦ νοῦ ἀρμονία συμπληρώνει τὴν ψυχικὴ τοῦ στίχου μουσικότητα, εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Γρυπάρη.

Μὲ τὸ πρωτότυπο καὶ καλλιτεχνικὸ μεταχείρισμα τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου, ἀνοίγει, ὕστερα ἀπὸ τὸ Σολωμό, δεῦτερος αὐτὸς νέο δρόμο πλουτισμοῦ τῆς ποιητικῆς Γλώσσας ἀπὸ τὸ θησαυρὸν τῶν μεσαιωνικῶν ἀσμάτων. Δὲ δυσκολεύομαι μάλιστα νὰ συμπληρώσω μὲ τὴν ἄγρια γνώμη θαυμαστῆ τοῦ ποιητῆ τῆς Μαντινέας, πού ἔλεγε: — «Ὁ ἐπρόκειτο νὰ καθοῦν ὅλα τὰ Ἑλληνικά βιβλία καὶ ν' ἀπομείνουν μόνο δύο, θὰ ζητοῦσαν νὰ σωθεῖ ὁ Σολωμός καὶ «οἱ Σκαραβαῖοι καὶ Τερακότες», γιατί μ' αὐτὰ τὰ δύο θὰ μπορούσαν οἱ ἐρχόμενοι νὰ ξαναδημιουργήσουν Γλώσσα Νεοελληνικὴ Ποιητικὴ.

Τεχνίτης εὐσυνείδητος τοῦ στίχου, μᾶς ἔδωσε μεγαλόπρεπο βάδισμα τοῦ δεκαπεντασύλλαβου, καὶ ρυθμούς σὰν τὸ χαριτωμένο τοῦ δεξυτονου ἱαμβικοῦ δεκασύλλαβου συνδυασμένου μὲ τὸν ἑνδεκασύλλαβο.

Εἶναι χαρές, χαρές πού δὲ γελοῦν
οἱ λύπες πού δὲν ξέρουνε νὰ κλαῖνε,
πού σὰν τῆς Μοίρας τὸ γραφτὸ βουβὲς
ἐκεῖνες δὲ γελοῦν κι αὐτὲς δὲν κλαῖνε.

Μὰ πόσα! δὲν ἔκλεισε μέσα στοῦ λιγοστοῦ, ἀλλὰ μεστὸ ἔργο τοῦ; Μὴ δὲ μεταχειρίστηκε τὸν ἐλεύθερο στίχο μὲ ρυθμὸ, πού εἶναι μισοτεχνητὸ ἀπὸ παιχιδίσματα στιχουργικὰ τεχνίτη, πού εἶναι κύριος τῆς Τέχνης τοῦ; Ὁ Τρύφων κ' ἡ Χρυσόφρυδη, ὁ Πραγματικὸς τευτῆς, ἡ Σάτιρα δὲν εἶναι τόσα ὑποδείγματα τεχνικῆς πολὺ πρὸς χρηρμένης;

Καὶ τέλος τὰ Ἑλεγεία, πού δίκια ὅλοι ὅσοι ἀγαποῦν τὴν Ποιητικὴ Τέχνη τάχουν ἀποστηθίσει.

Ὁ μαῦρος κι ἄσχημος κισσός, τὸν πόνο τοῦ τρυγῶ
καὶ λέω, καὶ μέσ στὰ στήθια μου ριζώνει,
καὶ λέω κ' εἶμαι τὸ χάλασμα τὸ ραγισμένο ἐγώ,
πού ὁ μαῦρος κι ἄσχημος κισσὸς τὸ περιζώνει

Μυριόριζος, μυριόκλωνος — ὁ πόνος πού πονῶ

Ὁ Αἰγαίοπελαγίτης ποιητῆς μὲ τις σοφὲς λογοτεχνικὲς μεταφράσεις τῶν Ἀρχαίων τραγωδιῶν καὶ μὲ τὸ λιγοστὸ ἔργο πρὸς πρόσφερε πολὺτιμη συνδρομὴ στὸν πλουτισμὸ τῆς ποιητικῆς γλώσσας καὶ συντέλεσε νὰ σχηματιστεῖ ἡ παράδοση τῆς νεοελληνικῆς τέχνης.

Ἀλλὰ ὅλους, πού ἀναγνωρίσαμε τὴν ἀρτιότητα τοῦ ἔργου του, μᾶς παραξενεύει ἡ παρουσία τῆς χασμωδίας πολὺ συχνὰ στὸ στίχο του. Ἀπὸ ἀδυναμία τεχνική; Βέβαια ὄχι. Ἀπὸ ἀβλεψία; Βεβαίως ὄχι! ἀφοῦ τοὺς δημοσίευσε ὕστερ' ἀπὸ εἴκοσι χρόνια ἀπαράλλαχτους ὅπως πρωτοτυπώθηκαν. Γιά αἰσθητικούς τάχα λόγους;

Μ' ὅλο τὸ ψάξιμο δὲ μπόρεσα νὰ δικαιολογήσω π.χ. τὴ χασμωδία τοῦ ἐπόμενου στίχου:

Νύχτα στὰ πορὸ φάραγγα ἀκόμα βασιλεύει

Αὐτὰ τὰ τέσσερα στῆ γραμμὴ α, α, α, α, πού μὲ τὴ χασμωδία (γγα—α) φαίνονται σὰν ὀχτῶ, τάχα πρόκειται νὰ δώσουν τὴν ἐκτύπωση τοῦ χάους τῶν σκοταδιῶν στὰ φαραγγία;

Ἐπίσης:

Καὶ ὁ Στρυμὼν χαμοσυρτὸς...

Ἐδῶ τὸ σερνόμενο ποτάμι, πού δίνει τὴν εἰκόνα περισσότερο συνάφειας, δὲ μοῦ ἐπιτρέπει νὰ βρῶ κανένα τολμηρὸ λόγο, πού νὰ δικαιολογῇ τὴ χασμωδία (Καὶ ὁ), ἐκτὸς ἀν' ὁ τύπος Στρυμὼν, ἀντὶ Στρυμῶνας, ἀπαιτοῦσε νὰ γίνεῖ κι ὅλη ἡ φράση αἰσθητικὴ τῆς στιχουργικῆς τῶν καθαρολόγων; Κ' ἓνα τρίτο παράδειγμα:

Ἡ σάλπιγγα...

Ποῦ λές τὸν ἴδιο τῆς χαλκῆ—κι ὄχι αὐτιά σπαράζει.

Μὰ δὲν ξυπνάει στὸ ὄρθρινό...

Κι' ὄχι αὐτιά, στὸ ὄρθρινό. Καὶ γι αὐτὲς θὰ ἔπρεπε νὰ ξέρου-
με τὸ λόγο, γιατί ἡ χασμωδία ὅταν παρατηρεῖται στὸ ἔργο ποιη-
τῆ, σὰν τὸ Γρυπάρη, πού πρέπει νὰ χρησιμεύσει σὰν πρότυπο, πο-
ταὶ νάχει γι ἀποτέλεσμα νὰ γίνεῖ δεχτὴ, κ' ἔτσι ν' ἀδικηθεῖ
καὶ ὁ Ἑλληνικὸς στίχος.

Ἡ πλειάδα, λοιπόν, τῶν ἐξαιρετῶν ποιητῶν τῆς γενιᾶς μου, μὲσα σὲ λίγα χρόνια δημιούργησε παράδοση ποιητικῆς τέχνης, ἡ ὁποία νὰ θεωρηθεῖ ολοκληρωμένη πάνε τριάντα πιά χρόνια. Ἡ ἀκόμα ἀνάδειξε τὴν ποιητικὴ μας γλώσσα ἰσοτιμὴ μὲ τις ἁλυσσες λαῶν, πού καλλιεργοῦν αἰῶνες τὸ ἐκφραστικὸ τῆς ποι-
ητικῆς ὄργανο.

Ἀπὸ τότε βέβαια δὲ σῶπασαν, ἀλλὰ κι αὐτοί, ὅπως κι ἄλλοι ἐπὶ τὸν ἴδιον ὁρίζοντα, ἡ σύγχρονοι τους, ἢ καὶ λίγο νεώτεροί τους, ἢ καὶ νεώτα-
τοι, ἀκολουθοῦν τὸ χαραγμένο πιά δρόμο, προσπαθών-
τες οἱ ἑκάστη τους νὰ ποῦνε μὲ νέο τρόπο δικό τους — μὲ τοὺς ρυθμούς, τῆς ψυχῆς τοῦ ὁ καθένας — τὰ εἰπωμένα ἴσως ἀπὸ τοὺς προγενέστερους. Νὰ τοὺς ὀνομάσω ὅλους αὐτούς; Δὲ βλέπω τὸ ἔργο, ἀφοῦ διατυπώνω τοὺς στοχασμούς μου, ὄχι γιὰ νὰ δοῦμε «εἶπαν» οἱ σύγχρονοί μας λογοτέχνες ποιητές, μὰ τὸ «πῶς

τὸ εἶπαν». Γιὰ ὅσους, λοιπόν, ἔχουμε δομένο — ὅτι ἀκολουθοῦν τῇ δημιουργημένη παράδοσιν, αὐτὸ τὸ «πῶς» τὸ ξέρουμε. Ξέρουμε, δηλαδή, πῶς αὐτὸ πού λένε, τὸ λένε ποιητικά. Γι' αὐτὸ τὸ ἐπόμενο κεφάλαιο θὰ μιλήσω μόνο γι' αὐτοὺς πού λένε — ἐξέρω τί — μὰ πού τὸ λένε ἀντιποιητικά.

Θ'.

Ἔχω μπροστά μου τὴν καλοτυπωμένη καὶ τὴν πολὺ πλαστικὰ σὲ ὀνόματα στιχουργῶν Ἀνθολογία τοῦ κ. Η. Ν. Ἀποστολίδου. Μέτρησα ἑκατονεννενήντα ὀνόματα. Ἀπ' αὐτὰ περίπου ἑβδομήντα εἶναι ἀνθρώπων πού γεννήθηκαν ἀπὸ τὸ 1708 ὡς τὰ 1880. Οἱ ἄλλοι ἑκατονεῖκοσι (ἀρ. 120) ἔχουν γεννηθεῖ ἀπὸ τὸ 1880 ὡς τὰ 1910. Μέσα σὲ τριάντα χρόνια ἑκατονεῖκοσι ποιητές. Τέσσερα τὸ χρόνο: Ὑπερπαραγωγή, πού φυσικὰ θὰ δημιουργοῦσε ποιητικὸ προλεταριάτο.

Ὁ καλὸς μου φίλος «Ἀνθολόγος», χαρίζοντας τόσοις ποιητῆς στὸν τόπο μας, ἀπόδειξε ὅλη τὴν κοινωνικότητά του καὶ τὴν καλοσύνη πού τὸν χαρακτηρίζουν. Κι ἀπόδειξε ἀκόμα πῶς εἶναι ὑπομονετικὸς συλλέκτης, ἔστω κι ἂν καμιά φορά οἱ ὁμοιοκατατάξιες του ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἄνόμοια γένη.

Γιὰ τοὺς παλιούς, τοὺς πρώτους ἑβδομήντα, μίλησα βέβαια γιὰ ὅλους, ἀφοῦ στὴν Ἀνθολογία συναντοῦμε καὶ ὀνόματα ἀνθρώπων, πού θὰ ἔγραψαν κάποτε κ' ἕνα δυὸ στιχουργήματα τῆς καλῆς, ἢ τῆς κακῆς ῥάρας. Οὔτε καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους ἑβδομήντα τοὺς πολὺ γνωστούς — δόξες μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων — μὰ πού δὲν καλλιέργησαν συστηματικὰ τὴ δημιουργικὴ Ποιητικὴ Τέχνη, ὅπως π.χ. οἱ Πολυλάς, Καμπάνης, Χάρης, Παπαδιαμάντης, Ι. Βλαχογιάννης, Πάλλης, Σπ. Μεταχάκης, Χρηστομάνος, Μενάρδος, Νιρβάνας, Ν. Καζαντζάκης, Σπ. Μεταχάκης, κ.ά. Θεώρησα, μάλιστα, ὅτι δὲν ἦμουν ὑποχρεωμένος νὰ γράψω ἰδιαίτερα καὶ ποιητικὰ ἔργα ἀξιόλογα, πού κατὰ τὴν γνώμην μου συνεχίζουν τὴ θεμελιωμένη ποιητικὴ παράδοσιν. Δὲν ἔγραψα, δηλαδή, γιὰ τὰ ἔργα ποιητῶν, ὅπως οἱ Ἑφταλιώτης, Στ. Ἀνδριαννίδης, τζώκης, Σπ. Παπαγιάννης, Σωτ. Σκίπης, Ἡλ. Βουτιερίδης, Κ. Σημηριώτης, Ἄγγ. Σικελιανός, Ἑρμονας, Στ. Δάφνης, Κ. Βασιλάκης, Ρήγας Γκόλφης, Μυρτιώτισσα κ.τ.λ. Τὸ ἴδιο θὰ κάνω καὶ γιὰ τοὺς εἰκοσι—τριάντα γνωστούς ἀπὸ τοὺς ἑκατονεῖκοσι ἀντιποιητῆς. Δηλαδή δὲ θὰ μιλήσω γιὰ τὰ καλὰ ἔργα τῶν ὁσῶν ποιητῶν, εἴτε μετὰ τὴν ἐκδοτικὴν ἐπιτυχία. Ἐννοῶ τὰ ἔργα τῶν ποιητῶν, ὅπως οἱ Δ. Κυριαζής, Ο. Μπεκές, Γ. Ζερβός, Ν. Χαντζάρας, Οἰκονομίδης, Ν. Λαπαθιώτης, Λευθέρης Ἀλεξίου, Τέλος Ἀγ. Γ. Ἀθάνας, Ι. Παναγιωτόπουλος, Αἰμ. Δάφνης κ.τ.λ. Κι ὅπως ἐπὶ τοῦ να γιὰ τὸν Πολυλά, τὸν Παπαδιαμάντη καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς ἀξιολογῶ μετὰ τὸν ποιητῆς τοὺς λογοτέχνες τῆς ἀξίας τοῦ ποιητῆ, Ν. Καρβούνη, Μάρκου Αὐγέρη, Γαλάτειας Καζαντζάκη, ὅσο κι ἂν ἔγραψαν κάποτε καλοὺς στίχους.

Εἶμαι, ὅμως, ὑποχρεωμένος νὰ μὴν παρασιωπήσω τὴ σημασία, πού κατὰ τὴ γνώμην μου ἔχουν οἱ ποιητικὲς συλλογές τοῦ Ἀρ. Καμπάνη, Κ. Οὐράνη καὶ Κλ. Παράσχου, ἀφοῦ καὶ οἱ τρεῖς συστηματικὰ δὲν ἀκολουθοῦν τὴν Ποιητικὴν Παράδοσιν καὶ ἐπιδείχνουν περιφρόνησιν στὴ μορφὴ, στὴν τεχνικὴ τοῦ στίχου καὶ στὴν ποιητικὴ λογοτεχνικὴ γλῶσσα. Ἔχουν, δηλαδή, τὰ στιχουργήματά τους τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῶν νεωτεριστικῶν καμωμάτων. Εἶναι, νὰ πούμε, σὰν προδρομικὰ τῆς παρατηρούμενης μεταπολεμικῆς στιχουργικῆς καὶ γλωσσικῆς ἀναρχίας καὶ ἀτημελησίας, προάγγελοι τοῦ ταξιδιοῦ ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια στὴν Ἀθήνα τῆς γνωστῆς παθιασμένης ἀτεχνίας.

Καὶ μὲς στ' ἀπομεσήμερα τὰ μεθυσμένα
καὶ μὲ τ' ὠχρὸ τὸ δειλινὸ πού ξελογιάζει καὶ εἶναι
σὰν τὴν ματιὰν μελάγχρολον ἐρωτικῆς γυναικας.
Ἕνα ρυθμὸν ἀκολουθῶ ἀπὸ τραγοῦδι κάποιου

Τὸν ἀκλουθῶ κι ὡς περπατῶ, τὸν ἀκλουθῶ κι ὡς στέκω,
μέσα μου κάθε ἀνάμνησις λειώνει, κάθε καημός.
(σελ. 132, 133 Ἀνθολογία Ἀποστολίδου, στίχοι Α. Καμπάνη).
Ὑπογράμμισα μόνο τὴν περιέργη χρῆσιν τοῦ «ν» ὡς εὐφωνικοῦ καὶ τῆς γλωσσικῆς ἀνωμαλίας πού παρουσιάζουν οἱ στίχοι.

Θεέ μου, ἐτούτῃ τῇ νυχτιᾷ τοῦ πένθιμου χειμῶνα
πού ἀπ' τοὺς αἰῶνια ἐαρινοὺς τόπους οἱ ἄγγελοί σου
σκομμένοι στοὺς παντέρημους ἐξῶστες τοὺς κοιτᾶνε
τῇ γῆς, κι ἄργα τὴ ραίνουνε με πέταλα ἀνθῶν ἄσπρων,
ἐνὺ γυρνάει σιωπηλὴ στὴν ἀπεραντῶσιν.
(Στίχοι Κ. Οὐράνη, Ἀνθολογία σελ. 287).

Δὲν ὑπογράμμισα τὸ «πού ἀπ' τοὺς αἰῶνια ἐαρινοὺς» γιὰ τὸ χασμωδικὸ σύνολο, μ' ὅλο πού κάνει καὶ τὴν τρομερὴ συνίλησιν τοῦ «εα», ἀλλὰ γιὰ τὴ λέξη «ἐαρινοὺς». Τὸ ἴδιο ἔκανα καὶ γιὰ τοὺς ἐξῶστες τοὺς. Ὑπογράμμισα τὴ λέξη «ἐξῶστες» κι ὄχι τὸ κακόφωνο «στες τοὺς». Τέλος ὑπογράμμισα τὴ χασμωδία «σιω» — πηλῆ. Ἄν ἔπρεπε νὰ πῶ καὶ δυὸ λόγια γιὰ ὅλη τὴ στροφή, θὰ ἔλεγα, ὅτι προτιμῶ τὴ σχετικὴ στροφή τῆς Ἐκλεχτῆς τοῦ Dante Gabriel Rosseti, ὅπως τὴν ἔχει μεταφράσει ὁ φίλος Ἅγις Θέρος:

Στὰ παλάτια τοῦ Θεοῦ, τὰ τρανὰ κι αἰώνια
Κεῖ στὸ δῶμα ἡ κορασιά τ' ἀφταστοῦ ἐστάθη

Κάτωθε τὰ κύματα τῆς νυχτὸς καὶ τῆς ἡμέρας
μὲ σκοτίδι καὶ μὲ φῶς ὥργοναν τὴν ἄβυσσον
χαμηλά, ἐκεῖ πού ἄστατ' ἡ γῆς στριφογυρίζει.

Δηλαδή, προτιμῶ νὰ βλέπω τὴν Ἐκλεχτὴ νὰ στέκει στὸ δῶμα τοῦ παλατιοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ κοιτάει τὴ γῆς κάτω νὰ στριφο-

γυρίζει, παρὰ νὰ προσπαθῶ τοῦ κάκου νὰ φαντασθῶ στὸν οὐρανὸ τοὺς ἀγγέλους ἀπ' τοὺς αἰῶνια ἑαρινοὺς τόπους νὰ σκύβουν στοὺς παντέρημους ἐξῶστες τους γιὰ νὰ δοῦν τὴ γῆ πού γυρίζει κ.τ.λ. Καὶ προτιμῶ τὴν εἰκόνα τοῦ Πρεραφηλίτη "Αγγλου, γιὰτὶ εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβει κανένας, ἂν οἱ ἐξῶστες τους εἶναι δώματα, μπαλκόνια μὲ κάγκελα, ἢ βεράντες, ἀφοῦ μάλιστα τοὺς ἔχουν ὄχι τὰ σπίτια τοῦ Θεοῦ, μὰ οἱ αἰῶνια ἑαρινοὶ τόποι τοῦ Οὐρανοῦ τοῦ Οὐράνη.

Κι ὅταν μεσημερνὸς ὁ ἥλιος κεντρώνει (;)

καὶ πέρα ὡς πέρα ἡ χώρα ὅλη ἐρμῶνει (;)

κι οὐδὲ σὲ θύρα, οὐδὲ σὲ παραθύρι

γροικᾶς ποτέ, θωρεῖς ποτέ κανένα.

(Στίχοι Κλ. Παράσχου, Ἀνθ. Ἀποστολίδη σελ. 348).

Κ' ἐπίτηδες ἂν προσπαθῇ κανεὶς, δὲ θὰ μπορέσει νὰ κατασκευάσει ἀντιμουσικότερους στίχους.

Ὁ πρῶτος ὅστερα ἀπὸ πέντε ἄτονες συλλαβὲς ἔχει τονισμένες τὴν ἔχτη βραχεία φωνή (ος) καὶ ἀμέσως ἔπειτα τὴν ἑβδομή διφθογγή (μακρὰ φωνή) ὁ ἡ(λιος). Ὁ δεύτερος ἐνδεκασύλλαβος στίχος μὲ δεκατέσσερες φωνές ἔχει τρεῖς ἄρσεις πέ(ρα-ὄς) πέ(ρα-ῆ) ὁ(λη-έρ) διφθογγες μακρὲς ἄτονες καὶ ἔχει καὶ μὴ χασμωδία στὴν ὄγδοη συλλαβή, τὴν τονισμένη δηλαδή θέση ἡ χώρα| ὅλη.

Τέλος αὐτὸ τὸ ἐρμῶνει, πού φαίνεται πὼς θέλει νὰ πεῖ ἐρμῶνεται, θὰ τὸ υἱοθετοῦσε ὁ μακαρίτης Ἀχιλλεὺς Παράσχος, γιὰτὶ διηγοῦνται πὼς μιὰ μέρα εἶπε στὸν Π. Γιαννόπουλο «Ἐρῶ Περικλῆ», θέλοντας νὰ πεῖ «πὼς ἐράται».

Αὐτὰ τὰ Προκρουσικά στρεβλώματα τῶν λέξεων οὔτε ἡ ποιητικὴ ἄδεια δὲν τ' ἀνέχεται. Ἀλλὰ ὁ μακαρίτης Παράσχος οὐ μίξιζε τὸ στίχο «Ἡ Ἀφροδίτη εἰσαὶ σύ, ἐσύ 'σαι ἡ Ἀφροδίτη», ἐπειδὴ ἐπεδοκίμαζε καὶ τὸ «γροικᾶς ποτέ, θωρεῖς ποτέ», πού τόσο αὐτομυθία.

Τίποτε πιὸ φυσικό, ὅστερ' ἀπ' αὐτὲς τὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴν τεχνικὴ, ἀπὸ τὴν ἀπόφαση καὶ τῶν τριῶν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Ποιητικὴ Τέχνη, καὶ τίποτε πιὸ ἀναμενόμενο ἀπὸ τὸ νὰ βοηθοῦν ὡς κριτικοὶ τὲς προσπάθειες τῶν νεώτερων, πού ἐπιζητοῦν τὸ νεωτερισμὸ γιὰ τὸ νεωτερισμὸ, παραδεχόμενοι γιὰ πρωτοτυπία τὴν ἀκαταστασία.

Στοὺς νεώτεροους αὐτοὺς δὲν περιλαβαίνω δυὸ ἄμοιρους, τὸ Ρῶμο Φιλύρα καὶ τὸν Καργιωτάκη. Ὁ πρῶτος θυμίζει βέβαια τὸ κακομεταχείρισμα τῆς γλώσσας καὶ τεχνικῆς τῶν πρωτότυπων νεωτεριστῶν, ἀλλὰ ἡ παρατηρουμένη στοὺς στίχους τοῦ γλωσσικὴ ἀταξία, καθὼς καὶ τῆς μορφῆς τὸ ἀτάσθαλο, καθὼς καὶ τῆς ἀποτελέσματος τοῦ «κακοῦ», πού ἀπὸ καιρὸ ὑπονόμευε τὴν πνευματικὴ του καὶ ψυχικὴ του ὑγεία. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο φαίνεται σὰ νὰ νεωτερίζει κι ὁ Καργιωτάκης, παραμελώντας τὴν τεχνικὴ καὶ γλωσσικὴ μορφή τοῦ στίχου του. Αἰτία ὅμως τῆς ἀτημέλειας τοῦ εἶναι ἡ παθολογικὴ βαριεστημάρα του, ἡ τόσο δυνατὴ καὶ βαθυρριζή, ὥστε νὰ πείσει τὸ «εἶναι του» ν' αὐτοαναίρεσθαι.

ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Σελὶς 87

Ἡ βεβαιότητα ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅτι καὶ τῶν δυὸ αὐτῶν ποιητικῶν ψυχῶν οἱ ἀγωνίες ἦταν εἰλικρινεῖς, δημιουργώντας μέσα μας τὴ συμπάθεια πρὸς τοὺς ἄτυχους ἀνθρώπους, μᾶς κάνει καὶ τὰ ἔργα τους συμπαθέστερα. Μὰ δὲν πρέπει ποτὲ ἡ κριτικὴ νὰ ἐπιτρέψει νὰ γίνουν πρότυπα ποιητικῆς τέχνης οἱ φυσικὲς σπαραχτικὲς φωνές δυὸ ψυχῶν πολυβασανισμένων.

Δὲν πρέπει, δηλαδή, νὰ γίνῃ ποτὲ ἀκριβῶς αὐτὸ πού τὸ ἐπιχειρεῖ μιὰ γενιά, ἡ ὁποία νεωτερισμὸ θεωρεῖ τὴν ἄρνηση τῶν παραδομένων, τοποθετώντας ἀντιμέτωπο τῆς ποιητικῆς παράδοσης, γιὰ νὰ δυναμώσει τὴν ἄρνηση, τὸ λιγοστὸ καὶ συμπαθητικὸ ἔργο τοῦ Καργιωτάκη. Γιὰτὶ γύρω ἀπ' αὐτὸ θορύβησε πολὺ τὸ ἀνώνυμο ποιητικὸ πλῆθος, πού τὸ ἀποτελοῦν οἱ αὐθορμητικοί, πληθόπληχτοι κ' ἐξωτικομανικοὶ νέοι, ὅσοι ἀραδιάζουν στίχους ἀπὸ σφραγισμένους φωνές, μεταχειριζόμενοι γιὰ τὰ πιὸ ἀντιλογιστικὰ πεζὰ κατασκευάσματά τους μιὰν ἀναρχικὴ καὶ ἀκαλαίωστη γλώσσα.

Εἰρωνικῶς, ὅμως, ἀπαισιόδοξος ὁ Καργιωτάκης, μὲ τὸ ἔργο του δὲν ἔδινε ἄφεση ἁμαρτιῶν καὶ σὲ κρυφές πληγές. Ἐπρεπε, λοιπόν, νὰ βρεθῇ ὁ ἀτέριastos ποιητὴς τοῦ αἰσθησιασμοῦ καὶ τοῦ διανοητισμοῦ. Καὶ γιὰ τοῦτο παρυσίασαν στὸ ἀνύποπτο κοιτῶν τὸ Ἀλεξανδρινὸ θάμα τῶν πιὸ μεγάλων ἀνωμαλιῶν τῆς γραμματικῆς, τῆς ποιητικῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Ἐντέλει ἔστησε ἡ νεώτερη γενιά ἀπέναντι στὴ δημιουργημένη ποιητικὴ παράδοση Tabou τὸ Καβαφικὸ ἔργο. Ὁ Τίμος Μαλάνος, ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια κι αὐτός, ἔγραψε μιὰ πολὺ λεπτόλογη κρίση γιὰ τὸν ἀνθρώπο Καβάφη καὶ γιὰ τὸ ἔργο του. Δούλεψε χρόνια μ' ἐπιμονὴ κ' ὑπομονὴ γιὰ νὰ κρίνει καὶ τὸ τελευταῖο κίνημα καὶ τὴν τελευταία λεξούλα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ συγγραφέα. Ποιοὶ λόγοι δικαιολογοῦν τὴν τόση ἐπιμονὴ του καὶ γενικὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ δὲ μπορῶ νὰ ξέρω. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι στίς σελίδες τοῦ βιβλίου του μὲ πολλὴ προσοχὴ καὶ πειστικότητα δείχνει τὴν καταγωγή τοῦ περιέργου γλωσσικοῦ κατασκευάσματος τοῦ Καβάφη, καθὼς καὶ τὲς ἀφορμὲς τῆς μελετημένης ἀτεχνίας τοῦ στίχου του, κι ἀκόμα τοὺς λόγους τῆς ἐκλογῆς τῶν θεμάτων γιὰ τὰ στιχοιργήματά του.

Ἀπὸ μέρος μου δὲ μπόρεσα ποτὲ νὰ καταλάβω, οὔτε τὸ πού στήριξαν οἱ διάφοροι κριτικοὶ τὸ μῦθο τῆς Καβαφικῆς διανοήσεως, οὔτε τὸ γιὰτὶ τὸν τιτολόγησαν ἱστορικὸ, καὶ μάλιστα σοφὸ, ἔναντι ἀνθρώπου, πού κρατώντας σημειωματάρειο ἀντίγραφε εἰδικὰ ἀνέκδοτα ἀπὸ τὰ συγγράμματα τῆς ἐποχῆς τοῦ ξεπεσμοῦ τοῦ ἑλληνιστικοῦ ἀνέκδοτα ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἴσαμε τὸ Μακεδονικὸ ἀγῶνα τοῦ 1900, ἀντρῶν καὶ γυναικῶν, πού εἶχαν κάνει ἑρμηνείες, ἢ ἄλλες εὐγενεῖς πράξεις, γιὰ νὰ γράψω Σονέτα ἱστορικὰ. Κι ὅμως δὲν εἶμαι διόλου σοφὸς ἱστορικός, κι ἀκόμα πιὸ λιγὸ ἐρευνητής. Τὸ μόνο πού ἀποδείχθηκε ἀπὸ μιὰ τέτοια ἔργασια εἶναι ἡ πρόθεση τοῦ συλλέκτη, πού φαίνεται ἀπὸ τὸ ἠθικὸ περιεχόμενο τῶν ἀνεκδότων πού διαλέγει.

Μ' ἄς ἐπανεέλθουμε στὰ Καβαφικά στιχουργήματα. Μέσα σέ πέντε—δέκα ἀπ' αὐτὰ διαφαίνεται πραγματικά μιὰ ποιητική διάθεση — Κεριά, Βάρβαροι, Ὀδυσσεάς, Τείχη κ.τ.λ. Κι αὐτῶν ὅμως τὸ γλωσσικό τους κατασκευάσμα κ' ἡ τεχνοτροπία τους μοῦ κινεῖ τόση ἀηδία, ὅση ἀγανάχτηση μοῦ φέρνει τὸ ἀνήθικο περιεχόμενο τῶν ἄλλων κατασκευασμάτων του.

Ἐνα παρόμοιο ἔργο ἀνακηρύχθηκε σοβαρὸ καὶ ὑποδειγματικό ἀπὸ ἓνα μέρος μιᾶς γενιάς, ποὺ προτιμᾷ νὰ μιμεῖται, γιὰ νὰ μὴ φαίνεται ἀσυγχρόνιστο, ἀπὸ τοὺς πολὺ μέτριους Εὐρωπαίους συγγραφεῖς, ὅλους ὅσους ἔχουν τὰ τυπικὰ στίγματα τῶν ἠθικῶν ἐλαττωμάτων τοῦ ἀποσυντιθέμενου Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Μὰ τὸ διάλεξαν — ἔτσι λένε — τὸ Καβαφικὸ κατασκευάσμα γιὰ πρότυπον ὅχι σὰν ἔργο τεχνικῆς, ἀλλὰ σὰν ἔργο, ποὺ τοὺς τεριάζει, ἀνώτερης διανόησης: ἐπειδὴ δὲν τοὺς ἐπιτρέπουν οἱ σοβαρὲς ἀσχολίες τους νὰ καταγίνονται μὲ τὰ τεχνικὰ παιχνιδίσματα —τὰ παιδικὰ— τῆς στιχουργικῆς.

Ἄλλ' ἂν εἶναι ἀλήθεια, ὅτι δὲ στέργουν τῆς τεχνικῆς τὰ καμώματα, ἄς πᾶσουν ἐνδιαφερόμενοι γιὰ τὴν ποίηση. Ὅσοι ὅμως τὴν ἀγαποῦν ἀκόμα, πρέπει νὰ καταλάβουν, ὅτι ποίηση μπορεῖ νὰ βρεθεῖ μόνο μέσα στοὺς στίχους ἀληθινοῦ τεχνίτη τοῦ Λόγου, ποὺ τὸ σεμνὸ ἐπάγγελμά του εἶναι νὰ κάνει ὁμορφα ψηφιδωτὰ ἀπὸ λόγια, ποὺ τὰ τοποθετεῖ κατάλληλα. Βέβαια τὴν ἀρμονικὴν τοποθέτησή τους —κι αὐτὸ δὰ! εἶναι τὸ μυστήριον— τὴν κατορθώνει μόνον ὁ γεννημένος ποιητής. Ἡ ποίηση εἶναι τόσο πλεγμένη, τόσο ἓνα μὲ τὴν τεχνικὴ, ποὺ λὲς κ' εἶναι πλασμένη ἀπ' αὐτή. Ἀπαράλλαχτα σὰν τὴν ψυχὴ, ποὺ κι ἂν εἶναι κι ἂν δὲν εἶναι αὐθόπαρχη, φανερώνεται μόνο μὲ τὴν κίνηση τῆς πολυπλοκῆς τατῆς μηχανῆς, ποὺ εἶναι ὁ ὁργανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Κ' ἡ ψυχὴ, σὰν τὴ Ζωή, χωρὶς τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ πολυσύνθετου μηχανισμοῦ, εἶναι κάτι τόσο ἀκατανόητο, ὥστε λὲς καὶ δὲν ὑπάρχει ψυχὴ, παρὰ σὰν ἀποτέλεσμα καθωρισμένο ἀπὸ τὴν κίνηση τῆς μηχανῆς. Ἐκτὸς ἂν τὴν ἀναζητῇ κανεὶς στὰ ἐκτοπλάσματά τῶν παραψυχολογικῶν ἐρευνῶν. Μὰ κι αὐτῶν εἶναι τόσο θολὰ κι ἀόριστο τὸ δύσκολο φανέρωμά τους. Καὶ γιὰ νὰ κατορθώσῃ ἡ ἐμφάνισή τους μάλιστα —δὲν πρέπει νὰ τὸ ξεχάσουμε— χρειάζονται σκοτάδια, μέντιουμ, εὐκολόπιστοι πειραματιζόμενοι, μιὰ δολόκληρη τεχνητὴ προπαρασκευή.

Ἡ ποίηση, λοιπόν, ποὺ εἶναι μιὰ ψυχικὴ διάθεση, αἰσθητοποιεῖται, δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν Ποιητικὴ Τέχνη. Τὴν κοινότατη αὐτὴ ἀλήθεια, ποὺ γιὰ τοὺς μορφωμένους λαοὺς εἶναι τὸ ἄλφα—βῆτα τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς, ἡ ὁποία ἐξετάζει τὰ ποιητικὰ ἔργα πρὸ πάντων ὡς ἔργα τῆς Τεχνικῆς τοῦ Λόγου, νόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ διατρανώσω, γιὰ νὰ τὴν προσέξει μιὰ γενιά, ποὺ μπαρκαρίσε γιὰ τὸ ποιητικὸ ταξίδι τῆς ζωῆς καὶ πελάγωσε μόλις ἄφησε τὸ λιμάνι, γιὰτ' εἶδε πὼς δὲν ἔχει τὸ καράβι τῆς πυξίδας. Οἱ στοχασμοί μου ἄς εἶναι γιὰ τοὺς νέους, ποὺ ἀγαποῦν τὴν ποίηση, ἓνα εἶδος μπουσούλα.

ΒΙΚΤΩΡΙΑ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ ΤΟΥ ΚΝΟΥΤ ΧΑΜΣΟΥΝ

I

Ὁ γιὸς τοῦ μυλωνᾶ πηγαينوερχόταν συλλογισμένος. Ἦταν δυνατὸ παλληκάρι δεκατεσσάρων χρονῶν, μαυρισμένο ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ τὸν ἄερα, γεμάτο ἀπὸ κάθε λογῆς ιδέες.

Ὅταν θὰ μεγάλωνε, θὰ γινόταν ἐργοστασιάρχης σπέρτων. Τί περίφημα! ἐπικίνδυνος θὰ ἦταν τότε μὲ θεϊαφί στὰ δάχτυλά κανεὶς δὲ θὰ τολμοῦσε νὰ τοῦ σφίξῃ τὸ χέρι. Τί σεβασμὸ ποὺ θὰ εἶχαν οἱ συνάδελφοί του γιὰ τὸ ἐπικίνδυνο ἐπάγγελμά του! Ἐκοίταζε τὰ πουλιά του στὸ δάσος. Τὰ ἐγνώριζε ὅλα, ἤξερε ποὺ εἶχαν τίς φωλῆές τους, ἐννοοῦσε τίς κραυγές τους καὶ τοὺς ἀποκρινόταν μὲ προσφωνήματα. Πολλὲς φορὲς τοὺς εἶχε ρίξει μικροὺς βώλους ἀπὸ ζυμαρικό, ποὺ τοὺς ζύμωσε μὲ τὸ ἀλεύρι, στὸ μῦλο τοῦ πατέρα του.

Ὅλα αὐτὰ τὰ δέντρα στὸ μονοπάτι τοῦ δάσους ἦταν ἀγαπημένοι του γνώριμοι. Τὴν ἀνοίξει ρουφοῦσε τὸ χυμὸ τους καὶ τὸν χειμῶνα ἦταν γι' αὐτὰ ἓνας καλὸς πατέρας, τὰ ἐλευθέρωνε ἀπὸ τὸ χιόνι, καὶ σήκωνε τὰ πεσμένα κλαριά τους. Ἀκόμα καὶ στὸ ἔρημο λατομεῖο γρανίτου, ἐκεῖ ἀπάνου ἐγνώριζε τὸ κάθε λιθάρι, εἶχε σκαλίσει σ' αὐτὰ γράμματα καὶ σημάδια καὶ τὰ ἔστηνε μὲ καλὴ διάταξι σὰν μιὰ κοινότητα γύρω στὸν παπὰ τῆς. Τὰ ἄξιοθαύμαστα πράγματα συνέβαιναν σ' ἐκεῖνο τὸ παλιὸ λατομεῖο.

Ἐστρίψε σ' ἓνα πλάγιο δρόμο καὶ κατέβηκε στὴ δεξαμενὴ ὁ κάθος ἐγύριζε κάνοντας τρομερὸ καὶ βαρὺ θόρυβο. Ἦταν συνήθεια νὰ περπατῇ ἐκεῖ μυλωνᾶς δυνατὰ μὲ τὸν ἑαυτὸ τοῦ ἀφροῦ εἶχε μιὰ δική του ζωὴ, ποὺ μποροῦσε νὰ μαργαριτάρει τοῦ ἀφροῦ εἶχε μιὰ δική του ζωὴ, ποὺ μποροῦσε νὰ μιλήσῃ γι' αὐτὴ καὶ ἐκεῖ κοντὰ στὸ ὑδροφράκτην τὸ νερὸ ἔπεφτε κατακόρυφα σὰν ἓνα γυαλιστερό ὕφασμα, κρεμασμένο γιὰ νὰ στεγνώσῃ. Στὴ δεξαμενὴ κάτω ἀπὸ τὸν κα-

ταρράχτη, ήταν ψάρια. Πολλές φορές είχε σταθή εκεί ὀρθὸς μὲ τὸ καλάμι στὸ χέρι.

Ὅταν θὰ μεγάλωνε θὰ γινόταν βουτηχτής, μάλιστα αὐτὸ θὰ γινόταν. Καὶ τότε θὰ κατέβαινε ἀπὸ τὸ κατὰστροφμα ἑνὸς πλοίου στὰ βαθειὰ νερά καὶ θὰ ἐφθανε στὶς ἀλλόκοτες χώρες καὶ στὰ βασίλεια, πὺ εἶχαν μεγάλα, θαυμαστά δάση, πὺ λαντευόταν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ πὺ στὸν πυθμένα ἦταν ἕνα κοραλλένιο παλάτι. Καὶ ἡ πριγκήπισσα θὰ τοῦ ἐγενεφε ἀπὸ ἕνα παράθυρο καὶ θὰ τοῦ ἔλεγε: «Ἐλα μέσα!»

Ἄκουσα ἀκούει πίσω του τὸ ὄνομά του ἦταν ὁ πατέρας καὶ τοῦ φώναζε:

«Γιοχάννες!— Σὲ γυρεύουν ἀπὸ τὸν πύργο. Πρέπει νὰ πᾶς μὲ τὴ βάρκα τὰ παιδιὰ στὸ νησί».

Ἐφυγε γλήγορα. Ἦταν νέα καὶ μεγάλη εὐνοια, πὺ γινόταν στὸ γιὸ τοῦ μυλωνᾶ.....

Τὸ σπίτι τῶν κυρίων ἦταν σ' ἕνα πράσινο τοπίο, σὰν μικρὸ παλάτι, μάλιστα σὰν παράξενο παλάτι μέσα στὴν ἐρημιά. Ἦταν ἕνα ξύλινο οἰκοδόμημα, ἀσπροβαμμένο μὲ πολλὰ θολωτά παράθυρα στοὺς τοίχους καὶ στὴ στέγη καὶ ὅταν ἦταν ξένοι στὸ σπίτι ἐκυμάτιζε μιὰ σημαία στὸ στρογγυλὸ πύργο της. Ὁ κόσμος τὸ ἔλεγε «ὁ πύργος». Μπροστὰ στὸ σπίτι τῶν κυρίων στὸ ἕνα μέρος ἀπλόνεσταν ὁ μικρὸς ὄρμος καὶ στὸ ἄλλο μεγάλο δάση μακριὰ φαίνονταν μερικὰ σπιτάκια χωρικῶν.

Ὁ Γιοχάννες ἐπῆγε στὴ γέφυρα καὶ ἔβαλε τὰ παιδιὰ στὴ βάρκα. Τὰ γνώριζε ἀπὸ καιρὸ, ἦταν τὰ παιδιὰ τοῦ πυργοδεσπότη καὶ οἱ συμμαθηταὶ τους ἀπὸ τὴν πόλι. Ὅλα φοροῦσαν ψηλὰ ἀδιάβροχες μπόττες, μονάχα ἡ Βικτώρια φοροῦσε παπουτσάκια καὶ καθὼς ἦταν μόλις δέκα χρονῶν, ὅταν ἐφθασαν στὸ νησί, ἔπρεπε νὰ τὴν βγάλουν ἔξω στὰ χέρια.

«Νὰ σὲ πάρω;» ρώτησε ὁ Γιοχάννες.

«Μοῦ ἐπιτρέπεις ἑμένα;» ρώτησε ὁ Ὀττο ἀπὸ τὴν πόλι, ἕνας κύριος στὴν ἡλικία τῆς μυρώσεως καὶ τὴν ἐπῆρε στὴν ἀγκυλιά του.

Ὁ Γιοχάννες ἔμεινε ἐκεῖ καὶ εἶδε πόσο ψηλὰ τὴν ἐσήκωσε τὴν ἀπέθεσε στὴ γῆ, ἐνῶ ἐκείνη τὸν εὐχαρίστησε. Ὑστερα ὁ Ὀττο γύρισε καὶ τοῦ φώναξε:

«Νὰ φυλάξης τὴ βάρκα,—πὼς τὸν λένε αὐτόν;»

«Γιοχάννες», ἀποκρίθηκε ἡ Βικτώρια. «Ναί, νὰ φυλάξης τὴ βάρκα».

Ἐμεινε ἐκεῖ. Οἱ ἄλλοι ἐπροχώρησαν μέσα στὸ νησί, κρᾶν τῶντας στὰ χέρια τους καλάθια γιὰ τὰ αὐγὰ πὺ πῆγαιναν νὰ βροῦν. Ἐμεινε μιὰ στιγμή ἐκεῖ καὶ συλλογιζόταν θὰ ἤθελε νὰ πῆγαινε καὶ αὐτὸς μαζί τους καὶ μπορούσαν μιὰ χαρὰ νὰ τραβούσαν τὴ βάρκα στὴν ξηρά. Πολὺ βαρειά; Δὲν ἦταν τόσο βαρειά. Ἀγκάλιασε τὴ βάρκα καὶ τὴν τράβηξε λιγάκι.

Ἄκουγε τὰ γέλια καὶ τὶς φλυαρίες τῆς συντροφιάς, πὺ ἄ-

ΒΙΚΤΩΡΙΑ

πομακρύνονταν. Λοιπόν, ἔστω—καλὴ ἀντάμωσι. Ἀλλὰ μπορούσαν ἀξιόλογα νὰ τὸν ἔπερναν καὶ αὐτόν. Ἦξερε φωλιές πὺ μπορούσαν νὰ τοὺς πᾶν, θαυμάσιες ἀπόκρυφες σπηλιές στὸ βουνό, πὺ φώλιαζαν ὄρνια μὲ σκασιμάδες στὸ ράμφος. Μάλιστα μιὰ φορὰ εἶχε δῆ καὶ μιὰ νυφίτσα.

Ἔσυρε τὴ βάρκα στὸ νερὸ καὶ ἄρχισε νὰ λάμνη γύρω πρὸς τὸ ἄλλο μέρος τοῦ νησιοῦ. Εἶχε τραβήξει κουπὶ ἀρκετὴ ὥρα, ὅταν τοῦ φώναξαν:

«Γύρισε πίσω. Διώχνεις τὰ πουλιά».

«Ἦθελα νὰ σὰς δείξω μονάχα πὺ εἶναι ἡ νυφίτσα;» ἀποκρίθηκε μὲ ἐρωτηματικὸ τόνο. Περίμενε μιὰ στιγμή. «Καὶ ὅστε-ρα μπορούμε νὰ καπνίσουμε τὴ σπηλιά μὲ τὰ σκουλήκια; Ἐχω σπύρτα».

Δὲν ἔλαβε καμμιά ἀπόκρισι. Καὶ τότε γύρισε τὴ βάρκα καὶ τράβηξε κουπὶ πρὸς τὴν ἀποβάθρα. Ἐκεῖ ἔβγαλε τὴ βάρκα στὴν ἀκτή.

Ὅταν μεγάλωνε, θὰ ἀγόραζε ἕνα νησί ἀπὸ τὸ σουλτάνο καὶ θὰ ἀπαγόρευε σ' ὅλους νὰ πλησιάζουν ἐκεῖ. Μιὰ κανονιοφόρα θὰ προστάτευε τὶς ἀκτές του. «Ἀρχοντά μου», θάρχονταν νὰ τοῦ πτοῦν οἱ σκλάβοι, «ἕνα καράβι ναυάγησε ἔξω στὰ βράχια. Οἱ νέ-οι ἄνθρωποι κινδυνεύουν νὰ χαθοῦν». — «Ἀφήστε τους νὰ χα-θοῦν!» θ' ἀπαντοῦσε.

«Ἀρχοντά μου, φωνάζουν βοήθεια, μπορούμε ἀκόμα νὰ τοὺς σώσουμε καὶ εἶναι μαζί τους καὶ μιὰ γυναῖκα ντυμένη στὰ ἄ-σπρα».

«Σῶστε τους!» θὰ πρόσταζε τότε μὲ φωνὴ σὰν βροντὴ. Ἐ-ταὶ ξαναβλέπει τὰ παιδιὰ τοῦ πύργου ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια καὶ ἡ Βικτώρια πέφτει στὰ πόδια του καὶ τὸν εὐχαριστεῖ γιὰ τὴν ἔσωση. «Δὲν ἔχεις λόγος νὰ μὲ εὐχαριστήσης! Ἐκάμα μονάχα τὸ καθῆκόν μου», ἀπαντᾷ. «Εἰσθε ἐλεύθεροὶ νὰ γυρίσετε τὴ χῶ-ρα μου καὶ νὰ πάτε ὅπου θέλετε». Καὶ ὕστερα θὰ ἀνοίξῃ τὶς πό-ρτες τοῦ παλατιοῦ στὴ συντροφιά καὶ θὰ τοὺς φιλοξενήσῃ μὲ χρυ-σὰ πιτὰ καὶ τρακόσες μελαχροινὲς σκλάβες θὰ τραγουδοῦν καὶ θὰ χορεύουν ὅλη τὴ νύχτα. Ἀλλὰ τὴ στιγμή πὺ τὰ παιδιὰ τοῦ πύργου θέλουν νὰ φύγουν, αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ ἡ Βικτώ-ρια, γονατίζει μπροστὰ του στὴ σκόνῃ καὶ κλαίει, γιὰ τὸν ἄ-ναπᾶ. «Ἀφήσέ με νὰ μείνω ἐδῶ, μὴ μὲ διώγῃς ἀπὸ κοντὰ σου, ἀρχοντά μου, πάρε με καὶ μένα σκλάβα σου».

Τρομαγμένος ἀπὸ τὴ συγκίνησι τρέχει μέσα στὸ νησί. Ναί, θέλει νὰ σώσῃ τὰ παιδιὰ τοῦ πύργου. Ποὺς ξέρει, ἴσως νὰ χά-θηκαν τῶρα στὸ νησί; Ἰσως νὰ κρέμεται ἡ Βικτώρια ἀνάμεσα σὲ δυὸ πέτρες καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ξεφύγῃ; Ἀλλ' αὐτὸς θ' ἀπλώ-σῃ τὸν μόνον χέρι του καὶ θὰ τὴν ἐλευθερώσῃ.

Εἶχε ἀφήσει τὴ βάρκα;

«Νὰ εἶσαι ὑπεύθυνος γιὰ τὴ βάρκα», εἶπεν ὁ Ὀττο. «Μπορῶ νὰ σὰς δείξω πὺ βρίσκονται φραγκοστάφυλα;» τοῦ λέει μὲ ἐρωτηματικὸ τόνο.

Βαθειά σιωπή επικρατοῦσε στή μικρή συντροφιά. Ἡ Βικτώρια ἄρπαξε τὴν ιδέα.

«Ἄ! Ποῦ, λοιπόν;» ρώτησε.

Ὁ κύριος ὁμως ἀπὸ τὴν πόλι ξαναπῆρε τὸ αὐστηρό του ὕψος καὶ εἶπε:

«Δὲν μπορούμε τώρα νὰ πᾶμε γιὰ φραγκοστάφυλα».

Ὁ Γιοχάννες ἐξακολούθησε:

«Ξέρω καὶ ποῦ μπορεί νὰ βρῇ κανεὶς ὄστρακα».

Νέα σιγή.

«Ἐχουν μαργαριτάρια μέσα;» ρώτησε ὁ Ὀττο.

«Γιὰ στοχάσου νὰ εἶχαν», εἶπε ἡ Βικτώρια.

Ὁ Γιοχάννες ἀπάντησε: ὄχι αὐτὸ δὲν τὸ ξέρε. Ἀλλὰ τὰ ὄστρακα ἦταν μακρυὰ, πέρα στὴν ἄσπρη ἄμμο. Πρέπει νὰ κανεὶς μιὰ βάρκα καὶ πρέπει νὰ βουτήξῃ στὰ νερά!

Τότε ἐγκαταλείφθηκε ἐντελῶς ἡ ιδέα καὶ ὁ Ὀττο εἶπε:

«Ναί, μοιάζεις δὲ γιὰ βουτηχτής».

Ὁ Γιοχάννες ἀρχίζει νὰ ἀναπνέῃ βαρειά.

«Ἄν θέλατε, μπορῶ ν' ἀνεβῶ σ' αὐτὸ τὸ βουνὸ καὶ νὰ κυλίσω μιὰ βαρεὶὰ πέτρα στὴ θάλασσα», εἶπε.

«Καὶ γιατί;».

«Ἄ—ἐστὶ μονάχα γιὰ νὰ τὴ δῆτε».

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ πρότασις δὲν ἐγίνε δεκτὴ καὶ ὁ Γιοχάννες σῶπασε ντροπισμένος. Ὑστερα ἐπῆγε μακρυὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους νὰ βρῇ αὐγὰ σ' ἄλλη ἄκρη τοῦ νησιοῦ.

Ὅταν μαζεύθηκε ὅλη ἡ συντροφιά στὸ μέρος ποῦ ἦταν ἡ βάρκα, ὁ Γιοχάννες εἶχε περισσότερα αὐγὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Τὰ κρατοῦσε προφυλακτικὰ μέσα στὸ κασκέτο του.

«Πῶς τὰ κατάφερες νὰ βρῇς τόσα πολλὰ;» ρώτησε ὁ κύριος ἀπὸ τὴν πόλι.

«Ξέρω ποῦ εἶναι ἡ φωλιές», ἀποκρίθηκε ὁ Γιοχάννες εὐτυχισμένος. «Θὰ τὰ βάλω μαζί μὲ τὰ δικά σου, Βικτώρια».

«Στάσου!» φώναξε ὁ Ὀττο. «Γιατί θὰ τὸ κάμῃς αὐτό;»

«Ὅλοι τὸν ἐκοίταξαν. Ὁ Ὀττο ἔδειξε τὸ κασκέτο καὶ ρώτησε:

«Ποῖς μοῦ λέει ὅτι εἶναι καθαρὸ τὸ κασκέτο;»

Ὁ Γιοχάννες δὲν εἶπε τίποτε. Ἡ εὐτυχία του πέταξε γλήγορα. Προχώρησε πάλι μὲ τὰ αὐγὰ μέσα στὸ νησί.

«Τί ἔχει λοιπόν; ποῦ πηγαίνει;» ρωτᾷ ὁ Ὀττο ἀνυπόμονα.

«Ποῦ πᾶς, Γιοχάννες;» φωνάζει ἡ Βικτώρια καὶ τρέχει ἀπὸ πίσω του.

Σταματᾷ καὶ ἀπαντᾷ σιγά:

«Πᾶω νὰ ξαναβάλω τ' αὐγὰ στὶς φωλιές τους».

Στάθηκαν μιὰ στιγμὴ ἐκεῖ καὶ κοιτάχθηκαν.

«Καὶ ὕστερα θὰ πᾶω σήμερα τὸ ἀπόγευμα στὸ λατομεῖο», εἶπε.

Ἐκεῖνη δὲν ἀποκρίθηκε τίποτε.

«Καὶ μπορῶ νὰ σοῦ δείξω τὴ σπηλιά».

Ὅλη του τὴ ζωὴ τὴν εἶχε παίξει ἐπεὶ ἀπάνω στὸ παλιὸ λατομεῖο τοῦ γρανίτου. Οἱ ἄνθρωποι τὸν εἶχαν ἀκούσει ἐκεῖ ἀπ' αὐτὸ νὰ μιλᾷ μόνος του καὶ νὰ δουλεύῃ. Κάποτε ἔκανε τὸν παπᾶ καὶ ἔψαλλε τὴ θεία λειτουργία.

Τὸ μέρος ἐκεῖ ἦταν ἔρημο ἀπὸ καιρὸ. Τώρα φύτρωνε ἡ γλῶσσά λιθάρια καὶ εἶχε χαθῇ κάθε ἵχνος ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ μέσα στὴ μυστηριώδη σπηλιά ἦσαν σιγυρισμένα καὶ στολισμένα ὅλα μὲ πολλὴ τέχνη ἀπὸ τὸ γιὸ τοῦ μυλωνᾶ καὶ ἐκεῖ κατοικοῦσε αὐτὸς σὰν καπετάνιος τάχα τῆς πλέον γενναίας λεηστρικῆς συμμορίας στὸν κόσμο.

Σημαίνει ἓνα ἀσημένιο κουδοῦνι. Ἕνας ἀνθρωπάκος, ἓνας νάνος μὲ μιὰ διαμαντένια καρφίτσα στὸ κασκέτο μπαίνει μέσα πηδώντας. Εἶναι ὁ ὑπηρετής. Κάνει μιὰ υπόκλισι ὡς τὸ χῶμα.

Ὅταν ἔρθῃ ἡ πριγκίπισσα Βικτώρια, φέρε τὴν μέσα», λέγει ὁ Γιοχάννες δυνατὰ. Ὁ νάνος προσκύνει μιὰ φορὰ ἀκόμα ὡς τὸ χῶμα καὶ ἐξαφανίστηκε. Ὁ Γιοχάννες ξαπλώνεται ἀναπαυτικὰ στὸ ἀναπαυτικὸ ντιβάνι καὶ συλλογίζεται. Θὰ τὴν παρακαλέσῃ καὶ καθήσῃ ἐκεῖ καὶ θὰ τῆς προσφέρῃ νόστιμα φαγητὰ σὲ χρυσὰ πιάτα καὶ ἀσημένια πιᾶτα. Μιὰ ἀστραφτερὴ φωτιά ἀπὸ ξύλα θὰ φωτίσῃ τὴ σπηλιά. Πίσω ἀπὸ τὸ βαρὺ παραπέτασμα ἀπὸ χρυσοῦφαν-το μεταξωτὸ στὴν ἄκρη τῆς σπηλιάς θὰ εἶναι ἔτοιμο τὸ κρεβάτι.

Ὁ Γιοχάννες σηκώνεται, βγαίνει μπουσουλώντας ἔξω ἀπὸ τὴ σπηλιά καὶ ἀφογκράζεται. Ἀκούεται ἐλαφρὸς θόρυβος στὰ κλαδιά καὶ στὰ φύλλα κάτω στὸ μονοπάτι.

«Βικτώρια!» φωνάζει.

«Ναί!» ἀντηχεῖ ἡ ἀπάντησις.

Πηγαίνει νὰ τὴ συναντήσῃ.

«Δὲν τολμῶ», λέει.

Σηκώνει τοὺς ὤμους του καὶ λέει:

«Μόλις ἤμουνα μέσα. Αὐτὴ τὴ στιγμὴ βγῆκα ἔξω».

Μπαίνουν στὴ σπηλιά. Τῆς δείχνει μιὰ πέτρα γιὰ κάθισμα καὶ λέει:

«Σ' αὐτὴ τὴν πέτρα κάθῃς ὁ γίγας».

«Ὁ, μὴ μοῦ μιλάς πιά γι' αὐτὰ τὰ πράγματα, μὴ μοῦ τὸ λές. Φοβήθηκες;»

«Ὁχι!»

«Ναί, ἀλλὰ ἔλεγε πῶς εἶχ' ἓνα μάτι μονάχα καὶ ὅποιος ἔχει ἓνα μάτι εἶναι διάβολος».

Ὁ Γιοχάννες σκέφτηκε.

«Εἶχε δυὸ μάτια, ἀλλὰ ἦταν στραβὸς ἀπὸ τὸ ἓνα. Τὸ εἶπεν ὁ ἴδιος».

«Σοῦ εἶπε τίποτε ἄλλο; Ὁχι, μὴ μοῦ τὸ πῆς».

«Ρώτησε ἂν ἤθελα νὰ τὸν ὑπηρετήσω».

«Τέτοιο πρᾶγμα δὲν θὰ τὸ θέλησες βέβαια; Ὁ Θεὸς νὰ σὲ πηγαίνει!»

«Ναί, δὲν τοῦ εἶπα ὄχι».

«Τρελάθηκες; Θέλεις νὰ κλεισθῇς στὸ βράχο;»

«Ναί, δὲν ξέρω. Καὶ στὸν κόσμο τὰ πράγματα εἶναι τὸ ἴδιο ἄσχημα».

Παῦσις.

«Ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἦρθαν ἐδῶ αὐτὰ τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὴν πόλιν, πηγαίνεις μονάχα μ' αὐτά», λέει.

Ἄλλη παῦσις.

Ὁ Γιοχάννες ἐξακολουθεῖ:

«Ἀλλὰ εἶμαι δυνατότερος βέβαια ἀπὸ καθένα ἀπὸ αὐτοὺς γιὰ νὰ σὲ σηκώσω καὶ νὰ σὲ βγάλω ἀπὸ τὴ βάρκα. Ἔχω τὴν πεποίθησι, ὅτι μποροῦσα νὰ σὲ κρατήσω μιὰ ὁλόκληρη ὥρα. Δὲς».

Τὴν ἐπῆρε στὴν ἀγκυλιά του καὶ τὴ σήκωσε ψηλά. Ἐκείνη πιάστηκε ἀπὸ τὸ λαιμὸ του.

«Καλά, σώνει πιά».

Τὴν ἄφησε. Τοῦ εἶπε:

«Ναί, ἀλλὰ καὶ ὁ Ὀττο εἶναι δυνατός. Καὶ τσακώθηκε μὲ ἄνδρες».

Ὁ Γιοχάννες ρωτᾷ μὲ ἀμφιβολία:

«Μὲ ἄνδρες;»

«Ναί, αὐτὸ τὸ ἔκαμε, ἀλήθεια. Στὴν πόλιν».

Παῦσις. Ὁ Γιοχάννες συλλογίζεται.

«Ἄς εἶναι, ἄς μὴ μιλήσουμε γι' αὐτὸ πιά», εἶπε. «Ξέρω τὴν θά κάμω».

«Τί θὰ κάμης;»

«Θὰ γίνω δοῦλος τοῦ γίγαντα».

«Ὁχι, μὰ ντίπ τρελάθηκες λοιπόν, ἔ;» φωνάζει ἡ Βικτώρια.

«Μοῦ εἶναι ἀδιάφορο. Θὰ τὸ κάμω».

Ἡ Βικτώρια σκέπτεται νὰ βρῇ μιὰ διέξοδο.

«Ναί, ἀλλὰ τώρα δὲ θὰ γυρίση πιά;»

Ὁ Γιοχάννες ἀπαντᾷ:

«Θὰ γυρίση».

«Ἐδῶ;» ρωτᾷ γλήγορα ἡ Βικτώρια.

«Ναί!»

Ἡ Βικτώρια σηκώνεται καὶ πλησιάζει στὴν ἐξοδο.

«Ἐλα, πάμε καλύτερα».

«Δὲν εἶναι βία», λέει ὁ Γιοχάννες, ποὺ κιτρίνισε καὶ ὁ ἴδιος. «γιατὶ πρὶν νυχτώσῃ δὲ θάρῃ. Τὰ μεσάνυχτα».

Ἡ Βικτώρια θαρρεῦει καὶ θέλει νὰ ξανακαθίσῃ στὴ θέσιν της. Ἀλλὰ ὁ Γιοχάννες δύσκολα μπορεῖ νὰ μετριάσῃ τὴν ἀνησυχία, ποὺ ἐπροξένησε ὁ ἴδιος, τοῦ φαίνεται καὶ αὐτοῦ πολὺ ἐπικινδυνὴ ἡ διαμονὴ στὸ σπηλαίον καὶ λέει:

«Ἄν ἐπιμένῃς νὰ βγῇς ἔξω, ἔχω ἐκεῖ μιὰ πέτρα μὲ τὸ ὄνομα σου, μπορῶ νὰ σοῦ τὴ δείξω».

Βγαίνουν μὲ τὰ γόνατα ἀπὸ τὴ σπηλιά καὶ βρίσκουν τὴν πέτρα. Ἡ Βικτώρια εἶναι περήφανη καὶ εὐτυχισμένη γιὰ τὴν πέτρα.

Ὁ Γιοχάννες εἶναι συγκινημένος, ἔτοιμος νὰ κλάψῃ καὶ λέει:

«Ὅταν θὰ φύγω, θὰ βλέπῃς αὐτὴ τὴν πέτρα καὶ θὰ μὲ θυμῇς. Ὅταν θὰ φύγω, θὰ βλέπῃς αὐτὴ τὴν πέτρα καὶ θὰ μὲ θυμῇς. Ὅταν θὰ φύγω, θὰ βλέπῃς αὐτὴ τὴν πέτρα καὶ θὰ μὲ θυμῇς».

«Ναί», ἀπαντᾷ ἡ Βικτώρια. «Ἀλλὰ θὰ ξαναγυρίσης βέβαια». «Αὐτὸ ὁ Θεὸς τὸ ξέρει. Ὁχι, δὲ θὰ ξαναγυρίσω!»

Γυρίζουν στὸ σπίτι. Ὁ Γιοχάννες μόλις κρατεῖ τὰ δάκρυα.

«Τότε λοιπόν, χαίρε», λέει ἡ Βικτώρια.

«Ὁχι, μπορῶ νὰ σὲ συντροφεύσω λιγάκι δρόμο ἀκόμα».

Νὰ μπορῇ νὰ τοῦ λήῃ τόσο ἄκαρδα χαίρε, νὰ βιάζεται νὰ ζεῖ ἀπὸ θυμὸ. Σταματᾷ ἄεσφονα καὶ ἡ δίκαιη ὀργή του ξεσπᾷ:

«Ἀλλὰ θὰ σοῦ τὸ πῶ, Βικτώρια, δὲ θὰ βρῇς κανένα ἄλλον ποὺ νὰ εἶναι τόσο καλὸς γιὰ σένα, ὅπως ἡμουν ἐγώ. Αὐτὸ μονάχα θέλω νὰ σοῦ πῶ».

«Ναί, ἀλλὰ καὶ ὁ Ὀττο εἶναι καλός», ἀντιλέγει ἐκείνη.

«Καλά, ἀφοῦ τὸ θέλεις, πάρε τον!»

Προχωροῦν μερικὰ βήματα σιωπηλοί.

«Θὰ κερδίσω πολλὰ. Ὅσο γι' αὐτὸ μπορεῖς νὰ εἶσαι ξένοια».

«Γιατὶ δὲν ξέρεις διόλου ἀκόμα τί μισθὸ θὰ ἔχω».

«Τὸ μισθὸ βασίλειο. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι ὅλο».

«Ἀλήθεια, θὰ ἔχῃς τὸ μισθὸ βασίλειο!»

«Καὶ ὕστερα θὰ πάρω τὴν πριγκίπισσα».

Ἡ Βικτώρια σταμάτησε.

«Ἀλλὰ αὐτὸ βέβαια δὲν εἶναι ἀλήθεια;»

«Ναί, μοῦ τὸ εἶπεν ὁ γίγας».

Παῦσις. Ἡ Βικτώρια λέει σιγά:

«Καὶ πῶς εἶναι αὕτῃ ἡ πριγκίπισσα;

«Ἄ, νὰ εἶσαι βέβαιη, ὅτι εἶναι ὁμορφότερη ἀπὸ κάθε ἄλλη γυναῖκα στὸν κόσμο. Κι' αὐτὸ τὸ ξέρουμε δὲ ἀπὸ πρὶν».

Ἡ καρδιά τῆς Βικτωρίας ραγίζει.

«Θέλεις, λοιπόν, νὰ τὴν πάρῃς;» ρωτᾷ.

«Ναί», ἀπαντᾷ, «ἔτσι θὰ γίνῃ τὸ πρᾶγμα». Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ

Βικτώρια εἶναι ἀληθινὰ συγκινημένη, προσθέτει: «Μπορεῖ ὅμως

νὰ ξαναγυρίσω κάποτε. Νὰ κάμω μιὰ φορὰ μιὰ μικρὴ ἐκδρομὴ

στὴ γῆ».

«Ναί, ἀλλὰ σὲ παρακαλῶ, νὰ μὴ τὴν φέρῃς τότε μαζί σου»,

λέτευσσε. «Γιατὶ νὰ τὴν φέρῃς;»

«Ὁχι, μπορῶ νὰ ἔρθω καὶ μόνος μου».

«Μπορεῖς νὰ μοῦ τὸ ὑποσχεθῇς;»

«Αὐτὸ ναι, μπορῶ νὰ σοῦ τὸ ὑποσχεθῶ. Ἀλλὰ τί σὲ μέλει!

«Αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ τὸ λές, ἀκούς; ἀπαντᾷ ἡ Βικτώρια. «Εἰ-

πεπεισμένη, ὅτι δὲ θὰ σ' ἀγαπήσῃ σὰν καὶ μένα».

«Ναί, ἀλλὰ ἡδονὴ συνταράσσει τὴν παιδικὴν χαρὰ του. Παρ' ὅ-

τι νὰ ἐπείγῃ, γύρισε τὰ μάτια του. Ὑστερα πῆρε ἕνα

ἀπὸ τὸ χεῖρ του. Τέλος, στὴ στενοχώρια του ἄρχισε νὰ

χτυποῦσε τὸ χεῖρ του. Τέλος, στὴ στενοχώρια του ἄρχισε νὰ

λέει.

«Ναί, πρέπει νὰ πάω τώρα στὸ σπίτι», λέει.

«Τότε, χαῖρε», ἀπαντᾷ ἐκείνη καὶ τοῦ δίνει τὸ χέρι.

II

Ὁ γιὸς τοῦ μυλωνᾶ ἔφυγε. Ἐλειψε πολὺν καιρὸν, ἐπῆγε σκολεῖο καὶ ἔμαθε τόσο πολλὰ, μεγάλωσε, ἐγίνε ψηλὸς καὶ δυνατὸς καὶ ἐχνοῦδισε τὸ ἅπανν χεῖλος του. Ἡ πόλις ἦταν μακρὰ, τὸ ταξειίδι πῆγαινε-ἔλα ἦταν τόσο ἀκριβὸν καὶ οἰκονόμος μυλωνᾶς ἄφισε τὸ γιὸ του στὴν πόλιν πολλὰ χρόνια. Χειμῶνα καλοκαίρι. Ὅλο αὐτὸ τὸν καιρὸν ὁ νέος σπούδαζε.

Καὶ ἔνα ἀπόγευμα τὴν ἄνοιξι βγήκε ἀπὸ τὸ βαπόρι. Στὸν πύργο εἶχαν ὑψώσει τὴ σημαία γιὰ τὸ γιό τῆς οἰκογενείας ποὺ ἦρθε μὲ τὸ ἴδιο βαπόρι νὰ περάσῃ τὶς διακοπές του στὸ σπίτι. Εἶχαν στείλει ἕνα ἀμάξι γι' αὐτὸν στὴ γέφυρα. Ὁ Γιοχάννης χαίρετισε τὸν πυργοδεσπότη, τὴν πυργοδέσποινα καὶ τὴ Βικτώρια. Πόσο εἶχε μεγαλώσει ἡ Βικτώρια! Δὲν ἀπάντησε στὸ χαίρετισμό του. Ξανάβγαλε τὸ κασκέτο του καὶ τὴν ἄκουσε νὰ ρωτᾷ τὸν ἀδελφό της:

«Ποιὸς εἶναι αὐτός, Ντίτλεφ, ποὺ χαιρετάει;»

Ὁ ἀδελφὸς ἀποκρίθηκε:

«Εἶναι ὁ Γιοχάννης. Ὁ Γιοχάννης τοῦ μυλωνᾶ».

Γύρισε τὰ μάτια της μιὰ φορά ἀκόμα πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ
 ὅταν ἦταν στενοχωρημένος καὶ δὲν τὴν ξαναχαιρέτισε. Καὶ ὅταν
 ἔφυγε τὸ ἀμάξι.

Ὁ Γιοχάννες ἐπῆγε στὸ σπίτι.

“Υψίστου, τί ἀστέιον καὶ μικρὸν πού ἦταν τὸ δωμάτιο! Δὲν
 ροῦσε νὰ μῆ ἀπὸ τὴν πόρτα χωρὶς νὰ σκύψῃ. Οἱ γονεῖς του
 ἐδέχτηκαν μὲ γερὸ πιστὸ γιὰ τὸ καλῶς ὥρισε. “Εννοίωσε δὲν
 τὴ συγκίνησι, ὅλα ἦσαν τόσο ἀγαπημένα, τόσο συγκινητικά,
 πατέρας καὶ ἡ μητέρα τὸν ὑποδέχτηκαν, τόσο ἄστροι τώρα
 τὰ χέρνια, τόσο καλοὶ, τοῦ ἔδωσαν τὸ χέρι ὃ ἔνας κατόπιν
 ἄλλου, καὶ τοῦ εὐχήθηκαν τὸ καλῶς ὥρισε.

Τὸ ἴδιο βράδυ ἔκαμε ἕνα γυρό καὶ τὰ εἶδε ὅλα, μύλο, στὸ λατομεῖο καὶ στὸν τόπο ποὺ ψάρεψε τόσες κουσε μελαγχολικὰ τὰ γνώριμα πουλιά, ποὺ ἔκτιζαν φωλιές τους στὰ δέντρα καὶ ἔφθασαν ὡς τὴ μεγάλη ρημος. Τὴν ἀνέσκαλλε. Δὲν ἦταν πιά ζωὴ ἐκεῖ μέσα. πῆγαινε ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, παρατήρησε, ὅτι τὸ δάσος τοῦ χεν ὑλοτομηθῇ πολὺ.

«Ἔ, λοιπόν, ξαναβρίσκεις τὰ νερά σου ἐδῶ;» τὸν πατέρα σου ἄστειευόμενος. «Ξαναβρήκες τὶς παλιές σου τσιχλές;

«Δὲν τὰ ξαναγνωρίζω ὅλα. Τὸ δάσος ἀραίωσε».

«Δὲν εἶναι δική μας δουλειά νὰ μετράμε τὰ δέντρα του. Κανένας ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἔχη ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα καὶ ὁ σπότης χρειάζεται πολλά».

BIKTΩPIA

Σελίς 97

Μέρες ἔρχονταν καὶ περνοῦσαν, μαλακές, ἀγαπημένες μέ-
ρες, θαυμάσιες ὥρες γεμάτες ἀπὸ ἔρημιά, γεμάτες ἀπὸ ἀπαλές
ἀναμνήσεις τῶν παιδικῶν χρόνων, γεμάτες ἀπὸ μιὰ ἀνάκλησι-
σὸν οὐρανὸ καὶ στὴ γῇ, σὸν ἀέρα καὶ στὰ βουνά.....

Περπατούσε στο δρόμο, πού πήγαινε στον πύργο. Τὸ πρωτὶ μιᾶς ὥρᾳ. "Αν συναντούσε κανένα τώρα, θὰ τὸν χαιρετούσε καὶ θὰ ἐξακολουθοῦσε γοργὰ τὸ δρόμο του. Δὲν ἀπάντησε κανένα. Στὸν κῆπο τοῦ πύργου εἶδε μιὰ κυρία. "Ὅταν ἐπλησίασε, χαιρέτισε βαθεῖα καὶ προσπέρασε. Ἦταν ἡ πυργοδέσποινα. Καὶ τώρα ἡ καρδιά του κτύπησεν ὅπως στὰ παλιὰ χρόνια, ὅταν περνοῦσε ἀπὸ τὸν πύργο. Διατηροῦσε ἀκόμα τὸ σεβασμὸ γιὰ τὸ μεγάλο σπίτι, τὰ πολλά παράθυρα, τὴν αὐστηρὴ, διακεκριμένη προσωπικότη-
τα τοῦ πυργοδεσπότη.

Ἐστριψε πρὸς τὸ δρόμο τῆς γέφυρας.
Ἐκεῖ τὸν συνάντησαν οἱ Νεῖ.

Ἐκεῖ τὸν συνήντησαν ὁ Ντίτλεφ καὶ ἡ Βικτώρια. Ὁ Γιοχάν-
νις δυσανεστάθη καὶ πῶς. Θὰ νόμιζαν ἴσως, ὅτι τοὺς εἶχε πάρει
κράνησε τὸ βῆμα τοῦ ἀναποφάσιτος, ἀν ἔπρεπε νὰ προχωρήσῃ.
Προχώρησε. Ἀπὸ μακρὰ χαιρέτισε, καὶ κράτησε τὸ κασκέτο
στο χέρι, ἐνῶ περνοῦσε μπροστὰ τοὺς. Τοῦ ἀνταπέδωσαν τὸ χαι-
ρετισμὸν τοῦ καὶ ἐξακολούθησαν ἀργὰ τὸ δρόμον τοὺς. Ἡ Βικτώ-
ρια ὅμως καίτοι κατὰ μάτια. Ἦ ὅψις τῆς ἀλλάξε λιγάκι.

Ο Ιωάννης κατέβηκε στην προκουμιά. Ταράχη τον είχε πιάσει το περπάτημά του έγινε νευρικό. "Όχι, μά πόσο είχε μεγαλώσει η Βικτώρια, έντελώς σχηματισμένη, όμορφότερη από κάθε άλλη φορά. Τά φρύδια της άρχιζαν σχεδόν από τη μύτη, ήταν δυο λεπτές βελούδινες σειρές. Τά μάτια είχαν πιο βαθύ χρώμα, έντελως βαθειά γαλανά.

Είχε πάρει το δρόμο της Παναγίας, περπατώντας στο σπίτι του, πήρε ένα μονοπάτι, που ξέφανε μέσα από το δάσος, γύρω από τον κήπο του πύργου. Καθώς δεν μπορούσε να πη, πώς είχε πάρει το κατόπι τα παιδιά του πύργου. Ανέβηκε στο λόφο, ζήτησε μια πέτρα και κάθισε. Τα παιδιά ξαπλώναν άγριες, περιπαθείς μελωδίες, το ένα είλκυε, ζητούσε το άλλο και πετούσαν δεξιά και αριστερά με κλωνοράκια ράμφοι. Μιά γλυκούτσικη μυρωδιά από γη, από μouxλιασμένα φύλλα και σάπια δέντρα ήταν στον αέρα.

ὡς ἀπὸ τὸ ἀντίθετο μέρος.

...αυτή τη φορά θα νόμιζε πως την ακολουθούσε. "Επρεπε να ξαναχαιρέτιση; Μπορούσε ίσως να γυρίση άλλοι από το πρόσωπο του και έπειτα είχε και αυτό το πρήξιμο από το κέντρι.

«Καλησπέρα! Καλῶς ὠρίσατε σὴν πατρίδα», εἶπε.

Τὰ χεῖλη της φαινόνταν ὅτι ἔτρεμαν πάλι λιγάκι, ἀλλὰ σὺ ναβρῆκε γλήγορα τὴν ψυχραιμίαν της.

Τῆς εἶπε:

«Φαίνεται κάπως περίεργο, ἀλλὰ δὲν ἤξερα πὼς ἦσουν αὐτὴν ἐδῶ».

«Ὁχι, δὲν τὸ ξέρατε», ἀποκρίθηκε. «Ἦταν δική μου ιδέα ἔτσι μοῦ ἦρθε νὰ περάσω ἀπὸ αὐτὸ τὸ δρόμο».

«Αὐτὸς τῆς εἶχε μιλήσει στὸν ἐνικό».

«Πόσο καιρὸ θὰ μείνετε τώρα ἐδῶ;» ρώτησε.

«Ὡς τὸ τέλος τῶν διακοπῶν».

Τῆς ἀπάντησε μὲ κόπο, εἶχε ἀπομακρυνθῇ ξαφνικὰ τόσο ἀπὸ αὐτόν. Γιατί τοῦ μίλησε λοιπόν:

«Ὁ Ντίτλεφ λέει, ὅτι εἰσθε τόσο προκομμένος, Γιοχάννες. Διακρίνεσθε στὶς ἐξετάσεις. Καὶ ὕστερα λέει, ὅτι γράφετε στίχους, εἶναι ἀλήθεια;»

Ἀπάντησε σύντομα καὶ μὲ ὑπεκφυγὴ:

«Ὑπονοεῖται. Καὶ ποῖος δὲ γράφει;»

Τώρα θὰ ἔφυγε βέβαια ἀμέσως, γιατί δὲν ἔλεγε τίποτε πιά.

«Ἀκοῦτε νὰ μὲ κεντρίσῃ σήμερα μιὰ σφήκα», εἶπε καὶ τῆς εἰδειξε τὸ στόμα του. «Γι' αὐτὸ εἶμαι πρησμένος».

«Λεῖψατε πολὺ καιρὸ καὶ οἱ σφήκες ἐδῶ δὲν σὰς γνωρίζουν πιά».

Τῆς ἦταν ἀδιάφορο ἂν εἶχε παραμορφωθῇ ἀπὸ μιὰ σφήκα ἢ ὄχι. Λοιπόν, ναί. Ἐστέκετο ἐκεῖ μπροστὰ του καὶ στριφογύριζε στὸν ὦμο της μιὰ κόκκινη ὀμπρέλλα μὲ χρυσαμένον χέρι καὶ δὲν τὴν ἔννοιαζε γιὰ τίποτε ἄλλο. Καὶ ὁμοῦ εἶχε κρατήσει στὰ χέρια του περισσότερο ἀπὸ μιὰ φορὰ τὴν εὐγενὴ δεσποινίδα.

«Καὶ ἐγὼ δὲ γνωρίζω πιά τις σφήκες», ἀπάντησε. «Ἄλλοτε ἦταν φιλενάδες μου».

Ἀλλὰ ἔνοιωσε τὴ βαθεῖα ἔννοια πού εἶχαν τὰ λόγια του αὐτὰ καὶ σιώπησε. Ἐκεῖνος ἐξακολούθησε:

«Δὲν ἀναγνωρίζω τίποτε ἐδῶ. Ἀκόμα καὶ τὸ δάσος τὸ ὕλο-τόμησαν».

Κάποιος μικρὸς σπασμὸς πέρασε ἀπὸ τὸ πρόσωπό της. «Τί λέτε, ἂν θέλατε καμμιά φορὰ νὰ γράφετε ἕνα ποίημα γιὰ μένα».

Ἀλλὰ ὄχι, τί εἶναι αὐτὰ πού λέω! Μπορεῖτε νὰ καταλάβετε πόσο λίγο νιώθω ἀπὸ αὐτά!»

Ἐκοίταξε τὸ ἑδῶκος θυμωμένος καὶ ἄφωνος. Τὸν ἐκορόιδευε μὲ τὸν φιλικώτερο τρόπο, τὰ λόγια της εἶχαν ἔννοια καὶ τὸν ἐκοίταξε νὰ δῇ τί ἐντύπωσι τοῦ ἔκαναν. Παρακαλῶ πολὺ, δὲν εἶχε περάσει τὸν καιρὸ τοῦ γράφοντος μονάχα, ἀλλὰ καὶ εἶχε σπουδαίει καὶ μάλιστα πῶς πολὺ ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους...

«Λοιπόν, θὰ ξανασυναντηθοῦμε βέβαια. Καλὴν ἀντάμωσιν!»

Ἐβγαλε τὸ κασκέττο του καὶ ἔφυγε χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ λέει.

Ἐπρεπε νὰ ἤξερε μονάχα, ὅτι τὰ ποιήματά του τὰ εἶχε γράψει γι' αὐτὴν, ὅλα πέρα-πέρα ἀκόμα καὶ τὸ ποίημα στὴ νύχτα καὶ τὸ ποίημα στὸ πνεῦμα τοῦ βάλτου. Αὐτὸ δὲν θὰ τὸ μάθαινε ποτέ...

Τὴν Κυριακὴ ἦρθε ὁ Ντίτλεφ καὶ θέλησε νὰ τὸν πάρῃ μαζί του πέρα στὸ νησί. Πρέπει νὰ ξαναγίνω βαρκάρης, συλλογίστηκε. Ἀλλὰ πῆγε. Στὴ γέφυρα περπατοῦσαν σιγὰ μερικοὶ ἄνθρωποι μὲ τὰ κυριακάτικα τους ἀπάνω-κάτω, κατὰ τὰ ἄλλα ἦταν τὴν ἡσυχίαν καὶ ὁ ἥλιος ἔλαμπε στὸν οὐρανὸ ὁλόθερμος. Ἀξαφνὰ ἀντήχησαν τόνοι μακρυὰ, ἐρχόνταν ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀπὸ τὰ νησιά ἐκεῖ ἔξω. Τὸ ταχυδρομικὸ βαπόρι ἔφθανε στὴ γέφυρα μὲ μεγάλη καμπύλη. Στὸ κατάστρωμα ἦταν μουσικὴ.

Ὁ Γιοχάννες ἔλυσε τὴ βάρκα καὶ κάθησε κοντὰ στὰ κουπιά. Ἦταν σὲ μιὰ παράξενη, ταραγμένη ψυχικὴ κατάστασι, αὐτὴ ἡ ἡλιόλουστη μέρα καὶ ἡ μουσικὴ ἀπὸ τὸ πλοῖο ὕφαιναν μπροστὰ στὰ μάτια του ἕνα μαγικὸ πέπλο.

Γιατί δὲν ἐρχόταν ὁ Ντίτλεφ; Στεκόταν στὴν ἀκτὴ καὶ παρατηροῦσε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸ πλοῖο, σὰν νὰ μὴν ἤθελε νὰ ἐξακολληθῇ ἀπὸ ἐκεῖ. Ὁ Γιοχάννες σκέφτηκε: δὲν θὰ καθίσω περὶ σάστερο ἐδῶ στὰ κουπιά, θὰ βγῶ ἔξω. Ἐτοιμάστηκε νὰ γυρίσῃ τὴ βάρκα.

Ἀξαφνὰ βλέπει μιὰ λευκὴ λάμψι μπροστὰ του καὶ ἀκούει ἕνα πλατάγισμα στὸ νερό. Οἱ ἄνθρωποι πού ἦταν στὸ βαπόρι καὶ τὴν ξηρὰ βγάζουν μιὰ ἀπελπισμένη, πολὺφωνη κραυγὴ καὶ ἕνα πλῆθος χέρια καὶ μάτια ἐδειχναν πρὸς τὸ μέρος, ὅπου εἶχε ἔξαφανισθῇ τὸ ἄσπρο ἀντικείμενο. Ἡ μουσικὴ σταμάτησε ἀπὸτομα.

Σὲ μιὰ στιγμή ὁ Γιοχάννες ἔφθασε στὸν τόπο τοῦ δυστυχῆματος. Ἐνῆργησε ἐντελῶς ἀπὸ ἐνστικτο, χωρὶς νὰ σκεφτῇ, χωρὶς ν' ἀποφασίσῃ. Δὲν ἄκουγε τὴ μητέρα, πού φώναζε ἀπάνω ἀπὸ τὸ πλοῖο: κόρη μου! κόρη μου! καὶ δὲν εἶδε κανένα ἄνθρωπο πιά. Πῆδησε ἀμέσως ἀπὸ τὴ βάρκα καὶ βούτηξε στὸ νερό.

Γιὰ μιὰ στιγμὴ ἔγινε ἄφαντος ἕνα λεπτό. Ἐβλεπαν τὴ θάλασσα νὰ ταραζεται στὸ μέρος πού εἶχε πηδήσει. Κατάλαβαν ὅτι ἀναζητοῦσε. Οἱ θρῆνοι στὸ πλοῖο ἐξακολουθοῦσαν.

«Ὑστερα φάνηκε λίγο παραπέρα, μερικὲς ὀργυιὲς μακριὰ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ δυστυχῆματος. Τοῦ φώναξαν καὶ τοῦ εἰδείξαν ὅταν τρελοῖ: «Ὁχι, ἐκεῖ ἔπεσε, ἐκεῖ, ἐκεῖ!»

Καὶ ξαναβούτηξε. Πάλι πέρασαν στιγμὲς ἀγωνίας, μιὰ ἀδικοπή κραυγὴ πόνου ἀκούονταν ἀπὸ μιὰ γυναικα καὶ ἕνα ἄνδρα στὸ κατάστρωμα, πού συνέπλεκαν τὰ χέρια τους. Ἐνας ἄλλος ἄνδρας πηδᾷ ἀπὸ τὸ πλοῖο, ὁ τιμονιέρης, ἀφού ἔβγαλε τὸ σασκιάκι του καὶ τὰ παπούτσιά του. Ἐξήτησε ἀκριβῶς τὸ μέρος, πού εἶχε βυθισθῇ τὸ κορίτσι καὶ ὅλοι ἤλπισαν σ' αὐτόν.

Τότε εἶδαν μιὰ φορὰ ἀκόμη τὸ κεφάλι τοῦ Γιοχάννες ἀπάνω ἀπὸ τὸ νερό, πολὺ μακρύτερα ἀπὸ πρὶν, πολλὲς ὀργυιὲς πῶς ἔξω ἀπὸ τὸν ὅριον τοῦ ὕδατος. Ἐβλεπαν ὅτι ἐπάλευε μὲ κάτι, κολυμᾷ.

Εἶχε χάσει τὸ κασκέττο του, τὸ κεφάλι τοῦ ἔλαμπε στὸν ἥλιο ὡς κεφάλι φώκιας. Ἐβλεπαν ὅτι ἐπάλευε μὲ κάτι, κολυμᾷ.

Ἐπρεπε μὲ κόπο, τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ χέρια του δὲν ἦταν ἐλεύθερο, ὅτι ἔπρεπε νὰ κρατῇ τὸ κεφάλι τοῦ ἑαυτοῦ ἀπὸ τὸ νερό, ἕνα μεγάλο δέμα. Ἦταν ἡ δυστυχισμένη κόρη, τὸ δόντια του, ἐνὰ μεγάλο δέμα. Ἦταν ἡ δυστυχισμένη κόρη, τὸ δόντια του, ἐνὰ μεγάλο δέμα. Ἦταν ἡ δυστυχισμένη κόρη, τὸ δόντια του, ἐνὰ μεγάλο δέμα.

Ἦταν ἡ δυστυχισμένη κόρη, τὸ δόντια του, ἐνὰ μεγάλο δέμα. Ἦταν ἡ δυστυχισμένη κόρη, τὸ δόντια του, ἐνὰ μεγάλο δέμα. Ἦταν ἡ δυστυχισμένη κόρη, τὸ δόντια του, ἐνὰ μεγάλο δέμα. Ἦταν ἡ δυστυχισμένη κόρη, τὸ δόντια του, ἐνὰ μεγάλο δέμα.

τὸ κεφάλι του ἀπὸ τὸ νερὸ καὶ κοίταξε γύρω του. Ἐπὶ τέλους ὁ Γιοχάννες ἔφτασε στὴ βάρκα, ποὺ τὴν εἶχε παρασύρει τὸ ρεῦμα. Ἐβάλε τὴν κόρη μέσα καὶ ὕστερα ἀνέβηκε καὶ αὐτός. "Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκάμε χωρὶς δισταγμό. Τὸν εἶδαν οἱ ἄνθρωποι νὰ σκύβῃ ἀπάνω στοῦ κορίτσι καὶ νὰ τοῦ σχίξῃ κυριολεκτικῶς τὰ ρούχα στὶς πλάτες καὶ ὕστερα ἄρπαξε τὰ κουτιά καὶ γοργῇ σὰν τὸν ἄνεμο γλύστρησε ἡ βάρκα πρὸς τὸ πλοῖο. "Ὅταν ἀνέβασε τὴν πνιγμένην στοῦ κατὰστρωμα, ὅλοι ζητωκραύγασαν χαρούμενα τὸ σωτήρα της.

«Πῶς σὰς ἦρθε στοῦ νοῦ νὰ τὴ ζητήσετε τόσο μακριά;» τὸν ρώτησαν.

Ἀπάντησε:

«Ξέρω τὸ βυθό. Καὶ ὕστερα ἐδῶ ἔχει ρεῦμα. Τῶξερα».

Ἐνας κύριος προχωρεῖ στὴν ἄκρη τοῦ πλοίου, εἶναι κατακίτρινος, χαμογελαῖ με παραμορφωμένα χαρακτηριστικά καὶ στὰ τσίνορά του κρέμονται δάκρυα.

«Ελάτε ἀπάνω μιὰ στιγμή», φωνάζει πρὸς τὰ κάτω. «Θέλω νὰ σὰς εὐχαριστήσω. Σὰς χρωστοῦμε τόση εὐγνωμοσύνη. Ἀνεβήτε μονάχα μιὰ στιγμή».

Καὶ ὁ ἄνδρας ἔφυγε ἀπὸ τὸ κιγκλίδωμα τοῦ πλοίου χλωμός καὶ κλαίοντας καὶ χαμογελώντας.

Τὰ σπορτέλλα τοῦ πλοίου ἀνοίγονται, ὁ Γιοχάννες ἀνεβαίνει στοῦ κατὰστρωμα.

Δὲν ἔμεινε πολὺ ἐκεῖ. Ἐδωσε μονάχα τὸ ὄνομά του καὶ τὴ διεύθυνσί του, μιὰ γυναῖκα ἀγκάλιασε τὸ νέο, ποὺ ἔσταζε νερό, ὁ χλωμός, παραγμένος κύριος τοῦ ἔβαλε τὸ ρολόγι του στοῦ χέρι. Ὁ Γιοχάννης μπήκε σὲ μιὰ καμπίνα, ὅπου δυὸ ἄνδρες ἐνοσηλεύον τὴν κόρη, ποὺ εἶχε σώσει. Εἶπαν: Τώρα ἔρχεται στὶς αἰσθηθεῖς της, ὁ σφυγμὸς χτυπᾷ! Ὁ Γιοχάννης ἐκοίταξε τὴν ἀσθενή, ἕνα νεαρό, ξανθὸ κορίτσι μὲ κοντὸ φόρεμα, τὸ φόρεμα ἦταν καταξοχισμένο. Ὑστερα ἕνας ἄνδρας τοῦ ἔβαλε ἕνα καπέλλο στοῦ κεφάλι καὶ τὸν ἔφεραν ἔξω.

Δὲν κατάλαβε καλὰ πῶς ἔφτασε στὴν ἀκτὴ καὶ πῶς ἔφυρε τὴ βάρκα ἔξω. Ἀκουσε πῶς τὸν ἐζητωκραύγαζαν ἀκόμα μιὰ φορά καὶ πῶς ἔπαιζε ἡ μουσικὴ πανηγυρικά, ὅταν τὸ πλοῖο ἐξεκκολούθησε τὸ δρόμο του. Ἐνοιωσε νὰ τὸν διατρέχῃ ἕνα κύμα ἡδυπαθείας κρῦο καὶ γλυκὸ ἀπὸ τὸ κεφάλι ὡς τὰ πόδια. Λάλασε, τὰ χεῖλη του κινήθηκαν, ἀλλὰ δὲν μίλησε.

«Σήμερα δὲ θὰ μπορέσουμε νὰ πάμε μετὰ τὴ βάρκα», εἶπε ὁ Ντίτλεφ. Ἐφαίνετο λυπημένος.

Ἡ Βικτώρια, ποὺ εἶχ' ἔρθει, ἐπενέβη καὶ εἶπε γοργά:

«Τί, τρελάθηκες; Πρέπει νὰ πάῃ στοῦ σπίτι ν' ἀλλάξῃ ρούχα». Ὁ Γιοχάννης ἔτρεξε στοῦ σπίτι μετὰ ὅλη τὴ δύναμι τῶν ποδιῶν του. Ἀκόμα ἀντηχοῦσαν στ' αὐτιά του ἡ μουσικὴ καὶ οἱ ζωηρὲς ζητωκραυγές, μιὰ δυνατὴ συγκίνησις ζωήρευε περισσότερο τὸν τρέξιμό του. Πέρασε ἀπὸ τὸ μῦλο καὶ πήρε τὸ δρόμο ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ δάσος πρὸς τὸ λατομεῖο τοῦ γρανιτοῦ. Ἐκεῖ ζήτησε μιὰ καλὴ θέσι, ποὺ νὰ τὴν ζεσταίνῃ ὁ ἥλιος. Τὰ ρούχα του ἀχνίζαν.

Κάθησε. Μιὰ τρελὴ, ἡδονικὴ ἀνησυχία τὸν παρακίνησε νὰ ἐξανασηκωθῇ καὶ νὰ περπατήσῃ πάλι. Τί εὐτυχισμένος ποὺ ἦταν! Γονάτισε καὶ εὐχαρίστησε τὸ Θεὸ μετὰ δάκρυα γι' αὐτὴ τὴ μέρα. Ἐκεῖνη ἦταν ἐκεῖ κάτω, ἄκουγε τὰ ζήτω. Πρέπει νὰ πάῃ στοῦ σπίτι καὶ ν' ἀλλάξῃ ρούχα, εἶχε πῇ.

Κάθησε καὶ γέλασε πολλὰς φορές, γεμάτος ἀπὸ ἀγαλλίασι. Καί, τὸν εἶχε δὴ ποὺ ἔκαμε αὐτὸ τὸ κατὰστρωμα, τὰ μάτια της τὸν παρηκολούθησαν γεμάτα περηφάνεια, ὅταν κολυμβοῦσε κρατῶντας τὴν πνιγμένη μετὰ τὰ δόντια. Βικτώρια! Βικτώρια! Νὰ ἦ-ἐρε πόσο ἀνέκφραστα ἦταν δικὸς της, κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς του; Ἦθελε νὰ γίνῃ ὑπηρετῆς της, σκλάβος της, νὰ σκουπίξῃ τὸ δρόμο της μετὰ τὸ σῶμα του. Καὶ ἤθελε νὰ φιλήσῃ τὰ δυὸ παπούτσάκια της καὶ νὰ σύρῃ τὸ ἀμάξι της καὶ νὰ βάζῃ ξύλα στὴ θερμάστρα της, ὅταν θὰ ἔκανε κρῦο. Μαλαμοκαπνισμένα ξύλα ἤθελε νὰ βάλῃ στὴ θερμάστρα, Βικτώρια.

Κοίταξε γύρω του. Κανείς δὲν τὸν ἄκουγε, ἦταν ὁλομόναχος. Κρατοῦσε ἀκόμα στοῦ χέρι τὸ πολῦτιμο ρολόγι, ἄκουγε τὸ τικ-τάκ του, δούλευε.

Εὐχαριστῶ, εὐχαριστῶ γιὰ τὴν ὁμορφὴ μέρα! Χαίδεψε τὰ ἔργα στὶς πέτρες καὶ τὰ πεσμένα κλαριά. Ἡ Βικτώρια δὲν τοῦ εἶχε χαμογελάσει. "Ὅχι, αὐτὸ δὲν τὸ συνήθιζε. Στέκονταν μονάχα στὴ γέφυρα, ἕνας ἀλαφρὸς, κόκκινος τόνος ἀπλωνόταν στὰ μάγουλά της. "Ἰσως νὰ δεχόταν τὸ ρολόγι του, ἂν τῆς τὸ ἔδινε. Ὁ ἥλιος βασίλευε καὶ ἡ ζέστη λιγύστεψε. Ἀρχισε νὰ νοιώθῃ, ὅτι ἦταν βρεμμένος. Τότε ἔτρεξε στοῦ σπίτι ἀλαφρὸς σὰν φτερό.....

Στὸν πύργο εἶχ' ἔρθει συντροφιά γιὰ νὰ ξεκαλοκαιριάσῃ, ἔμεινε ἀπὸ τὴν πόλι. Χόρευαν, ἔκαναν μουσικὴ. Καὶ ἡ σημαία κυμάτιζε ὁλόκληρη βδομάδα μέρα καὶ νύχτα στοῦ στρογγυλὸ πυρ-πύργο.

Καὶ ἦταν ἐκεῖ ξερὸ χορτάρι γι' ἀσκήματα, ἀλλὰ τὰ ἄλογα καὶ εἶχαν κρατήσῃ οἱ εὐθυμοὶ μουσαφίρηδες καὶ τὸ χορτάρι ἐμε-με ἀσκήματο. Καὶ ἦταν ἐκεῖ μεγάλα λειβάδια, ποὺ δὲν εἶχαν θε-θευθεῖ ἀκόμα. Ἀλλὰ τοὺς ὑπηρετεῖς τοὺς χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ἀ-ἀλφειὰς καὶ κωπηλάτες καὶ τὸ χόρτο ἔμενε καὶ σάπιζε. Καὶ ἡ μουσικὴ ἐξακολουθοῦσε νὰ παίξῃ στὴν κίτρινη σάλα.

Ὁ γέρο μυλωνὰς ἐκείνης τῆς ἡμέρας σταμάτησε τὸ μῦλο του καὶ ἐκλείσε τὸ σπίτι του. Εἶχε σωφρονισθῇ. Ἀλλοτε τὴν εἶχε πάλι μετὰ τοὺς εὐθυμούς ἐπισκέπτες ἀπὸ τὴν πόλι, ποὺ εἶχαν ἔρθει νὰ μαζὶ καὶ τοῦ ἔκαμαν φάρσες καὶ τοῦ ἀδειασάν τὸ σιτάρι καὶ τὰ σακκιά. Γιατὶ οἱ νύχτες ἦταν τόσο θερμὲς καὶ φωτεινὲς πολλοὶ εἶχαν ὄρεξι γιὰ παραξενιές. Ὁ πλοῦσιος παλατιανὸς φερόσταν στὰ νιάτα του ἔφερε μετὰ τὰ εὐγενῆ χέρια του μιὰ μυρ-μυρ.

μηγκοφωλιά στο μύλο και την έβαλε σέ μιὰ σκάφη. Τώρα ό πα-
λατιανός ήταν μεσόκοπος. Άλλά ό "Όττο, ό γιός του, έρχόταν
άκόμα στον πύργο και του άρεσαν τά έξωφρενικά γλέντια. "Ε-
λεγαν πολλά πράγματα γι' αυτόν.

Κρότοι από πέταλα αλόγων και κραυγές άντηχοῦσαν στο δά-
σος. Ήταν νέοι, πού πήγαιναν ίππασία και τά άλογα του πύργου
ήσαν λαμπρά και άγέρωχα. Οι καβαλλάρηδες έφθασαν στο σπι-
τι του μυλωνά, χτύπησαν την πόρτα με τά καμουτσίκια τους και
ήθελαν νά μπουν καβάλλα μέσα. Ή πόρτα ήταν τόσο χαμηλή
και όμως δεν ήθελαν νά ξεπεζέψουν.

«Καλημέρα! Καλημέρα!» φώναξαν. «Ήρθαμε νά σάς χα-
ρετίσουμε!»

Ό μυλωνάς γέλασε με ταπεινοφροσύνη σ' αυτή την ιδιο-
τροπία.

"Υστερα ξεπέξεψαν, έδесαν τά άλογα και έβαλαν τὸ μύλο
σέ κίνηση.

«Ή νεροτριβή είναι άδειανή», φώναξε ό μυλωνάς.

«Θά καταστρέψετε ολόκληρο τὸ μύλο».

Άλλά κανείς δεν άκουε τίποτε μέσα στον έκκωφαντικό
θόρυβο.

Ό Γιοχάννες ήρθε.

«Μοῦ καταστρέφουν τη νεροτριβή», φώναξε ό πατέρας και
έδειξε με τὸ χέρι.

Ό Γιοχάννες προχώρησε σιωπηλὸς πρὸς την συντροφία. Ή-
ταν τρομερὰ χλωμός και οι φλέβες στα μνίγκια του ήταν φου-
σκωμένες. Άναγνώρισε τὸν "Όττο, τὸ γιό του παλατιανό, πού
φορούσε τη στολή της σχολής των ευελπίδων, τὸν συντρόφευό
άλλοι δύο. Ό ένας από αυτούς χαμογέλασε και τὸν χαιρέτισε
για νά διορθώση τά πράγματα.

Ό Γιοχάννες δεν έφώναξε, δεν έκαμε κανένα νεῦμα, αλλά
προχώρησε. Ήπιγε κατ' ευθείαν στον "Όττο. Την ίδια στιγμή
είδε δυό άμαζόνες, πού έρχόνταν από τὸ δάσος. Μιὰ άπ' αυτές
ήταν ή Βικτώρια. Φορούσ' ένα πράσινο φόρεμα ίππασίας και κα-
βαλλίκευε την άσπρη φοράδα του πύργου. Δεν ξεπεζεύει, αλλά
κάθεται άπάνω στο άλογο και κοιτάζει όλους με έρωτηματικό
βλέμμα.

Τότε αλλάζει ό Γιοχάννες τὸ δρόμο του, γυρίζει, άνεβαίνει
στο προανάχωμα και άνοίγει τὸ νεροφράχτη. Ό θόρυβος λίγος
στεύει άγάλλ' άγάλλια, ό μύλος σταματάει.

Ό "Όττο φώναξε:

«Όχι, άς τον νά δουλέψη. Γιατί τὸ κάνεις αυτό; "Άσε
μύλο νά δουλέψη, σου λέω».

«Σὺ τὸν έβαλες σέ κίνηση;» ρώτησε ή Βικτώρια.

«Ναί», άπάντησε γελώντας. «Γιατί δέ δουλεύει; Γιατί νά μὲ
δουλέψη;»

«Γιατί είναι άδειανός», άπαντάει ό Γιοχάννες με λαχάνιασμα
και τὸν κοιτάζει. «Τὸ καταλαβαίνετε; Ό μύλος είναι άδειανός;»

«Βέβαια ήταν άδειανός, δεν τὸ άκούς;» ρωτᾷ τώρα και ή
Βικτώρια.

«Πὼς μπορούσα νά τὸ ξέρω;» εἶπε ό "Όττο και γέλασε. «Για-
τί ήταν άδειανός; ρωτᾷ. Δεν έχει λοιπὸν σιτάρι στο μύλο;»

«Έλα, καβαλλίκεψε, λοιπόν!» τὸν διέκοψε ένας από τὸς
συντρόφους του για νά δώση τέλος στη φιλονεικία.

Καβαλλίκεψαν πάλι. Ένας από αυτούς ζήτησε συγγνώμην
προτού νά φύγῃ.

Ή Βικτώρια εἶχε μείνει τελευταία. "Όταν τὸ άλογό της έ-
καμε μερικά βήματα, τὸ έστριψε και γύρισε.

«Θά έχετε την καλωσύνη νά παρακαλέσετε τὸν πατέρα σας
νά μᾶς συγχωρήσῃ», εἶπε.

«Θά ήταν φυσικώτερο νά τὸ έκανε αυτό ό ίδιος ό κύριος εὔ-
ελις», άπάντησε ό Γιοχάννες.

«Βέβαια, φυσικά. Άλλά είναι τόσο φαντασμένος... Πόσος
καίρος είναι πού δέ σάς είδα, Γιοχάννες».

Σήκωσε τά μάτια του άπάνω της, ρωτώντας άν εἶχε άκούσει
κάτι, εἶχε λησμονήσει, λοιπόν, την τελευταία Κυριακή, τη μεγά-
λη μέρα του! Άπάντησε:

«Σας είδα την Κυριακή στη γέφυρα».

«Α, ναί», εἶπε άμέσως. Τί ευτυχία πού μπορέσατε και βοη-
θήσατε τὸν τιμονιέρη. Βρήκατε βέβαια τὸ κορίτσι».

«Άπάντησε ξερά και λυπημένα:
«Ναί, βρήκαμε τὸ κορίτσι».

«Ή μήπως συνέβηκε ὡστε», έξακολούθησε, σάν νά θυμήθη-
καί, «συνέβηκε ὡστε μόνος σεις... Άλλά αυτό τὸ ίδιο κά-
τι, λοιπόν, ελπίζω, ότι θά πῆτε χαιρετίσματα στον πατέρα σας

την παραγγελία πού σάς εἶπα. Καλή νύχτα!»

Τὸ ἔνευσε χαμογελώντας, μάζεψε τά γκέμια και έφυγε.

Όταν ό Γιοχάννες έχασε τη Βικτώρια από τά μάτια του,
έφυγε από πίσω της στο δάσος θυμωμένος και ταραγμένος. Βρήκε
στο δέντρο και έκλαιε.

Μήπως εἶχε πέσει; Πληγώθηκε;
Τὴν έπλησίασε και ρώτησε:

«Μήπως σάς συνέβηκε κανένα άτύχημα;»

«Εκείνη έπροχώρησ' ένα βήμα, άπλώσε τά χέρια και τὸν έ-
πλησίασε χαρούμενη. "Υστερα σταμάτησε, άφησε νά πέσουν τά χέ-
ρια της και άπάντησε:

«Όχι, δέ μοῦ συνέβηκε κανένα άτύχημα. Ξεπέξεψα και άφη-
σα τὸ άλογο νά πάῃ μπροστά... Γιοχάννες, δεν πρέπει νά με
κοιτάζετε έτσι. Στεκόσαστε στη δεξιαμένη και με κοιτάζατε. Τί
έτσι!»

«Ετραύλισε:
«Τί θέλω; Δεν καταλαβαίνω...».

«Τὸ χέρι σας είναι τόσο πλατύ», εἶπε και έβαλε άξαφνα τὸ
χέρι της στο δικό του. «Τὸ χέρι σας είναι τόσο πλατὺ έδῶ στον

καρπό. Καί ὕστερα εἰσθε τόσο καμμένος ἀπὸ τὸν ἥλιο, ἔχετε τὸ χρώμα τῆς ἐλιάς...».

Ἐκαμε ἓνα κίνημα, θέλησε νὰ τῆς πιάσῃ τὸ χέρι της. Τότε ἐμάζεψε τὸ φόρεμά της καὶ εἶπε:

«Ὁχι, δὲν μοῦ συνέβηκε τὸ παραμικρότερο. Θέλησα μονάχα νὰ πάω μὲ τὰ πόδια στὸ σπίτι. Καλὴ νύχτα».

III

Ὁ Γιοχάννες ξαναγύρισε στὴν πόλι. Καὶ πέρασαν μέρες καὶ χρόνια, πολλὺς καιρὸς ἀνήσυχος ἀπὸ ἐργασία καὶ ὄνειρα, ἀπὸ μελέτη καὶ ποίησι. Εἶχε προοδεύσει, ἔγραψε ἓνα ποίημα γιὰ τὴν Ἑσθὴρ, «μιά ἐβραιοπούλα πού ἐγινε βασίλισσα τῆς Περσίας». Ἐνα ἔργο πού τυπώθηκε καὶ γιὰ τὸ ὁποῖον πληρώθηκε. Ἐνα ἄλλο ποίημα, ὁ «Λαβύρινθος τῆς ἀγάπης», πού τὸ ἀπέδωσε στὸ μαγαζὶ Φέντ, ἔκαμε γνωστὸ τὸ ὄνομά του.

Ναί, τί ἦταν ὁ ἔρω; Πνοὴ ἀνέμου, πού ψιθυρίζει στὰ ῥόδα, ὅχι, μιά κίτρινη φωσφορικὴ ἀτμίδα μέσα στὸ αἷμα. Ὁ ἔρω; ἓνα μιά μουσικὴ γεμάτη ἀπὸ φωτιά τῆς κολάσεως πού κάνει νὰ γέμουν ἀκόμα καὶ αὐτὲς οἱ καρδιὲς τῶν γέρον. Ἦταν σὰν τὸ σπρولούλουδο πού, ὅταν ἀρχίζει νὰ νυχτώνῃ, ἀνοίγεται ὁλόκληρο, καὶ ἦταν σὰν τὴν ἀνεμώνη, πού ξανακλείνει ἀπὸ μιά πνοὴ καὶ πεθαίνει ἀπὸ ἓνα ἀγγιγμα.

Ἔτσι ἦταν ὁ ἔρω.

Μποροῦσε νὰ καταστρέψῃ τὸν ἄνδρα, μποροῦσε νὰ τὸν ἐξανασηκώσῃ καὶ νὰ τὸν ξαναρρίξῃ. Σήμερα ἦταν σὲ μένα, σήμερα σὲ σένα καὶ τὴν ἄλλη νύχτα σ' ἓνα ἄλλο, τόσο ἀστατος ἦταν. Ἀλλὰ καὶ μποροῦσε νὰ κρατηθῇ σὰν ἀθραυστὴ σφραγίδα, καὶ νὰ λάμψῃ ἀσβεστος ὡς τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, γιὰ τὸ τόσο αἰώνιος ὅς ἦταν. Τί ἦταν, λοιπόν, ὁ ἔρω;

Ὁ, ὁ ἔρω; εἶναι σὰν μιά καλοκαιρινὴ νύχτα μὲ ἀστερία στὸν οὐρανὸ καὶ εὐδία στὴ γῆ. Ἀλλὰ γιὰτί παρακινεῖ τὸ πάθος καὶ τὸν ἄνδρα νὰ πηγαίνει σὲ ἀπόκρυφους δρόμους καὶ γιὰτί παρακινεῖ τὸ γέρον νὰ μὲνῃ στὸ πόδι στὸ μοναχικὸ τοῦ δωματίου; ἔρω;

Ἀχ, ὁ ἔρω; μεταβάλλει τὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου σ' ἓνα κῆπο γεμάτο μονιτάρια, σ' ἓνα κῆπο εὐθαλῆ καὶ ἀδιάντροπο, πού φουντώνουν μυστηριώδη, ἀδιάκριτα μονιτάρια.

Δὲν παρακινεῖ τὸν καλόγηρο νὰ διολισθαίνῃ σὲ κλειστὰ κήπους καὶ νὰ κολλᾷ τὰ μάτια του τὴ νύχτα στὸ παράθυρό καὶ νὰ κοιμώμενός; Καὶ δὲ σηκώνει τὰ μυαλά τῆς καλογριάς καὶ νὰ θολώνει τὸ νοῦ τῆς πριγκίπισσας; Δὲν χαμηλώνει τὸ κεφάλι τῆς βασιλιάς τόσο χαμηλὰ στὸ δρόμο, πού τὰ μαλλιά του ὅλη τὴ σκόνη τοῦ δρόμου, ἐνῶ μουρμουρίζει λόγια γελά καὶ βγάζει τὴ γλῶσσα του;

Ἔτσι ἦταν ὁ ἔρω.

Ὁχι, ὅχι, ἦταν πάλι ἐντελῶς ἄλλο πράγμα καὶ ἦταν ὁ ἔρω.

τίποτε ἄλλο σὲ ὅλο τὸν κόσμο. Ἦρθε στὴ γῆ μιά ἀνοιξιάτικη νύχτα, τὴν ὥρα πού ἓνα παλληκαράκι εἶδε δυὸ μάτια, δυὸ μάτια. Ἐκοίταξε κατὰμματα. Φίλησε ἓνα στόμα καὶ ἦταν τότε σὰν νὰ συναντήθηκαν στὴν καρδιά τοῦ δυὸ φῶτα, ἓνας ἥλιος, πού ἀστράφτει ἀπάνω σ' ἓνα ἄστρο. Ἔπεςε σὲ μιά ἀγκαλιά καὶ τότε δὲν ἄκουσε καὶ δὲν εἶδε τίποτε πιά σ' ὅλο τὸν κόσμο.

Ὁ ἔρω; εἶναι ἡ πρώτη λέξι τοῦ Θεοῦ, ἡ πρώτη σκέψι, πού φτερούγισε στὸ νοῦ του. Ὅταν εἶπε: Γεννηθήτω φῶς! ἐγεννήθη ὁ ἔρω. Καὶ ὅλα ὅσα ἐδημιούργησεν ἦταν πολλὰ καλὰ καὶ δὲ θέλησε ν' ἀλλάξῃ τίποτε ἀπ' αὐτά. Καὶ ὁ ἔρω; ὑπῆρξεν ἡ καταγωγή τοῦ κόσμου καὶ ὁ κυρίαρχος τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ ὅλοι οἱ δρόμοι τοῦ εἶναι γεμάτοι ἀπὸ ἀνθη καὶ αἶμα, ἀνθη καὶ αἶμα.....

Μιά μέρα Σεπτεμβρίου.

Ὁ παράμερος ἐκεῖνος δρόμος ἦταν ὁ περίπατός του, πηγαίνοντάς, ὅπως στὸ δωματίό του, γιὰτί ποτὲ δὲ συναντοῦσε κανένα καὶ οἱ δυὸ μεριεὶς τῶν πεζοδρομίων ἦταν κῆποι, ὅπου τὰ πεντὰ ἔλαμπαν μὲ κόκκινο καὶ κίτρινο διάκοσμο φύλλων.

Γιὰτί ἡ Βικτώρια ἔρχεται σ' αὐτὸ τὸ μέρος; Πῶς μπορεῖ νὰ φέρνῃ ἐδῶ ὁ δρόμος τῆς; Δὲ γελάστηκε, αὐτὴ ἦταν καὶ ἴσως αὐτὴ ἦταν, πού πέρασε ἀπὸ δῶ χθὲς τὸ βράδυ, τὴν ὥρα πού κοινοῦσε ἀπὸ τὸ παράθυρό του.

Ἡ καρδιά του χτυποῦσε δυνατὰ. Ἦξερε, ὅτι ἡ Βικτώρια ἦταν στὴν πόλι, τὸ εἶχε ἀκούσει αὐτό, ἀλλὰ ἐσύχναζε σὲ κύκλους, καὶ δὲν ἐπήγαινε ὁ γιὸς τοῦ μυλωνᾶ. Καὶ μὲ τὸ Ντίτλεφ δὲν ἔκανε καμμιὰ σχέσι.

Συνεκράτησε τὴν ταραχὴ του καὶ προχώρησε πρὸς τὴν κυρία. Δὲν τὸν γνώρισε; Περπατοῦσε σοβαρὰ καὶ σκεπτικὴ καὶ κρατοῦσε τὸ κεφάλι τῆς περήφανα στηλωμένο στὸ λιγερὸ λαιμὸ τῆς. Χαίρετίσε.

«Καλὴμέρα», τοῦ ἀπάντησε μὲ χαμηλὴ φωνή.

Δὲ φάνηκε διόλου πῶς θέλησε νὰ σταθῇ καὶ αὐτὸς προχώρησε σιωπηλός. Τὰ πόδια του ἔτρεμαν. Στὴν ἄκρη τοῦ μικροῦ δρόμου τοῦ γύρισε, κατὰ τὴ συνήθειά του. Θὰ κολλήσω τὰ μάτια μου στὸ πεζοδρόμιό καὶ δὲ θὰ τὰ σηκώσω, σκέφτηκε. Ὅταν εἶδε καμμιὰ δέκα βήματα, τότε μονάχα σήκωσε τὸ κεφάλι.

Ἐκεῖνη εἶχε σταθῇ μπροστὰ σὲ μιά βιτρίνα. Ἔπρεπε νὰ στρίψῃ πρῶτο κοντὶνὸ δρόμο; Γιὰτί ἐστεκόταν ἐκεῖ; Ἡ βιτρίνα ἦταν μικρὴ βιτρίνα μαγαζιοῦ, ὅπου φαινόταν ὅλα κομμάτια ροῦς σαπούνια, φάρος σ' ἓνα ποτήρι καὶ μερικὰ χυμώδη. Μποροῦσε ἴσως νὰ κάμῃ δέκα βήματα ἀκόμα καὶ νὰ ξαναγυρίσῃ.

Τότε τὸν εἶδε καὶ ἄξαφνα τὸν ἐπλησίασε πάλι. Ἐβάδισε γρήγορα σὰν νὰ εἶχε πάρει θάρρος καὶ ὅταν μίλησε, ἀνάσαινε χαμογελοῦσε νευρικά.

«Καλημέρα. Τί ευχαρίστησι πού σās συναντῶ!»
 «Υψιστε Θεέ, πόσο ἔπαλλε ἡ καρδιά του, δὲ χτυποῦσε, ἔτρε-
 με. Θέλησε νὰ πῇ κάτι, δὲν τὰ κατάρφερε, μονάχα τὰ χεῖλη του
 κινουῦνταν. "Ενα ἄρωμα ἄφιναν τὰ ἐνδύματά της, τὸ κίτρινο φ-
 ρεμά της ἡ ἐρχόταν ἴσως ἀπὸ τὸ στόμα της. "Εκείνη τῇ στιγμῇ
 δὲ διέκρινε τὸ πρόσωπό της, ἀλλὰ ἀνεγνώρισε τοὺς λεπτοὺς
 μους της καὶ εἶδε τὸ μακρὺ, λεπτὸ χέρι της ἀπάνω στὴ λαβή
 τῆς ὀμπρέλλας της. "Ήταν τὸ δεξιὸ χέρι. Φοροῦσε ἕνα δα-
 χτυλίδι.

Τὶς πρώτες στιγμὲς δὲν τὸ σκέφτηκε αὐτὸ καὶ δὲν εἶχε τὸ προ-
 αίσθημα δυστυχίας. Ἀλλὰ τὸ χέρι της ἦταν ἔκτακτα ὁμορφο-
 «Βρίσκουμαι μιὰ βδομάδα στὴν πόλι», ἐξακολούθησε, «ἀλλὰ

δὲν σās εἶδα. Ναί, μιὰ φορὰ σās εἶδα στὸ δρόμο, κάποιος μὲ
 εἶπε πὼς εἴσθε σεῖς. Μεγαλῶσατε».

Ἐπιθύρισε:

«"Ἢξερα πὼς εἴσθε στὴν πόλι. Θὰ μείνετε πολὺ ἀκόμα ἐδῶ».

«Λίγες μέρες. "Οχι πολὺ. Πρέπει νὰ γυρίσω στὸ σπίτι».

«Σās ευχαριστῶ πού μοῦ δώσατε τὴν εὐκαιρία νὰ σās χα-
 ρετίσω», εἶπε.

Παῦσις.

«Ναί, ἔπειτα ἔχασα τὸ δρόμο», ἐξακολούθησε. «Κάθουμαι
 στοῦ παλατιανοῦ τὸ σπίτι. Τί δρόμο πρέπει νὰ πάρω;»

«Θὰ σās συνοδεύσω, ἂν ἐπιτρέπετε».

Ξεκίνησαν.

«Ὁ "Οττο εἶναι στὸ σπίτι;» ρώτησε γιὰ νὰ πῇ κάτι.

«Ναί, εἶναι στὸ σπίτι», τοῦ ἀπάντησε σύντομα.

Μερικοὶ ἄνθρωποι ἔβγαιναν ἀπὸ μιὰ ἀμαξόπορτα, μετα-
 μίζαν ἕνα πιάνο καὶ ἐπίασαν τὸ πεζοδρόμιο. Ἡ Βικτώρια πο-
 μέρισε πρὸς τὸ ἀριστερὸ μέρος, στηρίχτηκε ὀλόκληρη στὸ
 τροφὸ της. Ὁ Γιολάννες τὴν ἐκοίταξε.

«Μὲ συγχωρεῖτε», εἶπε.

Αἰσθημα ἡδυπάθειας τὸν συντάραξε σ' αὐτὴ τὴν ἐπαφή.
 ἀναπνοή της τοῦ ἔψαυε μιὰ στιγμὴ τὸ μάγουλό του.

«Βλέπω νὰ φορῆτε δαχτυλίδι», εἶπε. Καὶ χαμογελοῦσε τὴν
 ἐκοίταξε ἀδιάφορα. «Μπορῶ ἴσως νὰ σās συγχαρῶ;»

Τί θὰ τοῦ ἀπαντοῦσε; Δὲν τὴν ἐκοίταξε, ἀλλὰ κρατοῦσε τὴν
 ἀναπνοή του.

«Καὶ σεῖς;» ἀποκρίθηκε. «Δὲν ἔχετε ἀκόμα δαχτυλίδι;»
 πόν, ὄχι ἀκόμα; Κάποιος ἀλήθεια μοῦ εἶπε... Σήμερα ἀκούσα-
 τόσο πολὺ τὸ ὄνομά σας, ἀκόμα καὶ στίς ἐφημερίδες διαβα-
 κανεῖς δικά σας πράγματα».

«"Εκαμα μερικὰ ποιήματα», ἀπάντησε. «Ἀλλὰ βέβαια δὲν
 εἶδατε».

«Δὲν ἦταν ἕνας ὀλόκληρος τόμος; Νομίζω...»

«Ναί, ἦταν ἕνα μικρὸ βιβλίο».

"Εφτάσαν σὲ μιὰ μικρὴ πλατεῖα, ἐκείνη δὲ βιαζόταν
 καὶ ἤθελε νὰ πάη στὴν οἰκογένεια τοῦ παλατιανοῦ,
 ἕνα πάγκο. "Εμεινε ὀρθὸς ἐμπρὸς της.

Τοῦ ἔδωσε τότε ἄξαφνα τὸ χέρι καὶ εἶπε:

«Καθῆστε, λοιπόν, καὶ σεῖς».

Καὶ μόνον ὅταν ἐκάθησε, τράβηξε τὸ χέρι της.

Τώρα ἢ ποτέ! συλλογίστηκε. Ἐπεχείρησε νὰ ξαναπάρῃ ἕνα
 τόνο ἀστείότητος καὶ ἀδιαφορίας, χαμογέλασε, κοίταξε ψηλὰ
 στὸν ἄερα. Ἐμπρός!

«Εἴσθε λοιπὸν ἀρραβωνιασμένη καὶ δὲν θέλετε νὰ μοῦ τὸ
 πῆτε, ἐμένα πού εἰμαι γείτονάς σας στὸν τόπο μας!»

Συλλογίστηκε καὶ ἀπάντησε:

«Δὲν ἤθελα νὰ σās μιλήσω γι' αὐτὸ σήμερα».

Ἐγινε ξαφνικὰ σοβαρὸς καὶ εἶπε μὲ χαμηλὴ φωνή:

«Ναί, ἀλλὰ μ' ὅλα ταῦτα τὸ καταλαβαίνω τόσο καλὰ».

Παῦσις.

Ξαναεἶπε:

«Φυσικά, ἡξερα ὅλο αὐτὸ τὸν καιρὸ, ὅτι σὲ τίποτε δὲ θὰ μοῦ
 χρησιμεύσῃ... ναί, ὅτι δὲ θὰ ἤμουν ἐκεῖνος πού... "Ἤμουν

μονάχα γιὸς τοῦ μυλωνᾶ καὶ σεῖς... Φυσικά, ἔτσι εἶναι τὰ πράγ-
 ματα. Καὶ δὲ μπορῶ μάλιστα νὰ καταλάβω πὼς ἔχω τὸ θάρρος

νὰ κάθουμαι τώρα ἐδῶ κοντὰ σας. Γιατὶ ἔπρεπε νὰ στέκω ὀρθὸς
 μπροστά σας ἡ ἔπρεπε νὰ ἤμουν ἐκεῖ γονατιστός. Αὐτὸ θὰ ἡ-

ταν τὸ σωστότερο. Ἀλλὰ εἶναι σὰν νὰ... Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ χρό-
 νια, πού ἤμουν μακρὰ, ἔκαμαν καὶ αὐτὰ τὸ ἔργο τους. Εἶναι

σὰν νὰ εἶχα τώρα περισσότερο θάρρος. Γιατὶ ξέρω βέβαια, ὅτι
 δὲν εἰμαι πιὰ κανένα παιδί καὶ ξέρω ἀκόμα, ὅτι δὲν μπορείτε

νὰ μὲ ρίξετε στὴ φυλακή, ἀκόμα καὶ ἂν τὸ θέλατε. Ἀλλὰ δὲν
 πρέπει νὰ μοῦ θυμώσετε γι' αὐτό. Προτιμῶ νὰ σιωπήσω».

«"Οχι, μιλήστε, λοιπόν. Πέστε ὅτι θέλετε νὰ πῆτε».

«Μπορῶ νὰ τὸ πῶ; Αὐτὸ πού θέλω; Τότε ὅμως πρέπει νὰ μὴ
 μοῦ τὸ ἀπαγορεύσῃ ὁ ἀρραβῶνας σας».

«"Οχι», ἀποκρίθηκε σιγὰ, «δὲ σās ἀπαγορεύει τίποτε. "Οχι!»

«Πῶς; Ναί, ἀλλὰ τί σημαίνει αὐτό; Ναί. Ὁ Θεὸς νὰ σās εὐ-
 λογήσῃ Βικτώρια, δὲν ἀπατῶμαι;» Ἀνεπήδησε καὶ ἔσκυψε γιὰ

νὰ δῇ τὸ πρόσωπό της. «Λοιπόν ὁ ἀρραβῶνας σας δὲν σημαίνει
 τίποτε;»

«Καθῆστε πάλι».

Ἐκάθησε.

«Α, ὄχι, ἔπρεπε μονάχα νὰ εἶχατε μιὰ ἰδέα πόσο σās συλ-
 λογίζομουν. "Υψιστε Θεέ, ἂν εἶχα ποτέ στὴν καρδιά μου μιὰ ἄλ-
 λη παροδικὴ σκέψι! Ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πού εἶδα, ἀπὸ

ὅλους, πού ἐγνώρισα, σεῖς εἴσασθε μονάχα γιὰ μένα στὸν κό-
 σμο. Δὲν μποροῦσα νὰ σκεφτῶ τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι ἡ Βικτώ-
 ρια εἶναι ἡ ὁμορφότερη, ἡ ἐξοχώτερη καὶ αὐτὴ γνωρίζω! Ἡ δε-

ξοχὸς εἶναι ἡ ὁμορφότερη, ἡ ἐξοχώτερη καὶ αὐτὴ γνωρίζω! Ἡ δε-
 ξοχὸς εἶναι ἡ ὁμορφότερη, ἡ ἐξοχώτερη καὶ αὐτὴ γνωρίζω! Ἡ δε-

ξοχὸς εἶναι ἡ ὁμορφότερη, ἡ ἐξοχώτερη καὶ αὐτὴ γνωρίζω! Ἡ δε-
 ξοχὸς εἶναι ἡ ὁμορφότερη, ἡ ἐξοχώτερη καὶ αὐτὴ γνωρίζω! Ἡ δε-

ξοχὸς εἶναι ἡ ὁμορφότερη, ἡ ἐξοχώτερη καὶ αὐτὴ γνωρίζω! Ἡ δε-
 ξοχὸς εἶναι ἡ ὁμορφότερη, ἡ ἐξοχώτερη καὶ αὐτὴ γνωρίζω! Ἡ δε-

ποῦ. Ξέρετε, τότε ἀνοιγόταν γιὰ μένα ὁ οὐρανός, δεσποινίς Βικτώρια, καὶ τότε ἔγραφα ποιήματα γιὰ σὰς καὶ μὲ ὅσα χρήματα εἶχα σὰς ἀγόραζα λουλουδία καὶ τὰ πῆγαινα στὸ σπῖτι καὶ τὰ ἔβαζα σ' ἕνα ποτήρι. "Ὅλα τὰ τραγουδία μου εἶναι γιὰ σὰς, μὴν ἀλλά λίγα δὲν εἶναι, καὶ αὐτὰ δὲν εἶναι τυπωμένα. Ἀλλὰ αὐτὰ πού εἶναι τυπωμένα, δὲν τὰ διαβάσατε βέβαια; Τώρα ἀρχισα ἕνα μεγάλο βιβλίο. "Αχ, ναί, Θεέ μου, πόσο σὰς εὐγνωμονῶ, γιατί μοῦ ἔχετε γεμίσει τόσο τὴν ὑπαρξί μου καὶ αὐτὸ εἶναι ὁλόκληρη ἡ χαρὰ μου. Πάντα ἀκουγα ἢ ἔβλεπα κάτι, πού μοῦ ἐθύμιζε σὰς, ὅλη τὴν ἡμέρα καὶ τίς νύχτες ἀκόμα. "Εγραψα τὸ ὄνομά σας στὸ ταβάνι τοῦ δωματίου μου καὶ πέφτω νὰ κοιμηθῶ καὶ τὸ κοιτάζω. Ἀλλὰ ἡ ὑπηρετρία πού μοῦ σιγυρίζει δὲν τὸ βλέπει, γιατί τὸ ἔγραψα μὲ πολὺ μικρὰ γράμματα, γιὰ νὰ τὸ βλέπω μονάχα ἐγώ. Βρίσκω κάποια χαρὰ σ' αὐτό.

Γύρισε τὸ πρόσωπό της, ἀνοιξε τὸ κορσάζ της καὶ ἔβγαλε ἕνα χαρτί.

«Γιὰ δέστε!» εἶπε μὲ βαρεῖα ἀναπνοή. «Τὸ ἔκοψα καὶ τὸ φύλαξα. Μπορεῖτε νὰ μάθετε, ὅτι τὸ διαβάζω κάθε βράδυ. Πρῶτος μοῦ τὸ ἔδειξε ὁ μπαμπὰς καὶ πῆγα στὸ παράθυρο καὶ τὸ διαβάσα. Ποῦ εἶναι το; Δὲν μπορῶ νὰ τὸ βρῶ εἶπα καὶ γύρισα τὸ φύλλο τῆς ἐφημερίδας. Ἀλλὰ τὸ εἶχα διαβάσει ἀμέσως καὶ ἔμουν τόσο εὐτυχισμένη».

Τὸ χαρτί ἀπέπνευε μιὰ εὐωδιά ἀπὸ τὸ στήθος της. Τὸ ἀνοίξε μόνη της καὶ τοῦ τὸ ἔδειξε, ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα τοῦ ποιήματός, μιὰ μικρὴ στροφή γι' αὐτή, στὴν ἀμαζόνα στὸ ἄσπρο ἄνθος. Ἦταν ἡ ἀπλοϊκή, σφοδρὴ ὁμολογία μιᾶς καρδιάς, τὸ ξεχείλισμα, πού δὲν μποροῦσε νὰ κρατηθῇ, ἀλλὰ πού ξεσποῦσε ἀπὸ τίς γραμμὲς σὰν ἀστέρια πού ἀναφλέγονται.

«Ναί», εἶπε, «τὸ ἔγραψα αὐτό. Εἶναι πολὺς καιρὸς τώρα, ἦσαν μιὰ νύχτα, πού οἱ λεῦκες θροοῦσαν ἐμπρὸς στὸ παράθυρό μου τόσο, τότε τὸ ἔγραψα. Ἀλήθεια, θέλετε νὰ τὸ φυλάξετε ἀκόμα; Σὰς εὐχαριστῶ. Τὸ ξαναφυλάτε. «Αχ!» ἐφώνασε μὲ παρὰ φωνή καὶ ἡ φωνή του ἀντήχησε πολὺ σιγαλά, «νὰ στοχαζώμαι, ὅτι δὲν βρῖσκεσθε μακρύτερα ἀπὸ μένα ὅσο αὐτὴ τῇ στιγμῇ. Νοιώθω τὸ χέρι σας στὸ δικό μου, μιὰ θερμότης ἀναβλύζει ἀπὸ τὴν ὑπαρξί σας. Πολλὲς φορές, ὅταν ἦμουν μόνος καὶ σὰς συλλογιζόμουν, ἐπάγωνα ἀπὸ φιλοδοξία, ἀλλὰ τώρα φλογίζουμαι. Τὴν τελευταία φορά, πού ἦμουν στὴν πατρίδα, εἴσατε καὶ τότε ὁμορφῇ, τώρα ὅμως εἴσθε ἀκόμα ὁμορφότερη. Εἶναι τὰ μάτια καὶ τὰ φρύδια, τὸ χαμόγελό σας, — ὄχι, δὲν ξέρω τί λέω, εἶναι ὅλα, εἴσθε ὁλόκληρη».

Χαμογελοῦσε καὶ τὸν ἐκοίταζε μὲ μισοκλεισμένα μάτια, πού ἐγινόνταν βαθύτερα γαλανὰ κάτω ἀπὸ τὰ μακρὰ της ματόκλαδα. "Ελαμπε μὲ μιὰ θερμὴ λάμψη. Φαινόταν σὰ νὰ δοκίμαζε μιὰ ὑψιστὴ χαρὰ καὶ τοῦ ἀρπαξε τὸ χέρι μὲ ἀκράτητη ὁρμή.

«Σὰς εὐχαριστῶ», εἶπε.

«Ὁχι, Βικτώρια, ἀφήστε με», ἀπάντησε. "Ὅλη ἡ ψυχὴ του πετοῦσε πρὸς αὐτὴν καὶ ἤθελε νὰ πῇ περισσότερα, περισσότερα

νὰ πῇ, ἀλλὰ περιοριζόταν σὲ συγκεχυμένες διαχύσεις, ἦταν σὰν μεθυσμένος. «Ναί, ἀλλά, Βικτώρια—ἀν μ' ἀγαποῦσατε λιγάκι... δὲν ξέρω, ἀλλὰ πέστε, ὅτι μὲ ἀγαπάτε, ἀκόμα καὶ ἂν δὲν εἶναι ἀλήθεια. Φανήτε καλὴ! Θὰ ἤθελα νὰ σὰς ὑποσχεθῶ ὅτι θὰ γίνω κάτι, ὅτι θὰ κάμω μεγάλα πράγματα. Δὲν ἔχετε ἰδεᾶ τὸ τί μποροῦσα νὰ γίνω. Τὸ σκέπτομαι κάποτε αὐτὸ καὶ ξέρω, ὅτι ἔχω μιὰ παρόρμησι γιὰ δυσκολώτατα ἔργα. Πολλὲς φορές ὅλα αὐτὰ τὰ αἰσθηματά μου ξεχειλίζουν, τὴ νύχτα περπατῶ μὲ κλονιζόμενο βῆμα ἀπάνω κάτω στὸ δωμάτιό μου, γιατί τὸ κεφάλι μου εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἱστορίες. Στὸ διπλανὸ δωμάτιο ἔχει κατακλιθῇ ἕνας ἄνθρωπος, δὲν μπορεῖ νὰ κοιμηθῇ, χτυπᾷ στὸν τοῖχο. Ὅταν χαράξῃ, μπαίνει στὸ δωμάτιό μου καὶ εἶναι μανιασμένος. Τοῦ κάκου ὅμως, δὲ γυρίζω νὰ τὸν κοιτάξω γιατί σὰς συλλογίστηκα τόσο πολὺ, ὥστε νομίζω ὅτι βρίσκεστε στὸ δωμάτιό μου. Πηγαίνω στὸ παράθυρο καὶ τραγουδάω, ἀρχίζει νὰ φωτίζῃ. Οἱ λεῦκες ἔξω θροοῦν. Καλὴ νύχτα! Λέω στὴν ἡμέρα. Καὶ αὐτὸ τὸ λέω γιὰ σὰς. Τώρα κοιμάται, σκέπτομαι. Καλὴ νύχτα! Ὁ Θεὸς νὰ τὴν εὐλογῇ! Καὶ τότε πέφτω νὰ κοιμηθῶ. Αὐτὸ γίνεται κάθε βράδυ. Ἀλλὰ ποτὲ δὲ φαντάστηκα ὅτι εἴσθε τόσο ὁμορφῇ, ὅσο εἴσθε, Βικτώρια. "Ετσι θὰ σὰς κρατήσω τώρα στὴ μνήμη μου, ὅταν θὰ φύγετε, ἔτσι ὅπως εἴσθε τώρα. Θὰ σὰς βλέπω τόσο καθαρὰ μπροστά μου...».

«Δὲ θάρρῃτε καὶ σεῖς στὸν τόπο μας;»

«Ὁχι, δὲν εἶμαι ἔτοιμος. Ναί, θὰ ἔρθω. Θὰ φύγω τώρα. Δὲν εἶμαι ἔτοιμος, ἀλλὰ θὰ κάμω ὅ,τι μοῦ εἶναι δυνατό. Γυρίζετε τώρα κάποτε στὸν κῆπο; Βγαίνετε ἔξω τὸ βράδυ κάποτε, Βικτώρια; Θὰ μποροῦσα νὰ σὰς δῶ, θὰ μποροῦσα ἴσως νὰ σὰς χαιρετίσω, ἄλλο τίποτε ἀπὸ αὐτὸ δὲν θέλω. Ἀλλὰ ἂν μ' ἀγαπάτε λιγάκι, ἂν μὲ πονήτε, ἂν μορῃτε νὰ μὲ ὑποφέρετε, πέστε το... ὅποτε μοῦ αὐτὴ τῇ χαρᾷ... Ξέρετε, ὅτι εἶναι ἕνας φοίνικας, πού ἀνθίζει μὲ μιὰ μόνον μιὰ φορά στὴ ζωὴ του καὶ ὅμως ζῇ ὀγδόντα χρόνια. Ὁ πλατοφοίνικας. Ἀλλὰ ἀνθίζει μόνον μιὰ φορά. Τώρα ἀνθίζω. Ναί, θὰ οἰκονομήσω χρήματα καὶ θὰ φύγω γιὰ τὴν πατρίδα. Θὰ πουλήσω ὅ,τι ἔχω γράψῃ. Γράφω ἕνα μεγάλο βιβλίο καὶ θὰ τὸ πουλήσω τώρα, αὐριο κι' ὅλας, ὅλο ὅσο ἐτοίμασα. Θὰ πάρω ἕνα σωρὸ χρήματα. Θέλετε, λοιπόν, νὰ γυρίσω στὸν τόπο μας;»

«Ναί».

«Σὰς εὐχαριστῶ, χίλιες φορές σὰς εὐχαριστῶ! Συγχωρήστε με ἂν ἐλπίζω πολὺ, — ἂν πιστεύω πολὺ, εἶναι τόσο ἐξοχὸ νὰ πιστεύῃ κανεὶς ἀσυνήθιστα πολὺ. Αὐτὴ εἶναι ἡ εὐτυχέστερη ἡμέρα πού ἔζησα...».

Ἐβγαλε τὸ καπέλλο του καὶ τὸ ἔβαλε δίπλα του.

Ἡ Βικτώρια κοίταξε γύρω της. Μιὰ κυρία κατέβαινε τὸ δρόμο καὶ παραπέρα πῆγαινε μιὰ γυναίκα μ' ἕνα πανέρι. Ἡ Βικτώρια ἀνησυχῇ, ἔβγαλε τὸ ρολόγι της.

«Θὰ φύγετε τώρα;» ρώτησε. «Πέστε κάτι προτοῦ νὰ φύγετε, ἀφήστε με ν' ἀκούσω ὅτι... Σὰς ἀγαπῶ καὶ σὰς τὸ λέω τώρα.

«Από την απάντησί σας θα εξαρτηθῇ ἄν... Ἡ ζωὴ μου εἶναι ἐν-
τελῶς δική σας. Τί ἀπαντᾷτε;»

Κατεβάζει τὸ κεφάλι του.

«Ὁχι, μὴ τὸ πῆτε!» παρακάλεσε.

«Ὁχι ἐδῶ», ἀπαντᾷ ἐκείνη. «Θὰ μιλήσω στὸν τόπο μας».

Ξεκίνησαν.

«Λένε πῶς θὰ πάρετε τὸ κοριτσάκι, τὸ κοριτσάκι, ποὺ ἐσώ-
σατε. Πῶς τὴ λένε;»

«Τὴν Κάμιλλα θέλετε νὰ πῆτε;»

«Τὴν Κάμιλλα Σέγερ. Λένε πῶς θὰ τὴν πάρετε.»

«Ἀλήθεια; Γιατί με ρωτᾶτε γι' αὐτό; Μὰ αὕτὴ εἶναι παιδί
ἀκόμα. Ἐπῆγα στὸ σπίτι της, εἶναι τόσο μεγάλο καὶ πλούσιο, ἔ-
νας πύργος σὰν τὸ δικό σας. Πῆγα πολλές φορές ἐκεῖ. Ὁχι, εἶ-
ναι ἀκόμα παιδί.»

«Εἶναι δεκαπέντε χρονῶν. Τὴν ἀντάμωσα, εἶμαστε μαζί, ἔ-
μεινα καταγοητευμένη μαζί της. Τί θελκτικὴ ποὺ εἶναι!»

«Δὲ θέλω νὰ τὴν πάρω», εἶπε.

«Ὁχι, ἀλήθεια, λοιπόν;»

Τὴν ἐκοίταξε. Τὸ πρόσωπό του ζάρωσε ἀπ' τὸ σπασμό.

«Ἀλλὰ γιατί τὸ λέτε αὐτὸ τώρα; Θέλετε νὰ με κάμετε νὰ
προσέξω μιὰ ἄλλη;»

Προχώρησε με βιαστικά βήματα καὶ δὲν ἀπάντησε τίποτε.
Ἐφτασάν στὸ σπίτι τοῦ παλατιανοῦ. Ἐπιασε τὸ χέρι του καὶ
τὸν ἔσυρε μαζί της ἀπὸ τὴν πόρτα στὴ σκάλα.

«Δὲν θέλω νὰ ἔρθω μέσα», εἶπε κάπως ἐκπληκτος.

Χτύπησε τὸ κουδούνι, γύρισε πρὸς τὸ μέρος του καὶ τὸ σπῆ-
θος τινάχτηκε με παλμό.

«Σὰς ἀγαπῶ!» εἶπε. «Τὸ καταλαβαίνετε; Σὰς μονάχα ἀ-
γαπῶ!»

Ἀξαφνὰ τὸν ἔσυρε πάλι κάτω στὴ σκάλα γλήγορα, τρία,
τέσσερα σκαλοπάτια, τὸν ἀγκάλιασε καὶ τὸν ἐφίλησε. Ἐτρεψε
στὴν ἐπασφῇ του.

«Σὰς μονάχα ἀγαπῶ», ξαναεἶπε με πνιγμένη φωνὴ καὶ με
γεμάτα μεθῶσι μάτια.

Ἀπάνω ἀνοίξε ἡ πόρτα τῆς εἰσόδου. Ξέφυγε ἀπὸ τὴν ἀγκα-
λιά του καὶ ἀνέβηκε γοργὰ τὴ σκάλα.

IV

Φωτίζει, χαράζει ἡ ἡμέρα, μιὰ γαλανὴ ἡμέρα τοῦ Σεπτεμ-
βρίου ποὺ φρικιά. Σαλεύουν γλυκὰ οἱ λευκὲς τοῦ κήπου. Ἐνὰ
παράθυρο ἀνοίγει, ἕνας ἄνδρας σκύβει ἔξω καὶ σιγοτραγουδεῖ
μιὰ μελωδία. Δὲ φορεῖ σακκάκι, φαίνεται σὰν ἄνθρωπος ποὺ δὲ
ντύθηκε ἀκόμα, ποὺ ἤπιασε πολὺ τὴ νύχτα, εὐχαριστημένος,
στὸν κόσμον.

Γυρίζει ξαφνικὰ ἀπὸ τὸ παράθυρο καὶ κοιτάζει τὴν πόρτα
του. Κάποιος τοῦ χτύπησε. Λέει δυνατὰ: Ἐμπρός! Μπαίνει ἕνας
ἄνδρας.

«Καλημέρα!» λέει σ' αὐτὸν ποὺ μῆκε μέσα.

Εἶναι ἕνας ἡλικιωμένος ἄνδρας, εἶναι χλωμὸς καὶ μανιασμέ-
νος καὶ κρατεῖ στὸ χέρι μιὰ λάμπα, γιατί δὲν ἔχει φωτίσει κα-
λὰ ἀκόμα.

«Σὰς ἀφίνω μιὰ φορὰ ἀκόμα νὰ κρίνετε μόνος σας, κύριε
Μύλλερ, κύριε Γιοχάννες Μύλλερ, ἂν εἶναι σωστὰ πράγματα αὐ-
τά;» τραυλίζει ὁ ἄνθρωπος θυμωμένα.

«Ὁχι», ἀπαντᾷ ὁ Γιοχάννες, «ἔχετε δίκιο. Ἐγγραφα κάτι,
ποὺ μοῦ ἄρεσε πολὺ καὶ σὲ μένα τὸν ἴδιο, γιὰ δέστε, ἔγγραφα ὅλα
αὐτὰ ἐδῶ, εἶχα μεγάλη ἐπιτυχία τὴ νύχτα. Καὶ τώρα ἐτελείωσα.

Ἄνοιξα, λοιπόν, τὸ παράθυρο καὶ τραγούδησα λιγάκι.»

«Ἐμουγγρίζετε!» λέει ὁ ἄνδρας. «Εἶναι τὸ δυνατότερο τρα-
γουδί ποὺ ἄκουσα ποτέ, καταλαβαίνετε; Καὶ ὅλα αὐτὰ μέσα
στὴ νύχτα.»

Ὁ Γιοχάννες ἀρπάζει τὰ χαρτιά ἀπάνω ἀπὸ τὸ γραφεῖο του,
παίρνει μιὰ χούφτα φύλλα, μεγάλα καὶ μικρά.

«Γιὰ δέστ' ἐδῶ!» φωνάζει. «Σὰς διαβεβαιῶ, ὅτι δὲν ἐργά-
στηκα ποτέ ἄλλοτε τόσο καλὰ. Ἦταν σὰν μιὰ ἀδιάκοπη ἀστρα-
πή. Εἶδα μιὰ φορὰ μιὰ ἀστραπή, ποὺ σερόνταν ἀπάνω σ' ἕνα

τηλεγραφικὸ σύρμα, ὁ Θεὸς νὰ σὰς φυλάξῃ, ἐφαινόταν σὰν ἕνα
φλογισμένο σεντόνι. Ἔτσι πλημμύρισα καὶ γὰρ σήμερα ἀπὸ φλό-
γα. Τί μπορῶ νὰ κάμω; Ὅταν μάθετε πῶς συνέβη τὸ πρᾶγμα, δὲ

νομίζω πῶς θὰ ἐξακολουθήσετε νὰ εἰσθε θυμωμένος. Καθόμουν ἐ-
δῶ καὶ ἔγγραφα, ἀκούτε, δὲν κουνιόμουν διόλου. Σὰς συλλογι-
ζόμουν καὶ ἔμενα ἡσυχος. Ἀλλὰ ὕστερα ἦρθε μιὰ στιγμή, ποὺ

σὰς λησμόνησα, τὸ στήθος μου ἤθελε νὰ ἐκραγῇ, ἴσως σηκώθη-
κα τότε, ἴσως νὰ σηκώθηκα ἀκόμα καὶ μιὰ ἄλλη φορὰ τὴ νύχτα
καὶ ἔκαμα λίγα βήματα στὸ δωμάτιό μου. Ἦμουν τόσο εὐτυχής.»

«Τὴ νύχτα δὲ σὰς ἄκουσα τόσο πολὺ», εἶπε ὁ ἄνδρας. «Ἀλ-
λὰ εἰσθε ἐντελῶς ἀσυγχώρητος νὰ ἀνοίγετε τὸ παράθυρο τώρα,
τέτοια ὥρα καὶ νὰ μουγγρίζετε ἔτσι.»

Φυσικά. Ναι, αὐτὸ εἶναι ἀσυγχώρητο. Ἀλλὰ τώρα σὰς τὸ
ἐξήγησα. Εἶχα μιὰ ἀσύγκριτη νύχτα, πρέπει νὰ τὸ μάθετε. Χθὲς

μοῦ συνέβηκε κάτι. Περπατῶ στὸ δρόμο καὶ συναντῶ τὴν εὐτυ-
χία μου, ἄχ, ἀκούστε με, λοιπόν, συναντῶ τὸ ἄστρο μου καὶ τὴν
εὐτυχία μου. Ξέρετε, καὶ ὕστερα με φιλεῖ. Τὸ στόμα της ἦταν τό-
σο κόκκινο καὶ τὴν ἀγαπῶ, με φιλεῖ καὶ με μεθά. Νοιώσατε ποτέ

τὰ χεῖλιά σας νὰ τρέμουν τόσο πολὺ, ὥστε νὰ μὴ μπορῆτε νὰ μι-
λήσετε; Δὲν μποροῦσα νὰ μιλήσω. Οἱ παλμοὶ τῆς καρδιάς μου ἔ-
καναν τὸ σῶμα μου νὰ τρέμῃ ὁλόκληρο. Ἐτρεξα στὸ σπίτι μου

καὶ κοιμήθηκα. Κάθησα ἐδῶ στὴν καρέκλα καὶ με πῆρε ὁ ὕπνος.
Ὅταν ἐβράδιασε, ξύπνησα. Ἡ ψυχὴ μου χόρευε ἀπὸ εὐδιαθεσία

καὶ ἄρχισα νὰ γράφω. Τί ἔγραψα; Νά, αὐτὰ ἐδῶ! Ἦμουν γε-
μάτος ἀπὸ ἕνα σωρὸ ἀλλόκοτες, ἔξοχες ἰδέες, οἱ οὐρανοὶ ἀνοι-
γόνταν καὶ ἦταν γιὰ τὴν ψυχὴ μου σὰν μιὰ ζεστὴ καλοκαιριάτι-
κη ἡμέρα, ἕνας ἄγγελος μοῦ πρόσφερε κρασί, τὸ ἤπια, ἦταν ἕνα

μεθυστικὸ κρασί, τὸ ἤπια μέσα σ' ἕνα ποτήρι ἀπὸ πολὺτιμη πέ-
τρα, ποὺ εἶχε τὸ χρῶμα τοῦ ροδιοῦ. Μήπως ἀκούγα τις ὥρες νὰ

σημαίνουν; Μήπως είδα τη λάμπα να σβύνη; 'Ο Θεός να δώσει να με καταλάβετε τί λέω! Ξαναζούσα πάλι εκείνη τη σκηνή, πήγαινα ακόμα στο δρόμο με την αγαπημένη μου και όλοι γύριζαν και την έκοίταζαν. Πήγαμε στο πάρκο, απαντήσαμε το βασιλιά, από τη χαρά μου έβγαλα το καπέλλο μου έως κάτω και ο βασιλιάς γύρισε και την είδε, την αγαπημένη μου, γιατί είναι τόσο ψηλή και ωραία. Κατεβήκαμε πάλι στην πόλι και όλοι οι μαθηταί γύριζαν και την έκοίταζαν, γιατί είναι νέα και φορεί ένα άνοιχτόχρωμο φόρεμα. "Όταν φτάσαμε σ' ένα σπίτι με κόκκινες πέτρες, μπήκαμε μέσα. Την συνώδευσα ως άπάνω στη σκάλα και θέλησα να γονατίσω μπροστά της. Τότε μ' έκλεισε στην άγκαλιά της και μέ φίλησε. Αυτό μου συνέβηκε χθές το βράδυ, δεν είναι πολύς καιρός. "Αν με ρωτούσατε τί έγραψα, θα σάς έλεγα, ότι έγραψα ένα μοναδικό, ακράτητο τραγούδι για τη χαρά, για την ευτυχία. "Ήταν σαν να έσκυβε άπάνω μου γυμνή ή εύτυχία μ' ένα μακρύ, γελαστό λαιμό και να ήθελε να μου προσφερθώ".

«Ναί, αλήθεια, δε θ' άκούσω περισσότερο τις φλυαρίες σας», λέει ο άνδρας θυμωμένα και απρόθυμα. «Είναι ή τελευταία φορά που σάς μιλώ».

‘Ο Γιοχάννες τόν έσταμάτησε στην πόρτα.

«Σταθήτε λιγάκι. "Όχι, έπρεπε να βλέπατε μονάχα, πώς φώτισε ο ήλιος στο πρόσωπό σας. Τό είδα, όταν γυρίσατε, ήταν ή λάμπα, πού έριξε φώς στο μέτωπό σας. Δεν είσατε πιά τόσο θυμωμένος, τό είδα. "Ανοιξα τό παράθυρο, έ, καλά, τραγουδήσα πολύ δυνατά. "Ήμουν ο χαρούμενος άδερφός όλου του κόσμου. "Έτσι συμβαίνει κάποτε, χάνει κανείς τό νου του. "Έπρεπε να τό στοχασθώ, ότι κοιμούσατε ακόμα. . . ».

«'Όλη ή πόλις κοιμάται ακόμα».

«Ναί, είναι πολύ ένωρίς. Θέλω να σάς χαρίσω κάτι. Θέλετε να δεχθήτε αυτό από μένα; Είναι άσημένιο, μου τό έχουν κάμει δώρο. "Ένα κοριτσάκι, που τό έσωσα μιá φορά, μου τό χάρισε. Σας παρακαλώ, πάρτετ ο. Χωρεί είκοσι τσιγαρέττα. Δεν τό θέλετε; "Αλήθεια, δεν καπνίζετε; Μπορώ νάρθω στο δωμάτιό σας αύριο για να σάς ζητήσω συγγνώμη; Θέλω πολύ να κάμω κάτι, να σάς παρακαλέσω να με συγχωρήσετε. . . ».

«Καλή νύχτα!»

«Καλή νύχτα! Τώρα θα πέσω να κοιμηθώ. Σας τό υπόσχομαι. Δεν θ' άκούσετε πιά κανένα θόρυβο έδώ μέσα. Και στο μέλλον θα προσέχω περισσότερο».

‘Ο άνδρας έφυγε.

‘Ο Γιοχάννες ξανάνοιξε άξαφνα την πόρτα και έπρόσθεσε: «Αλήθεια, θα ταξειδέψω τώρα. Δε θα σάς ξαναενοχλήσω πλέον, αύριο θα ταξειδέψω. Αησιμόνησα να σάς τό πώ».....

Δεν έταξειδέψε. Διάφορα πράγματα τόν έμπόδισαν, είχε να κάμει μερικές προμήθειες, κάτι να ψωνίση, κάτι να πληρώση, ξημέρωσε και βράδιασε. Τί άσκοπα πού γύριζε έδώ κι' εκεί.

Τέλος έκουδούνισε στο σπίτι του παλατιανού. Μήπως ήταν ή Βικτώρια στο σπίτι;

‘Η Βικτώρια κάνει ψώνια.

‘Εξηγεί, ότι είναι από τόν ίδιο τόπο, ή Βικτώρια και αυτός, ήθελε να την χαιρετίση μονάχα, αν ήταν στο σπίτι, είχε πάρει την άδεια να την χαιρετίση. Θέλει να κάμει μιá παραγγελία για την πατρίδα. Λοιπόν, καλά!

‘Επήγε πέρα στην πόλι. "Ίσως μπορούσε να την συναντήση, να την άνακαλύψη, ήταν ίσως σέ κανένα άμάξι. Γύρισε ως τό βράδυ. Την είδε έμπρός στο θέατρο, χαιρέτισε, χαμογέλασε και χαιρέτισε, και εκείνη άπάντησε στο χαιρετισμό του. Θέλησε να την πλησιάση' ήταν μονάχα όλίγα βήματα — όταν βλέπη ότι δεν είναι μόνη, την συνοδεύει ο γιός του παλατιανού. Φορούσε στολή άνθυπολοχαγού.

‘Ο Γιοχάννες συλλογίστηκε: "Ίσως να μου κάμει ένα νεύμα, κάποιο κίνημα με τά μάτια. 'Εκείνη βιάστηκε να μπη στο θέατρο, κόκκινη, με χαμηλωμένο κεφάλι, σαν να ήθελε να κρυβή. "Ίσως μπορούσε να τη δη' εκεί μέσα; Πήρε ένα εισιτήριο και μπήκε.

‘Ήξερε τη λόξα του παλατιανού, φυσικά αυτοί οι πλούσιοι άνθρωποι είχαν μιá λόξα. Καθόταν εκεί με όλη τη λάμψη της και κοιτάζε γύρω της. Τόν έκοίταξε; Ποτέ!

“Όταν έτελειώσε ή πράξις, την παραφύλαξε έξω στο διάδρομο. Ξαναχαιρέτισε. Τόν έκοίταξε λιγάκι έκπληκτη και ένευσε. «'Εδώ μέσα μπορείς να βρής νερό», είπε ο "Όττο, και έδειξε την πόρτα.

Προσέερασαν. ‘Ο Γιοχάννες τούς έκοίταξε. "Ένα παράξενο σύννεφο σκέπαζε τά μάτια του. "Όλοι αυτοί οι άνθρωποι θύμωναν μαζί του και τόν σκουντούσαν. Ζητούσε μηχανικώς συγγνώμη και έμενε καρφωμένος στη θέσι του. 'Εκείνη είχε χαθή.

“Όταν ξαναγύρισε, ύποκλήθηκε βαθειά και είπε: «Με συγχωρείτε, δεσποινίς. . . »

«Είναι ο Γιοχάννες», είπε παρουσιάζοντάς τον. «Τόν άναγνωρίζεις;»

“Ο "Όττο άπάντησε με κίνημα τών ματιών. «'Επιθυμείτε βέβαια να μάθετε τί γίνεται στον τόπο μας», έξακολούθησε και τό πρόσωπό της ήταν ωραίο και ήρεμο. «Νά σας πώ, δεν ξέρω, αλλά όλοι θα είναι καλά. Περίφημα. Θα πώ χαιρετίσματα στους δικούς σας».

«Εύχαριστώ. Θα φύγετε γρήγορα, δεσποινίς;»

«Μιá από αυτές τις μέρες. Ναί, θα τούς πάω χαιρετίσματα».

‘Εγνεψε και έφυγε. ‘Ο Γιοχάννες την ξανακοίταξε ως ότου χάθηκε, ύστερα έφυγε από τό θέατρο. "Ένας άτελειώτος περίπατος, μιá μελαγχολική περιπλάνηση άπάνω-κάτω στους δρόμους του έφαγε όλη ή ώρα. Στις δέκα στάθηκε μπροστά στο σπίτι του παλατιανού και περίμενε. Τώρα θα είχε τελειώσει τό θέατρο, όπου είναι

θέλει νὰ πεθάνῃ καὶ αὐτὴ εἶναι δική του δουλειά. Δὲν κουμπώνει πιά τὸ πουκάμισό του καὶ ἔχει πάψει νὰ σφίγγῃ πιά τὰ κορδόνια τῶν παπουτσιῶν του τὸ πρωῒ, ὅλα τὰ ρούχα του εἶναι ξεκούμπωτα, τὸ στήθος του εἶναι γυμνὸ καὶ ἀδύνατο, θὰ πεθάνῃ... Ἐ-
νας ἄνθρωπος πνέει τὰ λούστια, ἔγραψε ἕνα γράμμα σ' ἕνα φί-
λο, ἕνα μιλλιέτο, μιὰ μικρὴ παράκλησι. Ὁ ἄνθρωπος πέθανε
καὶ ἀφίνει αὐτὸ τὸ γράμμα. Εἶχε χρονολογία καὶ ὑπογραφή, ἔ-
γραψε μὲ τὸ νῖ καὶ μὲ τὸ σίγμα, ἂν καὶ ἐκεῖνος ποὺ τὸ ἔγραψε
θὰ πέθαινε σὲ μιὰ ὥρα. Αὐτὸ ἦταν τὸ παράξενο. Ἐβαλε ἀκόμα
καὶ τὴ συνηθισμένη του τζίφρα κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομά του.

Καὶ ὕστερα ἀπὸ μιὰ ὥρα εἶχε πεθάνει...
Ἀλλὰ νὰ καὶ ἕνας ἄλλος ἄνθρωπος. Κοιμάται μόνος μέσα
σ' ἕνα μικρὸ δωμάτιο, ποὺ ἦταν χρωματισμένο μπλέ καὶ εἶχε τὰ
βάνι ξύλινο.

Τί λοιπόν; Τίποτε. Σὲ ὅλο τὸν ἀπέραντο κόσμο αὐτὸς εἶναι,
ποὺ μέλλει ν' ἀποθάνῃ. Τὸ ἀνακαλύπτει, τὸ σκέπτεται, ἔως ὅτου
ἐξαντλεῖται. Βλέπει ὅτι εἶναι βράδυ, ὅτι τὸ ρολόγι στὸν τοῖχο
δείχνει ὀχτῶ καὶ δὲν καταλαβαίνει ὅτι δὲν χτυπάει. Τὸ ρολόγι
δὲν χτυπάει. Ἐχουν περάσει λίγα λεπτά ἀπὸ τις ὀχτῶ καὶ ἐξα-
κολουθεῖ τὸ τικ-τάκ του, ἀλλὰ δὲ χτυπάει. Φτωχὲ ἄνθρωπε, ὁ ἐγ-
κεφαλός του ἄρχισε τώρα νὰ ναρκώνεται, τὸ ρολόγι ἐσήμαινε
καὶ αὐτὸς δὲν τὸ ἄκουσε. Τότε κάνει μιὰ τρύπα στὴν εἰκόνα τῆς
μητέρας του, ποὺ κρέμεται στὸν τοῖχο. Τί τοῦ χρειάζεται πιά αὐ-
τὴ ἡ εἰκόνα καὶ γιατί νὰ μείνῃ ἀκέρια, ὅταν αὐτὸς δὲ θὰ ὑπάρ-
χῃ πλέον; Τὰ κουρασμένα μάτια του κοιτάζουν τὸ ἀνθοδοχεῖο
ἐπάνω στὸ τραπέζι, ἀπλώνει τὸ χέρι καὶ σιγὰ, σκεπτικὰ ρίχνει
τὸ μεγάλο ἀνθοδοχεῖο κάτω στὸ πάτωμα, ὅπου σπάζει. Ὑστερα
πετάει τὴ κεχριμπαρένια πίπα του ἀπὸ τὸ παράθυρο. Νοιώθει τό-
σο φανερά ὅτι ὅλα αὐτὰ δὲ χρειάζονται νὰ μένουν ἐκεῖ, ὅταν αὐ-
τὸς δὲ θὰ ὑπάρχῃ πλέον. Καὶ ὕστερ' ἀπὸ μιὰ βδομάδα πέθανε
ὁ ἄνθρωπος.

Ὁ Γιοχάννες σηκώνεται καὶ περπατεῖ ἀπάνω-κάτω στὸ δωμά-
τιό του. Ὁ γείτονας στὸ διπλανὸ δωμάτιο ξυπνάει, ἔπαψε νὰ ρο-
χαλίζει καὶ ἀντηχεῖ ἕνας στεναγμὸς καὶ ἕνα ἀπελπισμένο βογ-
κητό. Ὁ Γιοχάννες γυρίζει μὲ τις μύτες τῶν ποδιῶν του στὸ τρα-
πέζι καὶ ξανακάθεται. Ὁ ἀέρας, ποὺ μουρμουρίζει στὶς λεῦκες
μπροστὰ στὸ παράθυρό του, τὸν κάνει νὰ κρυώνῃ. Οἱ γριές λεῦ-
κες δὲν ἔχουν πιά φύλλα, μοιάζουν μὲ θλιβερά ἐκτρώματα. Με-
ρικὰ ἀπὸ τὰ ὀζώδη κλαδιά τους γρατσουνίζουν τὸν τοῖχο τοῦ
σπιτιοῦ καὶ τρίζουν παραπονετικὰ σὰν ἕνα μηχανικὸ πριόνι, μιὰ
ξερθρωμένη μυλόπετρα ποὺ γυρίζει, γυρίζει.

Τὰ μάτια του πέφτουν ἀπάνω στὰ χαρτιά του καὶ ξαναδιαβάζει
τὸ τί ἔγραψε. Ναι, ἡ φαντασία του τὸν παραπλάνησε μιὰ φο-
ρὰ ἀκόμα. Τί τὸν νοιάζει νὰ σκοτίζεται γιὰ τὸν θάνατο καὶ γιὰ
μιὰ ἄμαξα ποὺ περνάει. Γράφει γιὰ ἕνα κῆπο, γιὰ ἕνα πύργου
καὶ θαλερὸ κῆπο, κοντὰ στὸ σπίτι του, γιὰ τὸν κῆπο τοῦ πύργου
καὶ ὅμως γράφει γι' αὐτὸν καὶ τὸν παριστᾷ χωρὶς ἀνέμους καὶ
γι' αὐτὸν γράφει. Τώρα εἶναι νεκρωμένος καὶ χιονισμένος ἐκεῖ

χιόνι, ἀλλὰ γεμάτο ἀπὸ ἄνοιξι καὶ μυρωδιές καὶ γλυκὸ ἀε-
ράκι. Καὶ εἶναι βράδυ. Τὸ νερὸ ἐκεῖ κάτω τρέχει ἡρεμὸ καὶ βα-
θὺ, σὰν νὰ εἶναι μιὰ λίμνη ἀπὸ μολύβι. Ἡ ἀφροξυλιά εὐωδιάζει,
οἱ φράχτες ἔχουν βλαστήσει καὶ ὁ ἀέρας εἶναι τόσο ἡσυχος, ποὺ
ἀκούει κανεὶς τοὺς ὀργασμοὺς τοῦ ἀγριοπεριστεριοῦ ἀπὸ τὴν
ἄλλη μεριὰ τῆς λίμνης. Σὲ μιὰ ἀπὸ τις δεινροστοιχίες τοῦ κῆ-
που στέκεται ἡ Βικτώρια, εἶναι μόνη, κάτασπρα ντυμένη καὶ ἔχει
τὴν ἡλικία εἴκοσι καλοκαιριῶν. Ἐκεῖ στέκεται. Τὸ ἀνάστημά της
εἶναι ψηλότερο ἀπὸ τις ψηλότερες τριανταφυλλιές, κοιτάζει πέρα
ἀπὸ τὸ νερὸ, τὰ δάση, τὰ βουνά, ποὺ κοιμούνται στὸ βάθος. Μοιά-
ζει σὰ λευκὴ ψυχὴ ἀνάμεσα στὸν πράσινο κῆπο. Κάτω στὸ δρόμο
ἀκούονται βήματα, προχωρεῖ μερικὰ βήματα, ὡς τὸ κρυμμένο
κίόσκι, ἀκουμπᾷ στὸν τοῖχο καὶ κοιτάζει κάτω. Ὁ ἄνδρας κάτω
στὸ δρόμο βγάζει τὸ καπέλλο του, τὸ χαμηλώνει σχεδὸν ὡς τὴ
γῆ καὶ χαιρετάει. Ἀπαντάει μ' ἕνα νεῦμα. Ὁ ἄντρας κοιτάζει
γύρω του, κανεὶς δὲν εἶναι στὸ δρόμο νὰ τὸν παραμονεύῃ καὶ προ-
χωρεῖ μερικὰ βήματα στὸν τοῖχο. Ἐκείνη τότε γυρίζει πίσω καὶ
φωνάζει: "Ὁχι, ὄχι! Καὶ τοῦ γνέφει τώρα μὲ τὸ χέρι. Βικτώ-
ρια, λέει, ἦταν μεγάλῃ ἀλήθεια αὐτὰ ποὺ εἶπατε μιὰ φορά, δὲ
θὰ ἔπρεπε νὰ μοῦ περάσῃ ἀπὸ τὸ νοῦ, γιατί εἶναι ἀδύνατο. Ναι,
ἀπαντάει, ἀλλὰ τί θέλετε, λοιπόν; Τὴν πλησιάζει πολὺ κοντὰ,
μονάχα ὁ τοῖχος τοὺς χωρίζει καὶ ἀπαντᾷ: Τί θέλω; Θέλω, ξέ-
ρετε, νὰ μείνω μονάχα μιὰ στιγμή ἐδῶ. Γιὰ τελευταία φορά.
Θέλω νὰ σὰς πλησιάσω ὅσο μπορῶ κοντήτερα, ὅσο μπορῶ κοντή-
τερα. Τώρα δὲν εἶμαι πολὺ μακριὰ σας! Ἐκείνη σὼπαίνει. Περ-
νάει ἕνα λεπτό. Καλὴ νύχτα, εἶπε καὶ ξαναβγάζει πάλι τὸ κα-
πέλλο σχεδὸν ὡς τὴ γῆ. Καλὴ νύχτα, τοῦ ἀπαντᾷ. Καὶ φεύγει.
Χωρὶς νὰ κοιτάξῃ πίσω του...

Τί τὸν ἔμελλε νὰ σκοτίζεται γιὰ τὸ θάνατο; Μαζεύει στὴ
χούφτα του τὰ χαρτιά, ποὺ ἔγραψε καὶ τὰ ρίχνει στὴ σόμπα. Καὶ
εἶναι καὶ ἄλλα ἀκόμα χαρτιά γραμμένα, ποὺ πρέπει νὰ καοῦν,
ἄφροξ φευγαλέος φαντασίας, ποὺ δὲν ἔχει ὄρια. Καὶ ἐξακολου-
θεῖ νὰ γράφῃ γιὰ τὸν ἄνθρωπο κάτω στὸ δρόμο, ἕνα ὁδοιπόρο
κύριο, ποὺ χαιρέτισε καὶ εἶπε ἔχε γειά, ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα του.
Καὶ πίσω στὸν κῆπο ἔμεινε τὸ νεαρὸ κορίτσι ποὺ ἦταν κάτασπρα
ντυμένο καὶ ἀριθμοῦσε εἴκοσι καλοκαίρια. Δὲν τὸν θέλησε νὰ τὸν
πάρῃ, ὄχι. Ἀλλὰ ἐκεῖνος εἶχε σταθῇ στὸν τοῖχο, ποὺ πίσω του
ζοῦσε ἐκείνη. Τόσο κοντὰ της βρέθηκε μιὰ φορά...

Πέρασαν βδομάδες καὶ μῆνες καὶ ἦρθε ἡ ἄνοιξι. Τὰ χιόνια
εἶχαν λυώσει, τὰ νερά, ἐλευθερωμένα τώρα ἀπὸ τὴ φυλακὴ τοῦ
πάγου, γέμιζαν τὴν ἑκτασι μ' ἕνα ἀπειρο κελάρισμα. Τὰ χελι-
δόνια εἶχαν ἔρθει καὶ στὸ δάσος ἔξω στὴν πόλι ξυπνοῦσε ἡ χα-
ρωπὴ ζωὴ χιλίων ειδῶν ζώων καὶ πουλιῶν, ποὺ ἀναπηδοῦσαν

καὶ εἶχαν ξένες λαλιές. Μιὰ δροσερὴ γλυκειὰ εὐωδία ἔβγα-
νε ἀπὸ τὴ γῆ.

Ἡ ἐργασία του εἶχε διχρέσει ὅλοκληρον τὸν χειμῶνα. Τὰ ἄφυλλα κλαδιὰ τῶν λευκῶν συνώδευαν σὰν ἄκκομπανι κινεῖτο νόχτα καὶ μέρα μὲ τὸν τριγμὸ τους στὸν τοῖχο τὴν βαρεῖα ἐργασία του. Τώρα εἶχ' ἔρθει ἡ ἀνοιξι, ἡ θύελλες πέρασαν, ἡ μυλόπετρα εἶχε πάψει νὰ γυρίζη.

τρά είχε παύσει να γυρίζει.
 Ἀνοίγει τὸ παράθυρο καὶ κοιτάζει ἔξω, ὁ δρόμος τώρα εἶνε ἥσυχος, ἂν καὶ δὲν εἶνε ἀκόμα μεσάνυχτα, τ' ἀστέρια λάμπουν σ' ἓνα ἀσυννέφιαστο οὐρανὸν, καλοὶ οἰωνοὶ γιὰ μιὰ θερμὴ, φωτεινὴ μέρα αὐριο. Ἀκούει τὸ θόρυβο ποῦ ἔρχεται ἀπὸ τὴν πόλιν, ποῦ ἀνακατώνεται μὲ τὸν αἰώνιο βόμβο μακρυά. Ἀξαφνα σφυρίζει μιὰ σφυρίχτρα σιδηροδρόμου, εἶνε τὸ σινιάλο τοῦ νυχτερινοῦ τραίνου, ἀντηγεῖ σὰ μοναχικὴ κραυγὴ πετεινοῦ στὴν ἡσυχία τῆς νύχτας. Τώρα εἶναι ὥρα νὰ ἐργασθῇ, αὐτὸ τὸ σφύριγμα τοῦ νυχτερινοῦ τραίνου τοῦ χρησίμευσε ὅλο τὸ χειμῶνα σὰν παρακίνησι.

Καὶ κλείνει τὸ παράθυρο καὶ ξανακάθεται στὸ τραπέζι. Παραμερίζει τὰ βιβλία, ποὺ διάβαζε καὶ ἐτοιμάζει τὸ χαρτί. Πάιρνει τὴν πέννα.

Τὸ μεγάλο του ἔργο ἔχει σχεδὸν τελειώσει τώρα, λείπει μό-
νο τὸ τελευταῖο κεφάλαιο, ἓνας χαιρετισμὸς, σὰν ἓνα καράβι
ποὺ κάνει πανιὰ, καὶ τὸ ἔχει τώρα στὸ κεφάλι του.

πού κάνει πανιά, καὶ τὸ ἔχει τώρα στὸ κεφάλι του.
 "Ένας ἄνθρωπος κάθεται σ' ἕνα ξενοδοχεῖο στὴν ἄκρη τοῦ
 δρόμου. Ταξιδεύει καὶ πηγαίνει μακριὰ, μακριὰ πέρα στὸν
 κόσμο. Τὰ μαλλιά του καὶ τὰ γένεια του ἀρχίζουν ν' ἀσπρίζουν
 καὶ πολλὰ χρόνια πέρασαν ἀπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του. Ἀλλὰ εἶναι
 ἀκόμα ψηλὸς καὶ δυνατὸς καὶ δὲν ἔχει τὰ χρόνια πού δείχνει.
 "Ἐξω στέκει τὸ ἀμάξι του, τὰ ἄλογα ξεκουράζονται, ὁ ἀμαξᾶς
 εἶναι εὐθυμὸς καὶ εὐχαριστημένος, γιατί ὁ ξένος τοῦ ἔδωσε φαί
 καὶ κρασί. "Ὅταν ὁ κύριος ἔγραψε τὸ ὄνομά του στὸ βιβλίο, τὸν
 ἀναγνωρίζει ὁ ξενοδόχος καὶ τοῦ κάνει ὑπόκλιση καὶ τοῦ δείχνει
 πολὺ σεβασμό. Ποιὸς κάθεται τώρα στὸν πύργο; ρωτᾷ ὁ κύριος.
 "Ὁ ξενοδόχος ἀπαντᾷ: "Ὁ λοχαγὸς, εἶναι πολὺ πλούσιος, ἡ εὐγέ-
 νης κυρία εἶναι καλὴ σὲ ὅλους. Σὲ ὅλους; ρωτᾷ ὁ κύριος τὸν
 ἑαυτὸν του καὶ γελάει τόσο παράξενα, θὰ φανῇ καλὴ καὶ σὲ μέ-
 να; Καὶ ὁ κύριος κάθεται καὶ γράφει σ' ἕνα χαρτί καὶ ὅταν ἔτε-
 λείωσε, τὸ ξαναδιαβάζει. Εἶναι ἕνα ποίημα μελαγχολικὸ καὶ ἡ-
 ρεμ, ἀλλὰ μὴ πολλὰ πικρά λόγια. "Υστερὰ ὁμως σχίζει τὸ χαρτί
 σὲ μικρὰ κομμάτια κι' ὁλοένα μικρότερα. Χτύπος ἀκούγεται στὴν
 πόρτα του καὶ μπαίνει μέσα μιὰ γυναίκα στὰ κίτρινα ντυμένα.
 Σηκώνει τὸ βέλο της, εἶναι πυργοδέσποινα, ἡ κυρία Βικτώρια.
 Εἶναι ὁμορφὴ σὰ βασίλισσα. "Ὁ ξένος σηκώνεται βιαστικά, ἡ
 σκοτεινὴ ψυχὴ του φωτίζεται ἀμέσως σὰν ἀπὸ ἕνα πυροφάνι, ὁ
 πὼς τὸ μεταχειρίζονται οἱ ψαράδες τῆ νύχτα. Εἰσθε καλὴ σὲ ὁ-
 λους, λέει μὲ πικρά, ἔρχεσθε... καὶ... σὲ μένα. Δὲν ἀποκρίνεται,
 στέκεται μονάχα ἐκεῖ καὶ τὸν κοιτᾷ καὶ γίνεται κατακόκκινη.
 Τί θέλετε; ρωτᾷ πάλι μὲ τὸν ἴδιο πικρὸ τόνο. "Ἦρθατε νὰ μοῦ

Σελίς 121

Σελίς 121

θυμίζετε τὰ περασμένα; Εἶναι ἡ τελευταία φορά ὅμως, εὐγενής κυρία μου, τώρα φεύγω γιὰ πάντα. Καὶ πάλι αὐτὴ τη φορά δὲν ἀποκρίνεται ἡ νεαρὴ πυργοδέσποινα, ἀλλὰ τὸ στόμα της τρέμει. Ἐκείνος λέει: Δὲν εἶναι ἀρκετὸ γιὰ σᾶς, ποὺ ἀναγνώρισα μιὰ φορά τὴν τρέλα μου; Ἀκοῦτε, λοιπὸν, θὰ τὸ ξανακάμω. Σὲ σᾶς εἶχα τὸ νοῦ μου, δὲ σᾶς ἤμουν ὅμως ἄξιος εἰσθε τώρα εὐχάριστημένη; Καὶ μὲ παραφορά ποὺ αὐξάνει ὀλοένα εξακολουθεῖ: Μοῦ ἀπαντήσατε ὄχι, πήρατε ἕνα ἄλλον. Ἦμουν ἕνας χωρικός, μιὰ ἀρκούδα, ἕνας βάρβαρος, ποὺ στὰ νειᾶτα του εἶχε παραστρήσει σ' ἕνα βασιλικὸ πάρκο. Ἐπειτα πέφτει ὁ κύριος σὲ μιὰ καρέκλα καὶ ὀλολύζει καὶ ἱκετεύει: Ἀχ, πηγαίνετε! Συγχωρήστε με, πηγαίνετε στὸ δρόμο σας! Τώρα ἔφυγε ὅλο τὸ κόκκινο χρῶμα ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς πυργοδέσποινας. Καὶ λέει καὶ προφέρει τὰ λόγια τόσο σιγὰ καὶ τόσο καθαρὰ: Σᾶς ἀγαπῶ, μὴ μὲ παρεξηγῆτε πλέον, σᾶς μονάχα ἀγαπῶ, χαίρετε! Καὶ ἡ νεαρὴ πυργοδέσποινα ἔκρυσε τὸ πρόσωπό της στὰ χέρια καὶ ἔφυγε γρήγορα ἀπὸ τὴν πόρτα...

Ἀφίνει τὴν πέννα καὶ ἀκουμπᾷ πρὸς τὰ πίσω. Μάλιστα, τέ-
λος αὐτὸ εἶναι ὅλο. Τὸ βιβλίο του εἶναι ἐκεῖ, ὅλα τὰ γραμμένα
φύλλα, μιὰ ἐργασία ἐννέα μηνῶν. Μιὰ θερμὴ εὐχαρίστησι δια-
τρέχει τὸ σῶμα του, γιατί ἔχει τελειώσει τὸ ἔργο του. Καὶ ἐνῶ
κάθεται ἐκεῖ καὶ κοιτάζει ἔξω ἀπὸ τὸ παράθυρο, ἀνάμεσα στὸ
ὁποῖο χαράζει ἡ μέρα, τὸ κεφάλι του βουίζει, σφύζουν τὰ μελίν-
για του καὶ τὸ πνεῦμα του ἐξακολουθεῖ νὰ δουλεῖ. Εἶναι γεμά-
τος ἀπὸ εὐφροσύνη, ὁ ἐγκέφαλός του εἶνε ἐκεῖ σὰν ἓνας παρθε-
νικὸς ἄγριος κήπος, ὅπου τράκτοι ἀνεβαίνουν ἀπὸ τὸ ἔδαφος.
Κατὰ ἓνα μυστηριώδη τρόπο ἔχθρὰ καὶ φίλα ἀντι-
μέτωπα ἔχονται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀπὸ τὸν Θεόν.

Κατὰ ἓνα μυστηριώδη τρόπο ἐφθασε σὲ μιὰ βαθειὰ, ἐρημι-
κήν κοιλάδα, ὅπου δὲν ὑπῆρχε καμμιὰ ζωὴ. Μακρυὰ, μονάχο
καὶ λησμονημένο παίξει ἓνα ὄργανο. Ὁ Γιοχάννης τὸ πλησιάζει
καὶ τὸ ἐξετάζει. Τὸ ὄργανο εἶνε ματωμένο, τρέχει αἷμα ἀπὸ τῆ
μιὰ πλευρά, ἐνῶ παίξει. Προχωρεῖ καὶ φθάνει σὲ μιὰ πλατεῖα
ἀγορᾶς. Ἐκεῖ ὅλα εἶνε ἔρημα, δὲ φαίνεται κανένα δέντρο καὶ
δὲν ἀκούεται κανεὶς ἦχος. Εἶναι μιὰ ἔρημη ἐντελῶς πλατεῖα ἀ-
γορᾶς. Στὸν ἄμμο ὅμως εἶναι ἵχνη ἀνθρωπίνων ποδιῶν καὶ στὸν
ἀέρα ἀντηχοῦν ἀκόμα οἱ ὑστερνὲς λέξεις, ποὺ ἀκούσθηκαν ἐκεῖ
πρὸ μιᾶς μόλις στιγμῆς. Νοιώθει μιὰ ἀλλόκοτη ἐντύπωση, αὐτὰ
τὰ λόγια, ποὺ κρέμονται ἀκόμα στὸν ἀέρα, τὸν φοβίζουν. Θέ-
λει νὰ τὰ διώξῃ καὶ αὐτὰ ξαναχυρίζουν, δὲν εἶνε λόγια, εἶναι
γέροι, ἕνας ὄμιλος γερόντων, ποὺ χορεύουν. Γιατί χορεύουν καὶ
γιατί δὲν εἶναι διόλου χαρούμενοι, ποῦ χορεύουν; Ἀπὸ αὐτῆ τῆ
συντροφιά τῶν γερόντων πνέει μιὰ κρύα πνοή, δὲν τὸν βλέπουν,
εἶναι τυφλοὶ, καὶ ὅταν τοὺς φωνάζῃ δὲν τὸν ἀκοῦν, γιατί εἶναι
κουφοί. Βαδίζει πρὸς τὴν ἀνατολὴν, πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἡλίου καὶ
φθάνει σ' ἓνα βουνό. Μιὰ φωνὴ τοῦ φωνάζει: Εἰσαι κοντὰ σ' ἓνα
βουνό; Ναί, ἀπαντᾷ, βρίσκομαι σ' ἓνα βουνό. Τότε ἡ φωνὴ λέει:
Τὸ βουνό, ποῦ βρίσκεσαι, εἶνε τὸ πόδι μου. Εἰμαι δεμένος στὴν

ἄλλη ἄκρη τοῦ τόπου, ἔλα καὶ ἐλευθέρωσέ με! Καὶ τότε πηγαίνει πρὸς τὴν ἄλλη ἄκρη τοῦ τόπου. Δίπλα σὲ μιὰ γέφυρα στέκεται ἓνας ἄντρας, τὸν παραμονεύει καὶ μαζεύει ἴσκιους. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶνε ἀπὸ μόσχο. Ὁ Γιοχάννες παγώνει ἀπὸ τὸν τρόπο του καθὼς βλέπει αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο, ποῦ θέλει νὰ τοῦ πᾶρη τὸν ἴσκιο του. Τὸν φτύνει καὶ τὸν ἀπειλεῖ μὲ σφιγμένους τοὺς γρόνθους του, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος δὲν κινεῖται ἀπὸ τὸν τόπο του καὶ τὸν περιμένει. Γύρισε! φωνάζει μιὰ φωνὴ πίσω του. Γυρίζει καὶ βλέπει, βλέπει ἓνα κεφάλι, ποῦ κυλᾷ μπροστὰ του καὶ τοῦ δείχνει τὸ δρόμο. Εἶναι ἓνα ἀνθρώπινο κεφάλι καὶ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ γελᾷ μ' ἓνα ἥσυχο καὶ σιωπηλὸ γέλιο. Τὸ ἀκολουθεῖ. Κυλᾷ ἐμπρὸς του μέρα νύχτα καὶ τὸ ἀκολουθεῖ πάντα. Ὅταν ἐφθασε στὴν ἀκρογιαλιά χάνεται μέσα στὴ γῆ καὶ κρύβεται. Αὐτὸς ρίχνεται στὴ θάλασσα καὶ βουτάει. Φθάνει σὲ μιὰ μεγάλη πόρτα καὶ συναντᾷ ἓνα μεγάλο ψάρι, ποῦ γαυγίζει. Ἔχει μιὰ χαίτη στὸ λαμπρὸ καὶ τὸν γαυγίζει σὰ σκυλί. Πίσω ἀπὸ τὸ ψάρι στέκεται ἡ Βικτώρια. Τῆς ἀπλώνει τὸ χέρι, δὲ φορεῖ κανένα φάρμακον, τοῦ γελᾷ καὶ ἀνάμεσα στὰ μαλλιά της πνέει ἡ θύελλα. Τότε τῆς φωνάζει, ἀκούει ὁ ἴδιος τὴ φωνή του—καὶ ξυπνᾷ.

Ὁ Γιοχάννες σηκώνεται καὶ πηγαίνει στὸ παράθυρο. Ἐχει φωτίσει σχεδὸν καὶ στὸ μικρὸ καθρέφτη κοντὰ στὸ παράθυρο βλέπει, ὅτι οἱ κρόταφοὶ του εἶναι κόκκινοι. Σβύνει τὴ λάμπα καὶ διαβάζει μιὰ φορὰ ἀκόμα στὸ σταχτὶ φῶς τῆς ἡμέρας τὴν τελευταία σελίδα τοῦ βιβλίου του. Ἐπειτα πέφτει νὰ κοιμηθῇ.

VI

Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας ὁ Γιοχάννες ἐπλήρωσε τὸ δωμάτιό του, παράδωσε τὸ χειρόγραφό του καὶ ἔφυγε ἀπὸ τὴν πόλι. Ταξείδευε στὸ ἐξωτερικὸ, κανεὶς δὲν ἤξερε ποῦ.

Τὸ μεγάλο βιβλίον δημοσιεύθηκε, ἓνα βασιλεῖο, ἓνας μικρὸς κόσμος, ποῦ βομβοῦσε ἀπὸ αἰσθήματα, φωνὲς καὶ ὁράματα. Πουλήθηκε, διαβάσθηκε καὶ βάλθηκε κατὰ μέρος. Πέρασαν μερικοὶ μῆνες, ὅταν ἦρθε τὸ φθινόπωρο, ὁ Γιοχάννες ἔβγαλε ἓνα καινούργιο βιβλίον. Καὶ ὕστερα; Τὸ ὄνομά του ἦταν σὲ ὅλα τὰ στόματα, ἡ τύχη τοῦ χαμογελοῦσε, αὐτὸ τὸ νέο βιβλίον γράφηκε στὰ ξένα, μακριὰ ἀπὸ τὰ πράγματα τοῦ τόπου του καὶ ἦταν ἡρεμὸ καὶ δυνατὸ σὰν κρασί.

Φίλε ἀναγνώστα, ἰδοὺ ἡ ἱστορία τοῦ Ντίτρικ καὶ τῆς Ἰζελίν. Ἐγράφη σὲ καλοὺς καιροὺς, σὲ μέρες εὐτυχισμένες, τότε ποῦ ὅλα τὰ ὑπέφερε κανεὶς εὐκόλα, ἐγράφη μὲ τὴν καλλίτερη θέλησιν ἀπὸ τὸν Ντίτρικ, ποῦ ὁ Θεὸς τὸν κατεπόνησε μὲ ἔρωτα.

Ὁ Γιοχάννες εἶχε πάει στὸ ἐξωτερικὸ, κανεὶς δὲν ἐγνώριζε

«Ναί, στὸ ἐξωτερικὸ. Καλοπερνᾷ. Γράφει ὁ ἴδιος πῶς βρίσκεται σ' εὐτυχισμένες μέρες. Αὐτὸ θὰ πῇ πῶς καλοπερνᾷ».

«Ἄ ναι, ἄ ναι, ὁ Θεὸς ξέρει! Τὸν περιμένουμε, ἀλλὰ δὲν μᾶς γράφει, δὲν γράφει σὲ κανένα. Τὸν περιμένουμε μονάχα».

«Εἶναι καλλίτερα, ὅπου βρίσκεται, ἀφοῦ δὲν ἔχει σκοτοῦρες. Αὐτὸ ὅμως εἶνε δική του δουλειά. Ἦθελα μονάχα νὰ ἤξερα ἂν θὰ γυρίσῃ τὴν ἀνοιξί. Καὶ πάλι καληνύχτα!»

«Καληνύχτα!»

Ὁ μυλωνᾶς καὶ ἡ γυναῖκα του τὴν συντροφεύουν ἕως ἔξω. Τὴν βλέπουν νὰ γυρίσῃ στὸν πύργο μὲ τὸ κεφάλι ψηλά. Στὸν ὑγρὸ δρόμο τὰ μικρὰ τῆς πόδια ἀποφεύγουν προσεκτικὰ τὴ λάσπη...

Ὁ μυλωνᾶς πηγαίνει στὸν πύργο. Στὸ δρόμο βρίσκει ἓνα μαντίλι, ποῦ εἶχε τὴ μάρκα τῆς Βικτωρίας. Τὸ εἶχε χάσει προχθές...

Ἡ δεσποινὶς τοῦ πύργου εἶνε ἀπάνω, ἀλλὰ μιὰ ὑπηρέτρια προσφέρεται νὰ τὴν εἰδοποιήσῃ,—τί πράγμα λοιπόν;

Ὁ μυλωνᾶς ἀρνεῖται. Προτιμᾷ νὰ περιμένῃ.

Τέλος ἔρχεται ἡ δεσποινὶς.

«Μοῦ εἶπαν πῶς θέλετε νὰ μοῦ μιλήσετε;» ρωτᾷ καὶ ἀνοίγει τὴν πόρτα ἐνὸς δωματίου.

Ὁ μυλωνᾶς μπαίνει, τῆς δίνει τὸ μαντίλι καὶ λέει:

«Λάβαμε καὶ γράμμα ἀπὸ τὸν Γιοχάννες».

Συγκίνησι χαρὰς φανερώνεται στὸ πρόσωπό της μιὰ στιγμή. γλήγορη στιγμή. Ἀποκρίνεται:

«Σὰς εὐχαριστῶ. Ναί, τὸ μαντίλι εἶνε δικό μου».

«Θάρρῃ τώρα σὲ λίγο καιρὸ», ἐξακολουθεῖ ὁ μυλωνᾶς σχεδὸν ψιθυριστὰ.

Ἐκεῖνη παίρνει μιὰ ἐκφρασί ψυχρότητος.

«Μίλησε δυνατότερα, ποῖος θάρρῃ;» ἀπαντᾷ.

«Ὁ Γιοχάννες».

«Ὁ Γιοχάννες». «Ἐ καὶ λοιπόν;»

«Ὁχι, ἀλλὰ... νομίζατε ὅτι ἔπρεπε νὰ σᾶς τὸ ποῦμε. Κάμαμε λόγο ἡ γυναῖκα μου καὶ γώ καὶ αὐτὴ ἦταν τῆς ἴδιας γνώμης. Ρωτήσατε προχθές ἂν θὰ γυρίσῃ τὴν ἀνοιξί. Ναί, θὰ ἔρθῃ».

«Καὶ βέβαια θὰ χαίρεσθε πολὺ;» λέει ἡ δεσποινὶς τοῦ πύργου. «Πότε θάρρῃ;»

«Σ' ἓνα μῆνα».

«Ἄ! Ναί, θέλετε νὰ μοῦ πῆτε τίποτε ἀκόμα;»

«Ὁχι. Νομίσσαμε μονάχα, ἐπειδὴ ρωτήσατε... Ὁχι, τίποτε ἄλλο δὲν ἤθελα. Αὐτὸ ἦταν ὅλο».

Ὁ μυλωνᾶς χαμήλωσε πάλι τὴ φωνή.

Τὸν συνοδεύει ἔξω. Στὴν εἴσοδο συναντοῦν τὸν πατέρα της καὶ τοῦ λέει καλῶς περνοῦν δυνατὰ καὶ μὲ ἀδιαφορία:

«Ὁ μυλωνᾶς λέει πῶς θὰ ξαναγυρίσῃ ὁ Γιοχάννες. Θυμᾶσαι τὸν Γιοχάννες;»

ποῦ. Καὶ πέρασε περισσότερο ἀπὸ ἕνα χρόνος πρὸ τοῦ νὰ τὸ μάθῃ κανεὶς. . . . .

«Μοῦ φαίνεται πῶς χτυποῦν τὴν πόρτα», λέει ὁ γέρο μυλωνᾶς ἕνα βράδυ.

Καὶ ἡ γυναῖκα του καὶ αὐτὸς ἀφογκάζονται σιωπηλοί.
«Ὅχι, δὲν ἦταν τίποτε», λέει ὕστερα, «ἡ ὥρα εἶνε δέκα, ὅπου εἶναι θὰ νυχτώσῃ». . . . .

Περνοῦν μερικὲς στιγμές.

Τώρα χτυποῦν δυνατὰ καὶ εὐδιάκριτα στὴν πόρτα, σὰν νὰ πῆρε θάρρος ἐκεῖνος ποῦ χτυποῦσε. Ὁ μυλωνᾶς ἀνοίγει. Ἡ δεσποινὶς τοῦ πύργου εἶναι ἔξω.

«Μὴ τρομάξετε, ἐγὼ 'μαί», λέει καὶ χαμογελάει μὲ πολλή δειλία. Μπαίνει μέσα, τῆς δίνουν μιὰ καρέκλα, ἀλλὰ δὲν κάθεται. Ἐχει ριγμένο ἕνα σάλι μονάχα στὸ κεφάλι τῆς καὶ φορεῖ χαμηλὰ παπουτσάκια, ἀν καὶ δὲν εἶνε ἀκόμα ἀνοίξι καὶ οἱ δρόμοι εἶναι γεμάτοι ὕγρασία.

«Θέλω νὰ σᾶς προειδοποιήσω μονάχα, ὅτι ὁ ἀνθυπολοχαγὸς, θάρρῃ τὴν ἀνοίξι», λέει. «Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς, ὁ ἀρραβωνιαστὴς μου. Καὶ θὰ κυνηγήσῃ ἴσως ἐδῶ ἔξω μεκάτσες. Γι' αὐτὸ θέλησα νὰ σᾶς εἰδοποιήσω μονάχα, γιὰ νὰ μὴ τρομάξετε».

Ὁ μυλωνᾶς καὶ ἡ γυναῖκα του κοιτάζουν τὴ δεσποινίδα τοῦ πύργου μὲ ἐκπληξι. Ἔως τὴν ὥρα δὲν τοὺς εἰδοποιούσαν ποτὲ κάθε φορὰ ποῦ οἱ προσκεκλημένοι τοῦ πύργου κυνηγοῦσαν στὸ δάσος καὶ στὰ χωράφια. Τὴν εὐχαριστοῦσαν ταπεινά.

Ἡ Βικτώρια διευθύνεται πάλι στὴν πόρτα.

«Αὐτὸ μονάχα ἤθελα νὰ πῶ. Σκέφθηκα, ὅτι εἴσθε γέροι ἀνθρώποι, δὲν πειράζει πού σᾶς τὸ εἶπα».

Ὁ μυλωνᾶς ἀπαντᾷ:

«Μεγάλη ἡ καλωσύνη σας νὰ μᾶς τὸ πῆτε, εὐγενὲς δεσποινίς». Ἀλλὰ τὰ παπουτσάκια σας, εὐγενὲς δεσποινίς, ἔγιναν μουσκεμμένα.

«Ὅχι, ὁ δρόμος εἶνε στεγνός», διακόπτει. «Ἐκαμὰ ἕνα περίπατο. Καλὴ νύχτα».

«Καλὴ νύχτα!»

Ἀνοίγει τὴν πόρτα γιὰ νὰ βγῇ ἔξω. Ἀλλὰ σταματᾷ στὸ κατώφλι, γυρίζει καὶ λέει:

«Ἀλήθεια, —δὲν ἐμάθατε τί κάνει ὁ Γιοχάννης;»

«Ὅχι, δὲν ἐμάθατε τίποτε, —εὐχαριστοῦμε γιὰ τὴν καλωσύνη σας πού ρωτᾶτε. Ἀλλὰ δὲν μάθαμε τίποτε ἐντελῶς».

«Θὰ γυρίσῃ γλήγορα βέβαια. Νόμιζα πῶς θὰ εἴχατε εἰδησι».

«Ὅχι, ἀπὸ τὴν περασμένη ἀνοίξι δὲν μάθαμε τίποτε. Ὁ Γιοχάννης θὰ εἶναι στὸ ἐξωτερικό».

Καὶ ὁ μυλωνᾶς βγαίνει ἀπὸ τὴν αὐλόπορτα τοῦ πύργου καὶ ὑπόσχεται στὸν ἑαυτό του, ὅτι ποτὲ, ποτὲ ἄλλη φορὰ δὲν θὰ φανῇ τόσο κουτὸς ν' ἀκούσῃ τὴ γυναῖκα του, ὅταν νομίσῃ πῶς ἀνακαλύπτει μυστικά πράγματα. Αὐτὸ θὰ τῆς τὸ ἔλεγε.

VII

Ἡ λιγερὴ σουρβιά στὸ πρόχωμα τοῦ μύλου, ποῦ θέλησε μιὰ φορὰ νὰ τὴν κόμῃ γιὰ νὰ κάμῃ μ' αὐτὴ ἕνα καλαμίδι, τόσα χρόνια τώρα ποῦ πέρασαν εἶχε γίνῃ χονδρότερη ἀπὸ τὸ χέρι του. Τὴν ἔκοιταξε μὲ ἐκπληξι καὶ ἐξακολούθησε τὸ δρόμο του.

Στὴν ἄκρῃ ἀπὸ τὸ ποταμάκι πρασίνιζαν ἀκόμα οἱ πυκνὲς τοῦφες τῶν ρεικιῶν, ἕνα σωστὸ δάσος, ὅπου τὰ ζῶα εἶχαν χαράξει μονοπάτια, ἀπάνω ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐκλιναν οἱ κλάδοι τῶν ρεικιῶν. «Ανοίγε μὲ δυσκολία δρόμο ἀνάμεσα στὴν ἄγρια αὐτὴ βλάστησι, ὅπως καὶ στὰ παιδικὰ του χρόνια, μὲ τὰ χέρια του καὶ τὰ πόδια του. Ἐντομα καὶ ἐρπετὰ ἐφευγαν μπροστὰ του.

Ἀπάνω στὸ λατομεῖο τοῦ γρανίτου βρῆκε ἀνθισμένους ἀβραμυλιές, ἀστεράκια καὶ βιολέττες. Ἐκοψε μερικὲς καὶ ἡ ντόπια λαὸν γαλανὲς οἱ ράχες τῆς γειτονικῆς ἐνορίας καὶ στὸ ἄλλο μέρος τοῦ ὄρμου ὁ κοῦκος ἄρχισε τὴν πρόσκλησί του.

Κάθησε, ὕστερ' ἀπὸ λίγο ἄρχισε νὰ σιγοτραγουδῇ. Τότε ἀκούσε βήματα κάτω στὸ μονοπάτι.

Ἦταν βράδυ, ὁ ἥλιος εἶχε βασιλέψει, ἀλλὰ ἡ ζέστη ἔπαλλε ἀκόμα στὸν ἄερα. Ἀπάνω ἀπὸ τὰ δάση, τοὺς λόφους, τὴ λίμνη ἦταν μιὰ ἀπείρη γαλήνη. Μιὰ γυναῖκα ἀνέβαινε στὸ λατομεῖο.

Ἦταν ἡ Βικτώρια. Κρατοῦσε ἕνα καλάθι.

Ὁ Γιοχάννης σηκώθηκε, χαιρέτισε καὶ θέλησε νὰ φύγῃ.

«Δὲν ἤθελα νὰ σᾶς ἐνοχλήσω», εἶπε. «Ἦρθα νὰ μαζέψω μονάχα λίγα λουλούδια».

Δὲν ἀπάντησε τίποτε. Καὶ δὲν σκέφθηκε, ὅτι εἶχε κάθε εἶδος λουλουδιοῦ στὸν κῆπο τῆς.

«Πῆρα μαζί μου ἕνα καλάθι γιὰ τὰ λουλούδια», ἐξακολούθησε. «Ἀλλὰ ἴσως νὰ μὴ βρῶ. Τὰ θέλουμε γιατί ἔχομε κόσμο. Θὰ δώσουμε μιὰ συναναστροφή».

«Ἐχει ἐδῶ ἀστεράκια καὶ βιολέττες», εἶπε. Πιὸ ἀπάνω βγαίρει χούμελι. Ἀλλὰ θὰ εἶνε ἴσως πολὺ νωρὶς ἀκόμῃ».

«Εἰσαστε τώρα περισσότερο χλωμὸς ἀπὸ τὴν τελευταία φορά», παρετήρησε ἡ Βικτώρια γυρισμένη πρὸς αὐτόν. Πᾶνε τώρα περισσότερο ἀπὸ δύο χρόνια. Ταξειδέψατε, καθὼς ἔμαθα. Διάβασα τὰ βιβλία σας».

Ἐξακολουθοῦσε νὰ μὴν ἀπαντᾷ. Τοῦ ἦρθε μιὰ ἰδέα, ὅτι μποροῦσε νὰ πῇ: «Ναί, καλὴσπέρα, εὐγενὲς δεσποινίς!» καὶ νὰ φύγῃ. Ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου βρισκόνταν ἦταν ἕνα βῆμα ὡς τὴ γειτονικὴ πέτρα, ἀπὸ ἐκεῖ ἕνα βῆμα ἀκόμα ὡς τὴ Βικτώρια καὶ ὕστερα μποροῦσε νὰ ἀποσυρθῇ φυσικώτατα. Ἐκείνη στεκόταν

καταμεσῆς τοῦ δρόμου του. Φοροῦσε ἓνα κίτρινο φόρεμα καὶ ἓνα κόκκινο καπέλο, ἦταν ἀλλόκοτη καὶ ὁμορφή, ὁ λαϊμός της ἦταν γυνός.

«Σὰς πιάνω τὸ δρόμο», ψιθύρισε ὁ Γιοχάννες καὶ κατέβηκε. Συγκρατιότανε νὰ μὴ προδώσῃ τὴ συγκίνησί του.

Ἐνα βῆμα τοὺς χώριζε τώρα. Δὲν τοῦ ἔκαμε τόπο γιὰ νὰ προχωρήσῃ, ἀλλὰ σταμάτησε. Κοιτάχτηκαν στὰ μάτια. «Ἀξαφνὰ ἔγινε κατακόκκινη, χαμήλωσε τὰ βλέφαρα καὶ παραμέρισε. Τὸ πρόσωπό της φανέρωσε μιὰ στενοχωρημένη ἔκφρασι. Χαμογέλασε ὡς τόσο.

Πέρασε ἀπὸ μπροστά της καὶ στάθηκε, τὸ λυπημένο χαμόγελό της τοῦ ἔκαμε αἴσθησι, ἡ καρδιά του ξαναπέταξε κοντὰ της καὶ εἶπε στὴν τύχη:

«Φυσικὰ θὰ πῆγατε πολλές φορές στὴν πόλι; Ἀπὸ ἐκεῖνη τὴ φορά;... Τώρα θυμᾶμαι, ποὺ ἔβγαιναν ἄλλοτε λουλούδια, στὴ ράχι κοντὰ στὸ κοντάρι τῆς σημαίας σας».

Γύρισε πρὸς αὐτὸν καὶ ἐκεῖνος εἶδε μὲ ἐκπληξι, ὅτι τὸ πρόσωπό της ἦταν χλωμὸ καὶ συγκινημένο.

«Θέλετε νάρθῃτε ἓνα βράδυ στὸ σπίτι μας;» εἶπε. «Ἄν θέλετε νάρθῃτε στὴ συναναστροφή», ἐξακολούθησε καὶ τὸ πρόσωπό της ξανάρχισε νὰ κοκκινίξῃ. Θὰ ἔχουμε μερικοὺς προσκαλεσμένους ἀπὸ τὴν πόλι. Θὰ γίνῃ σὲ λίγες μέρες, θὰ σὰς δώσω ὅμως ἀκριβέστερες πληροφορίες. Τί λέτε;»

Δὲν ἀπάντησε. Αὐτὴ δὲν ἦταν συναναστροφή γι' αὐτὸν, δὲν ἀνῆκε στὸν κόσμον τοῦ πύργου.

«Δὲν πρέπει νὰ πῆτε ὅχι. Δὲν θὰ πλῆξετε, τὸ σκέφθηκα, ἔχω νὰ σὰς κάμω μιὰ ἐκπληξι».

Παῦσις.

«Δὲν μπορείτε νὰ μὲ ἐκπλήξετε πλέον», ἀπεκρίθη.

Δάγκασε τὰ χεῖλη της. Τὸ γεμάτο ἀπελπισία χαμόγελό της ξαναφάνηκε στὸ πρόσωπό της.

«Τί ζητεῖτε, λοιπὸν, ἀπὸ μένα;» εἶπεν ἄτονα.

«Δὲν ζητῶ τίποτε ἀπὸ σὰς, δεσποινὶς Βικτώρια. Καθόμουν ἐδῶ σὲ μιὰ πέτρα, θέλησα νὰ μὲ ἀποφύγετε».

«Ἄ, ναί, πῆγαινα στὸ σπίτι, γύριζα ἐκεῖ ὅλη τὴν ἡμέρα, τέλος ἦρθα ἐδῶ. Ἐπρεπε νὰ πάω στὴν ἄκρη-ἄκρη τοῦ ποταμοῦ καὶ νὰ πάρω ἄλλο δρόμο, τότε δὲν θάρχόμουν ἐδῶ...»

«Ἀγαπητὴ δεσποινὶς, τὸ κτῆμα ἐδῶ εἶνε δικό σας καὶ ὁ δὲν δικό μου».

«Φάνηκα κακὴ κάποτε σὲ σὰς, Γιοχάννες, καὶ θέλω νὰ ἐπανορθώσω τὸ κακὸ, νὰ σὰς κάμω νὰ ξεχάσετε ὅ,τι ἔγινε. Θὰ σὰς κάμω ἀλήθεια μιὰ ἐκπληξι, ἀπὸ τὴν ὁποία νομίζω—δηλαδὴ—ἐλπίζω, ὅτι θὰ χαρῆτε. Περισσότερα δὲν μπορῶ νὰ πῶ. Σὰς παρακαλῶ, ὅμως ἐλάτε αὐτὴ τὴ φορά».

«Ἄν σὰς κάνῃ εὐχαρίστησι θὰ ἔρθω».

«Ἀλήθεια θάρῃτε;»

«Ναί, σὰς εὐχαριστῶ γιὰ τὴν καλωσύνη σας».

Ὅταν κατέβηκε στὸ δάσος, γύρισε καὶ κοίταξε πίσω του. Ἡ

Βικτώρια εἶχε καθίσει. Εἶχε ἀφίσει τὸ καλὰθι δίπλα της. Δὲν ἐπῆγε σπῖτι του, ἀλλὰ, ἐξακολούθησε τὸν περίπατό του. Πηγαινοερχόταν. Τὸν βασάνιζαν χίλιες ιδέες. Μιὰ ἐκπληξι; Τοῦ τὸ εἶχε πῆρὸ ὀλίγου καὶ ἡ φωνὴ της ἔτρεμε. Μιὰ θερμὴ καὶ νευρικὴ χαρὰ βράζει μέσα του, κάνει τὴν καρδιά του νὰ χτυπᾷ σφοδρὰ, ὀρμητικὰ καὶ αἰσθάνεται σὰν νὰ πετᾷ στὸ δρόμο ποὺ περπατεῖ. Καὶ ἀπὸ σύμπτωσι μονάχα ἦταν καὶ σήμερα ντυμένη στὰ κίτρινα; Εἶχε κοιτάξῃ τὸ χέρι της, ὅπου ἄλλοτε εἶχε δῇ τὸ δαχτυλίδι,—δὲν φοροῦσε δαχτυλίδι.

Περνᾷ μιὰ ὥρα. Ἡ καταχνιὰ τοῦ δάσους καὶ τῶν χωραφῶν σηκώνεται γύρω του, τὴν ἀναπνέει, μπαίνει μέσα στὴν καρδιά του. Κάθησε, στήριξε τὸ κεφάλι του στὰ ἐνωμένα χεῖρα του πικρὰ ἀπὸ τὸ σβέρκο του καὶ ἀφογκράστηκε ἀρκετὴ ὥρα τὸν κοῦκο πέρα ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ ὄρμου. Ἐνα τραγουδι πουλιῶ γεμάτο περιπάθει ἀναπαλλόταν στὸν ἀέρα γύρω του.

Τὰ εἶχε, λοιπὸν, ξαναζήσει ὅλα αὐτὰ! Ὅταν ἀνέβηκε ἀπάνω στὸ λατομεῖο ποὺ ἦταν αὐτὸς, μὲ τὸ κίτρινο φόρεμά της καὶ μὲ τοῦτο κόκκινο σὰν αἷμα καπέλο της ἔμοιαζε μὲ πεταλούδα, ποὺ πετοῦσε ἀπὸ πέτρα σὲ πέτρα καὶ σταμάτησε μπροστά του. «Δὲν ἦταν νὰ σὰς ἐνοχλήσω», εἶπε καὶ χαμογέλασε. Τὸ χαμόγελό της ἦταν τριανταφυλλένιο, ὅλο τὸ πρόσωπό της φωτιζόταν, σκορπούσε ὅλη ἄστρα. Στὸ λαϊμό της φαινόταν λεπτές, γαλάζιες φλέβες καὶ κάποιες φακίδες κάτω ἀπὸ τὰ μάτια ἔδιναν λάμψι στὸ χρῶμα της. Ἐμπαινε στὸ εἰκοστὸ καλοκαίρι της.

Μιὰ ἐκπληξι; Ποιὸς ἦταν ὁ σκοπὸς της; Ἦθελε ἴσως νὰ τοῦ δείξῃ τὰ βιβλία του, νὰ τοῦ παρουσιάσῃ αὐτοὺς τοὺς δυὸ, τρεῖς τόμους, γιὰ νὰ λάβῃ τὴν εὐχαρίστησι νὰ δῇ πὼς τοὺς ἀγόρασε καὶ τοὺς ἔκοψε. Εὐχαριστῶ πολὺ, μιὰ μικρὴ προσοχὴ καὶ φιλικὴ παρηγορία! Μὴ καταφρονῆτε τὴν ἐλαχίστη συμβουλὴ μου!

Σηκώθηκε ἀπότομα καὶ στάθηκε. Ἡ Βικτώρια γύριζε, τὸ πανέρι της ἦταν ἀδειανό.

Μιὰ ἐκπληξι; Ποιὸς ἦταν ὁ σκοπὸς της; «Δὲ βρήκατε λουλούδια;» τὴν ρώτησε ἀφηρημένος.

«Ὁχι, βαρέθηκα. Ἀλλὰ καὶ δὲ ζήτησα νὰ βρῶ, κάθησα μονάχα ἐκεῖ».

Τῆς εἶπε:

«Ἀλήθεια ἔχω νὰ σὰς πῶ κάτι: Δὲν πρέπει νὰ νομίζετε πὼς καὶ κάποτε κανένα κακὸ. Δὲν ἔχετε νὰ ἐπανορθώσετε τίποτε μὲ καμμιά ἀπολύτως, φιλικὴ παρηγορία».

«Ὁχι!—ἀπάντησε ἐκπληκτικῶς. Τὸν κοίταξε συλλογισμένη.—Ὁχι!—ἐνόμιζα, ὅτι μιὰ φορά—Δὲν θὰ ἤθελα νὰ μοῦ κρατήσετε παντοτελεῖν κάκια γιὰ ὅσα ἔγιναν».

«Ὁχι δὲν σὰς κρατῶ κάκια».

Συλλογίζεται ἀκόμα μιὰ στιγμὴ. Ἄξαφνὰ τὸν κοίταξε περήφανη.

«Τότε καλὰ», λέει. «Ναί, ἔπρεπε νὰ τὸ ξέρω. Τόση ἐντύπωσι δὲν ἔκαμε βέβαια. Λοιπὸν, ἄς μὴ ξαναμιλήσουμε γι' αὐτό».

«Ναί, ἄς τ' ἀφήσουμε. Οἱ ἐντυπώσεις μου δὲν σὰς ἐνδιαφέρουν καὶ τώρα ὅπως καὶ τότε».

«Χαίρετε!» εἶπε. «Καλὴν ἀντάμωσι!»

«Χαίρετε» ἀπήντησε.

Πῆραν ὁ καθείς τὸ δρόμο του. Ὁ Γιοχάννες σταμάτησε καὶ κοίταξε γύρω του. Ἐκεῖνη προχωροῦσε. Ἀπλῶσε τὰ χέρια του καὶ ψιθύρισε χαμηλά, τρυφερά λόγια: Δὲ σὰς κρατῶ καλά, ὄχι, ὄχι, δὲν τὸ κάνω αὐτὸ, σὰς ἀγαπῶ ἀκόμα, σὰς ἀγαπῶ...

«Βικτώρια!» φώναξε.

Τὸν ἄκουσε, ἀνασκίρτησε καὶ γύρισε, ἀλλὰ ἐξακολούθησε τὸ δρόμο της.

Πέρασαν μερικές μέρες. Ὁ Γιοχάννες βρισκόταν σὲ πολὺ μεγάλη ταραχὴ, δὲν ἐργαζόταν, δὲν κοιμόταν. Περνοῦσε σχεδὸν ὁλόκληρη τὴν ἡμέρα στὸ δάσος. Ἀνέβηκε στὸ λόφο τὸν κατὰ-φυτο ἀπὸ πεύκα, ὅπου ἦταν στημένο τὸ κοντάρι τῆς σημαίας τοῦ πύργου, ἐκυμάτιζε μιὰ σημαία στὸ κοντάρι. Καὶ στὸν στρογγυλὸ πυργίσκο τοῦ πύργου ἦταν μιὰ σημαία.

Τὸν ἔπιασε μιὰ ἀλλόκοτη ἀγωνία. Στὸν πύργο θὰ πῆγαινε προσκαλεσμένοι, θὰ γινόταν ἐορτή.

Τὸ ἀπόγευμα ἦταν ἥρεμο καὶ θερμό, τὸ ποταμάκι ἔτρεχε σὰν ἀρτηρία στὸ θερμὸ τοπίο. Ἐνα ἀτμόπλοιο ἔπλεε κοντὰ στὴν ἀκρογιαλιά καὶ ἄφινε πίσω του μιὰ βεντάγια ἀπὸ ἀσπρὲς γραμμὲς στὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας. Τὴν ἴδια στιγμή τέσσερα ἀμάξια βγήκαν ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ πύργου καὶ πῆραν τὸ δρόμο γιὰ τὴ γέφυρα.

Τὸ πλοῖο σταμάτησε, κύριοι καὶ κυρίες βγήκαν ἔξω καὶ ἀνέβηκαν στὰ ἀμάξια. Τότε ἀπὸ τὸν πύργο ἄρχισαν νὰ πέφτουν καὶ φεκιές. Δυὸ ἄνδρες ἦταν ἀπάνω στὸ στρογγυλὸ πυργίσκο καὶ τοὺς γέμιζαν καὶ πυροβολοῦσαν, γέμιζαν καὶ πυροβολοῦσαν μὲ τὴν φέκια κυνηγιῶ. Στὴν εἰκοστὴ πρώτη τουφεκιά τ' ἀμάξια ἐφθάναν στὴν πόρτα τοῦ πύργου καὶ οἱ πυροβολισμοὶ ἔπαψαν.

Ναί, στὸν πύργο θὰ ἔδιναν ἐορτή. Ὑποδεχόνταν τοὺς ἐξένους μὲ σημαίες καὶ πυροβολισμούς. Στ' ἀμάξια ἦταν μερικοὶ ἀξιωματικοί, ἴσως νὰ ἦταν μαζί τοὺς καὶ ὁ Ὀττο, ὁ ἀνθυπολοχαγός. Ἐνας ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν πύργο ἔτρεχε πίσω του καὶ τὸν σταμάτησε.

Εἶχε ἓνα γράμμα στὸ κασκέτο του, τὸν ἔστειλε ἡ δεσποινὶς Βικτώρια καὶ ἤθελε ἀπάντησι.

Ὁ Γιοχάννες διάβασε τὸ γράμμα ἐνῶ ἡ καρδιά του χτυποῦσε δυνατὰ. Ἡ Βικτώρια τὸν προσκαλοῦσε ὡς τόσο, τοῦ ἔγραφε μὲ ἐγκάρδια λόγια καὶ τὸν παρακαλοῦσε νὰ πάη. Αὐτὴ μονάχα τὴν φορὰ ἤθελε νὰ τὸν παρακαλέσῃ. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ τοῦ εἶχε στείλει θὰ τῆς πῆγαινε τὴν ἀπάντησι.

Τὸν ἔπιασε μιὰ παράξενη, ἀπροσδόκητη χαρὰ, τὸ αἷμα του ἀνέβηκε στὸ κεφάλι καὶ ἀπήντησε στὸν ἄνθρωπο, ὅτι θὰ πῆγαινε. Ναί, εὐχαριστεῖ πολὺ καὶ θὰ πῆγαινε ἀμέσως. Παρακαλῶ πολὺ!

Ἔδωσε στὸν ὑπῆρέτη ἓνα ἀνόητα μεγάλο φιλοδώρημα καὶ ἔτρεξε στὸ σπίτι γιὰ νὰ ντυθῇ.

VIII

Πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ του πέρασε τὴν αὐλόπορτα τοῦ πύργου καὶ ἀνέβηκε τὴ σκάλα ὡς τὸ πρῶτο πάτωμα. Ἀπὸ μέσα ἐρχόταν ὁ βόμβος φωνῶν, ἡ καρδιά του χτυποῦσε δυνατὰ, ἔκρουσε τὴν πόρτα καὶ μῆκε.

Ἡ πυργοδέσποινα, νέα ἀκόμα τὸν ὑποδέχτηκε, τὸν ἐχαίρε-τισε φιλικὰ καὶ τοῦ ἔσφιξε τὸ χέρι. Χαίροταν ποὺ τὸν ἔβλεπε, τὸν ἐμνήσθηκε ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἦταν τόσοσ δὲ μικρός. Τώρα ἔγινε μεγάλος ἄνδρας... Καὶ ἦταν σὰ νὰ ἤθελε ἡ πυργοδέσποινα νὰ τοῦ πῇ περισσότερα, τοῦ κράτησε ἀρκετὰ τὸ χέρι τοῦ στοῦ δικό της καὶ τὸν ἐκοίταξε ἐρευνητικά.

Καὶ ὁ πυργοδεσπότης τὸν ἐπλησίασε καὶ τοῦ ἔδωσε τὸ χέρι. Καθὼς εἶπε τώρα ἡ γυναῖκα τοῦ ἑνὸς μεγάλος ἄνδρας, ἀπὸ κάθε ἀποψὶ μεγάλος ἄνδρας. Ἐνας ἐνδοξος ἄνθρωπος. Χαίρω πολὺ... Τὸν σύστησαν σὲ κυρίους καὶ κυρίες, στὸ παλατιανὸ, ποὺ εἶχε φορέσει ὅλα τὰ παράσημά του, στὴ γυναῖκα τοῦ παλατια-νοῦ, σ' ἓνα κτηματὶὰ τοῦ γειτονικοῦ χωριοῦ, στὸν Ὀττο, τὸν ἀνθυπολοχαγό. Τὴ Βικτώρια δὲν τὴν ἔβλεπε.

Πέρασε ἀρκετὴ ὥρα. Ἡ Βικτώρια μῆκε, χλωμὴ, εἶχε κάτι τὸ διστακτικόν. Κρατοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι ἓνα κορίτσι. Ἐκαμαν ἓνα γύρο στὸ σαλόνι, χαίρετisan ὅλους, μίλησαν στὸν καθένα. Στάθηκαν κοντὰ στὸ Γιοχάννες.

Ἡ Βικτώρια χαμογέλασε καὶ εἶπε: «Κοιτάξετε, νὰ ἡ Κάμιλλα, δὲν εἶναι αὐτὸ μιὰ ἐκπληξι; Γνω-ρίζαστε δά».

Στάθηκε μιὰ στιγμή ἐκεῖ καὶ τοὺς κοίταξε καὶ τοὺς δύο, ὅσοι βγήκε ἀπὸ τὴ σάλα.

Ὁ Γιοχάννες ἔμεινε στὴν ἀρχὴ ἀκίνητος καὶ σαστισμένος στὴ θέσι του. Αὐτὴ ἦταν ἡ ἐκπληξις. Ἡ Βικτώρια εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ τοῦ προσφέρῃ μιὰ ἄλλη στὴ θέσι της. Ἀκούστε, παραδοθῆτε τὸ ἓνα στὸ ἄλλο ἀνθρώπινα πλάσματα! Ἡ ἀνοιξὶ βρίσκεται σὲ ὅλη τὴ λαμπρὴ ἀνθισί της, ὁ ἥλιος λάμπει. Ἀνοίξτε τὰ παράθυρα, ἀν θέλετε, γιατί ὁ κῆπος εἶνε γεμάτος μυρωδιὰς καὶ τὰ ἀνθὰ παίζουν ψηλά στὶς σημύδες. Γιατί δὲν μιλάτε; Ἀλλὰ γελᾶστε λοιπόν!

«Ναί, γνωρίζομαστε», εἶπε ἡ Κάμιλλα μὲ ἀφέλεια. «Ἐδῶ μὲ βγάλσατε μιὰ φορὰ ἀπὸ τὸ νερό».

Ἦταν νέα καὶ ξανθὴ, χαρωπὰ, ρόδινα ντυμένη, δεκαεφτά χρονῶν κορίτσι. Ὁ Γιοχάννες γελοῦσε καὶ ἀστεϊευόταν μὲ τὰ ῥητά της. Σιγά-σιγά τὰ εὐθυμα λόγια της ἄρχισαν νὰ τὸν προσέχουν σ' ἄλληθια, μίλησαν πολλὰ ὥρα μαζί καὶ οἱ χτύποι τῆς καρδιάς του μετριάσθηκαν. Εἶχε διατηρήσει τὴ χαριτωμένη συνήθεια ἀπὸ τὰ παιδικὰ της χρόνια νὰ γέρνῃ τὸ κεφάλι στὸν

πλαστρόν του. Ἀριστερά του κάθισε ἡ Βικτώρια καὶ δεξιά του ἡ Κάμιλλα.

Καὶ τὸ πρόγευμα ἄρχισε.

Ὁ γέρο οἰκοδιδάσκαλος γνῶριζε τὸν Γιοχάννες ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια καὶ ἄρχισαν συνομιλία μετὰξὺ τους. Δηγήθηκε, ὅτι καὶ αὐτὸς στὰ νειάτα του κατέγινε στὴν ποίησι. Ἐχει φυλάξῃ μὲνα ἀκόμα τὰ χειρόγραφα του καὶ σὲ κάποια εὐκαιρία μποροῦσε νὰ τὰ δῇ ὁ Γιοχάννες. Τώρα τὸν εἶχαν καλέσει ἐδῶ στὴ γιορτὴ αὐτοῦ τοῦ σπιτιοῦ γιὰ τοὺς ἀρραβῶνας τῆς Βικτώριας. Ὁ πυργοδεσπότης καὶ ἡ πυργοδέσποινα τοῦ ἔκαμαν αὐτὴ τὴν ἐκπληξὶ ἀπὸ λόγους παλιάς φιλίας.

«Δὲ διάβασα τίποτε δικό σας», ἐξακολούθησε. «Διαβάξω τὰ δικὰ μου ἔργα, ὅταν θέλω νὰ διαβάσω κάτι. Στὸ συρτάρι μου ἔχω ἓνα σωρὸ ποιήματα καὶ διηγήματα. Θὰ ἐκδοθοῦν μετὰ τὸ θάνατό μου. Βέβαια θέλω νὰ μάθῃ τὸ κοινὸν ποῖος ἦμουν. Ἄ ναι, ἡμεῖς, ποὺ εἴμαστε κομμάτι μεγαλείτεροι στὸ ἐπάγγελμα, δὲν βιαζόμαστε τόσο πολὺ νὰ τὰ στέλνουμε ὅλα στὸ τυπογραφεῖο, ὅπως κάνουν σήμερα. Στὴν ὑγείᾳ σας!»

Τὸ γεῦμα προχωρεῖ. Ὁ πυργοδεσπότης χτυπᾷ τὸ ποτήρι του καὶ σηκώνεται. Τὸ εὐγενικὸ, ἰσχνὸ πρόσωπό του λάμπει ἀπὸ συγκίνηση καὶ δίνει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι εἶνε πολὺ χαρούμενος. Ὁ Γιοχάννες σκύβει πολὺ χαμηλὰ τὸ κεφάλι του. Τὸ ποτήρι του εἶνε ἄδειο καὶ κανεὶς δὲν τοῦ βάζει κρασί. Τὸ γεμίζει μόνος του ὡς τὰ χεῖλη καὶ ξανασκύβει. Τώρα ἦρθε ἡ στιγμή!

Ὁ λόγος ἦταν μακρὸς καὶ ὠραῖος καὶ ἔγινε δεκτὸς μὲ χαρὸν καὶ θόρυβο. Οἱ ἀρραβῶνες εἶχαν ἀπαγγελθῇ. Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ τραπεζιοῦ ἀκούονταν καλὰς εὐχὰς γιὰ τὴν κόρη τοῦ πυργοδεσπότη καὶ τὸ γυιὸ τοῦ παλατιανοῦ.

Ὁ Γιοχάννες ἄδειασε τὸ ποτήρι του.

Ὑστερα ἀπὸ λίγο ἔφυγε ἡ νευρικότης του, ἡ ἡρεμία του ἐπαρτήθη. Ἡ σαμπάνια βράζει μαλακὰ στὶς φλέβες του. Ἀκούει, ὅτι τώρα βγάζει λόγο καὶ ὁ παλατιανὸς καὶ ὅτι ξανανηχοῦν ἐδῶ καὶ καὶ ἐπευφημίες καὶ κρούονται τὰ ποτήρια. Μιὰ φορὰ κοιτάει πρὸς τὴ θέσιν τῆς Βικτώριας. Εἶνε χλωμὴ καὶ φαίνεται ὅτι καὶ νὰ τὴν βασανίζῃ, δὲ σηκώνει τὰ μάτια της. Ἀπεναντίας ἡ Κάμιλλα τοῦ νεύει καὶ χαμογελά καὶ αὐτὸς ἀπαντᾷ στὸ νεῦμα της.

Ὁ οἰκοδιδάσκαλος στὸ πλευρό του ἐξακολουθεῖ νὰ πλανάται. «Εἶνε ὁμορφὸ πρᾶγμα, εἶνε ὁμορφὸ πρᾶγμα νὰ παύονται δύο. Ἐγὼ δὲν εἶχα τέτοια τύχη. Ἡμουν νέος φοιτητὴς, μὲ μεγάλες ἐλπίδες, μεγάλα προσόντα. Ὁ πατέρας μου εἶχε παλιὸ ὄνομα, πλούτη, πολλὰ, πολλὰ πλοῖα. Μάλιστα μπορῶ νὰ πῶ, ὅτι εἶχα πολὺ μεγάλες ἐλπίδες. Καὶ ἐκείνη ἦταν νέα ἀπὸ διακεκριμένη οἰκογένεια. Πηγαίνω καὶ τῆς ἀνοίγω τὴν καρδιά μου. Ὁχι, καὶ παντῆ. Μπορεῖτε νὰ τὴν καταλάβετε; Ὁχι, δὲ θέλει, εἶπε. Καὶ τότε, λοιπὸν, ἔκαμα ὅ,τι μποροῦσα, ξανάρχισα νὰ ἐργάζομαι καὶ φέρθηκα σὰν ἄνδρας. Ὑστερα ἦρθε ὁ δυστυχισμένος χρόνος τοῦ πατέρα μου, ναυάγια, χρέη ἀπὸ ἐγγυήσεις, κοντολογίᾳ χρεὼς κοπία. Τί ἔκαμα τότε; Φέρθηκα πάλι σὰν ἄνδρας. Καὶ τώρα ἐκεῖ

νὴ νὰ σου καὶ μοῦ ξανάρχεται στ' ἀλήθεια,—τὸ κορίτσι, γιὰ τὸ ὅποιον σὰς μιλῶ. Ξανάρχεται, μὲ ζητεῖ σὲ ὅλη τὴν πόλιν. Τί μὲ ἤθελε; Θὰ πῆτε. Εἶχα γίνῃ φτωχὸς, εἶχα πάρῃ μιὰ μικρὴ θέσιν δασκάλου, ὅλες ἡ ἐλπίδες μου εἶχαν χαθῇ καὶ ὅλα τὰ ποιήματά μου ἔμεναν στὸ συρτάρι μου,—τώρα ἦρθε καὶ ἤθελε. Ἦθελε νὰ μὲ πάρῃ!»

Ὁ οἰκοδιδάσκαλος κοίταξε τὸν Γιοχάννες καὶ ρώτησε:

«Μπορεῖτε νὰ τὴν καταλάβετε;»

«Ἀλλὰ πότε τὴν θελήσατε σεῖς;»

«Μποροῦσα νὰ τὴν κάμω, σὰς ρωτῶ; Ἀπένταρος, μπιτ ἀπένταρος, γυμνὸς, μὲ μιὰ θέσιν δασκάλου, μὲ χοντρὸ καπνὸ στὴν πίπα καὶ μονάχα τὶς Κυριακές,—τί λέτε; Τέτοιο πρᾶγμα δὲν μποροῦσα νὰ κάμω γι' αὐτὴ. Ἀλλὰ σὰς λέω μονάχα: Μπορεῖτε νὰ τὴν καταλάβετε;»

«Καὶ τί ἔγινε ὕστερα αὐτὸ τὸ κορίτσι;»

«Ἄχ, Θεέ μου, δὲν ἀποκρίνεσθε στὴν ἐρώτησί μου. Πῆρε ἓνα λοχαγό. Ὑστερ' ἀπὸ ἓνα χρόνον. Ἐνα λοχαγὸ τοῦ πυροβολικοῦ. Στὴν ὑγείᾳ σας!»

Ὁ Γιοχάννες εἶπε:

«Λένε γιὰ μερικές γυναῖκες, ὅτι ζητοῦν ἓνα ἀντικείμενο γιὰ τὸν οἶκτο τους. Ἐχει τύχη ὁ ἄνδρας, τότε τὸν μισοῦν καὶ νοιώθουν τὸν ἑαυτὸ του περιττό. Δυστυχεῖ, ὅποχρονεῖται νὰ σκύβῃ τὸ κεφάλι, περηφανεύονται καὶ λένε: ἐδῶ εἶμαι.»

«Ἀλλὰ γιατί δὲν ἤθελε νὰ μὲ ξέρῃ στὶς εὐτυχισμένες μέρες μου; Τότε ποῦ εἶχα τὶς μεγαλειότερες ἐλπίδες;»

«Θέλησε, λοιπὸν, νὰ περιμείνῃ ὡς ὅτου νὰ πέσετε. Ὁ Θεὸς ἔρει τὸ τί ἤθελε.»

«Ἀλλὰ δὲν ἔπασα. Ποτέ. Κρατήθηκα περήφανος καὶ τὴν ἀπέκρουσα. Τί λέτε, λοιπὸν;»

Ὁ Γιοχάννες σιώπησε.

«Ἀλλὰ ἔχετε ἴσως δίκιο», εἶπε ὁ γέρο οἰκοδιδάσκαλος. «Μὰ τὸ Θεὸς καὶ ὅλους τοὺς ἀγγέλους του ἔχετε δίκιο σ' ὅ,τι λέτε». Ὁ γέρος ἐξαφνικὰ θυμωμένος καὶ ἄδειασε πάλι τὸ ποτήρι του. «Τέλος ἡδρε ἓνα γέρο λοχαγό, τὸν περιποιεῖται, τοῦ δίνει νὰ τρώῃ καὶ εἶνε κύριος στὸ σπίτι. Ἐνας λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ.»

Ὁ Γιοχάννες σήκωσε τὰ μάτια του. Ἡ Βικτώρια καθόταν ἐκεῖ, μὲ τὸ ποτήρι στὸ χέρι καὶ τὸν κοίταξε στὰ μάτια. Σήκωσε τὸ ποτήρι της. Ἐνοίωσε ἓνα ἐσωτερικὸ τιναγμὸ καὶ ἄρπαξε καὶ τὸ ποτήρι του. Τὸ χέρι του ἔτρεμε.

«Ἦταν τὸ ὄνομα τοῦ οἰκοδιδασκάλου, ποὺ εἶχε φωνάξει. Ὁ Γιοχάννες ἀπέθασε τὸ ποτήρι του στὸ τραπέζι ταπεινωμένος καὶ καὶ ὁ γέρο οἰκοδιδάσκαλος στενοχωρημένος. Ὅλοι τὸν κοίταξαν.

Ὁ γέρο οἰκοδιδάσκαλος συγκινήθηκε τόσο ποῦ τοῦ ἦρθαν ἐκείνη τὴ φιλοφροσύνῃ τῆς μαθητριάς του. Ἀδειασε γλήγορα τὸ ποτήρι του.

«Καὶ τώρα γέρος ἄνθρωπος», ἐξακολούθησε, «τραβῶ μόνος

θια μὲ τὰ γαλανὰ τους χρώματα. Ἀλλὰ στὰ χρόνια ἐκεῖνα πολλές φορές τὸν καλοῦσαν ὁ Ντίτλεφ καὶ ἡ Βικτώρια, ὅταν ἤθελαν νὰ τοὺς συντροφεύσῃ σὲ κάποια ἐκδρομὴ ἢ στὰ παιγνίδια—αὐτὰ ἦταν τὰ μεγάλα συμβάντα τῆς παιδικῆς του ἡλικίας. Ἀργότερα, ὅταν τὰ εἶχε συλλογισθῇ, ἀνεγνώρισε πῶς αὐτὲς ἢ ὧρες εἶχαν στῇ ζωῇ του μιὰ σημασίαν, πὺ κανεῖς δὲν εἶχε ἰδέαν γι' αὐτὴ καὶ ἂν ἀλήθεια τὸ πρᾶγμα ἦταν ἔτσι,—ὅπως εἶχε γίνῃ λόγος πρὸ ὀλίγου,—ὅτι αὐτὰ πὺ ἔγραψε εἶχαν κάποτε φωτιά, τὴν χρωστούσαν στίς ἀναμνήσεις ἐκείνου τοῦ καιροῦ. Ἦταν ἡ ἀντανάκλασις τῆς εὐτυχίας, πὺ τοῦ εἶχαν δώσει οἱ δύο σύντροφοί του στὰ παιδικὰ του χρόνια. Γιὰ τοῦτο αὐτοὶ εἶχαν μιὰ μεγάλη συμμετοχὴ σὲ ὅ,τι ἔγραψε. Σὲ ὅλες τὶς καλὰς εὐχὰς γιὰ τοὺς ἀρραβωνισμένους, ἢ ἔλεγε νὰ προσθέσῃ ἐδῶ μιὰ προσωπικὴ εὐχαριστίαν στὰ δύο παιδιὰ τοῦ πύργου γιὰ τὰ καλὰ χρόνια τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὅπου δὲν τοὺς χωρίζε ἀκόμα οὔτε ὁ χρόνος, οὔτε ὁ κόσμος, γιὰ τὴν χαρούμενη, σύντομη καλοκαιρινὴ μέρα...

Ὁ λόγος τελείωσε, ἡ συντροφιά ἐξακολούθησε τὸ πιὸ καὶ τὸ φαγητὸ καὶ ξανάρχισαν οἱ συνομιλίαι. Ὁ Ντίτλεφ εἶπε ξηρὰ στὴ μητέρα του:

«Ποτὲ μου δὲν ἤξερα πῶς τοῦ εἶχα γράψῃ ἐγὼ τὰ βιβλία του, πῶς;»

Ἀλλὰ ἡ πυργοδέσποινα δὲν ἐγέλασε. Συνέκρουσε τὸ ποτήρι της μὲ τὰ ποτήρια τῶν παιδιῶν της καὶ εἶπε:

«Εὐχαριστεῖτε τον, εὐχαριστεῖτε τον. Αὐτὸ ἦταν πολὺ ἐννόητο. Τόσο μόνος, ὅπως ἦταν αὐτὸς παιδί... Τί κάνεις ἐκεῖ, Βικτώρια;

«Ἦθελαν νὰ τοῦ στείλω μὲ τὴν ὑπηρετριά του τὸ κλωνάρι τῆς κουφοδυλίας γιὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσω. Δὲν μπορῶ νὰ τὸ κάμω;»

«Ὅχι», ἀπαντᾷ ὁ ἀνθυπολοχαγός...

«Ὑστερα ἀπὸ τὸ γεῦμα οἱ προσκαλεσμένοι σκορπίστηκαν στὰ δωμάτια, στὸ μεγάλο μπαλκόνι καὶ κάτω στὸν κήπο ἀκόμα. Ὁ Γιοχάννης κατέβηκε στὸ ἰσόγειο καὶ πῆγε στὸ μεγάλο δωμάτιο τοῦ κήπου. Ἐκεῖ ἦταν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς προσκαλεσμένους, μερικὸι καπνισταί, ὁ κτηματίας καὶ κάποιος ἄλλος ἀκόμα, πὺ κτηματοῦσε δυνατὰ γιὰ τὰ οἰκονομικά του πυργοδεσπότη. Τὸ κτήμα του ἦταν παραμελημένο, γεμάτο ἀγριόχορτα, οἱ φράχτες πεσμένοι, τὰ δένδρα τοῦ δάσους κομμένα. Θὰ τοῦ ἦταν, καθὼς ἔλεγε, μάλιστα πολὺ δύσκολο νὰ πληρώσῃ τὰ ἀσφάλιστρα τοῦ σπιτιοῦ πὺ ἦταν ὑπέρογκα».

«Πόσο ἦταν ἀσφαλισμένο;»

Ὁ κτηματίας ἀνέφερε ἓνα ποσὸν, ἓνα ἐκπληκτικὰ μεγάλο ποσόν.

«Ἀλλὰς τε ποτὲ δὲν εἶχαν οἰκονομήσῃ τὸ χρήμα στὸν πύργον, τὰ ξεῖδα ἦταν πάντα πολλά. Π. χ. τί στοίχισε ἓνα τέτοιο γεῦμα; Ἀλλὰ τώρα ὅλα ἐὰ ἦταν ἀδειαῖα, ἀκόμα καὶ τὸ γνωστὸ κοῦτι

τῶν διαμαντικῶν τῆς πυργοδέσποινας καὶ γι' αὐτὸ τὸ χρήμα τοῦ γαμπροῦ θὰ ξανάφερνε τὴν ἀνθηρότητα.

«Τί περιουσία ἔχει, λοιπόν;»

«ὦ, ἔχει τόσο ἀνεξάντλητο χρήμα, πὺ...»
Ὁ Γιοχάννης ξανασηκώθηκε καὶ κατέβηκε στὸν κήπο. Οἱ κουφοδυλίες ἦταν ἀνθισμένες, κύματα μυρωδιῶν ἀπὸ ἡράνθημα, ναρκίσσους, γιασεμιά καὶ μοσχολούλουδα τὸν περίχυναν. Ζήτησε μιὰ γωνία κάτω ἀπὸ τὸν τοῖχο καὶ κάθισε σὲ μιὰ πέτρα. Ἐνας θάλαμος τὸν ἔκρυβε ἀπὸ τὰ μάτια ὄλων. Εἶχε ἀποκάμῃ ἀπὸ τὶς συζητήσεις, ἦταν κατακουρασμένος, ὁ νοῦς του εἶχε σκοτισθῇ. Σκεπτόταν, ὅτι ἔπρεπε νὰ σηκωθῇ καὶ νὰ πάσῃ σπίτι του, ἀλλὰ ἔμενε ἐκεῖ καθισμένος βαρὺς καὶ ἀποχανωμένος. Ἀξάφνα ἀκούει ἓνα ψιθυρισμὸ στὸ μονοπάτι, τὸ στρωμένο μὲ ἄμμο, κάποιος ἔρχεται, ἀναγνωρίζει τὴ φωνὴ τῆς Βικτωρίας. Κρατεῖ τὴν ἀναπνοή του καὶ περιμένει λίγο. Τότε ἔλαμψε ἡ στολὴ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ ἀνάμεσα στὰ φύλλα. Τὸ ζευγάρι τῶν ἀρραβωνιασμένων περπατοῦσε.

«Βρίσκω», λέει ἐκεῖνος, «ὅτι αὐτὸ δὲν εἶνε σωστό. Ἀκούς τὸ λόγο του, κάθῃσαι ἐκεῖ καὶ προσέχεις στὰ λόγια του καὶ φωνάζεις. Τί ἐσήμαιναν αὐτά;»

Σταματᾷ ἡρεμὰ καὶ στέκεται μπροστὰ του μὲ ψηλὰ τὸ κεφάλι.

«Θέλεις νὰ τὸ μάθῃς;» λέει.

«Ναί!»

Ἐκείνη σιωπᾷ.

«Μοῦ εἶνε ἀδιάφορο, ἂν δὲν ἐσήμαινε τίποτε», ἐξακολουθεῖ ἐκεῖνος. «Τότε δὲν ἔχεις ἀνάγκη νὰ μοῦ πῇς τίποτε».

Ξανασκῦβει τὸ κεφάλι της.

«Ὅχι, αὐτὸ δὲν ἔχει καμμιά σημασίαν», ἀπαντᾷ.

Ξανάρχισαν τὸ δρόμο τους. Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς ἀνυψώνει νευρικά τὶς ἐπωμίδες του καὶ λέει δυνατὰ:

«Ἐπρεπε νὰ προσέχῃς, λοιπόν, λιγάκι. Ἀλλοιῶς τὸ χέρι ἐξαιματωμένο μποροῦσε μιὰ χαρὰ νὰ τοῦ τρίψῃ τ' αὐτιά».

Προχώρησαν πρὸς τὸ κῆσο.

Ὁ Γιοχάννης ἔμεινε μιὰ στιγμὴ καθισμένος ἐκεῖ στὸ δρόμο, βαρὺς, ἀπελπισμένος ὅπως πρὶν. Ὅλα ἀρχισαν νὰ τοῦ γίνονται στικὰ.

Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τὸν ὑποπτεύσαν καὶ ἡ ἀρραβωνιαστικὴ του ἀναγκάστηκε νὰ ἐξηγηθῇ ἀμέσως. Εἶπε ὅτι ἔπρεπε νὰ καθεσθῇ ἀπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν φαρώνια φλυαροῦσαν στὰ κλαδιά ἀπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν φαρώνια.

Εἶθε ὁ Θεὸς νὰ τοὺς δώσῃ μιὰ ζωὴ μὲ πολλὰ χρόνια... Στὸ πᾶσι εἶχε μιλήσῃ πρὸς τιμὴν της καὶ ἡ καρδιά του εἶχε ραγίσῃ καὶ νὰ σκεπάσῃ τὰ πράγματα καὶ αὐτὴ δὲν τὸν εἶχ' εὐχαριστῇ γι' αὐτὸ. Σήκωσε τὸ ποτήρι της καὶ ἤπιε. Στὴν ὕγειά σας!

Τοῦ εἶχε στοιχίσῃ πολὺ νὰ διορθώσῃ τὴν αὐθάδη διακοπὴ τῆς καὶ νὰ σκεπάσῃ τὰ πράγματα καὶ αὐτὴ δὲν τὸν εἶχ' εὐχαριστῇ γι' αὐτὸ. Σήκωσε τὸ ποτήρι της καὶ ἤπιε. Στὴν ὕγειά σας!

Τοῦ εἶχε στοιχίσῃ πολὺ νὰ διορθώσῃ τὴν αὐθάδη διακοπὴ τῆς καὶ νὰ σκεπάσῃ τὰ πράγματα καὶ αὐτὴ δὲν τὸν εἶχ' εὐχαριστῇ γι' αὐτὸ. Σήκωσε τὸ ποτήρι της καὶ ἤπιε. Στὴν ὕγειά σας!

Τοῦ εἶχε στοιχίσῃ πολὺ νὰ διορθώσῃ τὴν αὐθάδη διακοπὴ τῆς καὶ νὰ σκεπάσῃ τὰ πράγματα καὶ αὐτὴ δὲν τὸν εἶχ' εὐχαριστῇ γι' αὐτὸ. Σήκωσε τὸ ποτήρι της καὶ ἤπιε. Στὴν ὕγειά σας!

Τοῦ εἶχε στοιχίσῃ πολὺ νὰ διορθώσῃ τὴν αὐθάδη διακοπὴ τῆς καὶ νὰ σκεπάσῃ τὰ πράγματα καὶ αὐτὴ δὲν τὸν εἶχ' εὐχαριστῇ γι' αὐτὸ. Σήκωσε τὸ ποτήρι της καὶ ἤπιε. Στὴν ὕγειά σας!

Τοῦ εἶχε στοιχίσῃ πολὺ νὰ διορθώσῃ τὴν αὐθάδη διακοπὴ τῆς καὶ νὰ σκεπάσῃ τὰ πράγματα καὶ αὐτὴ δὲν τὸν εἶχ' εὐχαριστῇ γι' αὐτὸ. Σήκωσε τὸ ποτήρι της καὶ ἤπιε. Στὴν ὕγειά σας!

τάζουν πλαγίως. Είναι ανυπόφορη για την προσποίηση της. Σουφρώνει το στόμα και βυθίζει το κάτω χείλος εις τὸ ποτὸ καὶ ἀπελπίζεται, ὅταν κοιτάξῃ κανεὶς αὐτὴ τὴ στιγμή τὸ χέρι της. Δὲν τὸ ὑποφέρει. Συνθηκολογεῖ. Σπεύδει ἀμέσως ν' ἀποσύρῃ τὸ χέρι της, καὶ νὰ δώσῃ μιὰ ἀκόμα ὠραιότερη θέσι γιὰ νὰ κρύψῃ μιὰ πτυχή ἢ ἓνα ἄσχημο νύχι. Τέλος δὲν μπορεῖ νὰ κρατηθῇ περισσότερο, ἀλλὰ ρωτᾷ ἔξω φρενῶν: γιατί κοιτάζετε, λοιπόν;... «Αλλοτε τὸν εἶχε φιλήσει, μιὰ φορὰ τὸ καλοκαίρι. Εἶχε περάσει πολλὸς καιρὸς ἀπὸ τότε, ὁ Θεὸς ξέρεῖ ἂν ἦταν ἀληθινὸ αὐτό. Ἀλλὰ πῶς εἶχε γίνεῖ αὐτό; Δὲν εἶχαν καθήσει σ' ἓνα πάγκο; Εἶχαν μιλήσει πολλὴ ὥρα καὶ ὅταν ἐκείνη σηκώθηκε, τὴν ἐπλησίασε τόσο πολὺ ὥστε τῆς ἄγγιξε τὸ χέρι. Μπροστὰ σὲ μιὰ πόρτα εἰσόδου τὸν ἐφίλησε. Σὰς ἀγαπῶ! εἶπε... Τώρα πέρασαν, καθόταν ἴσως ἀκόμα στὸ κιόσκι. Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς ἤθελε νὰ τὸν ρατίσῃ, εἶχε πῆ. Τὸ ἄκουσε αὐτὸ πολὺ καλά, δὲν κοιμόταν, ἀλλὰ καὶ δὲν σηκώθηκε, δὲν παρουσιάσθηκε. Τὸ χέρι ἑνὸς ἀξιωματικοῦ, εἶπε. Ναι, αὐτὸ τοῦ ἦταν ἀδιάφορο....

Σηκώθηκε ἀπὸ τὴν πέτρα πού καθόταν καὶ τοὺς ἀκολουθεῖ στὸ κιόσκι. Ἦταν ἀδειανό. Ἀπάνω στὴ βεράντα τοῦ κυρίου οἰκοδομήματος στέκονταν ἡ Κάμιλλα καὶ τοῦ φώναζε: «Παρακαλῶ, στὸ δωμάτιο τοῦ κήπου σεβρίρεται ὁ καφές». Τὴν ἀκολουθεῖ σὲ λίγο. Τὸ ζευγάρι τῶν ἀρραβωνιασμένων καθόταν στὸ δωμάτιο τοῦ κήπου. Καὶ ἄλλοι ἦταν ἐκεῖ. Πῆρε τὸν καφέ του, παραμέρισε καὶ ζήτησε μιὰ θέσι.

Ἡ Κάμιλλα ἄρχισε νὰ μιλῇ μαζί του. Τὸ πρόσωπό της ἦταν τόσο φωτεινὸ καὶ τὸν κοίταζε μὲ ὁλάνοιχτα μάτια, δὲν μπορούσε νὰ τῆς ἀντισταθῇ, μίλησε μαζί της, ἀπαντοῦσε στὰ ἐρωτήματά της καὶ γελοῦσε. Ποῦ εἶχε πάει, λοιπόν; Στὸν κήπο; Αὐτὸ δὲν ἦταν διόλου ἀλήθεια, ἔφαξε στὸν κήπο καὶ δὲν τὸν βρῆκε. Θεὸς φυλάξοι, στὸν κήπο δὲν εἶχε πάει.

«Ἦταν, λοιπόν, στὸν κήπο, Βικτώρια;» ρωτᾷ ἡ Κάμιλλα.

Ἡ Βικτώρια ἀπαντᾷ:

«Ὁχι, δὲν τὸν εἶδα».

Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τῆς ρίχνει μιὰ θυμωμένη ματιά καὶ γιὰ νὰ δώσῃ νὰ καταλάβῃ στὴ μνηστή του φωνάζει χωρὶς κανένα λόγο δυνατὰ μέσα στὸ δωμάτιο πρὸς τὸν κτηματία: «Δὲν λέγατε πὺς θέλατε νὰ μὲ πάρετε μαζί σας στὸ κτήμα σας νὰ κυνηγήσουμε μπεκάτσες;»

«Βέβαια», ἀπαντᾷ ὁ κτηματίας. «Καλῶς νὰ ὀρίσετε».

Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς κοιτάζει τὴ Βικτώρια. Ἐκείνη δὲ λέει τίποτε καὶ κάθεται στὴ θέσι της πάντα καὶ δὲν τὸν ἀποτρέπει διὰ τοῦ νὰ πάῃ νὰ κυνηγήσῃ μπεκάτσες στοῦ κτηματία. Τὸ πρόσωπό του γίνεται ὅλο καὶ σκυθρωπότερο καὶ στρίβει τὸ μoustάκι του μὲ νευρικὲς κινήσεις.

Ἡ Κάμιλλα κάνει μιὰν ἄλλη ἐρώτησι στὴ Βικτώρια:

Τότε ἀνατινάζεται ὁ ἀνθυπολοχαγὸς μὲ ἀπότομο κίνημα καὶ λέει στὸν κτηματία:

«Καλὰ, τότε θάρθῶ ἀμέσως ἀπόψε μαζί σας».

Καὶ ἀφίνει τὸ δωμάτιο.

Ὁ κτηματίας καὶ μερικοὶ ἀκόμη κύριοι τὸν ἀκολουθοῦν.

Ἐγινε μικρὴ σιγή.

Ἀξαφνὰ ἀνοίγει ἡ πόρτα καὶ ξαναμπαίνει ὁ ἀνθυπολοχαγός. Βρίσκεται σὲ μεγάλη ταραχή.

«Ξέχασες τίποτε;» ρωτᾷ ἡ Βικτώρια καὶ σηκώνεται.

Κάνει μερικὰ πηδηχτὰ βήματα στὴν πόρτα, σὰν νὰ μὴ μπορούσε νὰ κρατηθῇ καὶ πηγαίνει ἴσα στὸ Γιοχάννες καὶ τὴν ἴδια στιγμή τὸν σκουτᾷ μὲ τὸ χέρι καθὼς περνᾷ. Ὑστερα γυρίζει πρὸς τὴν πόρτα μὲ τὸ ἴδιο ταραγμένο βῆμα.

«Προσέχετε, λοιπόν, ἄνθρωπε! Μὲ χτυπήσατε στὸ μάτι», εἶπε ὁ Γιοχάννες καὶ γέλασε ὑπόκωφα.

«Ἀπατάσθε», ἀπήντησε ὁ ἀνθυπολοχαγός, «σὰς δίνω ἓνα μπάτσο. Καταλαβαίνετε; Καταλαβαίνετε;»

Ὁ Γιοχάννες ἔβγαλε τὸ μαντῆλι του, σφούγγισε τὸ μάτι του καὶ εἶπε:

«Τέτοια πρόθεσι δὲν ἔχετε βέβαια. Ξέρετε, ὅτι μπορῶ νὰ σὰς διπλώσω σὲ δυὸ καὶ νὰ σὰς βάλω στὴ τσέπη μου».

Καὶ σηκώθηκε ἀμέσως.

Τότε ὁ ἀνθυπολοχαγός ἀνοίξε βιαστικὰ τὴν πόρτα καὶ βγῆκε ἔξω.

«Ἦταν ἡ πρόθεσίς μου!» φώναξε πάλι. «Ἦταν ἡ πρόθεσίς μου, βόιδι!»

Καὶ ἐκλείσε τὴν πόρτα μὲ δυνατὸ χτύπημα.

Ὁ Γιοχάννες ξανακάθισε.

Ἡ Βικτώρια στεκόταν ἀκόμα ὀρθὴ περίπου στὴ μέση τοῦ δωματίου. Τὸν ἐκοίταζε καὶ ἦταν χλωμὴ σὰ νεκρή.

«Σὰς χτύπησε;» ρώτησε ἡ Κάμιλλα κατὰ πληκτῇ.

«Ἀπὸ ἀπροσεξία. Μὲ ἄγγιξε στὸ μάτι. Δέστε, λοιπόν».

«Θεέ μου! Εἶνε κατακόκκινο, τρέχει αἷμα. Ὁχι μὴ τὸ τρίβετε, ἀφήστε με νὰ σὰς βάλω ἀπάνω νερό. Τὸ μαντῆλι σας εἶνε πολὺ χονδρὸ, γιὰ δέστε, βάλετέ το στὴν τσέπη σας, θὰ πάρω τὸ δικό μου. Ποῦ ξανακούστηκε ποτὲ τέτοιο πράγμα, ἀκριβῶς στὸ μάτι!»

Καὶ ἡ Βικτώρια ἔδωσε τὸ μαντῆλι της. Δὲν ἔλεγε τίποτε, μόνον ἄλλα καὶ χεῖλη της ἔτρεμαν. Ὑστερα προχώρησε πολὺ ἀργὰ στὴ τζαμένια πόρτα, ὅπου στάθηκε μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη στὸ δωμάτιο καὶ κοίταζε ἔξω. Ἐσχίσε τὸ μαντῆλι της σὲ μικρὲς λουρίδες. Ὑστερ' ἀπὸ λίγα λεπτὰ ἀνοίξε τὴν πόρτα καὶ ἔφυγε ἀπὸ τὸ δωμάτιο τοῦ κήπου σιωπηλὴ καὶ ἄφωνη.

Ζωηρὴ καὶ ἀφελὴς ἔφθασε ἡ Κάμιλλα στὸ μύλο. Ἦταν μόνη.

Μπήκε ἴσα στὸ καμαράκι καὶ εἶπε μὲ χαμόγελο:

«Μὲ συγχωρεῖτε ποῦ δὲ χτύπησα στὴν πόρτα. Τὸ ποτάμι τοῦ μύλου βουίζει τόσο δυνατὰ ἐδῶ, ὥστε νόμισα πὺς θὰ ἦταν χα-

μορφή που είνε ἐδῶ! Πολὺ ὠμορφα! Ποῦ είνε, λοιπὸν ὁ Γιοχάν-
νες; Γνωρίζω τὸν Γιοχάννες. Τί κάνει τὸ μάτι του;»

Πῆρε μιὰ καρέκλα καὶ κάθησε.

Πῆγαν νὰ ζητήσουν τὸν Γιοχάννες ποῦ ἦταν στὸ μύλο. Τὸ
μάτι του ἦταν πρησμένο καὶ ματωμένο.

«Ἐρχομαι ἡ ἴδια», τοῦ εἶπε ἡ Κάμιλλα, ὅταν ἦρθε. «Εἶχα
τόση μεγάλη ἐπιθυμία νάρθῶ ἐδῶ. Πρέπει νὰ ἐξακολουθήσετε νὰ
βάζετε κομπρέσσες στὸ μάτι σας».

«Δὲ χρειάζεται», ἀπήντησε. «Ἄ, ὁ Θεὸς νὰ σὰς εὐλογίῃ,
γιατί ἦρθατε ἐδῶ; Θέλετε νὰ δῆτε τὸ μύλο; Σὰς εὐχαριστῶ, ποῦ
ἦρθατε». Ἐπίασε τὴ μητέρα του ἀπὸ τὴ μέση καὶ τῆς τὴ σύστη-
σε: «Νὰ, ἡ μητέρα μου».

Κατέβηκαν στὸ μύλο. Ὁ γέρο μυλωνᾶς ἐβγαλε μὲ σεβασμὸ
τὸ κασκέττο του καὶ εἶπε κάτι. Ἡ Κάμιλλα δὲν κατάλαβε, χαμο-
γέλασε καὶ εἶπε ὅπως κατὰ τύχη:

«Εὐχαριστῶ! Ναι, αὐτὸ ἤθελα πολὺ νὰ τὸ δῶ».

Ὁ θόρυβος τὴ φόβιζε, κρατοῦσε τὸ Γιοχάννες ἀπὸ τὸ χέρι
καὶ παρατηροῦσε τοὺς δυὸ ἄνδρας μὲ τὰ μεγάλα προσεκτικὰ μά-
τια τῆς γιὰ νὰ δῇ ἂν θὰ ἔλεγαν τίποτε. Ὁ θόρυβος τὴν εἶχε ξε-
κουφάνει. Οἱ πολλοὶ τροχοὶ καὶ ὁλος ὁ μηχανισμὸς τοῦ μύλου
τὴν γέμιζαν μὲ ἐκπληξι, γελοῦσε, κουνούσε τὸ χέρι τοῦ Γιοχάν-
νες στὴ θέρμη τῆς καὶ ἐδειχνε πρὸς ὅλες τὶς διευθύνσεις. Σταμά-
τησαν τὸ μύλο, ὕστερα τὸν ἐβάλαν πάλι σὲ κίνησι γιὰ νὰ τὰ
ἰδῇ ὅλα.

Ἀρκετὴ ὥρα ἀφ' ὅτου ἄφησε ἡ Κάμιλλα τὸ μύλο, μι-
λούσε κατὰ κωμικὸ τρόπο δυνατὰ, σὰν νὰ εἶχε ἀκόμα τὴ βοή στ'
αὐτιά της.

Ὅταν ἔφυγε τὴν συνώδευσε ὁ Γιοχάννες στὸν πύργο.

«Μπορεῖτε νὰ τὸ νοιώσετε, ὅτι ἐτόλμησε νὰ σὰς χτυπήσῃ στὸ
μάτι;» εἶπε. «Ὑστερα ὅμως χάθηκε ξαφνικὰ, πῆγε μὲ τὸν κτη-
ματία στὸ κυνήγι. Ἦταν μιὰ ὑπόθεσι τρομερὰ δυσάρεστη. Ἡ Βι-
κτώρια δὲν κοιμήθηκε ὅλη τὴ νύχτα», ἔλεγε.

«Τότε θὰ κοιμηθῇ ἀπόψε», ἀπάντησε. «Πότε σπέπτεσθε νὰ
φύγετε;»

«Αὔριο. Καὶ σεῖς πότε θὰ ξαναγυρίσετε στὴν πόλι;»

«Τὸ φθινόπωρο. Μπορῶ νὰ σὰς συναντήσω σήμερα τὸ ἀπό-
γευμα;»

Ἀνέκραξε:

«Ἦ, ναι, κάμετέ το αὐτό! Μοῦ εἶχατε πῆ γιὰ μιὰ σπηλιά,
ποῦ ξέρετε, πρέπει νὰ μοῦ τὴ δείξετε».

«Θάρθῶ νὰ σὰς πάρω», εἶπε.

Ὅταν γύρισε στὸ σπίτι του, κάθισε σὲ μιὰ πέτρα κατα-
συλλογισμένος. Κάποια θερμὴ, εὐτυχισμένη σκέψι ξάνοιγε
στὸ νοῦ του...

Τὸ ἀπόγευμα πῆγε στὸν πύργο καὶ χωρὶς νὰ μῆ μέσῃ ξή-

τησε τὴν Κάμιλλα. Ἐνῶ στεκόταν ἐκεῖ καὶ περίμενε, φάνηκε μιὰ
στιγμὴ ἡ Βικτώρια σ' ἓνα παράθυρο τοῦ πρώτου πατώματος. Τὸν
ἐκοίταξε στὰ μάτια, γύρισε καὶ ἐξαφανίσθηκε μέσα στὸ δω-
μάτιο.

Ἡ Κάμιλλα κατέβηκε. Τὴν πῆγε στὸ λατομεῖο τοῦ γρανίτη
καὶ στὴ σπηλιά. Ἐνοιῶθε τὸν ἑαυτὸ του ἀσυνήθιστα ἤρεμο καὶ
εὐτυχισμένο. Τὸ νεαρὸ κορίτσι ἐξασκούσε σ' αὐτὸν μιὰ καλὴ ἐπί-
δρασι, τὰ φωτεινὰ, ἀλαφρὰ λόγια τῆς πετοῦσαν γύρω του σὰν
φιλόφρονες εὐλογίες. Σήμερα τὸν εἶχε σιμώσει ὁ καλὸς
τοῦ δαίμων...

«Θυμᾶμαι, Κάμιλλα, πῶς μοῦ χαρίσατε μιὰ φορὰ ἓνα μα-
χαίρι. Εἶχε ἀσημένιο θηκάρι. Τὸ φύλαξα μαζί μὲ ἄλλα πράγματα
σ' ἓνα κουτί, γιατί δὲν εἶχα τί νὰ τὸ κάμετε, ἀλλὰ τί ἀπέγινε;»

«Ναι, δὲν εἶχατε τί νὰ τὸ κάμετε, ἀλλὰ τί ἀπέγινε;»

«Τώρα τὸ ἔχασα πιά».

«Ἄ, τί κρίμα. Θὰ μπορέσω ὅμως ἴσως νὰ σὰς βρῶ ἓνα ὅμοιο.
Θὰ προσπαθήσω».

Γύρισαν τώρα πίσω.

«Καὶ θυμᾶστε τὸ βαρὺ μενταγιόν, ποῦ μοῦ χαρίσατε
ἐλλοτε; Ἦταν χοντρὸ καὶ βαρὺ ἀπὸ χρυσάφι καὶ στεκόταν ἀπά-
νω σ' ἓνα στήριγμα. Μέσα στὸ μενταγιόν εἶχατε γράψει μερικὰ
φιλικὰ λόγια».

«Ναι, θυμᾶμαι».

«Πέρυσι στὸ ἐξωτερικὸ ἐχάρισσα τὸ μενταγιόν».

«Ἄ, ὅχι, ἀλήθεια; Ἀκοῦτε νὰ τὸ χαρίσετε! Γιατί τὸ κά-
ματε αὐτό;»

«Τὸ ἔδωσα γιὰ ἀνάμνησι σ' ἓνα νεαρὸ συνάδελφο. Ἦταν ἑ-
νὰς ρώσος. Ἐπесе στὰ γόνατα καὶ μ' εὐχαρίστησε».

«Τόσο πολὺ χάρηκε; Ἀχ, Θεέ μου, ἔχω τὴν πεποίθησι, ὅτι θὰ
χάρηκε ὑπερβολικὰ, ἀφοῦ ἔπесе στὰ γόνατα. Θὰ σὰς δώσω ἓνα
ἄλλο μενταγιόν ἀντὶ αὐτοῦ, ποῦ δόσατε, ἀλλὰ αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ
κρατήσετε γιὰ τὸν ἑαυτὸ σας».

Εἶχαν φθάσει στὸ δρόμο, ποῦ ἦταν ἀνάμεσα στὸ μύλο καὶ
στὸν πύργο.

Ὁ Γιοχάννες σταμάτησε καὶ εἶπε:

«Ἐδῶ κοντὰ, σ' αὐτὸ τὸ θάμνο μοῦ συνέβηκε μιὰ φορὰ κάτι.
Κοντὰ τῇ συνήθειά μου ποῦ εἶχα τότε νὰ περπατῶ πολλές φορές
ἐνῶς μου, ἐφθασα ἓνα βράδυ ἕως ἐδῶ καὶ ἦταν καλοκαίρι καὶ
ἦταν καιρὸς. Κάθησα πίσω ἀπὸ τὸ θάμνο καὶ συλλογιζόμουν».

Ὅταν διάβηκαν ἀξαφνὰ δυὸ πρόσωπα ἀπὸ τὸ δρόμο. Ἡ κυρία
σταμάτησε. Ὁ σύντροφός της ρώτησε: «Γιατί στέκεσθε;» Καὶ ὁ
ἄλλος δὲν τοῦ ἀπάντησε, ξαναρῶτᾷ: «Ἐχετε τίποτε;» Ὁχι, ἀπῆν-
τησε. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ μὲ κοιτάζετε ἔτσι. Μὰ σὰς ἐκοίταξα
καὶ ἐγώ, εἶπε. Ναι, ἀπαντᾷ ἐκείνη, τὸ ξέρω καλά, ὅτι μ' ἀγα-
πᾶτε, ἀλλὰ ὁ μπαμπᾶς δὲν θὰ τὸ ἐπιτρέψῃ, ἐννοεῖτε, εἶνε ἀδύ-
νατο. Ἐκεῖνος ψιθυρίζει: Ναι, ἀλήθεια εἶνε ἀδύνατο. Τότε λέει

ἐκείνη: "Ἐχετε τόσο φαρδεῖα χέρια. Ἐχετε παράξενα τόσο φαρδεῖα χέρια! Καὶ τὴν ἴδια στιγμή τοῦ πιάνει τὰ χέρια του».

Παῦσις.

«Ναί, καὶ ὕστερα τί ἐγινε;» ρώτησε ἡ Κάμιλλα.

«Δὲ ξέρω», ἀπήντησε ὁ Γιοχάννες. Γιατί μίλησε γιὰ τὰ χέρια του;»

«Ἴσως, γιατί τῆς φαινόταν ὡμορφα. Καὶ ὕστερα εἶχε ἕνα ἄσπρο ποκάμισο,—ἂ, τὸ καταλαβαίνω πολὺ καλά. Καὶ θὰ τὸν ἀγαποῦσε ἴσως».

«Κάμιλλα», εἶπε, «ἂν σὰς ἀγαποῦσα πολὺ καὶ ἂν περιμένα μερικὰ χρόνια,—ρωτῶ μονάχα..... Μὲ μιὰ λέξι, δὲν εἶμαι ἀξιὸς σὰς. Ἀλλὰ νομίζετε, ὅτι θὰ γινόσασθε κάποτε δική μου, ἂν σὰς παρακαλοῦσα ὕστερ' ἀπὸ ἕνα ἢ δυὸ χρόνια;»

Ἡ Κάμιλλα ἐγινε ἄξαφνα κατακόκκινη καὶ σάστισε, στρέφει τὸ λεπτὸ σῶμα τῆς δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ ἐνώνει τὰ χέρια. Τὴν πιάνει ἀπὸ τὴ μέση καὶ ρωτᾷ:

«Νομίζετε, πὼς μπορεῖ νὰ γίνη αὐτὸ μιὰ μέρα; Τὸ θέλετε;»

«Ναί!» ἀπαντᾷ καὶ στηρίζεται ἀπάνω του.....

Τὴν ἄλλη μέρα τὴ συνοδεύει στὴ γέφυρα. Φιλεῖ τὰ χεράκια τῆς μὲ τὴν παιδικὴ ἀθῶα ἐκφρασί τους καὶ εἶνε γεμάτος εὐγνωμοσύνη καὶ χαρὰ.

Ἡ Βικτώρια δὲν εἶχε πάει μαζί τους.

«Γιατί δὲν σὰς συνώδευσε κανεὶς;»

Ἡ Κάμιλλα τοῦ διηγεῖται μὲ τρομαγμένα μάτια, ὅτι στὸν πύργο ἔχουν τρομερὸ πένθος. Σήμερα τὸ πρωὶ εἶχ' ἔρθει ἕνα τηλεγράφημα, ὁ πυργοδεσπότης ἐγινε κάτωχρος, ὁ γέρο παλατιανὸς καὶ ἡ γυναίκα του ἔβαλαν τὶς φωνές ἀπὸ τὸν πόνο,—ὁ Ὀττο σκοτώθηκε χθὲς τὸ βράδυ στὸ κυνήγι.

Ὁ Γιοχάννες ἔπιασε τὴν Κάμιλλα ἀπὸ τὸ χέρι.

«Πέθανε; Ὁ ἀνθυπολοχαγός;»

«Ναί, πῆγαν νὰ φέρουν τὸ νεκρὸ του. Εἶνε τρομερό».

Προχώρησαν, ὁ καθεὶς βυθισμένος στοὺς συλλογισμούς του. Χρειάστηκε ὁ θόρυβος τῆς γέφυρας, τὸ πλοῖο, τὰ παραγγέλματα νὰ τοὺς ξυπνήσουν. Ἡ Κάμιλλα τοῦ ἔδωσε δεξιὰ τὸ χέρι τῆς καὶ φιλῆσε καὶ εἶπε:

«Ναί, δὲν εἶμαι ἀξιὸς σου, Κάμιλλα, ὅχι, ὅπως διόλου. Ἀλλὰ θὰ σοὺ δείξω ὅση ἀγάπη μπορέσω, ἂν θέλῃς νὰ γίνῃς δική μου».

«Θέλω νὰ γίνω δική σου. Πάντα, τὸ θέλησα αὐτὸ, πάντα».

«Θάρρῶ νὰ σὲ βρῶ σὲ λίγες μέρες», εἶπε. «Σὲ μιὰ βδομάδα θὰ σὲ ξαναἰδῶ».

Ἀνέβηκε στὸ κατάστρωμα. Τοῦ ἐνευσε, ἐξακολουθοῦσε νὰ τοῦ νεύῃ, ὅσο μποροῦσε νὰ τὴν βλέπῃ. Ὅταν γύρισε νὰ πάῃ σπί-

ΒΙΚΤΩΡΙΑ

Σελὶς 143

τι του, ἡ Βικτώρια στεκόταν πίσω του. Καὶ ἐκείνη κουνοῦσε τὸ μαντήλι τῆς καὶ ἀποχαιρετοῦσε τὴν Κάμιλλα.

«Ἦρθα λίγο ἄργα», εἶπε.

Δὲν ἀπήντησε. Ἀλλὰ καὶ τί μποροῦσε νὰ πῇ; Νὰ τὴν παρηγορήσῃ γιὰ τὴν ἀπώλειά τῆς, νὰ τὴν συγχαρῇ, νὰ τῆς σφίξῃ τὸ χέρι; Ἡ φωνή τῆς ἦταν τόσο σβυσμένη καὶ τὸ πρόσωπό τῆς ἐδειχνε τόσο μεγάλη ταραχή,— ἕνα μεγάλο γεγονός ἐξέσπρη.....

Ὁ κόσμος ἐφευγε ἀπὸ τὴ γέφυρα.

«Τὸ μάτι σὰς εἶνε ἀκόμα κόκκινο», εἶπε καὶ προχώρησε. Γύρισε καὶ τὸν κοίταξε.

Ἐκεῖνος σταμάτησε.

Τότε γύρισε ἄξαφνα καὶ τὸν ἐπλησίασε.

«Ὁ Ὀττο πέθανε», εἶπε αὐστηρὰ καὶ τὰ μάτια τῆς ἄστραψαν. «Δὲν λέτε οὔτε μιὰ λέξι, εἰσθε τόσο περήφανος. Ἦταν ἕκατὸ χιλιάδες φορές καλύτερος ἀπὸ σὰς, ἀκοῦτε. Ξέρετε πὼς πέθανε; Σκοτώθηκε. Ὅλο τὸ κεφάλι του ἐγινε κομμάτια, ὅλο τὸ μικρὸ, ἀνόητο κεφάλι του. Ἦταν ἕκατὸ χιλιάδες φορές.....».

Λυγμοὶ τὴν ἔπιασαν καὶ ἐφυγε μὲ μεγάλα, ἀπελπισμένα βήματα πρὸς τὸ σπίτι τῆς.....

Ἀργὰ τὸ βράδυ χτυποῦν στὴν πόρτα τοῦ μύλου. Ὁ Γιοχάννης ἀνοίγει τὴν πόρτα καὶ κοιτάζει ἔξω. Ἡ Βικτώρια στέκεται στὸ δρόμο καὶ τοῦ νεύει. Τὴν ἀκολουθεῖ. Τοῦ πιάνει μὲ ὀρμὴ τὸ χέρι καὶ τὸν φέρνει μαζί τῆς πέρα στὸ δρόμο. Τὸ χέρι τῆς εἶνε παγωμένο.

«Καθῆστε καλύτερα», τῆς λέει. «Καθῆστε καὶ ἀναπαυθῆτε λιγάκι, εἰσθε τόσο κουρασμένη».

Κάθονται.

Ἐκείνη ψιθυρίζει:

«Τί νὰ λέτε τάχα γιὰ μένα, ποῦ δὲν μπορῶ νὰ σὰς ἀφήσω ποτὲ σὲ ἡσυχία».

«Εἰσθε πολὺ δυστυχισμένη», ἀπαντᾷ. «Τώρα πρέπει νὰ με ἀκούσετε καὶ νὰ ἡσυχάσετε, Βικτώρια. Μπορῶ νὰ σὰς βοηθήσω σὲ τίποτε;»

«Γιὰ τὸνομα τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ με συγχωρήσετε γιὰ ὅ,τι εἶπα σήμερα», τοῦ εἶπε παρακλητικὰ. «Ναί, εἶμαι πολὺ δυστυχισμένη», εἶμαι δυστυχισμένη πολλὰ χρόνια τώρα. Εἶπα, ὅτι ἦταν ἕκατὸ χιλιάδες φορές καλύτερος ἀπὸ σὰς. Αὐτὸ δὲν ἦταν ἀλήθεια, συγχωρήστε με! Πέθανε καὶ ἦταν ἀρραβωνιαστικὸς μου, αὐτὸ εἶναι ὅλο. Νομίζετε, ὅτι θέλησα νὰ τὸν ἀρραβωνιασθῶ; Γιοχάννες, τὸ βλέπετε αὐτό; Εἶνε ἡ βέρα μου, τὴν ἔχω πολὺ καιρὸ, πολὺ, πολὺ καιρὸ. Τώρα τὴν πετῶ—τὴν πετῶ». Καὶ πέταξε τὸ δα-

χτυλίδι μέσα στο δάσος. Τὸ ἄκουσαν καὶ οἱ δύο νὰ πέφτῃ. «Ὁ μπαμπᾶς τὸ θέλησε. Ὁ μπαμπᾶς εἶνε φτωχὸς, εἶνε ἕνας ζητιάνος καὶ ὁ Ὀττο μιά μέρα θὰ ἔπαιρνε τόσα πολλὰ χρήματα. Πρέπει νὰ γίνῃ αὐτὸ, μοῦ ἔλεγε ὁ μπαμπᾶς. Δὲν θέλω, ἀπαντοῦσα. Σκέψου τοὺς γονεῖς σου, ἔλεγε, σκέψου τὸν πύργο, τὸ παλὸ μάς ὄνομα, τὴν τιμὴ μου. Ναί, τότε ἄς γίνῃ, ἀπήντησα, περίμενε ὅμως τρία χρόνια, ἀλλὰ θὰ γίνῃ. Ὁ μπαμπᾶς μ' εὐχαρίστησε καὶ περίμενε, ὁ Ὀττο περίμενε, ὅλοι περίμεναν, ἀλλὰ τὸ δαχτυλίδι τὸ πήρα ἀμέσως. Τότε πέρασε πολλὸς καιρὸς καὶ εἶδα, ὅτι αὐτὸ δὲ μὲ ὠφελοῦσε σὲ τίποτε. Γιατί νὰ περιμένωμε περισσότερο; Πήγαίνε με τώρα, λοιπόν, στὸν ἄνδρα μου, εἶπα στὸ μπαμπᾶ. Ὁ Θεὸς νὰ σ' εὐλογῇ, εἶπε καὶ μ' εὐχαρίστησε ἀκόμα μιά φορά γιὰ ἐκεῖνο ποὺ ἤθελα νὰ κάμω. Καὶ ὕστερα ἦρθε ὁ Ὀττο. Δὲν τὸν ὑποδέχθηκα στὴ γέφυρα, στάθηκα στὸ παράθυρό μου καὶ τὸν εἶδα νὰ ἔρχεται στὸν πύργο μὲ τὸ ἀμάξι. Τότε ἔτρεξα μέσῃ στὴ μαμμά καὶ ρίχτηκα στὰ γόνατά της. Τί ἔχεις, παιδί μου, ρωτᾷ. Δὲ μπορῶ, ἀπήντησα, ὅχι δὲ μπορῶ νὰ τὸν πάρω, γιὰ νὰ εἶνε κάτω. Δὲν μοῦ ἀσφαλίζετε καλλίτερα τὴ ζωὴ μου, γιὰ νὰ πέσω στὴ λίμνη ἢ στὸ ποτάμι τοῦ μύλου, αὐτὸ εἶνε καλλίτερο γιὰ μένα. Ἡ μαμμά κιτρινίζει καὶ κλαίει ἀπάνω μου. Ἐρχεται ὁ μπαμπᾶς. Λοιπόν, ἀγαπητὴ Βικτώρια, τώρα πρέπει νὰ κατεβῇς κάτω νὰ τὸν υποδεχθῇς, λέει. Δὲ μπορῶ, δὲ μπορῶ, ἀπαντῶ καὶ ἐπαναλαμβάνω τὰ ἴδια λόγια μου, ποὺ εἶχα πῆ στὴ μαμμά, νὰ μὲ λυπηθῇ καὶ ν' ἀσφαλίσῃ τὴ ζωὴ μου σὲ μιά ἀσφαλτοκτικὴ ἐταιρία. Ὁ μπαμπᾶς δὲ λέει τίποτε, ἀλλὰ καθεταί σὲ μιά καρέκλα καὶ ἀρχίζει νὰ τρέμῃ καὶ νὰ συλλογίζεται. Σὰν τὸν εἶδα σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι, λέω: πήγαίνε με τώρα στὸν ἄνδρα μου, θέλω νὰ τὸν πάρω».

Ἡ Βικτώρια σταματᾷ. Τρέμει. Ὁ Γιοχάννες τῆς πιάνει καὶ τὸ ἄλλο χέρι, τῆς τὸ ζεσταίνει.

«Εὐχαριστῶ» εἶπε. «Γιοχάννες, ἔτσι νάχετε καλὸ, σφίξτε μου τὸ χέρι δυνατὰ. Σὰς παρακαλῶ, κάμετέ μου αὐτό! Θεέ μου, τί ζεστός ποὺ εἴσθε! Σὰς εὐγνωμονῶ τόσο πολὺ. Πρέπει ὅμως νὰ με συγχωρήσετε γιὰ ὅ,τι σὰς εἶπα στὴ γέφυρα».

«Ναί, αὐτὸ τὸ λησμόνησα τώρα. Νὰ σὰς φέρω ἕνα σάλι.»

«Ὁχι, σὰς εὐχαριστῶ. Δὲν καταλαβαίνω ὅμως γιατί τρέμω, ἀφοῦ τὸ κεφάλι μου εἶναι τόσο ζεστό. Γιοχάννες εἶναι τόσο πολλὰ ποὺ πρέπει νὰ με συγχωρήσετε».

«Ὁχι, ὅχι, ἀφήστε τα αὐτά. Συχάστε λοιπόν. Καθίστε ἡ συχη».

«Κάματε καὶ μιά πρόποσι γιὰ μένα. Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ σηκώθηκα ὡς τὴ στιγμή ποὺ ξανακαθίσατε δὲν εἶχα συνείδησι τοῦ ἐαυτοῦ μου. Ἀκουγα μονάχα τὴ φωνή σας. Ἦταν σὰν ἕνα ἐκκλησιαστικὸ ὄργανο καὶ ἀπελπιζόμουν γιατί μ' ἐγοήτευε τόσο. Ὁ μπαμπᾶς μὲ ρώτησε γιατί σὰς φώναξα καὶ σὰς διέκοψα. Δυσχερσεύθηκε πολὺ. Ἡ μαμμά ὅμως δὲν μὲ ρώτησε, γιατί κατὰ βλαίνε. Τὰ εἶχα πῆ ὅλα στὴ μαμμά, πρὸ πολλῶν χρόνων, τῆς τὸ εἶχα πῆ καὶ πρὸ δύο χρόνων, τῆς τὸ εἶχα ξαναπῆ, ὅταν

εἶχα γυρίσει ἀπὸ τὴν πόλι. Ἦταν ἡμέρα ποὺ σὰς εἶχα συναντήσει τότε.»

«Ἀς τ' ἀφήσωμε τώρα αὐτά».

«Ὁχι, συγχωρήστε με, ἀκούστε με, φανήτε εὐσπλαχνικός! Τί θὰ γίνω; Ὁ μπαμπᾶς τώρα στὸ σπίτι πηγαίνει στὸ γραφεῖο του, εἶναι τόσο τρομερὸ γι' αὐτὸν. Αὐριο εἶναι Κυριακή. Εἶπε ν' ἀπολυθοῦν ὅλοι οἱ ὑπέρητες, μονάχα αὐτὸ ἀποφάσισε ὡς τὴν ὥρα. Τὸ πρόσωπό του εἶναι ὡχρότατο καὶ δὲ λέει τίποτε, τόσο κατὰκαρδα πῆρε τὸ θάνατο τοῦ γαμπροῦ του. Εἶπα τῆς μαμμάς, ὅτι ἤθελα νάρθῶ σπῆτι σας. Ἐσὺ καὶ γὼ πρέπει νὰ συνοδεύσουμε αὐριο στὴν πόλι τὸν παλατιανὸ καὶ τὴ γυναῖκα του, ἀπάντησε. Πηγαίνω στοῦ Γιοχάννες, τῆς εἶπα πάλι. Ὁ μπαμπᾶς δὲν ἔχει χρήματα γιὰ ὅλους μας, αὐτὸς θὰ μείνῃ ἐδῶ, ἀπήντησε καὶ μίλησε γιὰ ἄλλα πράγματα. Προχώρησα τότε πρὸς τὴν πόρτα. Ἡ μαμμά μὲ κοίτταξε. Πηγαίνω σ' αὐτόν, εἶπα γιὰ τελευταία φορά. Ἡ μαμμά ἦρθε ὡς τὴν πόρτα, μὲ φίλησε καὶ μοῦ εἶπε: Καλὰ, λοιπόν, ὁ Θεὸς νὰ σ' εὐλογῇ».

Ὁ Γιοχάννες τῆς ἀφίσηε τὰ χέρια τῆς καὶ εἶπε: «Τώρα ζεσταθήκατε».

«Χίλια εὐχαριστῶ, ναί, τώρα ζεστάθηκα πολὺ... Ὁ Θεὸς νὰ σὰς εὐλογῇ, εἶπε. Τὰ εἶπα ὅλα στὴ μαμμά, ὅλο αὐτὸ τὸν καιρὸ τὰ ἤξερε. Ἀλλὰ ποιὸν ἀγαπᾷ, ποιτὸν παιδί μου; ρώτησε. Μπορεῖς νὰ μὲ ρωτᾷς γι' αὐτὸ ἀκόμα; ἀπήντησα. Ἀγαπῶ τὸν Γιοχάννες, αὐτὸν μονάχα ἀγάπησα, ἀγάπησα σ' ὅλη μου τὴ ζωὴ...».

Ὁ Γιοχάννες ἔκαμε ἕνα κίνημα.

«Εἶνε ἀργά. Δὲ θ' ἀνησυχοῦν γιὰ σὰς στὸ σπίτι; πῶς;»

«Ὁχι» ἀπήντησε. «Ἐρέτε, ὅτι σὰς ἀγαπῶ, Γιοχάννες, θὰ τὸ παρατηρήσατε, βέβαια. Ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια σὰς ἐπόθησα τόσο πολὺ, ποὺ κανεῖς, κανεῖς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ νοιώσῃ. Σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν δρόμο περπατοῦσα καὶ συλλογίζομαι. Τώρα θὰ σταθῶ καλλίτερα λιγάκι στὸ δάσος, δίπλα στὸ δρόμο, γιατί ἐδῶ προτιμοῦσε νὰ περπατῇ ἐκεῖνος. Αὐτὸ ἔκανα. Καὶ τὴν ἡμέρα ποὺ ἔμαθα πῶς εἶχατε γυρίσει, φόρεσα ἕνα χαρούμενο φόρεμα, ἦμουν ἄρρωστη ἀπὸ ἀνυπομονησία καὶ καὶ μὲ χωροῦσε ὁ τόπος. Γύριζα καὶ ἔλεγα διαρκῶς μόνῃ μου: Τώρα ξαναγύρισε! Εἶνε ὑπέροχος καὶ γύρισε τώρα, εἶνε ἐδῶ πιά! Τὴν ἄλλη μέρα δὲν κρατήθηκα περισσότερο, ξαναπύθηκα σ' ἀνοιχτὰ καὶ ἀνέβηκα στὸ λατομεῖο γιὰ νὰ σὰς συναντήσω. Τὸ θυμάστε ἀκόμα; Καὶ σὰς βρήκα, ἀλλὰ δὲν μάζεψα λουλούδια, ὅπως εἶπα, καὶ γιὰ τέτοιο πράγμα δὲν εἶχα ἔρθει διόλου. Δὲ χαρήκατε πιά ὅταν μὲ εἶδατε, ἀλλὰ μ' ὅλα ταῦτα εὐχαριστήθηκα γιὰ τὴ συτόυσαστε ἕνα κλωνάρι στὸ χέρι σας καὶ καθόσαστε ἐκεῖ καὶ τὸ χτυποῦσατε, ὅταν ἦρθα. Ὅταν ἐφύγατε, πήρα τὸ κλωνάρι καὶ τὸ ἔκρυψα καὶ τὸ πῆγα στὸ σπίτι».

«Ναί, ἀλλά, Βικτώρια,» εἶπε μὲ φωνὴ ποὺ ἔτρεμε, «τώρα δὲν πρέπει πιά νὰ μοῦ μιλήτε ἔτσι».

«Όχι» ἀπήντησε ἀνήσυχη καὶ ἔπιασε τὸ χέρι του. «Όχι, δὲν κάνει. Όχι, δὲν τὸ θέλετε βέβαια αὐτό». Ἀρχισε νὰ τοῦ χαϊδεύει νευρικά τὸ χέρι. «Όχι, γιατί δὲν μπορῶ νὰ περιμένω νὰ τὸ θελήσετε. Καὶ ἐκτός ἀπὸ αὐτὸ σὰς ἔκαμα νὰ ὑποφέρετε τόσο. Δὲν μπορεῖτε νὰ μοῦ τὸ συγχωρήσετε μὲ τὸν καιρό, δὲν νομίζετε, ὅτι μπορεῖτε;»

«Ναί, ναί, ὅλα. Ἀλλὰ κάτι ἄλλο συμβαίνει».

«Τί λοιπόν;»

Παῦσις.

«Εἶμαι ἀρραβωνιασμένος», ἀπήντησε ὁ Γιοχάννες.

X

Τὴν Κυριακὴν, ὁ πυργοδεσπότης πῆγε ὁ ἴδιος στὸ μυλωνά καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ διακόψῃ τὴ δουλειὰ του τὸ μεσημέρι καὶ νὰ μεταφέρῃ τὸ λείψανο τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Ὀττο στὸ βαπόρι. Ὁ μυλωνᾶς τὸν κύτταξε στὰ μάτια χωρὶς νὰ καταλαβαίνει, ἀλλὰ ὁ πυργοδεσπότης τοῦ ἐξήγησε, ὅτι ὅλοι οἱ ἀνθρωποὶ τοῦ εἶχαν ἄδεια ἐκείνη τὴν ἡμέρα καὶ πῆγαν στὴν ἐκκλησίαν, ἐπομένως δὲν ἦταν κανεὶς στὸ σπίτι.

Ὁ πυργοδεσπότης βέβαια δὲ θὰ εἶχε κοιμηθῇ ὅλη τὴ νύχτα, ἦταν κάτωχρος καὶ δὲν εἶχε ξυρισθῇ. Μολαταῦτα κουνούσε τὸ μπαστούνι κατὰ τὴ συνήθειά του καὶ κρατοῦσε ψηλὰ τὸ κεφάλι.

Ὁ μυλωνᾶς φοροῦσε τὴν καλλίτερη μπλούζα του καὶ ἐκίνησε. Ὄταν ἐξεφε τὰ ἄλογα, τὸν ἐβοήθησε ὁ πυργοδεσπότης ὁ ἴδιος νὰ βάλῃ τὸ λείψανο στὸ ἀμάξι. Ὅλα αὐτὰ ἐγίναν ἀθόρυβα, σχεδὸν μὲ κάποιο μυστήριο, κανεὶς δὲν ἦταν ἐκεῖ παρὼν καὶ κανεὶς δὲν ἐβλεπε.

Ὁ μυλωνᾶς κίνησε γιὰ τὴ γέφυρα. Ἀπὸ πίσω ἐρχόταν ὁ παλατιανὸς καὶ ἡ γυναίκα του, καὶ ὕστερα ἡ πυργοδέσποινα καὶ ἡ Βικτώρια. Ὅλοι τοὺς πῆγαιναν μὲ τὰ πόδια. Ὁ πυργοδεσπότης ἔμεινε μόνος στὴ σκάλα καὶ χαιρέτησε πολλὰς φορές. Ὁ ἀέρας φυσοῦσε στὰ φαιὰ μαλλιά του.

Ὄταν ἀνέβασαν τὸ λείψανο στὸ πλοῖο, ἀνέβηκε καὶ ἡ συνοδεία. Ἀπὸ τὸ κατάστρωμα ἡ πυργοδέσποινα φώναξε τοῦ μυλωνᾶ νὰ χαιρετίσῃ τὸν πυργοδεσπότη καὶ ἡ Βικτώρια τὸν παρακάλεσε τὸ ἴδιο.

Καὶ τότε ἐκίνησε τὸ βαπόρι. Ὁ μυλωνᾶς στάθηκε ἀκόμα πολλὴ ὥρα ἐκεῖ καὶ τὸ κύτταξε. Φυσοῦσε δυνατὰ καὶ ἡ θάλασσα ἦταν πολὺ φουσκωμένη. Μόλις μετὰ ἓνα τέταρτο ἐγινε τότε τὸ βαπόρι πίσω ἀπὸ τὰ νησιά. Ὁ μυλωνᾶς ἔφυγε τότε.

Ἐβαλε τ' ἄλογα στὸ σταῦλο, τοὺς ἔδωσε κριθάρι καὶ θέλησε νὰ μπῇ μέσα νὰ πῇ στὸν πυργοδεσπότη τοὺς χαιρετισμοὺς ἀπὸ τὴ γυναίκα του καὶ τὴν κόρη του. Ἀλλὰ ἡ πόρτα τῆς κουζίνας ἦταν κλειστή. Ἐκαμε τὸ γύρο τοῦ σπιτιοῦ γιὰ νὰ μπῇ ἀπὸ τὴ μεγάλη πόρτα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἦταν κλεισμένη. Εἶνε μεση-

μέρι καὶ ὁ πυργοδεσπότης κοιμάται, σκέφθηκε. Ἐπειδὴ δὲμος ἦταν εὐσυνείδητος ἀνθρώπος καὶ ἐννοοῦσε νὰ κάμῃ ὅ,τι εἶχε ἀναλάβει, πῆγε στὸ δωμάτιο τῶν ὑπηρετῶν γιὰ νὰ βρῇ κάποιον νὰ τοῦ ἀναθέσῃ τὴν παραγγελία του. Στὸ δωμάτιο τῶν ὑπηρετῶν δὲν ἦταν κανεὶς. Ξαναβῆκε ἔξω, ἔφαγε γύρω καὶ πῆγε ἀκόμα στὸ δωμάτιο τῶν ὑπηρετριῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν ἦταν κανεὶς. Ὀλὴ ἡ αὐλὴ ἦταν ἔρημη.

Ἐτοιμαζόταν νὰ φύγῃ, ὅταν εἶδε μιὰ ἀκτίνα φωτὸς στὸ ὑπόγειο τοῦ πύργου. Στάθηκε. Ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ μικρὰ παράθυρα μὲ τὰ κάγκελα εἶδε καθαρὰ ἓνα ἄνδρα, ποῦ μπῆκε στὸ ὑπόγειο μ' ἓνα κερί στὸ χέρι καὶ στὸ ἄλλο μιὰ καρέκλα στρωμένη μὲ κόκκινο μετάξι. Ἦταν ὁ πυργοδεσπότης. Ἦταν ξυρισμένος καὶ φοροῦσε ἓνα μαῦρο φράκο, σὰν νὰ ἤθελε νὰ πῇ σὲ κάποια ἐορτή. Μποροῦσε ἴσως νὰ χτυπήσῃ τὸ παράθυρο καὶ νὰ τὸν χαιρετίσῃ ἐκ μέρους τῆς εὐγενοῦς κυρίας, σκέφθηκε ὁ μυλωνᾶς, ἀλλὰ σταμάτησε.

Ὁ πυργοδεσπότης κοίταξε γύρω του, φώτισε τὸ ὑπόγειο καὶ ξανακοίταξε γύρω του. Ἐσυρε ἀπὸ μιὰ γωνιά ἓνα σακκί, ποῦ φαινόταν νὰ εἶχε σανὸ ἢ ἄχυρα καὶ τὸ ἔβαλε μπροστὰ στὴν πόρτα. Ὑστερα ἔχυσε κάποιον ὑγρὸ ἀπάνω στὸ σακκί. Ἐσυρε ἔπειτα πρὸς τὴν πόρτα κιβώτια, ἄχυρα καὶ μιὰ ἀναποδογυρισμένη ἑταξέρα, καὶ τὰ ἔβρεξε καὶ αὐτὰ μὲ τὸ ἴδιο ὑγρὸ. Ὁ μυλωνᾶς ἔβλεπε πὼς σ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἐργασία ἀπέφευγε προσεκτικὰ νὰ λερῶσιν τὰ δάχτυλά του καὶ τὰ ροῦχα του. Πῆρε ἓνα μικρὸ ἀπομεινάρι κериоῦ καὶ τὸ ἔβαλε ἀπάνω στὸ σακκί, ὕστερα ἔβαλε μὲ προφύλαξι ἄχυρα γύρω του. Καὶ τότε κάθησε ὁ πυργοδεσπότης στὴν καρέκλα.

Ὁ μυλωνᾶς τρομαγμένος πάντα κοίταξε αὐτὲς τὶς προετοιμασίες, τὰ μάτια του ἦσαν καρφωμένα στὸ παράθυρο τοῦ ὑπογείου καὶ ἓνα σκοτεινὸ προαίσθημα ἔμπαινε στὴν ψυχὴ του. Ὁ πυργοδεσπότης καθόταν ἀκίνητος στὴν καρέκλα του καὶ κοίταζε τὸ κερί πὼς ἔκαιε καὶ λιγότευε σιγὰ-σιγὰ. Εἶχε σταυρώσει τὰ χέρια του. Ὁ μυλωνᾶς τὸν βλέπει νὰ τινάζῃ ἓνα μῦριο σκόνης ἀπὸ τὸ μανίκι τοῦ φράκου του καὶ ὕστερα νὰ σταυρῶν πάλι τὰ χέρια. Ἀξαφνὰ ὁ γέρο μυλωνᾶς τρομαγμένος βγάζει μιὰ φωνή.

Ὁ πυργοδεσπότης γυρίζει τὸ κεφάλι καὶ κοιτάζει ἔξω στὸ παράθυρο. Μ' ἓνα ἀπότομο πήδημα φθάνει στὸ παράθυρο, ὅπου σταματᾷ καὶ κοιτάζει ἔξω. Ἦταν ἓνα βλέμμα, στὸ ὁποῖο καθρεφτιζόταν ὅλα τὰ βάσανα τοῦ κόσμου. Τὸ στόμα του εἶχε παράξενον παραμορφωμένο, σηκώνει τὶς σφιγμένες γροθιὰς του πρὸς τὸ παράθυρο ἀπειλητικά, ἄφωνα. Στὸ τέλος φοβερίζει μὲ τὸ ἓνα χέρι καὶ ξαναγυρίζει στὸ ὑπόγειο, βαδίζοντας πρὸς τὰ πίσω. Σκοντάφτει στὴν καρέκλα καὶ τὸ κερί ἀναποδογυρίζεται. Τὴν αὐτὴ στιγμὴ τινάζεται ψηλὰ μιὰ ὀρμητικὴ φλόγα.

Ὁ μυλωνᾶς βγάζει φωνὴ καὶ ἀναπνέει. Γυρίζει μιὰ στιγμὴ καὶ ἔξω ἄλλος ἀπὸ τὸν τρόπο του στὴν αὐλὴ καὶ δὲν ξέρει τί νὰ κάμῃ. Τρέχει στὸ παράθυρο τοῦ ὑπογείου, σπάζει τὸ τζάμι καὶ

...είναι τρομερά ξρημη. Περιπάτησα πολλές ώρες στο δρό-

μο καὶ ὕστερα ἐδῶ στὸ δωμάτιό μου ἀπάνω κάτω, καὶ προσπά-
θησα ν' ἀναλάβω λιγάκι, τώρα ὅμως εἶναι ἀπόγευμα καὶ δὲν
εἶμαι καλλίτερα. Ἐγώ, ποῦ ἔπρεπε νὰ εἶμαι ζεστός, κρυώνω καὶ
εἶμαι χλωμός, σὰν τὴ μέρα ποῦ σβύνει. Ἀγαπητὲ ἀναγκνῶστα,
σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι θὰ προσπαθῶ νὰ γράψω γιὰ μιὰ φωτει-
νὴ καὶ συγκινητικὴ νύχτα, γιατί ἡ ἐργασία μὲ ἡσυχάζει καὶ σέ
λίγες ὥρες θὰ εἶμαι χαρούμενος...

Χτυποῦν στὴν πόρτα καὶ ἡ νεαρὴ Κάμιλλα Σέγερ, μὲ τὴν
ὁποῖαν εἶμαι ἀρραβωνιασμένος μπαίνει μέσα. Ἀφίνει τὴν πέννα
καὶ σηκώνεται. Καλημερίζονται μὲ χαμόγελο.

«Δὲ μὲ ρωτᾷς γιὰ τὸ χορό;», λέει ἀμέσως καὶ πέφτει σὲ
μιὰ καρέκλα. «Χόρεψα ὅλους τοὺς χορούς. Ἡ ἔσπερίδα διήρκεσε
ὡς τὶς τρεῖς τὸ πρωῒ. Χόρεψα μὲ τὸν Ρίχμοντ».

Ἀπήντησε:

«Σ' εὐχαριστῶ ποῦ ἦρθες, Κάμιλλα. Εἶμαι τόσο ἐλεεινὰ με-
λαγχολικός καὶ σὺ εἶσαι τόσο χαρούμενη. Αὐτὸ θὰ μοῦ κάμῃ
καλὸ. Καὶ τί φόρεμα φοροῦσες στὸ χορό;».

«Κόκκινο φυσικά. Ἄχ, Θεέ μου, δὲ θυμᾶμαι πιά, ἀλλὰ βέ-
βαια θὰ μίλησα πολὺ, θὰ γέλασα πολὺ. Ἦταν τόσο θελκτικά.
Ναί, φοροῦσα κόκκινα, μὲ γυμνὰ τὰ χέρια, οὔτε ἵχνος ἀπὸ μα-
νίκια. Ὁ Ρίχμοντ εἶναι στὴν πρεσβεῖα τοῦ Λονδίνου».

«Ἀλήθεια!»

«Οἱ γονεῖς του εἶναι Ἀγγλοὶ, ἀλλὰ γεννήθηκε ἐδῶ. Τί εἶδος
μάτιας ποῦ τὰ ἔχεις; Εἶναι κόκκινα. Ἐκλαμες;»

«Ὅχι», ἀπαντᾷ καὶ γελᾷ. «Ἀλλὰ κοίταξε στὰ παραμύθια
μου καὶ ἐκεῖ εἶναι τόσο ἥλιος. Κάμιλλα, ἂν θέλῃς νὰ εἶσαι καλὴ
κορίτσι, τότε μὴν ἐξακολουθῇς νὰ ξεσχίζῃς τὸ χαρτί».

«Ἄ, Θεέ μου, εἶμαι τόσο ἀφηρημένη. Συγγνώμην, Γιοχάν-
νες».

«Δὲν πειράζει. Ἦταν μονάχα κάτι σημειώσεις. Ἀλλὰ πές
μου, λοιπόν, εἶχες βέβαια ἓνα τριαντάφυλλο στὰ μαλλιά σου;»

«Ναί, φυσικά. Ἐνα κόκκινο τριαντάφυλλο. Ἦταν σχεδόν
μαῦρο. Ξέρεις τί, Γιοχάννες, μπορούσαμε νὰ κάμωμε τὸ τάξι-
δι τοῦ γάμου μας στὸ Λονδίνο. Δὲν εἶναι δὲ τόσο τρομερὸ, καθώ-
στε, καὶ εἶναι παραμύθι, ὅτι ἔχει τόσο ὁμίχλη».

«Ποιὸς τὸ εἶπε αὐτό;»

«Ὁ Ρίχμοντ. Τὸ εἶπε τὴ νύχτα καὶ αὐτὸς ξέρε. Ναί, γνωρί-
ζεις βέβαια τὸν Ρίχμοντ;»

«Ὅχι, δὲν τὸν γνωρίζω. Μιὰ φορὰ μοῦ ἔκαμε μιὰ πρόποσι-
φοροῦσε διαμαντένια κουμπιὰ στὸ πουκάμισό του. Αὐτὰ εἶναι
ὅλα ὅσα ξέρω γι' αὐτόν».

«Εἶναι ἐντελῶς χαριτωμένος. Ἄ, ὅταν μ' ἐπλησίασε καὶ ὁ-
πεκλίθη μπροστά μου καὶ εἶπε: «Ἡ εὐγενὴς δεσποινὶς δὲ θὰ μὲ
θυμᾶται βέβαια πιά»... Ξέρεις, τοῦ ἔδωσα τὸ τριαντάφυλλο».

«Τὸ ἔκαμες αὐτό; Ποιὸ τριαντάφυλλο;»

«Ἐκεῖνο ποῦ εἶχα στὰ μαλλιά μου. Τοῦ τὸ ἔδωσα».

«Ἐρωτεύθηκες βέβαια πολὺ τὸν Ρίχμοντ;»

Κοκκινίζει καὶ ὑπερασπίζει τὸν ἑαυτὸ της ζωηρά:

«Θεὸς φυλάξοι, διόλου. Μπορεῖ κανεὶς νὰ εὐχαριστιέται μὲ
κάποιον, μπορεῖ νὰ τὸν βρίσκῃ θελκτικὸ, χωρὶς νὰ... Πφοῦί,
Γιοχάννες, εἶσαι τρελλός! Δὲ θὰ ξαναπῶ ποτὲ τὸ ὄνομά του».

«Ὁ Θεὸς φυλάξοι, Κάμιλλα, δὲν ἤθελα νὰ πῶ βέβαια — δὲν
πρέπει ἀλήθεια νὰ νομίσῃς... Ἀπ' ἐναντίας, θὰ τὸν εὐχαρι-
στήσω, ποῦ σέ διασκέδασε τόσο καλὰ».

«Ναί, αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ κάμῃς... πρέπει λοιπὸν νὰ τολμή-
σῃς νὰ τὸ κάμῃς! Ὅσο γιὰ μένα δὲ θὰ τοῦ ξαναπῶ ποτὲ μιὰ
λέξι στὴ ζωὴ μου».

Παύσις.

«Λοιπὸν, ἄστα αὐτά», τῆς λέει. «Θέλεις νὰ φύγῃς τώρα;»

«Ναί, δὲν μπορῶ νὰ μείνω περισσότερο. Ποῦ βρίσκεσαι στὴ
δουλειά σου; Ἡ μαμμὰ μὲ ρώτησε. Στοχάσου, λοιπὸν, ὅτι εἶχα
πολλὲς βδομάδες νὰ δῶ τὴν Βικτώρια καὶ τώρα πρὸ ὀλίγου τὴν
συνήντησα».

«Τώρα μόλις;»

«Ἐνῶ ἐρχόμουν ἐδῶ». Χαμογέλασε. «Θεέ μου, πῶς ἔχει ἄλ-
λάξει! Πές μου δὲ θάρθῃς μιὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς μέρες στὸ σπίτι
μας;»

«Ναί, μιὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς μέρες», ἀπαντᾷ καὶ ἀναπνέει. Τὸ
πρόσωπό του ἔγινε κατακόκκινο. «Ἰσως αὐριο-μεθαύριο. Πρέ-
πει πρωτύτερα νὰ γράψω κάτι ἀκόμα, ποῦ ἔχω μιὰ ἰδέα. Τὸ τέ-
λος τῶν παραμυθίων μου. Ἄ, ναί, θέλω νὰ γράψω κάτι, νὰ γρά-
ψω κάτι! Φαντάσου νὰ βλέπῃ κανεὶς τὴ γῆ ἀπὸ ψηλά, σὰν ἓνα
θαυμάσιο, ἀλλόκοτο ἀρχιερατικὸ μανδύα. Στὶς πτυχές του πη-
γαίνουσιν οἱ ἄνθρωποι, βαδίζουν δυο-δυο. Εἶναι βράδυ καὶ
ὅλα εἶναι ἤρεμα, εἶναι ἡ ὥρα τοῦ ἔρωτος. Θὰ τὸ τιτλοφορήσω
«τὸ γένος». Νομίζω πῶς θὰ γίνῃ δυνατό. Εἶχα αὐτὴ τὴν ὅπτασι-
α τόσο συχνά, καὶ κάθε φορὰ μοῦ ἦταν σὰν νὰ ράγιζε ἡ καρδιά
μου, σὰν νὰ μπορούσα ν' ἀγκαλιάσω ὅλο τὸν κόσμον. Καὶ εἶναι
ἐκεῖ ἄνθρωποι καὶ ζωὰ καὶ πουλιὰ καὶ ὅλα ἔχουν τὴν ἐρωτικὴ
ἐποχὴ τους, Κάμιλλα. Ἡ ἔκστασις πλησιάζει, τὰ μάτια ἀποκοτοῦν
περισσότερη λάμψι, τὸ στήθος φουσκώνει. Τότε ὑψώνεται ἀπὸ
τὴ γῆ μιὰ λεπτὴ κοκκινάδα. Εἶναι ἡ κοκκινάδα τῆς ντροπῆς
ἀπὸ ὅλες τὶς γυμνὲς καρδιές κι' ἡ νύχτα βάφεται τριανταφυλ-
λοκόκκινη. Ἀλλὰ μακριά, πῶς στὸ βάθος, εἶναι τὰ μεγάλα, ἀ-
ποκοιμισμένα βουνά. Τίποτε δὲν εἶδαν καὶ τίποτε δὲν ἄκουσαν.
Καὶ τὸ πρωῒ ὁ Θεὸς χύνει σὲ ὅλα τὴ θερμότητα τοῦ ἡλίου του.
Αὐτὸ θὰ τιτλοφορηθῇ «τὸ γένος».

«Ἄχ!»

«Ναί. Καὶ ὅταν τὸ τελειώσω, τότε θὰ ἔρθω. Χίλιες φορὲς σ'
εὐχαριστῶ ποῦ ἦρθες ἐδῶ, Κάμιλλα. Καὶ πρέπει νὰ λησμονήσῃς
ὅτι σοῦ εἶπα πρωτύτερα. Δὲν εἶχα κακὸ λογισμό».

«Δὲν τὸ συλλογίζομαι πιά. Ἀλλὰ δὲν θὰ ξαναπροφέρω πιά
τὸ ὄνομά του. Αὐτὸ δὲ θὰ τὸ ξανακάμω ποτέ».

Τὸ ἄλλο πρωὶ ξανάρχεται ἡ Κάμιλλα. Εἶναι χλωμὴ καὶ πολὺ ταραγμένη.

«Τί ἔχεις;» τὴν ρωτᾷ.

«Εγώ; Τίποτε» ἀπαντᾷ βιαστικά. «Σένα μονάχα ἀγαπῶ. Ἀλήθεια, δὲν πρέπει νὰ νομίσῃς πὼς ἔχω κάτι καὶ πὼς δὲ σ' ἀγαπῶ. Ὅχι, τώρα πρέπει ν' ἀκούσῃς τί σκέφθηκα. Δὲ θὰ πάμε στὸ Λονδῖνο. Καὶ τί θέλω;» ἐμεῖς ἐκεῖ; Βέβαια δὲν ἤξερε τί ἔλεγε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ἐκεῖ εἶναι πολὺ περισσότερη ὁμίχλη ἀφ' ὅτι νομίζει. Μὲ κοιτάζεις, γιατί τὸ κάνεις αὐτό; Δὲν ἐπρόφερα τὸ ὄνομά του. Τί ψεύτης πού εἶναι καὶ τί ψέμματα μοῦ εἶπε! Δὲ θὰ πάμε στὸ Λονδῖνο».

«Ὅχι, δὲ θὰ πάμε στὸ Λονδῖνο», λέει σκεπτικός.

«Ναί, δὲν εἶναι ἔτσι; Αὐτὸ δὲ θὰ τὸ κάνουμε. Τελείωσες τὸ διήγημά σου γιὰ «τὸ γένος»; Θεέ μου, πόσο μ' ἐνδιαφέρει αὐτό. Πρέπει νὰ τὸ τελειώσῃς γρήγορα καὶ ὕστερα νάρθῃς στὸ σπίτι μας, Γιοχάννες. Ἡ ὥρα τοῦ ἔρωτος, δὲν εἶχε πῆ; Καὶ ἕνας θαυμάσιος ἀρχιερατικὸς μανδύας μὲ πτυχές, μιὰ νύχτα μὲ τριανταφυλλὶ χρώμα, Θεέ μου, πόσο καλὰ θυμᾶμαι ἀκόμα ὅσα μοῦ διηγήθηκες. Τὸν τελευταῖο καιρὸ δὲν ἐρχόμουνά τόσο συχνά ἐδῶ, ἀλλὰ ἀπὸ τώρα θὰ ἐρχομαι κάθε μέρα γιὰ νὰ βλέπω ἂν ἔχῃς τελειώσῃ τὸ διήγημά σου».

«Θὰ τὸ τελειώσω γρήγορα», λέει καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ τὴν κοιτάζῃ.

«Σήμερα ἐπῆρα τὰ βιβλία σου καὶ τὰ πῆγα στὴν κάμαρά μου. Θέλω νὰ τὸ ξαναδιαβάσω μιὰ φορὰ ἀκόμα. Δὲ θὰ κουραθῶ διόλου, αὐτὸ μοῦ κάνει χαρὰ. Ἄκου, Γιοχάννες, μπορεῖς νὰ ἔχῃς τὴν καλωσύνη νὰ μὲ συνοδεύσῃς στὸ σπίτι. Γιατί δὲν εἶμαι βέβαιη ἂν μπορῶ νὰ πάω ἀσφαλῆς στὸ σπίτι. Δὲν ξέρω ἀλήθεια, ἴσως νὰ μὲ περιμένῃ κανεὶς ἔξω, ἴσως περπατεῖ ἐκεῖ κάποιος καὶ μὲ περιμένει. Σχεδὸν τὸ νομίζω αὐτό...» Ἀξαφνὰ τὴν παίρνουν τὰ δάκρυα καὶ τραυλίζει: «Τὸν εἶπα ψεύτη, αὐτὸ δὲν ἔπρεπε διόλου νὰ τὸ κάμω. Δὲ μοῦ εἶπε κανένα ψέμμα, ἀπ' ἐναντίας πάντα μοῦ... Τὴν Τρίτη θάχουμε μερικὸς προσκαλεσμένους, ἀλλὰ ἐκεῖνος δὲ θὰ ἔρθῃ, σὺ ὅμως πρέπει νάρθῃς, ἀκούς! Μοῦ τὸ ὑπόσχεσαι; Ἀλλὰ κακὸ νὰ πῶ γι' αὐτὸν δὲ θέλω. Δὲν ξέρω τί θὰ σοῦ περάσῃ ἀπὸ τὸ νοῦ γιὰ μένα».

Τῆς ἀπάντησε:

«Ἀρχίζω νὰ σὲ καταλαβαίνω».

Ρίχνεται στὸ λαιμὸ του, κρύβεται στὸ στήθος του, μὲ τρεμοῦλα ταραγμένη.

«Ναί, ἀλλὰ σ' ἀγαπῶ καὶ σένα!» φωνάζει. «Πρέπει νὰ μὲ πιστέψῃς. Δὲν ἀγαπῶ μονάχα αὐτόν, γιατί δὲν εἶμαι τόσο ἀνόητη. Ὅταν μὲ ζήτησες πέρυσι, χάρηκα τόσο πολὺ, ἀλλὰ τώρα ἤρθε αὐτός. Δὲν τὸ καταλαβαίνω. Εἶναι τόσο τρομερὸ ἐκ μέρους μου, Γιοχάννες; Τὸν ἀγαπῶ ἴσως κομμάτι λίγο περισσότερο ἀπὸ σένα. Εἶμαι τόσο ἀνίσχυρη γι' αὐτό, μοῦ συνέβη ἔτσι χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω. Ἀχ, Θεέ μου, πέρασα πολλές νύχτες ἄυπνη, ἀφ' ὅτου τὸν εἶδα καὶ τὸν ἀγαπῶ ὁλοένα περισσότερο. Τί πρέπει νὰ κάμω;

Σὺ εἶσαι πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ μένα, πρέπει νὰ μοῦ πῆς. Τώρα μὲ συνώδευσε ἐδῶ, εἶναι κάτω καὶ μὲ περιμένει γιὰ νὰ μὲ συντροφεύσῃ στὸ σπίτι καὶ τώρα θὰ κρυώνῃ ἴσως. Μὲ περιφρονεῖς, Γιοχάννες; Δὲν τὸν φίλησα, ὄχι, αὐτὸ δὲν τὸ ἔκανα, πρέπει νὰ μὲ πιστέψῃς. Τοῦ ἔδωσα μονάχα τὸ τριαντάφυλλο μου. Γιατί δὲν ἀπαντᾷς, Γιοχάννες; Πρέπει νὰ μοῦ πῆς τί πρέπει νὰ κάμω, γιατί δὲν ἀντέχω περισσότερο».

Ὁ Γιοχάννες καθόταν ἡρεμώτατος καὶ τὴν ἄκουε. Τῆς εἶπε: «Δὲν ἔχω τίποτε ν' ἀπαντήσω».

«Εὐχαριστῶ, εὐχαριστῶ, ἀγαπητὲ Γιοχάννες, εἶσαι τόσο καλὸς πού δὲ θυμῶνεις ἐναντίον μου», εἶπε καὶ σφούγγισε τὰ δάκρυά της. «Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ νομίσῃς, ὅτι δὲν ἀγαπῶ καὶ σένα. Ὑψιστε Θεέ, θὰ ἐρχομαι συχνότερα ἀπὸ πρὶν στὸ σπίτι σου καὶ θὰ κάνω ὅ,τι θέλεις. Ἀλλὰ ἕνα εἶναι μονάχα, ὅτι τὸν ἀγαπῶ. Δὲν τὸ θέλησα. Δὲ φταίω ἐγὼ γι' αὐτό».

Σηκώθηκε σιωπηλὸς καὶ εἶπε, ἐνῶ ἔβαλε τὸ καπέλλο του:

«Πάμε;»

Κατέβηκαν τὴ σκάλα.

Ἐξῶ ἦταν ὁ Ρίχμοντ. Ἦταν ἕνας μελαχροινὸς νέος μὲ καστανὰ μάτια, πού ἔλαμπαν ἀπὸ νιότη καὶ ζωὴ. Ἡ παγωνιά τοῦ εἶχε κοκκινίσει τὰ μάγουλα.

«Κρυώνετε;» εἶπε ἡ Κάμιλλα καὶ ἔτρεξε πρὸς αὐτόν.

Ἡ φωνὴ της ἔτρεμε ἀπὸ συγκίνησι. Ξαφνικά γύρισε πίσω πρὸς τὸν Γιοχάννες, πέρασε τὸ χέρι της στὸ δικό του καὶ εἶπε:

«Συγγνώμην πού δὲ σὲ ρώτησα καὶ σένα ἂν κρυώνῃς. Δὲν ἔβαλες τὸ ἐπανωφόρι σου. Ν' ἀνεβῶ μιὰ στιγμὴ νὰ σοῦ τὸ φέρω;

Ὅχι; Ναί, ἀλλὰ τότε κούμπωσε τοῦλάχιστον τὸ σακκάκι σου».

Τοῦ κούμπωσε τὸ σακκάκι του.

Ὁ Γιοχάννες ἔδωσε τὸ χέρι στὸ Ρίχμοντ. Βρισκόταν σὲ μιὰ παράξενη κατάστασι πνεύματος, σὰν νὰ μὴ ἦταν ἐκεῖ, σὰν νὰ μὴ τὸν ἐνδιέφεραν ὅλως διόλου ὅλα αὐτὰ πού συνέβαιναν τώρα. Χαμογέλασε ἀβέβαια, τέλος πάντων, καὶ μурμουρίζε:

«Χαίρω πού σὰς ξαναβλέπω».

Ὁ Ρίχμοντ δὲν ἔδειχνε οὔτε ἀμηχανία, οὔτε προσποίηση. Ἐνῶ χαιρέτισε, τὸ πρόσωπό του εἶχε μιὰ ἔκφρασι εὐχαριστήσεως καὶ ἔβγαλε ὡς κάτω τὸ καπέλλο.

«Τελευταίως εἶδα ἕνα ἀπὸ τὰ βιβλία σας σὲ μιὰ βιβλινά ἐνός βιβλιοπωλείου στὸ Λονδῖνο», εἶπε. «Ἦταν μεταφρασμένο. Ἦταν τόσο εὐχάριστο νὰ τὸ βλέπῃ κανεὶς ἐκεῖ, ἦταν ἕνας χαιρετισμὸς ἀπὸ τὴν πατρίδα».

Ἡ Κάμιλλα πῆγανε ἀνάμεσα στοὺς δυὸ καὶ κοιτάζε ποτε τὸν ἕνα καὶ ποτε τὸν ἄλλον. Τέλος εἶπε:

«Λοιπόν, θάρθῃς τὴν Τρίτη, Γιοχάννες. Ναί, συγχώρεσέ με, πού σκέπτομαι μονάχα τίς δικές μου δουλειές», πρόσθεσε γελώντας. Ἀλλὰ ἀμέσως γύρισε μετανοιωμένη στὸ Ρίχμοντ καὶ παρακάλεσε καὶ αὐτὸν νὰ ἔρθῃ. Θὰ ἦταν μονάχα γνωστοί, ἡ Βικτώρια καὶ ἡ μητέρα της εἶχαν προσκληθῇ καὶ αὐτὲς, καὶ ἐκτὸς